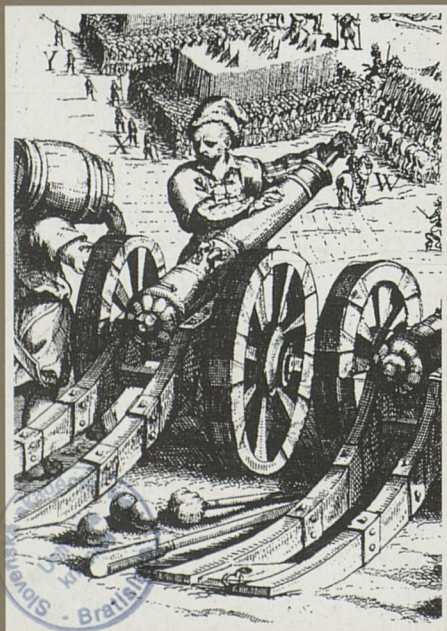

644

PB 8323

VOJENSKÁ HISTÓRIA

ČASOPIS
PRE VOJENSKÚ HISTÓRIU
MÚZEJNÍCTVO
A ARCHÍVNICTVO

ROČNÍK 8

1/2004

VOJENSKÁ HISTÓRIA

Časopis
pre vojenskú históriu,
múzejníctvo
a archívniectvo

1/2004

VYDÁVA MINISTERSTVO OBRANY SR –
VOJENSKÝ HISTORICKÝ ÚSTAV
BRATISLAVA

VOJENSKÁ HISTÓRIA

Ministerstvo obrany
Vojenská historická spoločnosť
Vojenská historická spoločnosť
Vojenská historická spoločnosť

10021

PB 8323

2007 / P 1101

200,-

Príspevky vyjadrujú názory autorov a nemusia byť totožné so stanoviskom vydavateľa a redakcie.

ŠTÚDIE

VOJENSKÁ SITUÁCIA V REGIÓNE BANSKEJ BYSTRICE NA PRELOME ROKOV 1848 – 1849 (DECEMBER 1848 – FEBRUÁR 1849)

ROBERT H O Z A

HOZA, R.: Development of Military Situation in the territory of Banská Bystrica at Turn of 1948 – 1949 (December 1848 – February 1849). *Vojenská história*, 8, 1, 2004, pp 3 – 18, Bratislava.

The author in this study picks up the threads of his previous contribution published in the journal of Military History No 4/2003. He describes politic situation created as a consequence of the September's campaign in 1848, the attempts of a new Austria-Hungary government to conclude an agreement with Vienna, the failure of their effort and the beginning of military solution of accumulated problems. He monitors the attitude of individual armies at both enemy sides, which passed through Slovakia and above all, he tracks military corpses, regiments and attacking arrangements, in which the Slovak volunteers were concentrated in so called „winter campaign“. The primary item of his interest is the area of central Slovakia mining towns, mainly Banská Bystrica and its surrounding, and the development and progress of military actions that took place in this area. *Military History. Slovakia. The revolution years of 1848 – 1849.*

V letných mesiacoch roku 1848 mali uhorskí vládni predstavitelia vlastnú predstavu o vzťahoch Uhorska a habsburskej dynastie. 29. augusta pricestovali do Viedne Ľudovít Baťáni (Batthyány) a František Deák, aby získali panovníkov súhlas so zákonmi prijatými uhorským parlamentom, ktoré sa týkali počtu naverbovaných regrútov pre uhorskú národnú armádu, ako aj finančného rozpočtu Uhorska. Po ich intervencii mal panovník napomenúť bána Jelačiča, aby zanechal prípravy na útok proti Uhorsku a jeho vláde. Už 23. marca bol Jelačič vymenovaný Ferdinandom I. (V.) za bána Chorvátov, ale o jeho dosadení do tejto funkcie neoboznámili predsedu uhorskej vlády Ľudovíta Baťániho. Za Jelačiča sa postavila viedenská kamarila – smrteľný nepriateľ revolučných pohybov a myšlienok¹. Situácia sa ešte viac skomplikovala tým, že vzniknutá chorvátska vláda mala byť nezávislá na uhorskej vláde. Chorvátski vlastenci ale nechceli odtrhnúť územie Chorvátska zo zväzku Svätoštefánskeho kráľovstva², v ktorom iba Chorvátov považovali vládnci Maďari za národ.

Palatín Štefan obdržal od viedenskej vlády memorandum ako odpoveď na návštevu Baťániho a Deáka, ktorí sa však k panovníkovi vôbec nedostali. Uhorská vláda v ňom bola obvinená z porušenia pragmatickej sankcie. Viedeň požadovala odovzdať pod svoju kontrolu aj kompetencie týkajúce sa armády, financií a obchodu. V memorande sa osobitne zdôrazňovalo, že bez súhlasu rakúskych dedičných krajín panovník nemá právo potvrdiť marcové záko-

¹Od dôb Ferdinanda VII. – španielskeho – názov skupiny z bezprostredného okolia vláдаря. Dvoranstvo z tejto strany nadobudlo prenikavý vplyv na panovníka. V prenesenom a hanlivom zmysle to boli kráľovi obľúbenci, ktorí mali naňho značný vplyv.

²Uhorské kráľovstvo malo ešte prívlastok Regnum Marianum.

ny, ktoré sa tým stali neplatné pre viedenskú vládu. 5. septembra navštívila Viedeň 100-člená delegácia predstaviteľov uhorskej vlády a parlamentu, ale ani jej sa nepodarilo dosiahnuť požadované ústupky. Ich reakcia bola jednoznačná. Cestou späť na loď si členovia delegácie zastokli za klobúky červené perá – symbolizujúce vojnu. Netušili však, že kamarila pripravovala využitie armády ako svojho politického nástroja už v máji, odkedy sa touto otázkou zaoberali minister zahraničia Karol-Ludwig Ficquelmont a minister vojny Theodor Latour. Podľa ich predstáv sa mal stať veliteľom južnej armády maršal Jozef Radecký a vznikajúcej severnej armády gróf Alfred Windischgrätz. Za oblasť vojenskej hranice zodpovedal barón Josip Jelačić.

Habsburská dynastia sa riadila voči Uhorsku zásadou „Hungariam oportet esse catholicam ignorani et pauperem“³. Tejto zásady sa držal aj kancelár Metternich, ktorý odstúpil v marci 1848 a spolu s ministrom polície Sedlnickým sa utiahol do exilu v Londýne. Ostal však poľný maršal Windischgrätz. Kancelár Metternich vraj odstúpil kvôli jeho rozhodnutiu obliecť sa do vojenskej uniformy, keď prerušili zasadanie štátnej konferencie kvôli marcovým revolučným udalostiam. Poľný maršal Windischgrätz odmietol funkciu diktátora, ale rozhodol sa ostať v blízkosti panovníka. Ak by prijal postavenie diktátora, podliehali by mu všetky civilné aj vojenské úrady, a bez jeho vedomia by ani panovnícky dvor nemohol prijímať deputácie a návštevy. Windischgrätz navrhoval už v marci, aby koruna kvôli chorobe abdikujúceho Ferdinanda I. (V.) pripadla niekomu, kto je bez záväzkov⁴, a nie v prospech brata arcikniežaťa Františka Karola.

Po neúspešných pokusoch predstaviteľov uhorskej vlády rokovať s panovníkom, palatín oznámil 16. septembra panovníkovu nevôľu voči vydávaniu Košutových bankoviek a prestupovaniu vojakov z cisárskej regulárnej armády k honvédom. O dva dni nato sa na Košutov podnet vytvoril 6-členný *Vlastibraný výbor* ako náhrada za uhorskú vládu, ktorá odstúpila 10. septembra 1848. Výbor sa okamžite ujal funkcie a stabilizoval, pretože novovytvorená uhorská vláda ešte stále nebola schválená panovníkom. Panovník poveril najvyšším velením v Uhorsku grófa Františka Lamberga. Na podnet Košuta uhorský parlament vyhlásil toto rozhodnutie za neplatné.

Na prelome septembra a októbra postihli cisársky dvor nepríjemné udalosti. Františka Lamberga v Pešť-Budíne zlynčovali, Jelačićove jednotky ustupovali z Uhorska a SNR sa taktiež zachraňovala útekem na Moravu. 3. októbra cisársky dvor rozpustil uhorský snem a za formálneho ministerského predsedu bol vymenovaný generál Adam Récei (Récsey). Josip Jelačić bol vymenovaný za kráľovského komisára s plnou mocou nad Uhorskom a podliehali mu všetky vojenské jednotky v Uhorsku. Aj tieto rozhodnutia cisárskeho dvora vyhlásila uhorská vláda za neplatné, s vedomím, že odmietnutie je zároveň neoficiálnym vyhlásením vojny Habsburgovcom. Proti Uhorsku boli okamžite nasadené Jelačićove oddiely spolu s cisárskymi jednotkami umiestnenými vo Viedni. Ťažkosti nastali, keď talianskych granátnikov Ciccopieriho pluku musela k pochodu do Uhorska prinútiť jazda a neskôr (6. 10.) sa vzbúrili aj granátnici Richteroého pešieho pluku. K vzbúreným jednotkám sa pridala viedenská garda a akademická légia. Ministra vojny Latoura postihol osud grófa Lamberga z Pešť-Budína; vo Viedni bol zabitý. Situáciu musel, podobne ako v Prahe, vyriešiť Windischgrätz a spolu s Jelačićom revoltu vo Viedni potlačili. Po zániku *Ústredného výboru viedenských demokratických spolkov* vznikla 21. 11. nová viedenská vláda, ktorej predsedom sa stal Windischgrätzov švagor knieža Felix Schwarzenberg. Medzi jej členov patril aj Alexander Bach (počas októbrových nepokojov utiekol z Viedne) a František Stadion-Warthausen. Novým ministrom vojny sa stal František von Cordon.

Po odstúpení Ferdinanda I. (V.), ktorý trpel epilepsiou, nastúpil na trón 2. decembra 1848 František Jozef, syn arcikniežaťa Františka Karola a arcikňažnej Žofie Bavorskej. Prvé vla-

³„Je potrebné, aby Uhorsko bolo katolícke, hlúpe a biedne.“

⁴Tým kandidátom bol arciknieža František Jozef.

dárove rozhodnutia ovplyvňoval František Schwarzenberg, ktorý vydal armáde rozkaz zoskupit' sa proti Uhorsku. 4. decembra prekročil hranice Uhorska vojenský zbor pod velením podplukovníka Frischeisena. Na severe Uhorska opäť operoval zbor podmaršala Šimuniča, ktorý po krátkom pôsobení v októbri na Považí ustúpil na Moravu. Oficiálne vojenské ťaženie proti Uhorsku sa začalo 13. decembra 1848. Na prelome rokov 1848 – 1849 bola zima mimoriadne chladná so silnými mrazmi. Teploty klesali aj na $-20\text{ }^{\circ}\text{C}$, v studniach zamrzala voda a snehové záveje siahali aj do výšky 1 siahly (približne 1,9 m). Vlci hnaní hladom vchádzali do osád a napádali dobytok v maštaliach. Kvôli mimoriadne mrazivému počasiu boli prerušené všetky vojenské cvičenia a vojenská služba sa obmedzovala len na najnevyhnutnejšie úkony. Všeobecne prevládala mienka, že vojenské akcie začnú až na jar roku 1849. Tri dni po nástupe Františka Jozefa I. na trón však poľný maršal Windischgrätz obdržal rozkaz o začatí vojenského ťaženia. 9. decembra prekročil uhorské hranice, ešte pred oficiálnym vyhlásením vojenského ťaženia, generál Schlick so svojim zborom obsadil Prešov a o dva dni aj Košice. 13. decembra sa pohli od Viedne aj jednotky poľného maršala Windischgrätza a tiahli po pravom brehu Dunaja do stredu Uhorska. V tejto zostave sa nachádzali zbory podmaršala Baltazára Šimuniča, baróna Jozefa Jelačiča, podmaršala baróna Ladislava Wrbnu. Zbor podmaršala Serbellonihho si ponechával Windischgrätz v zálohe. Proti Windischgrätzovmu zoskupeniu stál *Hornodunajský armádny zbor* pod velením generála Artura Görgeiho, ktorý sa vyhýbal bojom s cisárskymi jednotkami. Po počiatočných zrážkach sa Hornodunajský zbor rozdelil na dve časti, ktoré ustupovali od Bratislavy (Pressburgu) a Šoprone do Gyóru (Rábu), kde došlo k ich opätovnému spojeniu. Zbor cez Pešť-Budín smeroval k Vacovu. Odtiaľ sa 6. januára pohol na sever. Ľavé krídlo *Hornodunajského zboru* tvoril podplukovník Piller, pravé krídlo plukovník Ľudovít Aulich. S Aulichom tiahol s istým odstupom podplukovník Kmet' (Kmety) a za ním plukovník Richard Guyon. Podľa pôvodného plánu sa všetky jednotky mali spojiť neďaleko pevnosti Leopoldov, ktorú Görgei chcel oslobodiť z obkľúčenia. Windischgrätz poslal za Görgeim jednotky generála Wrbnu. Aj podmaršal Šimunič mal prerušiť obliehanie leopoldovskej pevnosti a napadnúť zbor generála Görgeiho. Wrbna sa pri Vacove zastavil, pretože jeho vojaci nemali teplé oblečenie, čo im sťažovalo vykonávať dlhé a ťažké pochody. Prenasledovaním *Hornodunajského zboru* bol preto poverený stíhací armádny zbor podmaršala Antona Čoriča.

Pod Windischgrätzovým vrchným velením postupovali južne od Dunaja tri armádne zbory s počtom mužov okolo 90 000. Zo Štajerska po ľavom brehu Drávy postupoval Nugentov zbor s 20 000 vojakmi. Po pravom brehu Drávy sa presúval Dahlen s 10 000 mužmi do oblasti Banátu, kde v tom čase už pôsobili pohraničné pluky, posádka z Temešváru (dnes Timisoara), srbská domobrana a Kničaninov srbský pomocný zbor s počtom 30 000 až 40 000 vojakov, pod velením Teodoroviča a Juraja Rukavinu. V Sedmohradsku pôsobil Puchnerov zbor s 20 000 – 25 000 vojakmi. K nemu sa pripojil z Bukoviny Malkowského zbor. Na hornom toku Tisy pôsobil Schlickov zbor s počtom mužov 20 000 – 25 000. Cisárska armáda mala teda okolo 200 000 regulárnych vojakov, ktorí už mali skúsenosti z bojov.

V rámci zimnej ofenzívy cisárskej armády začiatkom decembra, ako bolo vyššie spomenuté, vstúpil cez Jablunkovský priesmyk na Kysuce zbor podplukovníka Frischeisena, ktorý však po zrážke 11. decembra 1848 s príslušníkmi uhorských stoličných gárd pri Budatíne, ustúpil späť na územie Moravy.⁵ Aj keď nedochádzalo k väčším ozbrojeným stretnutiam (a prestrelka cez rieku Váh ňou nebola), vládny komisár Ľudovít Benický, zodpovedný za hornouhorsku banskú oblasť, okamžite po prechode cisárskych vojakov cez uhorské hranice prikázal opevniť priesmyky vedúce do Turčianskej, Trenčianskej a Oravskej stolice. Bezpečnostnému výboru Turčianskej stolice prikázal, aby určené obce dôkladne rozobrali mosty a zatarasili ces-

⁵Podplukovník Frischeisen uviedol v správe nasledujúce príčiny ústupu: problémy so zásobovaním zboru, nedostatočné vojenské sily pod jeho velením, nedostatok diel, bez ktorých nechcel prejsť so zborom na druhú stranu Váhu.

ty. Obyvatelia obcí sa mali ukryť v bralnatom alebo lesným porastom pokrytom teréne v blízkosti priesmykov. 60 mužov s puškami si malo vyhľadať vhodné pozície a ostreľovať nepriateľských vojakov.⁶ Svoje opatrenia Benický odôvodnil tak, že: aj „keby nepriateľ prerazil pri Budatíne a postupoval popri rieke Váh, aj vtedy je potrebné brániť Banskú Bystricu a Kremnicu pretože tam je pušný prach, tam sú peniaze krajiny a spolu tvoria „nervus rerum“.⁷

Po prehodnotení správy ktorú podal po svojom ústupe podplukovník Frischeisen, sa vojenský a civilný guvernér Viedne Ľudovít Welden rozhodol, že velenie nad týmto vojenským zborom prevezme – generálmajor Kristián Götz. Nový veliteľ mal naplniť „zanedbané“ úlohy zboru a jednou z nich bolo aj obsadenie hornouhorských banských miest. Götz v spolupráci s majorom Trenkom⁸ mal opäť obsadiť Čadcu a pohybom zboru upútať pozornosť protivníka. Neskôr mal nadviazať spojenie so zborom podmaršala Šimuniča pôsobiaceho na Považí. Pri nepriaznivých klimatických podmienkach, typických pre horské prostredie v zimnom období, sa predpokladali problémy pri vykonávaní vojenských operácií.

Generálmajor Kristián Götz⁹ prevzal velenie zboru od podplukovníka Karola Frischeisena 27. decembra 1848. Frischeisen ostal síce pri zbore, ale už iba ako Götzov podriadený dôstojník.¹⁰ Götz predchádzala povest' razantného vojaka, s uznaním sa o ňom vyjadrovali aj hurbanovskí dobrovoľníci¹¹ prináležiaci do zostavy tohto cisárskeho zboru. Dokázal to hneď po prevzatí velenia. Patril k tým dôstojníkom c. k. armády, ktorí mali skúsenosti z bojov v Lombardsko-Benátskom kráľovstve na počiatku roku 1848.¹²

Vrchné velenie c. k. armády očakávalo, že Götzov zbor sa presunie horným Považím a obsadí banské mestá, aby sa protivníkovi zabránilo využívať finančné prostriedky zhromaždené v nich. Postup vojenského zboru začal pochodom z mesta Těšín na Silvestra 1848. V ten istý deň mal zbor obsadiť Čadcu a nasledujúci deň (1. januára 1849) sa plánovalo obsadenie Kysuckého Nového Mesta. 2. januára velenie zboru predpokladalo ozbrojenú zrážku s protivníkom pri Budatíne, pričom vychádzalo z predpokladu, že zodpovedný uhorský vládny komisár sa bude akýmkoľvek spôsobom snažiť prekaziť cisárskemu zboru prechod na druhý breh rieky Váh a obsadeniu Žiliny.¹³

Maršal Windischgrätz potvrdil trasu, ktorú mal absolvovať podplukovník Frischeisen. Mal na území severného Uhorska vykonávať aj diverznú činnosť, aby protivník nemohol dopĺňať stavy svojich jednotiek z banskej oblasti. Ďalej bolo nutné uhorským revolučným jednotkám znemožniť vstup do týchto horatých oblastí, aby v nich nemohli vykonávať záškodnícku činnosť. Pre cisárske jednotky bolo potrebné zabezpečiť životne dôležitú zásobovaciu cestu z Haliče.

⁶RAPANT, D.: Slovenské povstanie 1848 – 1849. (Dokumenty) diel 3., časť 2., Bratislava : SAV, 1956, s. 184.

⁷Tamže, s. 243.

⁸V dokumentoch nájdeme meno majora Trenka napísané väčšinou v tejto podobe (jeho meno takto písal napr. generálmajor Götz, B. Bloudek, príslušník dobrovoľníckeho zboru Mikšíček, alebo notár Ján Chorvath z Turčianskej stolice). Nachádza sa však aj písaná podoba Trenck, napr. u plukovníka Frischeisena.

⁹Kristián Götz na konci roku 1848 mal hodnosť plukovníka. Velil pešiemu pluku č. 27 v Štajerskom Hradci (dnes Graz).

¹⁰RAPANT, ref 6, (Dokumenty) diel 3., časť 2., s. 453.

¹¹„O generálovi Götzovi poviada se vůbec, že je velitel ostrý a přísný, na palbu z posledných italských bojů dobře zvyklý.“ – názor českého príslušníka slovenského dobrovoľníckeho zboru Mateja Mikšíčka.

RAPANT, ref 6, (Dokumenty) diel 3., časť 2., s. 444.

J. M. Hurban v liste svojej žene: „Generál Götz je velmi dobrý pán, rád nás má a vie vojenskie dary našich vodcov ocenit.“

Tamže, s. 455.

¹²Kráľovstvo vzniklo z rozhodnutia Viedenského kongresu. Bývalé rakúske državy Mantova a Miláno boli spojené do celku Lombardia a neskôr s Benátskom spojená Lombardia vytvorila kráľovstvo tvoriace korunnú krajinu Rakúskeho cisárstva.

¹³Potvrzuje to aj záznam z Mikšíčkovho denníka: „.... armáda maďarská nebude moci z krajů slovenských řady své lidem zesilovati, dílem proto že v pádu rozehnaní nebude se chtíti a moci vrhnouti nepřítel do nepřístupných a horatých krajín, aby tam guerillou nadlouho sa ještě udržoval, sílil a nepokoje tropil ...“

GOLÁN, K.: Na revolučnom Slovensku 1848 – 1849. Myjava 1931, s. 25.

K. Götz poslal do obcí ležiacich na pochodovej trase zboru vyhlásenie, v ktorom prikazoval obyvateľom chytať osoby nepriateľsky vystupujúce voči cisárovi a jeho armáde; opravovať poškodené cesty, zhromaždiť v obciach zbrane i muníciu a odviesť ich na najbližšie vojenské veliteľstvo c. k. armády.¹⁴

K hraniciam Uhorska sa Götzov zbor pohol podľa plánu v nedeľu 31. decembra 1848 o 7. h ráno. Od začiatku výpravy generálmajor starostlivo zabezpečoval pre vojakov pravidelný prísun proviantu, čím sa chcel vyhnúť zaobstarávaniu potravy typickým vojenským spôsobom – rekviráciou. Predpokladal, že obyvateľstvu Trenčianskej stolice nebudú sympatickí ako cisárski vojaci, tak ani hurbanovskí dobrovoľníci. V generálmajorovi vyvolávalo obavy hornaté územie Turčianskej stolice s množstvom priesmykov. Pri neopatrnom postupe mohli byť vojenské jednotky zajaté alebo zničené. Opatrnosť cisárskych vojakov vyplývala z nepotvrdených správ o vysokom počte gardistov zhromaždených proti nim, o vykopaných a pušným prachom vyplnených dutinách pod cestami, ktorými sa zbor mal presúvať a z priesmykov vyskytujúcich sa na trase. Generálmajor Götz poznal Strečniansky priesmyk – „kľúč k banským mestám“, ktorý zohrával dôležitú úlohu v obrane protivníka. Priesmyk bol dobre opevnený a pri dobre organizovanej obrane jeho obrancovia mohli dlho odolávať útokom cisárskych jednotiek.¹⁵ Zbor generálmajora Götz sa skladal z troch práporov pechoty (po 4 stotínach), pol švadróny jazdeckta, pol jazdnej a pol pešej bijky (batérie) po 3 kanónoch, pol bijky (batérie) prskaviek (predstavovali ich 3 congregového rakety)¹⁶ a oddielu slovenských dobrovoľníkov. Celkove jeho zbor mal 1827 vojakov: 1 718 pešiakov, 61 jazdcov, 48 kanonierov so 6 kanónmi a 3 congregového raketami. Do celkového počtu pešiakov sa nepočítalo 61 dobrovoľníkov z radov finančnej stráže, ako ani slovenskí dobrovoľníci, ktorých počet ostal rovnaký, ako za predchádzajúceho velenia (čiže podplukovníka Frischeisena). Pre porovnanie na začiatku decembra, zbor, ktorému ešte velil podplukovník Karol Frischeisen, tvoril peší pluk Palombini č. 36 (tvorili ho 4 stotiny pluku Palombini – 724 mužov; pol eskadróny ľahkej jazdy, reprezentovanej 63 mužmi zo švališérskeho pluku č. 2 arcikniežaťa Karola, pol raketovej batérie a 119 slovenských dobrovoľníkov¹⁷). Pred vstupom do Uhorska sa k Götzovmu zboru pripojila stotina č. 4 z pluku Hoch – und Deutschmeister, tá mala zbor sprevádzať iba na úseku Těšin – Jablunkovský priesmyk.¹⁸ Po prechode uhorských hraníc postupoval zbor podľa plánu cez Čadcu a Kysucké Nové mesto k Žiline, kde sa očakávalo vojenské stretnutie s príslušníkmi stoličných národných gárd.

Götz po víťaznej bitke pri Budatíne (odohrala sa 2. januára 1849) a obsadení Žiliny uvažoval ako vylákať z obranného postavenia obrancov Strečnianskeho priesmyku. Najskôr rozmýšľal nad pochodom cisárskeho zboru v blízkosti priesmyku, neskôr nad preniknutím zboru do južnej časti Turčianskej stolice pri Rudne, ktoré by prinútilo obrancov k ústupu z priesmyku. Po zvážení možností, Götz prvú vylúčil, pretože pri nej mohol zbor utrpieť vysoké straty. Svoje obavy potvrdil aj v hlásení zo 4. januára 1849: „Dnes na svitaní pán kapitán gróf Erbach (inteligentný a opatrný dôstojník) a skupinový veliteľ Bloudek rekognoskovali priesmyk v smere od Svätého Martina. Pred chvíľou sa vrátili s nasledovným zistením: „V priesmyku sa nachádza silné obranné postavenie, podľa všetkého s množstvom kanónov na vyústení smerom k Svätému Martinu, z ktorých začne okamžite strelba na približujúce sa (cisárske – pozn. R. H.) oddiely. Vstup do tohto priesmyku je po celej dĺžke neporušený, ale na vrchole skalnej steny sa nachádza zariadenie, ktorým by sa mohli dole vrhať kopy kameňa, aby zabránili postupu

¹⁴Text tlačeného obežníka uvádza RAPANT, ref 6, (Dokumenty) diel 3., časť 2., s. 445-447.

¹⁵Tamže, s. 451-452.

¹⁶Pod výrazmi prskavky a rakety sa v tomto období myslí vynález britského generála Wiliama Congrevehu. Rakety prináležali k delostreleckým zbraniam a používali sa na prelome 18. a 19. storočia. Najskôr sa objavili v Rusku a Anglicku. V habsburskej monarchii ich vyrábali od roku 1808. Používali sa na vysielanie signálov alebo osvetlenie terénu, zapalovanie objektov a ničenie živej sily protivníka. Na odpaľovanie slúžil trojrohý drevený podstavec. Jeho hmotnosť bola 10,5 kg, takže na bojisko ho mohla prenášať jedna osoba.

¹⁷Jadro tvorili účastníci jesenného ozbrojeného vystúpenia na Myjave.

¹⁸K zloženiu obidvoch cisárskych zborov pozri RAPANT, ref 6, (Dejiny) diel 3., časť 1., s. 53 a 191 (12).

(cisárskych vojakov – pozn. R. H.).¹⁹ Götz sa rozhodol po analýze výzvedných správ pre postup cez Rajeckú dolinu, čo nemalo narušiť celkový plán výpravy. Najskôr zabezpečil svoj zbor proti výpadu obrancov Strečnianskeho priesmyku. Obával sa hlavne útoku protivníka na oddiely uzatvárajúce pochodovú kolónu jeho zboru. Generálmajor Götz zamýšľal vstúpiť do Turca cez Fačkovské sedlo a ďalej postupovať na Kremnicu. Aby svoj zámer udržiaval pred protivníkom čo najdlhšie, v utajení vysielal k Strečnu hliadky, ktoré mali u obrancov vyvolať dojem, že sa pripravuje útok na priesmyk. Súčasne nechával zatarasiť vstup do západnej časti priesmyku.²⁰

Cisársky zbor postupoval cez Rajec, Nemecké Pravno, Prievidzu, Slovenské Pravno do Turca. Podľa Götzovho predpokladu uhorskí gardisti, ktorých sústredil *Výbor na obranu vlasti*, ustúpili z Turčianskej stolice do bankských miest. V tej chvíli Götzov zbor začať plniť druhú časť svojho poslania – obsadzovanie bankských miest, ale až po spojení sa so zborom podmaršala Šimuniča, ktorý pôsobil na dolnom Považí.²¹ Po tom čo obsadil Nitru, prišla od neho správa o sústreďovaní stolických gárd pri Leviciach pod velením vládneho komisára Ladislava Baloga. Túto správu priniesol kuriér generálmajorovi Götzovi do Prievidze. Dôstojníci jeho zboru nevedeli z tejto správy určiť, či sústreďujúci sa gardisti sú určení na pomoc posádke v pevnosti Leopoldov, ktorú obkľúčilo Šimuničovo vojsko, alebo na posilnenie obrany bankských miest. Tým by sa predná západná obranná línia bankských miest, vytvorená Benickým, posunula k Svätému Krížu (dnes Žiar nad Hronom). Postup Šimuničovho zboru z Nitrianskej stolice k bankským mestám mali spomaľovať zničené mosty a rozkopané cesty. Götz ale nechcel pustiť z rúk výhodu, ktorú získal obchvatným vniknutím do Turčianskej kotliny. Obsadil Turčiansky Svätý Martin a predsunuté jednotky zboru postúpili až k Mošovciam. Götz ovládol celý Turiec.²² Obsadením Mošovcie získal výhodnú pozíciu na útok na Kremnicu alebo Banskú Bystricu (strategický Y – pozn. R. H.). Kvôli bezpečnosti a proti prípadným výpadom boli strážené všetky prístupové cesty a horské chodníky vedúce do týchto miest.²³ Generálmajor Götz potreboval vytvoriť z miestnych obyvateľov slovenského pôvodu domobranu, ktorá mala chrániť tyľ cisárskeho zboru. Až po jej vytvorení Götz plánoval obsadiť samotné banské mestá.

8. januára 1849 prešiel cez opustený Strečniansky priesmyk major c. k. armády Trenk, ktorý pozoroval dianie v tomto priesmyku a so zabezpečovacím oddielom chránil Götzov zbor pred napadnutím počas jeho presunu Rajeckou dolinou zozađu.²⁴

¹⁹RAPANT, ref 6, (Dokumenty) diel 3., časť 2., s. 470.

²⁰Rešpekt zo Strečnianskeho priesmyku cítiť aj zo správy Františka Zacha (14. január 1849): „Už vstup pri Strečne je taký tesný (úzky), že sotva voz medzi skalami prejde. Vysoko na vrchu skál stojí starý rytiersky hrad – ako orlie hniezdo, je naň nádherný pohľad. Dole v rovine sa vinie Váh a v strmom svahu je do skaly vytesaná cesta.“ „... nepriateľ bol dostatočne posilnený nato, aby sme sa snažili preniknúť cez priesmyk. Generál Götz jeho vchod (a východ zároveň) nechal zatarasiť, cesta bola na mnohých miestach prekopaná.“ „... nečakane, generál Götz, 7. januára prikázal, nie na východ cez priesmyk, ale južne do Rajca pochodovať. Prístup do priesmyku pri Strečne zatarasil a obsadil.“

RAPANT, ref 6, (Dokumenty) diel 3., časť 2., s. 517-518.

²¹V zbere podmaršala Šimuniča pôsobila druhá časť slovenských dobrovoľníkov pod velením Bernarda Janečka. Zbor mal za úlohu obsadiť pevnosť Leopoldov a postupovať cez Nitru na banské mestá.

²²Mikšíček komentuje Götzov pochod Rajeckou dolinou nasledovne: „Čehož by gen. Götz snad jen s velkým krepvrolěvaním byl dosáhl, vymohl rychlým pochodem tímto: nepřítel vyklidil se z prusmyku zatarasěného a spěchal rychle z Turce do Kremnice, takže v celé stolici Turčanské nezůstalo ani jediného ozbrojence nepřátelského.“

GOLÁŇ, ref 13, s. 45.

²³Dôležité bolo obsadiť hlavne tzv. falošné cesty (falsae viae), ktoré vznikli v stredoveku. V Dolnej Štubni (časť Turčianskych Teplic) sa nachádzala mýtna stanica, ktorá sa obchádzala (napr. z Banskej Bystrice cez hory viedli takéto chodníky do Blatnice a Necpál).

²⁴Generálmajor Götz 9. januára podmaršalovi Šimuničovi oznámil: „Preťal som ústupové línie priesmyku od Sv. Martina s 3. bataliónmi, ktorý bráni l eskadróna Honvédov, 12 kanónov povstalcov. Zo žilinskej strany ich zdržávajú a pozorujú iba 3 kompánie pána majora Trenka, ktorý dostal príkaz ihneď len čo bude priesmyk popustený po Sv. Martin prísť. Ja zo svojho postavenia ovládam (kontrolujem) cesty z Banskej Bystrice a Kremnice ...“

RAPANT, ref 6, (Dokumenty) diel 3., časť 2., s. 485.

Mošovce ležali pred zónou druhej „severnej“ obrannej línie bankských miest (prednú tvoril Strečniansky spolu s ostatnými priesmykmi vedúcimi do Turčianskej kotliny a stolice zároveň). Obrancovia bankských miest ostávali v nepretržitej pohotovosti. V platnosti ostali nariadenia *Výboru na obranu vlasti* zo 16. decembra 1848 o zriaďovaní stoličných gárd bojujúcich gerilovým spôsobom, o zriaďovaní dobrovoľníckych oddielov a o vyhlásení odboja voči cisárskym jednotkám z 22. decembra 1848. Do týchto oddielov sa záujemcov snažili prilákať rôznymi výhodami, ako napr. ponechaním si koristi získanej od nepriateľa, vyplatením 5 zlatiek za každého zajatého nepriateľského vojaka a 8 – 12 zlatiek za získanie nepriateľskej pušky. Zároveň mali prisľúbené mesiac vopred vyplatenie takej sumy, ako regulárni vojaci. Pri strate hornej alebo dolnej končatiny si postihnutí mohli vybrať: doživotné zaopatrenie, nadobudnutie 10 jutrového dedičného pozemku alebo vyplatenie odškodného vo výške 1 000 zlatých.²⁵ L. Benický ešte 26. decembra 1848 informoval písomne o zakladaní diverzných skupín vo Zvolenskej stolici L. Košuta.²⁶ Na Nový rok 1849, keď sa Götzov zbor nachádzal v Čadci, nechal vládny komisár L. Benický šíriť leták „Spoluobčanom“ s výzvou na aktívny odpor obyvateľov banskej oblasti. Taktika boja spočívala vo využívaní konfigurácie okolitého prírodného prostredia a terénu.²⁷ V sprievodnom letáku „Porada, na ktorú spôsob bi sa náš vrchnatí kraj obrániť môžu“, rozvíjal ďalšiu taktiku boja – vyhľadovanie protivníka.²⁸

Götzov zbor zotrval v Mošovciach od 11. januára do 27. januára 1849. Medzitým sa generálmajor stretol s miestnym evanjelickým kňazom Jozefom Horvátom, ktorý sa zmienil o obyvateľoch Turca, uväznených v októbri 1848 vládny komisárom Benickým, ako aj uväznených v Banskej Bystrici. V Horvátových pamätiach sa píše, že: „Keď sa generál Götz a obrist Frischeisen v kaštieli Revayovskom obsadili, prvá starosť moja obrátená bola na väzňov našich v Banskej Bystrici. Hneď večer ako sme sa sišli v kaštieli, ohľadom týchto predniesol som tú prosbu, aby som za nich, nakoľko možno, zaujal. Obrist, muž vzdelaný, hneď napísal list na Magistrát banskobystrický, v ktorom zodpovedným ho činí za všetko, čo by sa väzňom týmto stalo. A hneď aj vystrojili sme prez dolinu Gader posla s tým listom, čo väzňom našim pomohlo, lebo mesto vzalo ich pod svoju ochranu.“²⁹ V svojich „Pamätiach“ spomína list s rovnakým obsahom aj Mikuláš Dohnány. Nachádzala sa v ňom ešte vyhrážka: „... ak sa jednému dač staže, celno mesto popolom lahne.“³⁰

Ludovít Benický sa 3. januára 1849 dozvedel o výsledku bitky pri Žiline. Predpokladal, že obrancom Strečnianskeho priesmyku hrozí obklúčenie, ak sa Götz rozhodne postupovať k bankským mestám cez Fačkovský priesmyk.³¹ Benický požiadal mestskú radu Banskej Bystrice, aby

²⁵RAPANT, ref 6, (Dejiny) diel 3., časť 1., s. 194 (31).

²⁶„Ctený pán predseďa! Podľa oznámenia Turčianskeho obranného výboru Hurban sa opäť priblížil k Čadci. Nie sú peniaze, preto opakujem (svoju požiadavku) o ne a neustále nabádam (o ich poslanie) pretože bez nich sa nepohnem. Zvolenský hlavný župan v mojej neprítomnosti sa pustil do formovania gerilových skupín ...“

RAPANT, ref 6, (Dokumenty) diel 3., časť 2., s. 403.

²⁷„Zwlasst'e mi, ktorí v tomto kraji biwáme, jestli nás w čas potrebi obrániť chceme, teďi najwatššiiho neprjateľa muožeme na wniwoč obratiť. Každá hustá hora, úská cesta, úzdina, každí hodní kopec, hlbokí jarok, stojí za jednu pewnú basstu proti neprjateľskému nápadu.“ Archív literatúry a umenia (ďalej ALU) Martin, C 810.

²⁸„... mezi nassimi horámi, wrsskámi a uždinámi, tu kde malo potrawi sa nacháza, čo bude nepřjatel robiť, ak na takí spuosob ho napadněme a obklopime? Nebogme se teďi, akim kolwek počtom přide nepřjatel, lebo čím welssim počtom přijde, tím istegssje, že hladom widohně.“

Tamže.

²⁹HORVÁTH, J.: Rozpomienky z revolučných rokov 1848 – 1849. Martin 1947, s. 34.

³⁰DOHNÁNY, M.: Historia povstania slovenského z roku 1848. Skalica 1850, s. 134. Nebol to ojedinelý prípad podobnej vyhrážky. Františkán a profesor na gymnáziu v Žiline – Hajský ako „očitý svedok“ v diele „Infaustorum Fatorum Solnam ...“ opísal udalosť z 25. októbra 1848, keď sa od Šimuničovho vojska vracali do Sliezka vozy so siedmimi vojakmi, ktorých v Žiline násilím priradili k revolučnému vojsku. A ako dodatok k celému prípadu Henrik Hajský skonštatoval: „Toto neslýchané bláznovstvo vystavilo Žilinu novému nebezpečenstvu vypálenia.“ In: Slovenské pohľady, roč. 16, 1896, s. 20.

³¹„... dňa 2. januára t. j. včera plukovník Karol Frischeisen a Hurban prinútili naše vojsko pod velením majora Horváta ustúpiť do Turca. Straty neboli veľké a vojsko tvorí 1 800 alebo 2 000 mužov s 10 kanónmi. Nepriateľ má asi 3 500 dobre ozbrojených vojakov s 8 kanónmi. Strečniansky priesmyk je síce bránený, ale nedá sa predpokladať odkiaľ sa nepriateľ pohne k bankským mestám, či cez Fačkov alebo Prievidzu ...“

RAPANT, ref 6, (Dokumenty) diel 3., časť 2., s. 460.

začala s prípravami na obranu mesta. Napriek opatreniam, Benický skonštatoval, že „čierno-žltí rastú v tomto kraji tak rýchlo ako huby po daždi, ale veril, že čoskoro nadídu aj dni zúčtovania.“ Obyvateľstvo banskej oblasti zastrašoval správou o násilnostiach, ktoré vraj vykonali cisárski vojaci po obsadení Žiliny.³² Banskobystrická mestská rada odpovedala Benickému obratom na druhý deň, 4. januára 1849 (v tom čase Götzove jednotky stáli ešte pred Strečnom).³³

5. januára 1849 Benický predostrel L. Košutovi návrh o premene banskej oblasti na prírodnú pevnosť: „... pretože Hurban opäť udrel a naše vojsko ustúpilo do Svätého Martina. Príkladám mapu hornouhorských žúp. Tu uprostred okolo banskej oblasti dvíha sa mocná reťaz hôr.“³⁴ Opäť zdôraznil, že je potrebné brániť banské mestá, pretože sú významnou základňou baníctva s predpokladom vzniku tovární s rôznym výrobným zameraním. Dôležitú úlohu v oblasti zohrávala prítomnosť mincovne, železiarní a prachární na výrobu pušného prachu s veľkým počtom remeselníkov.

Zatiaľ čo uhorská strana pripravovala obranu banských miest, Götzov zbor pripravoval po ovládnutí Turčianskej stolice útok, ktorým chcel obsadiť Kremnicu a Banskú Bystricu. 15. januára 1849 K. Götz poslal poľnému maršalovi Weldenovi správu z Mošoviec, v ktorej oznamoval, že nemá informácie o obrane Kremnice ani o stave a počte uhorských oddielov brániacich banskú oblasť. V správe sa ďalej uvádza, že: „Prieskumné oddiely sa stretli s predvojom protivníka, ktorého zahnali a pritom zajali jedného honvéda. Na mieste zrážky „povstalcí“ (honvédi – pozn. R. H.) zanechali niekoľko mŕtvych a stiahli sa za priesmyk, ktorý zatarasili, takže „patroly“ (hliadky – pozn. R. H.) ich nemohli prekonať. Zajatý honvéd pochádzajúci z Novohradskej stolice vypovedal, že medzi Kremnicou a Banskou Štiavnicou sa sústredila povstalecká masa (z pohľadu cisárskych dôstojníkov zberba – pozn. R. H.) o sile 8 000 mužov a 30 kanónov. Od uhorských dôstojníkov, ktorí sa medzi sebou rozprávali, počul, že v ich tábore bol prítomný Košut. Majú však nedostatok potravín, hlavne chleba, ktorý on sám (zajatý honvéd – pozn. R. H.) tri dni nejedol. Počas celého úteku od Pešti sa väčšinou zdržiavali v lesoch a kvôli veľkým mrazom, ktoré ich sužovali, veľa vojakov zamrzlo.“³⁵

Spomínanú povstaleckú masu v banskej oblasti predstavovali vojaci *Hornodunajského zboru*, unikajúci pod tlakom cisárskych jednotiek od Pešti. Generál Görgei, veliteľ Hornodunajského zboru, mal pôvodne postupovať k obklúčenej pevnosti Leopoldov, potom sa vrátiť ku Komárnu a odtiaľ tiahnuť na Viedeň. Všetko sa však vyvinulo inak. Po príchode do Levíc povolil Görgei generála Ľudovíta Aulichu pochodovať na pomoc pevnosti Leopoldov, ktorú ob-

³² „Frischeisen a hurbanovci nemilosrdne rabujú a zabijajú v okolí Žiliny, hrôza, ak čestné rodiny Turčianskej stolice pozerajú na to, čo ich čaká.“

RAPANT, ref 6, (Dokumenty) diel 3., časť 2., s. 480.

Podľa textu je možno usudzovať, že L. Benický ešte nevedel, že novým veliteľom zboru je K. Götz.

³³ „Hoci potrebné príkazy prišli včas, Strečniansky a iné priesmyky už boli zatarasené, ale banské mestá súrne žiadajú také vojnové prostriedky, aby boli schopné rázne odraziť nepriateľa. ... Pána vládneho komisára si vážime kvôli účelne nariadeným predpisom. V prípade, ak by nepriateľ prenikol až po Šturec alebo Harmanec, obyvatelia Banskej Bystrice sa budú snažiť s odvahou dodržať nasledovné nariadenia vládneho komisára: národná stráž bude v pohotovosti aby bola kedykoľvek schopná presunúť sa k Harmaneckému priesmyku; vhodnou zbraňou sa ozbrojí každý kto sa cíti byť vlastencom, v opačnom prípade sa bude považovať za vlastizradcu a bude popravený.“

RAPANT, ref 6, (Dokumenty) diel 3., časť 2., s. 462-464.

³⁴ Benický vychádzal z faktu, že banský obvod obkolesovali mohutné horské chrbtly. „Ak by sa priesmyky medzi nimi zatarasili násypmi, oblasť by sa zmenila na pevnosť porovnateľnú s tou v Komárne. Opevňovacie práce by stáli 3 000 zlatých. Na obranu tohto územia by bolo potrebných 6 000 mužov a 24 kanónov. Potrebných je však ešte vyvíčiť 2 000 strelcov a skutočnú gerilu.“ 10. januára 1849 (podľa zápisu Banskej Bystrice č. 40 z 12. januára 1849) nariadil Benický mestu Banská Bystrica zahradením Harmaneckého priesmyku prerušiť spojenie s Turcom (v tom čase sa zbor generálmajora Götza nachádzal v Prievidzi). Súčasne prikázal prísne strážiť lesné cestičky (tzv. falsae viae). V Banskej Bystrici sa od 14. januára konali odvody do mestskej gardy. Celkový systém obrany banských miest narušilo opustenie Strečnianskeho priesmyku jeho obrancami bez boja.

³⁵ Primerane teplé oblečenie sa ukazovalo ako vážny problém uhorskej armády, „... rúcho maďarského vojaka bolo: čiapočka, vojenský kepeň, náprsník (kto ho mal), košeľa, nohavice a črievice. Na rozkaz svojich vodcov, bárs aj mrzlo a od vší hryzené bolo, muselo strážiť.“ In: Slovenské pohľady, roč. 16, 1896, s. 112.

klúčovali cisárski vojaci. Aulichove oddiely ale zastavili cisárske jednotky na rieke Nitra. Generál Görgei postupne zistil, že jeho zbor môže zovrieť do klieští Čoričova divízia (tá pri Šahách – Ipolyságu dohonila plukovníka Guyona) postupujúca od juhu a jednotky podmaršala Šimunića postupujúce zo západu (ktoré pri Vrábloch zastavili Aulichov postup). Po analýze situácie, Görgei prikázal urýchlene zmeniť smer, a od Levíc Hornodunajský zbor smeroval k banským mestám, v nich sa mali jeho roztratené jednotky spojiť a prezimovať. 11. januára Kmeťove (Kmetry) oddiely opustili Levice a smerovali do Banskej Štiavnice. Aulichove oddiely opustili Vráble a cez Žarnovicu sa snažili dostať do Kremnice. Pillerove oddiely tiahli z Komjatíc do Zvolena. Guyon mal za úlohu spomaľovať postup cisárskych jednotiek, aby cisárske jednotky neobsadili Banskú Štiavnicu skôr ako ustupujúci honvédi. Napriek ťažkostiam generál Görgei 15. januára prijal hlásenia o tom, že Aulichova divízia obsadila Kremnicu, Kmeťova Banskú Bystricu a Pillerova Zvolen.

Prvé ozbrojené stretnutie medzi Götzovými a Görgeiho jednotkami sa odohralo 16. – 17. januára 1849 pri obci Turček. „Maďari stojejí v Kremnici a před Kremnicí u vesnice Turček mají dělá na vysokém hřebenu hor proti nám nachystané. Jak se podobá, brzo se s nimi setkáme. Nevím, proti komu Janeček s výpravou 1300 mužů silnou v stolici Nitranské a Trenčanské válčí a proč nepostupuje za nepřitelem?“³⁶, komentoval situáciu hurbanovský dobrovoľník Matej Mikšíček. K situácii sa vyjadril aj generálmajor Götz: „Každú hodinu očakávam správu od pána Šimunića, že od priesmyku Perk (Kremnické Bane) zasiahne a protivníka zatlačí do Kremnice. Ja som pripravený časť mojich oddielov sústrediť v priestore Hornej a Dolnej Štubne.“³⁷ Bitkou pri Turčeku vrcholila aktivita cisárskych jednotiek pripravujúcich sa na útok na banské mestá.³⁸ Po nej Götz prikázal uzatvoriť prístupy k banským mestám pri Bartoške a Štubni.

V bitke pri Turčeku proti sebe bojovali bývalé c. k. pluky. Generálmajor Götz to spomenul aj v hlásení, ktoré poslal nadriadeným.³⁹ Prakticky dochádzalo k „miešaniu“ vojenských jednotiek, ktoré boli do leta 1848 pod spoločným vrchným velením, ale v bojoch, ktoré nastali ku koncu roku, začali jednotlivé oddiely bojovať buď na strane Habsburgovcov alebo uhorskej vlády. Chaos medzi vojenskými oddielmi spôsobovala skutočnosť, že Lazár Mesároš (Mészárosz), uhorský minister vojny, uznával legalnosť *Výboru na obranu vlasti*, a tým pádom aj vojenské jednotky dislokované v Uhorsku uznávali túto uhorskú vládnú inštitúciu.

Generálmajora Götza prekvapil príchod Hornodunajského zboru do banskej oblasti. Artur Görgei rozdelil jednotky zboru v banskej oblasti tak, ako to bolo spomenuté už vyššie: divízia plukovníka Aulicha obsadila Kremnicu a zúčastnila sa bojovej zrážky pri Turčeku. Divízia plukovníka Guyona ustúpila k Budči. Aulichova divízia sa mala spojiť s jadrom armádneho

³⁶RAPANT, ref 6, (Dokumenty) diel 3., časť 2., s. 521.

³⁷Tamže, s. 531.

³⁸Výsledok bitky sa v Pressburger Zeitung z 24. januára 1849 (č. 8, s. 85) uvádzal nasledovne: „Naše oddiely napriek silnému odporu spôsobili nepriateľovi v krátkom čase nasledujúce straty; zajali 117 radových vojakov a 4 dôstojníkov, 100 mužov zanechal nepriateľ mŕtvych na bojovom poli a veľa ranených sa neodvážil odviezť...“ Generálmajor Götz zhodnotil bojový stret nasledovne: „Včera počas prieskumu nepriateľovho postavenia pri Kremnici bola ukoristená jedna húfnica, 200 pušiek, tanistier a nábojových kabieli, zajatí boli štyria dôstojníci a 117 mužov od rotného (šikovateľa nižšie) a vyše 100 mužov (protivníka) padlo. (Z nich) Dvaja ťažko ranení dôstojníci (protivníka) nemohli byť odnesení, dvaja aj s ostatnými zajatcami a húfnicou boli ešte včera cez Svätý Martin a Jablunkov eskortovaní do Tešína ... Pán major barón Pichel z (pešieho pluku) Nassau a poručík barón Baum z (pešieho pluku) barón Bianchi slúžili v pešom regimente Wasa ktorí proti mne bojovali a boli (ním) zradným spôsobom zajatí ... Vrátil som sa do Mošoviec a čakal som, že mi z môjho veľmi ťažkého postavenia pomôže postup pána podmaršala Šimunića do Banskej Štiavnice a Sv. Kríža. Okrem (pešieho pluku) Wasa tu proti mne stojí 1. prápor Alexandrovho pluku, 7 husárskych eskadrón, viacero honvédskeho práporov. Ostatok tvoria bandy, gardy s vyše 24 delami. Priesmyky (vedúce) od Rudna napravo a od Banskej Bystrice naľavo som zabezpečil.“

RAPANT, ref 6, (Dokumenty) diel 3., časť 2., s. 541-542.

³⁹Situácia sa stávala komplikovanou a neprehľadnou. V zbere uhorského generála Artura Görgeiho sa príkazy a povelý naďalej vydávali v nemeckom jazyku. Regulárne jednotky si nechávali svoje uniformy, signály poľnic aj bubnov. To všetko ostalo rovnaké, rovnaký bol aj výcvik a povelý v nemčine.

zboru generála Görgeiho severne od Banskej Bystrice pri rieke Turiec nad Kremnickými Baňami, Turčekom, Štubňou a od Mošoviec nad Čremošným, Bartoškou a Harmaneckým kopcom. Náročnosť splnenia tejto úlohy zvyšovalo postavenie zboru generálmajora Götza a postoj slovenského obyvateľstva. Aulichove jednotky sa samotné nemohli pustiť do otvoreného boja s Götzovými oddielmi. V prípade porážky by cisárski vojaci obsadili Kremnicu a sústredujúcim sa jednotkám Görgeiho zboru by ostal nechránený pravý bok.

Aulich mal problémy s prepravou kanónov a batožiny. Priamo Kremnicu a Banskú Bystricu spájala iba strmá horská cesta vedúca po hrebeni Kremnického pohoria. Mohli ňou prejsť iba pešie oddiely. Miestni obyvatelia používali túto cestu v zimnom období iba výnimočne. Svoj náklad ťahali na ľahkých saniach, ktoré pred dosiahnutím vrchola rozkladali, tovar kus po kuse preniesli cez hrebeň a na druhej strane sánky opäť poskladali a pokračovali v ceste. Na hrebeni sa nachádzal úplne zavalený tunel, ktorý museli baníci rozšíriť, aby ním mohli prejsť kanóny. Baníci pracovali na obidvoch stranách hrebeňa a tunel sprístupnili 24. januára 1849. Cez noc sa Aulichova divízia v pokoji presunula z kremnickej strany pohoria cez Tajov do Banskej Bystrice.

Prechod Aulichovej divízie našiel obdivuhodnú odozvu aj u dôstojníkov cisárskeho vojska.⁴⁰ V tú istú noc, keď Aulichova divízia prechádzala Kremnickým pohorím, sa výrazne zhoršilo počasie. Rieka Hron sa vyliala zo svojho koryta a zaplavila cesty medzi Banskou Bystricou, Budčou a Zvolenom, takže jednotlivé divízie Görgeiho zboru boli od seba odrezané vodným živlom. V nebezpečnej situácii sa ocitla Guyonova divízia. Jej položenie v porovnaní s Aulichovou divíziou bolo zložitejšie. Čoričova divízia, prenasledujúca Görgeiho zbor, obsadila Banskú Štiavnicu. Vážnejšia prekážka, ktorá mohla Čoriča zdržať od prenasledovania jednotiek Hornodunajského zboru, neexistovala. Ústup Guyonovej divízie z Budče do Zvolena vážne ohrozila záplava. Okrem toho Pillerova divízia, nachádzajúca sa vo Zvolene, hlásila stále častejšie prienik početných cisárskych jazdeckých hliadok od Krupiny k Zvolenu. Nebolo možné vylúčiť, že odtiaľ nedôjde k útoku cisárskych jednotiek.

Plukovník gróf Richard Guyon sa chcel po krátkom oddychu vrátiť z Budče naspäť (do Banskej Štiavnice – pozn. R. H.), aby sa „pomstil“ Čoričovi, ktorý ho prinútil odtiaľ v rýchllosti ustúpiť. U Guyonových vojakov ale poklesla bojová morálka, a preto sa ich veliteľ rozhodol „zobudiť ich odvahu“ pálenkou. Dosiahol však opačný efekt. Vojaci sa opili tak, že vôbec nemali chuť bojovať. Generál Görgei upozorňoval už skôr, že disciplína nepatrila medzi silné stránky Guyonovej divízie. Dokonca každodenne sa opakujúce výstražné zvolanie „približuje sa nepriateľ“, spôsobilo vždy v tábore zmätok. Strach ich nútil prejsť cez zaplavené územie, ale strach mali aj z nepriateľa. Oveľa väčší, ako z toho, že sa môžu utopiť. Aj keď sa ústup nakoniec podaril, stále upodozrievali domáce obyvateľstvo, že je voči nim nepriateľsky naladené (pričom ich ono vystríhalo pred pochodom cez zatopené územie, ktorý mal viesť k zániku Guyonovej divízie).

⁴⁰ „Nepriateľ, ktorého Vaše Blahorodie porazilo (pri Banskej Štiavnici), ako aj okupačné vojsko z Kremnice, ustúpilo úvratou do Banskej Bystrice a spolu so 4 prápormi honvédov, ktoré už boli v Banskej Bystrici, ju obsadili. Stráže nepriateľa sú predsunuté až pri Bartoške. Početný stav nepriateľa je 12 – 14 000 mužov.“ (Zo správy generálmajora Götza podmaršalovi Čoričovi z 26. januára 1849.)

RAPANT, ref 6, (Dokumenty) diel 3., časť 2., s. 572. Dobrovoľník Matej Mikšíček k tomu poznamenal: „Toho samého dne se bitva u Štávnice strhla. V noci nato o 2 hodiny přitáhl náčelník Maďarů Görgei do Křemnici, a pobyt tam dvě hodiny, uhaňel špatnou cestou ku Bánske Bystřici. Maďari, obávající se, aby cestou nakříž od cisárského vojska přepadeni nebyli, táhli za ním ku Křemnici a odtud dále na Bystřici. Cesta tato jest prý velmi špatná. Dvě a několik kar převrhlo se jim u „Skaly“ dol do zmoliny ... A to byla ta jediná cesta, po které Maďari ujet mohli.“

RAPANT, ref 6, (Dokumenty) diel 3., časť 2., s. 603.

Pod pomenovaním „Skála“ myslel Mikšíček známy tunel v Kremnickom pohorí, ktorý spájal najkratšou cestou Kremnicu a Banskú Bystricu. Cesta k nemu vedie cez lesom porastený stúpajúci terén z obidvoch smerov. Po rekonštrukčných prácach bol sprístupnený 10. 9. 1997.

Problémy mala aj Pillerova divízia, ktorá táborila vo Zvolene. Most a cestu vedúcu do Banskej Bystrice zaliad dravý prúd Hrona. Úspešný pochod Guyonovej divízie však „zabral“ a všetky divízie *Hornodunajského armádneho zboru* sa nakoniec spojili v Banskej Bystrici. Prvé jednotky Görgeiho zboru vstúpili do Banskej Bystrice 16. januára 1849 o deviatej hodine dopoludnia.⁴¹ V meste posilnil konsolidujúci sa Hornodunajský zbor so 4 000 mužmi vládny komisár L. Benický.

Banská Bystrica sa na príchod Görgeiho jednotiek pripravovala dlho.⁴² Svedčí o tom aj správa zo 16. januára 1849, keď mesto Brezno poslalo „wislancov“, ktorí mali oddaliť príchod väčšieho množstva vojakov do ich mesta. Keďže komisár Benický o rozmiestnení vojenských jednotiek nerozhodoval, nemohol Breznu poskytnúť požadované záruky o ubytovaní vojakov. Prislúbil však, že mesto upozorní dva – tri dni vopred na príchod vojakov.⁴³

Správy prichádzajúce o vývoji vojenskej situácie výrazne ovplyvňovali uvažovanie obyvateľov Banskej Bystrice. Každý kto mohol, mesto opustil a odišiel na vidiek. Mešťanov znepokojovalo veľké množstvo munície uloženej v skladoch. Na ubytovanie dôstojníckeho zboru, ale aj radových vojakov, sa hľadali vhodné budovy a priestory. Generála A. Görgeiho ubytovali v budove biskupského úradu na námestí.⁴⁴ Časť honvédov kvôli nedostatku miesta ubytovali v obci Radvaň. 21. januára 1849 generál Görgei prijal členov magistrátu Banskej Bystrice, ktorí ho na čele s mešťanostom žiadali o milosť pre mesto, vyjadrujúc hlavne obavy z prípadného rabovania vojenských jednotiek. Náladu obyvateľstva nepriaznivo ovplyvnil príkaz spísať v meste všetky kone, aby nimi mohla disponovať honvédska armáda. Nezabudlo sa ani na zábavu. Dôstojnícky zbor usporiadal 22. januára 1849 v župnom dome fašiangový večierok trvajúci celú noc.

Veľký rozruch v Banskej Bystrici spôsobili vojaci Aulichovej divízie, ustupujúci z Kremnice v noci z 23. na 24. januára. Vyčerpaní únavným a náročným nočným pochodom sa vojaci tisli do domov, škôl, kasín, ale aj do zasadacích miestností župného a mestského domu. Počas týchto dní pretrvávalo daždivé a chladné počasie. Pre Görgeiho jednotky ale oddych netrval dlho. K mestu sa nezadržateľne približovali cisárske jednotky, ktoré prekonávali už len skalami zasypané cesty alebo rozvodnené vodné toky (mosty boli buď spálené, alebo zničené).

25. januára sa honvédske vojsko sústredilo v priestore banskobystrickej mestskej tržnice a urýchlene nakladalo na vozy a odvážalo kanóny umiestnené v kostoloch sv. Ducha a svätej Alžbety do Brezna.⁴⁵

⁴¹„Už 15. januára sa žlto-čierni tajne pripravovali na privítanie Šimuniča, keď náhodne do banskej oblasti vstúpilo vojsko generála Görgeiho; Štiavnicu pred ním obsadil takmer predvoj Windischgrätzovej armády.“ (Zo správy Ludovíta Benického Výboru pre obranu vlasti z 20. januára 1849.) Generál Görgei mu oznámil o 3 hodine popoludní príchod, pretože generálmajor Götz tiahne na Kremnicu a Hurban má v úmysle obsadiť Banskú Bystricu. Benický mal s Görgeim krátku poradu, po ktorej sa so 400 odvážlivcami dal okamžite na cestu, aby Hurbana v Bystrici predstihli a zároveň bránili mesto. Šli bez prestávky celú noc až 16-ho (januára) o 9 hod. ráno obsadili Banskú Bystricu. Frischeisen a Hurban boli od mesta vzdialení už len na jeden a pol hodiny. Na záver svojej správy napísal: „Teraz už generál Görgei banské mestá obsadil a svoje vojsko ako len môže vyzbrojuje.“

RAPANT, ref 6, (Dokumenty) diel 3., časť 2., s. 549. Rapant uvádza aj správu z vestníka Kőzlönyi: „Hurban chcel do Bystrice vniknúť, ale Görgei ho predbehol a okolo 37 ľudí zajal a Bystricu zabezpečil.“

RAPANT, ref 6, (Dokumenty) diel 3., časť 2., s. 552.

⁴²„14 a 15-ho Januara na Magistrat a Mešťanostu“ Brezna poslal dva listy, v ktorých oznamoval: „že v kratkom čase nekerich dňoch watši počet wojakow do Mesta tohoto prijde a aby sa potrava pre lud a kone a Gospodi opatřili, w druhom Mešťanostowi naklada aby muku, zbožje, owos seno atd. w najwatšej kolikosti, čo možna wec swoziť sa usilowal, muku pod pokutow smrti won wivažat zabranil, ale takowu do Bistrici wislat dal ...“

ŠOKA MBB, f. Brezno, II. 714-200.

⁴³„on rozloženi Wojska nic nerozkazuje ale General Görgei a ponewaž ako tenže General misli rozkwartelovat Wojakou tehdi mesto nemuoze o to ubezpečit, zdaliž, malo alebo wela wojska dostane tu ale slubuje, že mesto toto aspon dwoma aneb trima dni po predku o přichode a počtu wojska upowedomi ...“

ŠOKA MBB, f. Brezno, II. 714-188.

⁴⁴ABU Banská Bystrica, Protocolum Historium Capituli Neosoliensis 1829 – 1851, s. 396.

⁴⁵JURKOVICH, E.: Besztércebánya az 1848 – 49, évi. szabadságharc idején, s. 44.

O deň neskôr (26. januára) opustil Görgeiho armádny zbor Banskú Bystricu dvoma smermi. Jedna časť smerovala horným údolím Hrona k Muráňu a Jelšavskému potoku, cez Tornaľu (Šafárikovo) k predpokladanej operačnej oblasti ďalšieho vojenského zboru uhorskej vlády pod vedením Juraja Klapku. Druhá časť zboru postupovala cez Spiš a Šariš do Abovskej stolice. Kým v prvom prípade stretnutie ustupujúcich honvédskejších jednotiek s cisárskymi oddielmi nebolo pravdepodobné, v druhom prípade sa predpokladalo stretnutie so zborom podmaršala grófa Schlika. Generál A. Görgei po zvážení situácie rozhodol o nasledujúcej trase ústupu. Cieľom pre obidve súčasne pochádzajúce kolóny bola oblasť hornej Tisy. Ľavé krídlo (severnej) kolóny tvorila divízia plukovníka Guyona, ktorá mala postupovať Horehroním, cez Pohorelú, Vernár, Stratunú a Hutu do Spišskej Novej Vsi. V zostave kolóny sa nachádzal hlavný štáb Görgeiho zboru a vozy naložené drahými kovmi zo zásob banských miest. Na poslednú chvíľu sa upravila ústupová trasa. Severná kolóna prešla cez horský prieťah Šturec a 28. januára dosiahla Ružomberok.⁴⁶ Postup cez Šturec neprebíhal ľahko. Vojsko sa za nepriaznivých klimatických podmienok „šplhalo“ nahor kopcovitým terénom.⁴⁷

Druhú (južnú) časť ústupovej kolóny tvorili divízie plukovníkov Aulich a Kmeť, ktoré tiahli smerom na Brezno a po prekročení rozvodia riek Hron a Váh pokračovali horným údolím Váhu do Popradu a cez Spišský Štvrtok do Levoče. Obidve kolóny, ak chceli dosiahnuť vytýčený cieľ, museli sa vyhnúť vojenskému zboru podmaršala Schlika. V južnej kolóne sa nachádzalo 100 vozov naložených uniformami, zásobami cukru, kávy, cínu, medi, ako aj súčiastkami zbraní. Medzi vozmi sa nachádzala aj pozajdná (mobilná) zbrojná dielňa. V prípade prenasledovania by sa náklad tejto kolóny stal veľmi ľahko korisťou cisárskych jednotiek. Ustupujúce kolóny sa pohybovali rýchlo, aby neboli dostihnuté jednotkami generála Götza alebo kniežata Jablonovského. Pred nimi ležala oblasť kontrolovaná zborom podmaršala Schlika. V skutočnosti južnú kolónu nikto neprenasledoval. Posledný oddiel Hornodunajského armádneho zboru opustil Banskú Bystricu 27. januára 1849. Honvédske jednotky odviezli so sebou aj všetkých ranených.

Generálmajor Götz pozoroval sústreďovanie Hornodunajského zboru v Banskej Bystrici, ale na mesto nezaútočil, pretože sa obával početnej prevahy protivníka. Nakoniec sa rozhodol konať a svoj plán načrtnúť v liste hlavnému veliteľovi Windischgrätzovi.⁴⁸

K zátarasom vybudovaným obrancami mesta vysielal hliadky zložené zo slovenských dobrovoľníkov, aby zistili či tieto sú aj skutočne strážené. Priebeh jednej z takýchto akcií opísal príslušník dobrovoľníckeho zboru Karol Bórik: „... obdržal som rozkaz od veliteľstva, abych priesmyk Harmanec preskúmal, či barikády tam jestvujúce nepriateľom obsadené sú alebo nie. Následkom tohoto rozkazu zobral som so sebou pet dobrovoľníkov a vybral sa, už pred samým večerom, smerom ku priesmyku harmaneckému. V priesmyku harmaneckom pokračoval som s najväčšou opatrnosťou, aby sme dajako do klepca nepadli, lebo noc bola tmavá, takže ani 10 krokov napred vidno nebolo.“ Hliadka natrafila na chalupu (možno horáreň), kde sa pýtala na barikády. „Nechajúc dvoch chlapov pri nom (pri obyvateľovi chalupy), poberal som sa s tromi chlapmi opatrne ďalej. Asi po 1/4 alebo 1/2 hodinovom marši, prišli sme k barikade, ktorá skutočne obsadená nebola.“⁴⁹ Bórikovo svedectvo znie neveriteľne, ak si uvedomíme, aké obranné opatrenia nariadil vykonať vládny komisár Benický.

⁴⁶GÖRGEI, A.: *Mein Leben und Wirken*, s. 185.

BENICZKY, L.: *Visszaemlékezései a szabadságharcról és a tót mozgalomról*, s. 259-262.

BONA, G.: *A téli hadjárat (1848 december – 1849 február)*. In: *A szabadságharc katonai története*, s. 182-183.

⁴⁷Prechod honvédskejších vojakov cez horský prieťah Šturec zachytáva napríklad olejomalba „Prechod Štureckého priesmyku“ Karola Keissa, ktorá je dnes umiestnená v expozícii Vojenského historického múzea v Budapešti.

⁴⁸RAPANT, ref 6, (Dokumenty) diel 3., časť 3., Bratislava : SAV, 1958, s. 555-556.

⁴⁹„... v tomto postavení zotrúvam (lúnia Kremnica – Mošovce), keďže musím prijať rozhodnutie, že na Banskú Bystricu má postupovať pán poľný maršal Čorič. Ja z mojej strany obidvom nepriateľov pravý bok cez Harmanec, objavím sa v priesmyku pri Blatnici a vybudujem si postavenie za jeho chrbtom. Týmto (krokom nepriateľovi) znemožním pochod do Sv. Mikuláša a Liptovskej stolice. Zároveň ma oklieštim cestu na Brezno, čo ho celkom rozloží ...“

RAPANT, ref 6, (Dokumenty) diel 3., časť 2., s. 582.

29. januára – dva dni po tom, ako honvédske jednotky definitívne opustili Banskú Bystricu, začali do mesta prichádzať cisárske jednotky.⁵⁰ Po odchode honvédskeho vojska nastal po predchádzajúcich rušných dňoch v meste relatívny pokoj. Podľa dobových svedectiev obyvateľstvo nemalo ani kde hlavy skloniť. Život mesta sa zmenil – pribúdali drobné krádeže sena, ovsa a potravín. Nadávanie a hrubosť, ktoré sa rozmohli, považovali miestni obyvatelia za pozostatok po bytu vojsk v meste.

Mesto muselo najskôr vykonať opravy zničených komunikácií a pripraviť ubytovanie pre 6 000 cisárskych vojakov.⁵¹ Generálmajor Götz poslal mestskému magistrátu list, v ktorom nahnevane reagoval na podžupana, lebo od neho nedostal odpoveď na list z Mošoviec, týkajúcu sa prepustenia väzňov z Turca väznených v Banskej Bystrici. Generálmajor však nevedel, že jeho list dostal do rúk L. Benický, ktorý mu samozrejme odpoveď neodoslal. O osude svojho listu sa Götz dozvedel z odpovede mestskej rady. Zároveň bol upozornený, že všetky zásoby jedla zobralo so sebou ustupujúce honvédske vojsko.⁵² 31. januára poobede pripochodovalo do Banskej Bystrice s hudbou od Radvane 4 000 cisárskych vojakov pod velením kniežaťa a Felixa Jablonovského. Po dnešnej Dolnej ulici vpochodovali do Banskej Bystrice⁵³ a zastavili sa pred biskupským palácom, kde sa vojaci zoradili, pomodlili a vojenská hudba zahrála rakúsku hymnu. Vojsko na záver slávnostného ceremonálu zvolalo trikrát „Hurá“ na slávu ubytovateľom.

So slávnostným príhovorom vystúpil syn známeho mestského národovca Ján Petrikovič mladší.⁵⁴ Po uvítaní vymenili na mestskom a stolícnom dome vlajky; červeno-bielo-zelenú vystrie-

⁵⁰ „Poukazujem Vašej Milosti s úctou na to, že moje hliadky vnikli do Banskej Bystrice. Nepriateľská arriere garda včera okolo poludnia opustila mesto a odtiahla /ustúpila/ do Slovenskej Lupče.“ Zo správy generálmajora Götz (z 29. januára 1849) hlavnému armádnemu veliteľstvu c. k. jednotiek.

RAPANT, ref 6, (Dokumenty) diel 3., časť 2., s. 586.

Prvé kroky cisárskych vojakov v Banskej Bystrici opisal vo svojich spomienkach G. K. Zechenter-Laskomerský: „Ako tak raz s dr. Fischerom tiahneme z nemocnice domov na obed, tu vidíme v dolnom kúte rínku (námestia), pred ústím ulice Kakatky, stáť malý oddiel cisárskeho vojska pešieho pluku Nassau. Prešli cez Kremnické vrchy, kade pred nimi bol uvrzol Görgey. Napredku na čakove mali 2 biele stužky, aby ich bolo rozoznať od honvédov, najmä od ubehlíkov (dezertérov), ktorí ešte chodili v cisárskom mundúre. Celý ich výzor bol plachý, lebo malý oddiel, asi 30 chlapov počítajúci, nebol si istý, či nebude niekde poschovávanými honvédmi prepadnutí a zrúbaní. ... O chvíľu počul, ako i ja, keď som prichodil do Dolnej ulice, že celý batalión strelcov kráča strmým krokom pri veselom trúbení od Dolnej brány hore na námestie.“

ZECHENTER-LASKOMERSKÝ, G. K.: Päťdesiat rokov slovenského života. Bratislava 1974, s. 213.

⁵¹ Generálmajor Götz písal o tejto záležitosti generálmajorovi Jablonovskému: „Nepriateľ s časťou vojska tiahne do Ružomberka v Liptovskej stolici, časťou vojska do Brezna. Banskú Bystricu úplne opustil, jeho predvoj bol ešte včera v Slovenskej Lupči [táto sa má z Banskej Bystrice vyživovať. Banskobystrickému magistrátu príkazom stravovať oddiely Vašej Milosti (pre 6 000 mužov)].“

RAPANT, ref 6 (Dokumenty) diel 3., časť 2., s. 589.

⁵² Taktiež v ten istý deň písal aj vrchnému armádnemu veliteľstvu: „Z odpovede na môj list magistrátu Banskej Bystrice, ohľadne zabezpečenia stravy pre 6 000 mužov a 800 koní vyberám: rebeli ešte Slovenskú Lupču neopustili a magistrát Banskej Bystrice údajne tiež nemá potraviny, navyše mám potvrdené, že Arriere garda rebelantského veliteľa Gorgeia sa naďalej stravuje v Slovenskej Lupči. Ja ešte dnes s dvoma zostávajúcimi rotami a 1/2 raketovou batériou obsadím Banskú Bystricu a dúfam, že brigáda kniežaťa Jablonovského počas nasledujúcich dní príde...“

RAPANT, ref 6 (Dokumenty) diel 3., časť 2., s. 586.

⁵³ Potvrďuje to aj zápis v kalendári „Domová pokladnica“ (roč. 3., 1849) z fondu rodiny Petrikovičovej: „Starý otec poznačil na tejto strane perom atramentom toto: dne 31-ho Jan. Prišlo do Bistrici Cisársko Rak. prvu vojsko pod General Majorom Kniežatom Jablonovským za tímto o dva dni Brigada Generala Götz a j Dobrowolnici Slovenskima – a Štúrom.“

ŠOA BB, šk. 2, f. rodiny Petrikovičovcov.

Ale aj v nemeckom jazyku písané „Svedectvo“ z roku 1850: „... potvrdzujem, že 31. januára 1849 ako prvé cis. král. oddiely pod velením generálmajora Jeho Milosti kniežaťa von Jablonowski do Bistricy vpochodovali.“ (1. marec 1850).

ŠOA BB, šk. 2, f. rodiny Petrikovičovcov.

⁵⁴ Pozri ŠOA BB, šk. 2, f. rodiny Petrikovičovcov. Na jeho vystúpenie spomína aj Emil Jurkovič: „Rečníkom bol mladší Petrikovič z Radvane. Jeho prejav s panslávistickým zameraním sa nikomu z obyvateľov nepáčil, ale kto by sa opovážil povedať čo len slovo.“

JURKOVICH, ref 45, s. 48.

dala habsburská čierno-žltá. Pomocníka Ľudovíta Benického Mikuláša Fritza a evanjelického seniora Jána Krčméryho (Krcsmery) zatkli (stali sa politickými väzňami). Krčméryho na príhovor Karola Kuzmányho nakoniec potrestali za jeho politické prejavy pokutou 500 zlatých.⁵⁵

Knieža Jablonowski prijal členov mestského zastupiteľstva a odovzdal im prípis, v ktorom zakázal všetkým osobám „skrže reč, skutky, neb písmem k rebelantstvu nahovárať“, prikázal „odovzdať prívatní a vlastnú jednak zbroj“ a „Klubby aneb Spolky“ zatvorit' a kľúče od nich odovzdať magistrátu. Prikaz verejne vyvesili a za jeho odstránenie hrozil vinníkovi vojenský súd.⁵⁶ Aby sa predišlo nežiaducejmu uschovávaníu zbraní, vykonávali vojaci domové prehliadky. Osobné zbrane s vytlačeným menom vlastníka vrátili majiteľom. Ostatné zbrane uložili v skladoch.⁵⁷

K prenasledovaniu ustupujúcich Gorgeiho jednotiek potrebovali cisárske jednotky získať spoľahlivých zvedov. Generálmajor Götz touto úlohou poveril Ľudovíta Štúra, ktorý 2. februára 1849 pricestoval s Mikulášom Dohnánym do Banskej Bystrice.⁵⁸ Obidvaja sa ubytovali v mestskom hostinci u Raka (dnes v tejto budove sídli OTP Banka Slovensko). Ľudovít Štúr mal na sebe oblečený tmavomodrý „waffenrock“ so žltó-čiernou stužkou v gombikovej dierke, sivé nohavice, na opasku mu visela šabl'a. Hlavu mu pokrýval slovenský guľatý klobúk s bielo-modro-červenými pierkami.⁵⁹ Časť cisárskych jednotiek odišla popoludní 2. februára smerom na Ružomberok, časť smerom na Brezno. Dva dni Ľ. Štúr prijímal v hoteli iba návštevy, pretože nedostal od mešťanostu povolenie organizovať verejné zhromaždenia (všeobecný zákaz verejného zhromaždenia nariadil knieža Jablonowski).⁶⁰ Štúr zorganizoval zhromaždenie až po odchode kniežaťa Jablonovského⁶¹ a vstupe jednotiek generálmajora Götza (4. februára 1849) do Banskej Bystrice.⁶² Na zhromaždení prečítal proklamáciu „K národu slovenskému“. Niekoľko mladých mužov sa zapísalo do slovenského dobrovoľníckeho zboru. Večer sa konoalo v mestskom dome zhromaždenie mešťanov, ktorému predsedal plukovník Frischeisen. Vo svojom prejave zdôraznil, že: „Jeho Jasnosť cisársko-kráľovská všetkým národom svojim rovnakvo právo umíniť ráčila a že tehdy úradné veci a sessii protokolly v nemeckej a v slovenskej reči vedenej biti majú, a sice v nemeckej reči aj na znak podanej služebnosti a holdování

⁵⁵Na pokutu sa mu poskladali jeho cirkevníci a obnos mu odovzdali vo forme veľkonočnej ofery.

⁵⁶RAPANT, ref 6, (Dokumenty) diel 3., časť 2., s. 328.

⁵⁷„Obyvateľstvo nemohlo nič robiť, iba odovzdať všetky zbrane, pušky, meče, strelivo aj dve delá. Z milosti generála si mohlo ponechať iba ozdobné meče. Všetky svoje zbrane odovzdali aj baníci a nikto sa neopovážil si ponechať ani len zhrdzavenú pištoľ.“

JURKOVICH, ref 45, s. 49.

⁵⁸2. februára 1849 napísal generálmajor Götz v tejto záležitosti generálovi Jablonovskému: „V tom nám môžu poslúžiť (myslí sa prenasledovanie protivníka) iba dobrí vyzvedachi, ktorých by sme mohli nájsť v Banskej Bystrici medzi Slovanmi(Slovákmi). Ja mám pána Štúra, jedného zo slovanských (slovenských) agitátorov, ktorý sa Vašej Jasnosti predstaví ešte dnes. Ja osobne ho tým poverím.“

RAPANT, ref 6 (Dokumenty) diel 3., časť 2., s. 612-613.

⁵⁹GOLÁN, K.: Štúrovské pokolenie, s. 231.

JURKOVICH, ref 45, s. 52-53.

⁶⁰Zachovaný text, ktorým Štúr vyzval mestskú radu, aby vyhlásila verejnú schôdzu, znel: „Na rozkaz pána Ľudvika Štúra k národu Slowenskému od Vládi Geho Gasnosti Cysarsko – Kralovskej vwslaneho dnes na tretu hodinu po obede, pozivagu se vsseci pani Messtania Obiwatelia Bistricki do schuocky wsseobecnei na stolični Dom, kde sa umyslo Geho Gasnosti Cysarsko – Kralovskej narodu nassimu predložia a druhie duležite weci wereine prednesa.“

ŠOKA BB, f. MBB, Zípserov denník 88, s. 31.

⁶¹Ľ. Štúr okamžite vydal nasledovný oznam: „... už woisko pana Generala Götza Bystricu obsadilo, schuozka panov Messtanoa a obiwatelow Bystrických, která sa wcera držat mala bude se držat rano o 10. hodine na stoličnom dome, čo by se naležitim spôsobem oznamilo a wibubnovalo, prosí Ľ. Štúr.“

ŠOKA BB, f. MBB, Zípserov denník 88, s. 33.

⁶²Generálmajor Götz vstupoval do mesta s týmito oddielmi: „4 stotiny pešiakov pluku Palombini (760 vojakov), 2 stotiny pešiakov pluku Parma (230 vojakov), 4 stotiny pešiakov Bianchi, 800 dobrovoľníkov so 150 (okolo) stálymi hurbanistami, delostrelcov a jazdy bolo iba o niečo viacej (200 príslušníkov).“

JURKOVICH, ref 45, s. 53.

naproti jeho cis. kr. Jasnosti a dynastii c. kráľovskej. Mesto tu skrze pána generálmajora na celú Zvolenskú stolicu a v jej lune nachádzajúce slobodné mestá 50 tisíc fl. v sriebornej minci na buducny zväzok naloženú contribútiu až do zitra 8 hodiny ranejšej neomylné aneb v srebri aneb vo viedenských banknotách složití misí, s tým prídavkom, že pák Samuel Szumrak v prípade tom, ak by on honvídom nebol na pomoci býval, učinení anticípátii v 30 tisíc zlatoch v srebri zalezajúcej prinútený byti nemá.⁶³

Ludovít Štúr vystúpil aj pred baníkmi z okolia, ale jeho vystúpenie nezaznamenalo výraznejší úspech a odcestoval agitovať do Brezna. Počas jeho pôsobenia v Banskej Bystrici sa medzi dobrovoľníkov prihlásilo iba 7 mužov.

7. februára 1849 magistrát mesta Banská Bystrica poslal okolitým mestám listy o „Rozdelenja tej Wojenskej Dani, ktoru C. kr. General major Götz na celu Zvolensku Stolicu a na mesta w tejže Stolicu se nachadzejíce nadhodil.“ Spoločné zasadanie zástupcov banských miest sa konalo v banskobystrickom mestskom dome 8. februára popoludní a dopoludnia nasledujúceho dňa. Na záver svojho zasadania účastníci prijali nasledovné uznesenie: do októbra 1849 alebo do 5. februára 1850 vyplatí sa finančná čiastka rozdelená medzi mestá priamo do „Spar Cassi“ a stolica mala na zaplatenie stanovenej vojnovnej dane prispieť sumou 35 000 zlatých.⁶⁴

Od 8. februára 1849 sa z nariadenia dočasnej „Kráľovskej Radi w Bystrici“ vymieňali v maďarskom jazyku vydané cestovné pasy za trojjazyčné, pretože „vojanskie Plackomandá v reci maďarskej vidanje pasi neprijímali“. Nové pasy sa vydávali iba osobám „w bezpečnom a w spravodlivom pochode“ a za ich vydanie sa platil „jeden groš v srebri.“⁶⁵ Po odchode zboru generálmajora Götza bolo nutné zozbierať zbrane aj od obyvateľstva okolitých obcí.⁶⁶ V banskej oblasti konečne nastalo relatívne uvoľnenie a upokojenie pomerov. Postupne sa v ce-

⁶³„Plukovník Frischeisen bol upozornený na to, že ak by pán generálmajor Götz nebol ochotný prijať polovicu splátky z uloženej kontribúcie v uhorských bankách a zotrval na svojom rozkaze, mesto by nebolo schopné požadovanú sumu vyplatiť. Medzitým magistrát v okamžení potrebné kroky učinil, aby svému sľubu dosti učiniti a požadovanú summu na hodinu vyplatiti mohol. Naposledy aby táto contributionalnska summa na je dotýkajúce pravomoci spravdlive rozhodena byla, tieže právomoci se na 8. februára do Bystrici listovne povolati a listy skrze meských hajduchovo rozposlati majú. Po chvíli oznameno byvše, že pangeneral naposled pristau, aby menšia polovica v otázky jsucej summy v uhorských bankách vyplatená byti mohla.“

RAPANT, ref 6, (Dokumenty) diel 3., časť 2., s. 631. (Pôvodný zápis v zápisnici mesta Banská Bystrica z roku 1849, s. 32-33).

⁶⁴Po 1. „Že na 28 tisíc každi Deputat od Stolicu a od Mestou jsme obligator podpisali: že do Octobra, aneb do 5. Febr. 1850 každi svoju Častku zaplati a to sice spolu aj s Interesom a rowno do Spar Cassi.“

Po 2. „ Ponewač napozatim i zemanja obecne Bremená njesti a porcie platiti budu, a skrze to sa unesli žeby Stolica z tichto 50 000 njeobicajnich 35 Tisic ale newicej platiti mela.“

ŠOKA BB, f. Brezno, II – 714-218.

⁶⁵ŠOBA BB, ŽZ, E 1849, šk. 1044, č. 97, fol. 1.

⁶⁶Svedčí o tom aj zoznam z obce Priechod: „Poznamenani Obiwatelou Obci Priechodskej, kteri na rozkaz slawnej stolici zbroj odevdzali do Bystrice 1849.

1. Kmeth Jano	1 flintal Pistol	
2. Čapka Jano	1 pystol	
3. Meszgar Jaňo	1 Flintu	
4. Ivaniss Jozeph	1 Flintu	
5. Rakitta Mart	1 Flintu	
6. Mikliar Mlinar	1 Flintu	
7. Kubiss Martin	1 Flintu	
8. Kotlina pilar	1 Flintu	
9. Kubiss Pavel	1 Flintu	
10. Rosstar horar	3 Flinty	2 pyštola
SUMA	11 Fli	4 pyst.

Dne 9^{ho} Februara 1849.“

ŠOKA BB, ŽZ, 1849, fasc. E, šk. 1044, č. fólii 73-122, 126-131.

lej Zvolenskej stolici všetko vrátilo do starých koľají. 18. februára 1849 knieža Windischgrätz vymenoval za „c. k. plnoprávneho komisára Zvolenskej stolice“ predstaviteľa uhorskej konzervatívnej šľachty Mikuláša Ostrolúckeho. Jeho nástup do funkcie znamenal návrat verejného života do obdobia pred februára 1849. Nástup novovymenovaných c. k. komisárov ohodnotil dobový výrok: „Košuť síce odišiel, ale košutovci prišli.“ A skutočne, onedlho prišiel čas represálií a odplaty.

R. HOZA: DIE MILITÄRISCHE SITUATION IN DER NEUSOHLREGION AN DER WENDE
DER JAHRE 1848 – 1849, (DEZEMBER 1848 – FEBRUAR 1849).

Das oberungarische Berggebiet wurde von den sich entwickelnden Kämpfen zwischen dem kaiserlichen Hof in Wien und der ungarischen revolutionären Regierung in Pest auch betroffen. Der Widerhall dieses Kampfes zog die Bergstädte ebenso ins Gewirre der Ereignisse vom Januar und Februar 1849. Das Armeekorps des Generalmajors Kristian Gotz drang zu den Bergstädten durch Kysuce und den Stuhl von Turiec (Thurocz) vor. In der Mannschaftsaufsetzung befanden sich auch Männer aus dem Umkreis von Hurban – slowakische Freiwilligen unter der Führung von Bedřich Bloudek. Nach dem Plan des Oberkommandos der kaiserlichen Armee sollten die oberungarischen Bergstädte die vereinten Korps von Generalmajor Gotz und des Feldmarschals Šimunić einnehmen. Im Korps von Šimunić dienten weitere slowakischen Freiwilligen unter dem Kommando von Janeček. Zur Vereinigung der kaiserlichen Korps kam es doch nicht, da der Feldmarschal Šimunić wurde durch die Belagerung der Festung Leopoldov aufgehalten. Überraschend erschien im Berggebiet das Oberdonauer Armeekorps des Generals Artur Görgei, das durch Fluchtmanöver der Umschließung aus der Seite der kaiserlichen Truppen auswich. General Görgei entschied sich, im Berggebiet nicht nur die zerstreuten Truppen seines Korps zu konzentrieren, sondern auch mit denen hier zu überwintern und im Frühling die Kampfkraft zu erneuern. Der Druck des sich gruppierenden kaiserlichen Gruppen erlaubte ihm es doch nicht und das Oberdonauer Korps war gezwungen, durch den Bergpaß Šturec in den Liptauer Stuhl den Rückzug anzutreten. Nach der Ankunft der kaiserlichen Truppen erschien in Banská Bystrica (Neusohl) auch der Mitglied des Slowakischen Nationalrats Ludovít Štúr. Er wirkte hier aber nicht in der Funktion des politischen Repräsentanten des Slowakischen Nationalrats, sondern als Agitator des kaiserlichen Korps des Generalmajors Gotz, dessen Aufgabe war, neue Angehörigen für das slowakische freiwillige Korps zu gewinnen. Generalmajor Gotz bewilligte die Führung der Protokolle aus den Tagungen der Stadträte in slowakischer und deutscher Sprache. Gleichzeitig befahl er aber allen freien königlichen Städten des Stuhls von Zvolen eine Strafe dafür zu zahlen, dass sie dem Oberdonauer Korps Hilfe leisteten. Nach dem Abzug der Armeetruppen konsolidierte sich die Situation im oberungarischen Berggebiet, wo die Verwaltung ein Vertreter der ungarischen konservativen Partei übernahm.

HLAVNÉ POLITICKO-DIPLOMATICKÉ A VOJENSKÉ DISPOZÍCIE PRI UTVÁRANÍ HRANÍC SLOVENSKA V ROKOCH 1918 – 1919 (piata záverečná časť)*

MARIÁN H R O N S K Ý

HRONSKÝ, M.: Main Political, Diplomatic and Military Dispositions in Forming of Slovakia Borders from 1918 to 1919. (Part V – closing part). *Vojenská história*, 8, 1, 2004, pp 19 – 44, Bratislava.

This study is a final part of an extensive study of politic-diplomatic and military events within the forming of borders between the Czechoslovakian State and its neighbours. The author – on the basis of original resources documents and abundant literature, monitors the issue of borders formation considering that time events and relations of the Czechoslovakian diplomacy with the great powers of the Agreement and succession states. The study includes several aspects: the problem arising in the constitution of the Slovakia's border with Hungary in the south; this issue is dealt with in the largest scope and it was the most difficult one. Two parts are concentrated on the formation of borders with Poland and specification of the border between Slovakia and Russia Sub-Carpathian. The author also describes the interior political problems of the Slovakia in that period.

Military History. Slovakia. Borders formation. Years 1918 to 1919.

V predchádzajúcej (štvrtjej) časti rovnomennej štúdie sme v závere sledovali ústup jednotiek maďarskej Červenej armády z územia Slovenska, keď sa do 5. júla 1919 stiahli za južný okraj (hranicu) 4-kilometrového širokého neutrálneho pásma, ktorého stredom sa tiaha česko-slovensko (ďalej čs.)-maďarská hranica stanovená na mierovej konferencii v Paríži Najvyššou radou 12. júna 1919. Jednotky čs. armády obsadili územie Slovenska až po severný okraj (hranicu) neutrálneho pásma do 7. júla 1919. Zostávalo ešte vyriešiť otázku bratislavského predmestia (Petražalky), v prípade, že mierová konferencia vyjadrí súhlas.

Pritom ofenzíva maďarskej ČA na Slovensko v mnohom ovplyvnila aj otázku bezpečnosti jeho územia, a tým aj celej Česko-slovenskej republiky (ďalej ČS-SR). Rozhodne preverila správnosť názorov čs. vojenských odborníkov, ktorí poukazovali na prvoradú dôležitosť strategickej základne celej čs.-maďarskej hranice na hlavnom toku Dunaja. Otázku bratislavského predmestia (resp. ďalších menších predmestí pri Komárne a Štúrove) vnímali aj ako nutný predpoklad ofenzívnej obrany tejto časti hranice, čím sa mohlo zlepšiť aj celkové defenzívne postavenie republiky. Zároveň, ako napríklad pplk. Rudolf Kalhous¹, ďalšiu časť čs.-maďarskej hranice od Vacova na východ chápali ako predĺženie „*strategické fronty dunajské*“, kde priečne pohoria medzi Vacovom a Miškovcom (Matra, Bukové hory) budú krídelnou ochranou dunajskej základne, a tiež proti priamemu postupu maďarského vojska medzi Tisou a Dunajom. Pritom prezieravo poukazovali na dôležitosť vacovského ohybu Dunaja a na údolie Ipl'a ako najpravdepodobnejší priestor nepriateľského sústredenia a vpádu, kde sa môže rozhodnúť nielen o dunajskej pozícii čs. obrany, ale tiež o vojenských operáciách na východnom Slovensku.²

*Tento príspevok voľne nadväzuje na štvrtú časť, ktorá bola pod rovnakým názvom publikovaná In: *Vojenská história*, roč. 7, 2003, č. 3, s. 12-36.

¹Archív Ministerstva zahraničných vecí ČR (ďalej AMZV ČR) Praha, Pařížský archiv (ďalej PA), zv. 48, č. 4857, materiál R. Kalhousa vypracovaný pre potreby čs. delegácie v Paríži 27. 1. 1919 pod voj. č. 13.

²Podrobnejšie k tomu pozri HRONSKÝ, M.: Hlavné politicko-diplomatické a vojenské dispozície pri utváraní hraníc Slovenska v rokoch 1918 – 1919 (tretia časť). In: *Vojenská história*, roč. 6, 2002, č. 3-4, s. 26-29.

Bojové operácie tiež potvrdili veľkú závažnosť trojuholníka Bratislava – Komárno – Nitra, ale jeho základňa na Dunaji mala evidentnú slabinu, ktorou bola absencia bratislavského predmostia. Bez predmostia bola Bratislava ako prístav, priemyselné stredisko, komunikačný uzol, hlavné mesto a sídlo správy Slovenska na ľavom brehu Dunaja na dosah náhleho nepriateľského prepadu z protihľehého brehu. Pôvodný návrh česko-slovenskej delegácie v Paríži na niekoľko kilometrov široký koridor spájajúci Č-SR s Juhoslávou, ktorý sa mal začínať práve pri Bratislave (pravý breh Dunaja – Petržalka), mierová konferencia zamietla.³ Ešte 12. júna 1919 mierová konferencia zamietla aj žiadosť Karla Kramáča na bratislavské predmostie.⁴

Nakoľko ani konečná čs.-maďarská hranica z 12. júna 1919 bratislavské predmostie nezahŕňala, a ani v ďalšom sa veľmi nelíšila od Pichonovej demarkačnej čiary, najväčšie sklamanie prejavili vojaci. Celkom lapidárne ho vyjadril práve pplk. R. Kalhous v správach Tlačovej skupiny prezidia ministerstva Národnej obrany (TNO) už 4. júla 1919: „Snad nikdo neočakával stanovení jižní hranice Slovenska s větším napětím než my, vojáci. Rozhodnutí mírové konference zklamalo, poněvadž stanovená hranice neodpovídá ani nejskromnějšímu požadavku naši delegace.“ Podľa Kalhousa mali byť úspechy maďarskej ČA pre mierovú konferenciu výstrahou, a nie podnetom na priznanie takých ďalekosiahlych „operatívnych výhod“ Maďarsku. Napokon končí dosť pateticky: „Vidíme jasně, že maďarská bolševická armáda zvítězila nejen nad námi, ale i nad Radou čtyř.“⁵

S takto stanovenou južnou hranicou Slovenska však nebol nadšený ani Vavro Šrobár, a ako vieme, ani prezident Tomáš Garrigue Masaryk, ktorý sa ťažko vzdával svojho plánu na pravý breh Dunaja – koridor. Preto čs. vláda aj prostredníctvom gen. Mauricea Josepha Pelvého ďalej intervenovala v Paríži aspoň za malú opravu hranice na pravej strane Dunaja, čím by bol krytý prístav a znemožnilo by sa náhlemu prepadnutiu mesta Bratislavy na ľavom brehu.

No v Paríži sa otázka bratislavského predmostia znovu dostala na pretras až v súvislosti s riešením problému Burgenlandu, keď 12. júla 1919 Edvard Beneš prostredníctvom telegramu oznamoval Masarykovi: „V dnešním sezení konference bylo nám přiznáno předmostí v Prešpurku“ a zároveň dodával, že to bolo iba za cenu menších územných ústupkov pri Gmünde a vo Valticiach a Č-SR musela Rakúsku pustiť aj kúsok pravého brehu Moravy, lebo „jinak bychom byli předmostí nedostali“. Okrem toho – oznamoval Beneš – aj „území koridoru z části dostáva Rakousko“. Na konkrétne vymedzenie rozsahu bratislavského predmostia však bolo treba ešte skoro mesiac počkať. Až 11. augusta 1919 o 18.00 h. poslal E. Beneš do Prahy šifrovaný telegram č. 304 tohto znenia: „Předmostí obsahuje území jehož hranice jde po bývalé hranici rakouské od Dunaje k jihu až jeden kilometr na východ od obce Bergu, odtud na východ přes železnici ke Kittsee asi dva km severně od Kittsee, kterážto obec zůstává Rakušanům, odtud pak na východ přes druhou železnici k Dunaji. Místo Antonienhof by se také aspoň provisorně mohlo obsadit.“⁷

³K problematike koridoru pozri RASCHHOFER, H., ed.: Die Tschechoslowakischen für die Friedenskonferenz von Paris 1919 – 1920. Berlin 1937, s. 58-61; KLIMKO, J.: Politické a právne dejiny hraníc predmnichovskej republiky (1918 – 1938). Bratislava 1986, s. 81-82. Otázku koridoru v súvislosti s úvahami o strategickom význame Dunaja spracoval v Paríži pod voj. č. 23 z 22. 2. 1919 aj pplk. R. Kalhous a vyznačený koridor s Juhoslávou mal mať podľa neho celkovú dĺžku 150 km a priemernú šírku 50 km (AMZV ČR Praha, PA, zv. 54, č. 5200).

⁴Pozri dokumenty mierovej konferencie v Paríži 1919 – 1920: Recueil des actes de la Conférence, Partie IV – commissions de la Conférence (Procès – verbaux, Rapports et Documents), C-Questions territoriales, (1). Commission des affaires tchéco-slovaques. Paris: Imprimerie nationale, 1923, s. 101.

⁵Vojenský historický archív (ďalej VHA) Trnava, Zemské vojenské veliteľstvo (ďalej ZVV) Bratislava – Prezídium 1919, šk. 7, č. S-217-4/38, Zprávy Tiskové skupiny prezidia čs. ministerstva Národni obrany (TNO) 4. 7. 1919.

⁶ŠOLLE, Z.: Masaryk a Beneš ve svých dopisech z doby pařížských mírových jednání v roce 1919. Část druhá. Praha 1994, dok. LXXIX, s. 302.

⁷AMZV ČR Praha, PA, zv. 83, č. 9525.

V tom čase sa už velenie čs. vojska vážne pripravovalo na obsadenie bratislavského predmostia.⁸ Plán na jeho obsadenie vypracoval gen. Eugéne Désiré Antoine Mittelhauser na pokyn gen. Pellého. Presadzoval názor, že v prípade Petržalky treba maďarskú vládu postaviť pred hotový fakt. Jednotky čs. vojska ju vojensky obsadia a vyhnú sa zdĺhavým diplomatickým rokovaniám. Plne sa to zhodovalo s názorom i želaním ministra V. Šrobára, ktorý ešte 11. augusta 1919 poslal ministerskému predsedovi Vlastimilovi Tusarovi telegram, v ktorom sa hneď v úvode hovorilo: „Obsazení bratislavského predmostí, přířknutého Dohodou Československé republiky, považují již nyní – vzhledem na situaci v Maďarii a vzhledem k okolnosti, že v Zadunají začínají se Maďaři vojensky organisovat – za velmi nutné. Později vyžadovalo by to velkých obětí, kdežto teď půjde obsazení poměrně hladce. Obyvatelstvo Bratislavy si toho velice přeje. Velitel západní skupiny je téhož mínění a žádá, aby do 10 dnů bylo obsazení provedeno.“⁹

Všetky přípravy sa vykonali v prísnej tajnosti a zároveň s prepadovou akciou na dunajskom moste sa pripravovala aj nebadaná preprava jednotky čs. vojska cez Dunaj na pontónoch. E. Beneš v Paríži požiadal o povolenie obsadiť bratislavské predmostie a dňa 13. augusta 1919 o 19.00 h. poslal z Paríža šifrovaný telegram, v ktorom sa stručne oznamovalo: „Predmostí u Bratislavy můžete obsadit.“¹⁰

Rozkaz na obsadenie predmostia vydal gen. E. D. Mittelhauser 13. augusta s tým, že sa začne plniť vo včasných hodinách 14. augusta o 20.00 h. Na prepad boli vyčlenené štyri prápory pešieho vojska a dve delostrelecké batérie. Velením bol poverený veliteľ bratislavského úseku pplk. J. P. Brau.¹¹ Akcia prebehla podľa plánu a bola maximálne úspešná. Zneškodnenie maďarskej posádky v Petržalke bolo rýchle, obišlo sa bez krviprelievania, a nepadol ani jeden výstrel z pušky. Väčšinu maďarských dôstojníkov a vojakov petržalskej posádky prekvapilo čs. vojsko v spánku a zajalo. Ako sa oznamovalo v situačnej správe zo Slovenska dňa 15. augusta 1919, ktorú dostalo Prezídium ministerskej rady v Prahe: „Na úsvitě 14. 8. zmocnila se bratislavská posádka předmostí na jižním břehu Dunaje, při čemž bylo zajato 80 mužů, z nichž 10 důstojníků. Ztrát jsme neutrpěli.“¹²

No pre objektívnejší pohľad na vývoj situácie vo vzťahu k Maďarsku v júli a začiatkom augusta 1919 treba ešte dodať, že v pozadí otvorenej vojensko-politickej scény doma i v zahraničí vládla oveľa napätjšia atmosféra, než sme stačili vyššie naznačiť.

Totíž ani po ústupe vojsk maďarskej ČA z územia Slovenska sa problém existencie bolševického Maďarska nevyriešil a Č-SR nepovažovala svoju bezpečnosť zo strany Maďarska za doriešenú. Tým viac, že už ku koncu vojenského konfliktu sila čs. armády citeľne vzrástla a bola pripravená aj na ofenzívny krok, na ktorý však už nedostala príležitosť, a tak ani možnosť odčiniť porážku. Všeobecne v čs. politických a zvlášť vo vojenských kruhoch nezavládla spokojnosť a uvoľnenie. Pretrvávali isté pocity ukrivdenosti, že veľmoci obvinili Č-SR z nedovoleného postupu voči Maďarsku, a keď maďarské vojsko vpadlo na Slovensko, „Spojenci nepřispěli na pomoc tak, jak by měli přispěti.“¹³ Zároveň sa zdôrazňovalo, že Č-SR od samého

⁸Vpád maďarských bolševikov na Slovensko v roku 1919. 2. dopl. vyd. Trnava 1938, s. 225, 231-234, 313.

⁹Státní ústřední archiv (ďalej SÚA) Praha, Presidium ministerské rady (PMR) 1919, inv. č. 2481, sign. 712, šk. 3196, č. j. 1612.

¹⁰AMZV ČR Praha, PA, zv. 83, č. 9528.

¹¹VHA Praha, Francúzska vojenská misia (ďalej FVM), šk. 4, A-III odd. 1919, zv. 7, č. 95. Pozri tiež MARTINEK, F.: Obsadenie Petržalky. In: Vpád, ref 8, s. 226-227.

¹²SÚA Praha, PMR 1919, inv. č. 2481, sign. 712, šk. 3196, č. j. 1078 pol. dův. K obsadzovaniu podrobnejšie pozri VHA Praha, FVM, šk. 4, A-III odd., zv. 4, č. 102, Správa o obsadení Petržalky + mapy. Pozri tamže, zv. 7, č. 6-7, oznam gen. Pellého maďarskej vláde, v ktorom zdôvodnil obsadenie Petržalky; HRONSKÝ, M.: Boj o Slovensko a Trianon 1918 – 1920. Bratislava: NLC, 1998, s. 185-187; MARTINEK, ref 11, s. 228-240.

¹³Archiv Ústavu T. G. Masaryka (ďalej AÚTGM) Praha, Benešův archiv (ďalej BA), Korespondence, šk. 1-206, Mirová konference, E. Beneš Zahraničnému výboru Národného zhromaždenia 18. 8. 1919.

začiatku postupovala vo všetkom v úplnej lojalite k Dohode.¹⁴ Pritom na mierovej konferencii ďalej pretrvával rozpor medzi vojakmi a politickými predstaviteľmi Dohody v otázke riešenia problému bolševického Maďarska. Napokon aj pri stiahnutí maďarských vojsk zo Slovenska sa v tomto smere presadilo politické riešenie a vojenský zákrok si dohodové veľmoci ponechávali len ako krajné riešenie.

No keď sa v druhej polovici júla 1919 maďarská ČA obrátila proti Rumunom a následne Rumuni maďarský nástup odrazili a prekročili Tisu, znovu sa v Paríži začalo uvažovať o vojenskom zákroku v Maďarsku, ale aj politicky vyjednávať. Ešte 11. júla 1919 sa Fochovým plánom francúzsko-anglickej ofenzívy, za vojenskej účasti Č-SR, Rumunska a Juhoslávie, zaoberala Najvyššia rada a súčasne sa sondovala aj ochota Č-SR zúčastniť sa tejto vojenskej akcie. No a tá bola v domácich vojenských i politických kruhoch pomerne značná. Zväčša sa argumentovalo pretrvávajúcim ohrozením zo strany Maďarska, že ak teraz čs. armáda nezaútočí, môže očakávať na jeseň maďarský útok, a preto Č-SR nebude môcť demobilizovať, ale bude nútená stále držať na Slovensku silné vojsko. Aj operačné oddelenie Hlavného veliteľstva čs. armády v liste Prezidiu ministerskej rady sa k tomu vyjadrilo už 22. júla 1919, keď informovalo o pomeroch v Maďarsku na základe hlásení dôverníkov: „Hodlá-li se vůbec nějaká akce proti Maďáři podniknout, měla by se provésti co nejdříve. Důvod pro to: nynější bolševismus je jen rouškou pro nacionalismus. Zvítězí-li bílá garda, dostane se jí veškerého válečného materiálu, kterým nyní bolševici oplývají a není v tom pochyby, že využije momentálního nadšení vojska, jehož pak bude mít více než my k opětovnému dobytí Slovenska, kterého se Maďáři – ať pod tou, neb onou vládou – nikdy nezřeknou. O této věci se mluví i v „bílých kruzích“ všeobecně.“¹⁵

Okrem toho, ako sa vyjadril minister Václav Klofáč, vraj: „Situace i jinak vyžaduje, bychom Slovákům i Maďarům na Slovensku ukázali svou sílu.“¹⁶ Dokonca sa vybral obhliadnuť situáciu vo vojenských posádkach na Slovensku a po istých konzultáciách so slovenskými vládnymi politikmi poslal 31. júla 1919 prezidentovi Masarykovi a ministerskému predsedovi V. Tusarovi z Bratislavy telegram: „Jednomyselný názor vojenských i politických odborníků je, že akce musí započíti ihned, dokud Maďáři své síly neuspořádají. Pak bylo by to už spojeno s větším rizikem. Duch vojenský je výborný ... Všichni dokazují, že se na nás na podzim vymstí, nevyužijeme-li nynější příhodný čas, který se ihned tak nevrátí. Přípravy veškeré vykonány jsou svědomitě.“¹⁷

V tom čase však už obaja adresáti mali v rukách aj šifrovanú správu od E. Beneša, ktorú poslal 30. júla 1919 z Paríža a informoval v nej o momentálnej orientácii mierovej konferencie v súvislosti s Maďarskom. Podľa Beneša bolo prvoradou orientáciou konferencie „pokusiť sa o odstránení Kuna politickým jednaním“. Preto Prahe radil, aby vojenskú ofenzívu nezačala pred ukončením tohto politického vyjednávania, ale bola pripravená „k okamžitému postupu na Budapešť, jestli se to nezdaří“. Toto vyjednávanie „vedou Angličané a Američané a počítají, že nezdaří-li se, budou to vlastně jen Rumuni a my, kteří obsazení provedou“. Inak vraj práve podáva na mierovej konferencii zvláštnu nótu, v ktorej žiada „aby nás prostě nechali jednat“. Čaká tiež na návrat maršala Ferdinanda Focha, ktorý je teraz v Londýne, aby v tomto smere spoločne na mierovej konferencii zakročili. Inak sa vraj zatiaľ v Paríži počíta s tým, že samotní Rumuni sa neodvážia ísť na Budapešť. Avšak, ak by to urobili, „něměl bych nic proti tomu, abyste šli také, ale naše dobrá posice na konferenci by tím mohla trpět a nechci ji ztratit. Chci za každou cenu mít buď příme vyzvání konference, nebo ujistění, že nic proti nám neudělají, když půjdeme na Budapešť z vlastní iniciativy. Politika konference v této věci je proti stanovisku vojenských kruhů a stejně tak nerozumná jako byla od počátku.“¹⁸

¹⁴AMZV ČR Praha, PA, zv. 48, č. 4875, Masaryk Benešovi 14. 6. 1919.

¹⁵SÚA Praha, PMR 1919, inv. č. 2481, sign. 712, šk. 3196, č. j. 604 pol. dův.

¹⁶VHA Praha, FVM, šk. 4, III odd. 1919, zv. 4, č. 40, telegram V. Klofáča z Lučenca 3. 8. 1919.

¹⁷VHA Praha, VKPR 1919, šk. 18, zprav. č. j. 166.

¹⁸Tamže, č. j. 162.

Tvrdohlaví Rumuni sa však na samostatnú akciu voči Budapešti odvážili a 3. augusta 1919 ju aj obsadili. Ešte predtým, 1. augusta, podala vláda Bélu Kuna demisiu do rúk vodcom odborov na čele s Gyulom Peidlom a nový vládny kabinet, ktorý tvorili výlučne sociálni demokrati, vyjadril aj ochotu podriaďiť sa rozhodnutiu víťaznej Dohody.¹⁹ No sociálnodemokratickú vládu už za týždeň zvrhol vojenský puč.²⁰

Medzitým v Prahe s napätím očakávali nové inštrukcie z Paríža, pričom Beneš ešte 2. augusta telegrafoval: „Rozhodnutí ve věci maďarské bude učiněno v sobotu večer: je dosti pravděpodobné, že dají souhlas k ofenzivě. Bud'te tudíž připraveni.“²¹ No napokon 5. augusta 1919 musel generál Pellé vydat' veliteľom čs. armády na Slovensku rozkaz s oznámením, že čs. vláda definitívne zamietla ofenzívu proti Maďarsku.²² To na jednej strane iste prinieslo uvoľnenie veľkého napätia v čs. vojsku i v zainteresovaných politických kruhoch, ale na druhej strane tiež prehĺbilo pocity sklamanania.

To vedel aj E. Beneš, a preto vo svojej obsiahlej správe Zahraničnému výboru Národného zhromaždenia z 18. augusta 1919 venoval objasneniu tohto problému a svojej úlohe v ňom značný priestor.²³ Vraj napriek tomu, že Maďari porušili dané slovo a bombardovali 24. júla 1919 Čop²⁴ a hrozilo, že Rumuni využijú situáciu na zosilnenie svojho vplyvu a skonfiškujú rôzny materiál v Maďarsku, pokladal za „správne ve věci maďarské neintervenovati“. Predovšetkým nechcel „vyvolati jakékoliv obtíže pro naši politiku“. A tento postup, „který respektoval právní basi, byl od konference uznán a není pochyby, že mravní posici naši to sesílilo. Dnes jsme jediní, kteří mají z malých národů na konferenci posici neotřesenou“ – upokojoval a optimisticky ladil domácu čs. politickú i spoločenskú scénu E. Beneš. K tomu patrili aj ubezpečenia o rozhodnom postoji dohodových veľmocí proti nastoleniu Habsburga v Maďarsku, „že žádný orgán jejich oficiální politiky Habsburky nepodporuje a nebude podporovati“.²⁵ To napokon oznamoval šifrovaným telegramom do Prahy už 13. augusta 1919, v ňom poukazoval aj na svoj protest proti Jozefovi Habsburgovi, ktorý zdôvodnil hlavne Američanom a telegramom sledoval aj upokojenie verejnosti vo vlasti.²⁶ Potvrdil to ešte ďalším šifrovaným telegramom 16. augusta 1919, s tým, že podľa jeho informácií sa udalosti v Maďarsku udiali bez spoluúčasti veľmocí Dohody, išlo o „pokus konzervatívnych Maďarů dohodnout se s Rumuny proti nám a Jihoslavanům“, ale na mierovej konferencii v Paríži „rozhodne je nálada proti restauraci a Josef nebude uznán.“²⁷

Napokon upokojujúcu a utešujúcu funkciu plnili tiež Benešove ubezpečenia, že vzhľadom na predchádzajúci vojenský konflikt Č-SR s boľševickým Maďarskom, budú rešpektované politické a materiálne interesy republiky: „od konference dostal jsem přípis, který závazně slibuje, že v otázce náhrady škod a materiálu bude nám učiněno zadost v té nebo oné formě v každém případě“ – oznamoval Zahraničnému výboru Národného zhromaždenia 18. augusta 1919.²⁸ To však bola zvlášť pre vojakov dosť slabá náplast', lebo ani po ústupe maďarského vojska z územia Slovenska vojenská hrozba zo strany Maďarska pre Č-SR nepominula, republika sa nezbavila „stálého nebezpečí nepřátelského vpá-

¹⁹VHA Praha, ref 16, č. 26, správa z 1. 8. 1919.

²⁰Pozri k tomu tiež LETZ, R.: Náčrt dejín Uhorska a Maďarska s osobitným zreteľom na maďarsko-slovenské vzťahy. Bratislava: Polygrafia SAV, 1995, s. 99-100.

²¹VHA Praha, FVM – III odd., šk. 4, zv. 4, č. 30.

²²Tamže, šk. 5, zv. 10, č. 187.

²³AÚTGM Praha, BA, Korespondence, šk. 1-206, Mírová konference – Beneš.

²⁴Pozri tiež rádiogram B. Kuna V. Tusaroví z 28. 7. 1919, v ktorom vyvracia obvinenia bombardovania Čopu (24. 7. 1919) maďarskými lietadlami (VHA Praha, FVM – III odd., šk. 4, zv. 4, č. 21) a odpoveď Tusara z 29. 7. 1919 (AM-ZV ČR Praha, PA, zv. 36, č. 4297).

²⁵AÚTGM Praha, ref 23; pozri tiež ŠOLLE, ref 6, s. 337-338.

²⁶AMZV ČR Praha, PA, zv. 83, č. 9528.

²⁷Tamže, č. 9532.

²⁸AÚTGM Praha, ref 23.

du“ a nemohla „proviesť vlastní demobilisaci, která nás stojí ohromné peníze“ – priznával aj E. Beneš.²⁹

V každom prípade v polovici roka 1919 mala už Č-SR za sebou svoju prvú (a vlastne aj poslednú) skutočnú vojnu. Úspešná akcia obsadenia bratislavského predmestia 14. augusta 1919 bola nielen posledným aktom vojenského konfliktu Č-SR s Maďarskom, ale aj akým-si epilógom celého vojenského zápasu, ktorý v rokoch 1918 – 1919 zvädzalo čs. a maďarské vojsko na území Slovenska o jeho južnú hranicu, ktorá sa potom už tiež nemenila.

V boji o Slovensko hrala dôležitú úlohu vojenská i diplomatická činnosť, pritom aj francúzska vojenská misia a najmä generál Pellé zohrávali dôležitú úlohu na obidvoch frontoch. Z vojenského hľadiska sa francúzski dôstojníci rozhodne a iniciatívne chopili veliteľských funkcií a opatrenia gen. Pellého v organizácii armády na pozdvihnutie disciplíny a bojového ducha, vytvorenie nových záloh, získanie výzbroje z Francúzska i opätovné uvedenie do činnosti vojenského priemyslu, mali rozhodne svoj podiel na zvýšení bojaspobnosti čs. armády. Podľa vyjadrenia gen. Pellého v súhrnnej správe o činnosti Francúzskej vojenskej misie v Č-SR zo 14. októbra 1919, bola to práve vojna na Slovensku, ktorá priniesla aj vytvorenie, resp. dobudovanie, hlavného štábu čs. armády, a to zlúčením oddelení vojenského odboru MNO a zodpovedajúcich oddelení francúzskej vojenskej misie.³⁰ Generál Pellé si totiž od začiatku uvedomoval, že rodiaca sa čs. armáda je slabá a nie je schopná rozhodnúť vojenský konflikt s Maďarskom vlastnými silami. Preto Pellé vyvinul veľké úsilie aj v diplomatickej oblasti, a to nielen smerom k Dohode a mierovej konferencii. S náčelnikom francúzskej vojenskej misie vo Varšave dohodol tiež neutralitu Poľska v čs.-maďarskom konflikte, vďaka čomu sa niekoľko práporov z Těšínska i od slovensko-poľských hraníc uvoľnilo na operácie na južnom Slovensku, a zo severu sa stiahli poľské jednotky, ktoré prenikli až po čiaru Tatranská Lomnica – Slovenská Ves – Lipník. Pokúšal sa aj o súčinnosť s Rumunskom proti Maďarsku. No hlavne potom, keď maďarská ofenzíva na Slovensko ohrozila existenciu celej Č-SR, tlačil už gen. M. Pellé, ako hlavný veliteľ čs. armády, Dohodu, aby neodkladne pomohla Česko-Slovensku v podobe koordinovaného zákroku rumunských, srbských, francúzskych a čs. jednotiek. Nachádzalo to isté sympatie u maršala F. Focha, ale nestretlo sa s porozumením politických reprezentantov víťazných dohodových veľmocí v Paríži.³¹ Čiže známy rozpor medzi vojakmi a politikmi sa prejavil na mierovej konferencii aj v tom, že nebola zhoda v názoroch na riešenie maďarskej otázky. Dohoda nedala súhlas na koordinovanú operáciu, dávala prednosť diplomatickému zákroku a prípadnú vojenskú operáciu proti Budapešti si skutočne ponechávala ako poslednú krajnosť. Takto po celú dobu maďarskej invázie na Slovensko zostala čs. armáda v bojoch osamotená, pričom v druhej polovici júna do určitej miery vzrástla jej bojaspobnosť.

Napriek všetkému, to však nebol silnejší odpor čs. vojska, čo zastavil maďarskú ofenzívu, ale bol to fakt, že sa nespĺnili maďarské nádeje orientované na vzostup revolučnej vlny v Nemecku a Rakúsku. Veľmi dôležitú úlohu tu zohral ostrý postoj Dohody, ktorá od stola mierovej konferencie v Paríži pohrozila komunistickej vláde Bélu Kuna ozbrojenou intervenciou.

Nemožno nevidieť, že vojenské neúspechy v tomto konflikte značne naštrbili medzinárodnú prestíž mladého Česko-Slovenska a pozdvihli sebavedomie jeho susedov. Zhoršila sa aj dobrá pozícia Č-SR na mierovej konferencii. Ako konštatoval už v liste E. Beneš 12. júna 1919 Masarykovi: „Zde aféra maďarská přirozeně nám škodí“, a dodáva: „Kdybychom byli šli na

²⁹Tamže.

³⁰VHA Praha, FVM, šk. 5, III odd., zv. 11, č. 73.

³¹FERENČUHOVÁ, B.: Talianska a francúzska vojenská misia na Slovensku a československo-maďarský konflikt v rokoch 1918 – 1919. In: DEÁK, L., zost.: Slovensko a Maďarsko v rokoch 1918 – 1920. Zborník referátov z konferencie v Michalovciach 14. – 15. 6. 1994. Martin 1995, s. 145 a pozn. 52 – zápisnica z Rady ministrov zahraničných vecí 11. 6. 1919; tiež HRONSKÝ, M.: K úlohe francúzskej vojenskej misie v bojoch na Slovensku a pri utváraní jeho hraníc v roku 1919. In: Česko-slovenská historická ročenka 2000, s. 227.

Miškovce (Miškovec – pozn. M. H.), vyhráli a neprosili pak o pomoc, nic by nebyli řekli. Ale volání o pomoc je zde popudilo.³² Do istej miery sa to urovnalo známym poverením gen. M. Pellého (22. júna 1919), aby v zastúpení Dohody riadil vyprázdnenie čs. územia okupovaného maďarským vojskom³³, pričom sa aj sám Pellé snažil, aby prekonal istú vojenskú a politickú izoláciu Č-SR. Vzťahuje sa to aj na kroky čs. diplomacie v Paríži.

Vojenský konflikt s Maďarskom, ako aj rekvirácie s tým spojené, ešte viac umocnili u civilného obyvateľstva na Slovensku nespokojnosť a pocity ohrozenia i núdze. Čiže ekonomické problémy po ťažkých rokoch prvej svetovej vojny ešte viac vyostrieli sociálnu situáciu ľudí v mestách i na vidieku Slovenska. Pritom vznik a dôsledky týchto problémov boli zväčša pripísané na vrub nového štátu, hoci mnohé zdedil ešte z čias monarchie. Nesporné ekonomické problémy vytvárali tiež živnú pôdu na protičeskú agitáciu a dali sa zneužívať rôznymi politickými subjektmi na vlastné politické ciele. Už postoj obyvateľov Slovenska k menovej odluke okolovaním vtedajšieho obeživa (ktorá oficiálne mala byť na Slovensku ukončená v polovici marca 1919) nebol zväčša kladný, nakoľko sa museli rozhodovať v situácii, ktorá vôbec nebola prehľadná. Pri vpáde maďarských bolševikov sa však ešte viac skomplikovali menové pomery tým, že z rozsiahlych krajov Slovenska sa systematicky skupoval všetok tovar, za ktorý sa platilo tzv. bielymi peniazmi.³⁴ Po ústupe bolševikov zo Slovenska však čs. štát odmietol vymieňať tieto biele peniaze za platnú menu. Už 1. júla 1919 sa ministerská rada v Prahe uzniesla, aby minister V. Šrobár vyhláškou oznámil, „že veškeré peníze a platidla bolševicko okupaci v oběh uvedena jsou neplatná, nesmí jich býti používáno a pokládají se za peníze falešné, jichž rozšiřování se trestá podle zákona trestního“. Majitelia týchto peňazí mali iba právo písomne ohlásiť miestnym úradom obnosy takýchto peňazí, ktoré vlastnili. Zároveň všetci obyvatelia Slovenska mohli v primeranej lehote oznámiť škody, „které způsobeny byly vojskem bolševickým, a to za tím účelem, aby zvláštní komisí mohla býti výše těchto škod zjištěna, a aby nároky tyto ve vhodné formě u mírové konference byly uplatněny“.³⁵ Škody na súkromnom a štátnom majetku, zapríčinené maďarským vpádom na Slovensko, sa odhadovali na 1 448169 845 čs. korún.³⁶

Vývoj udalostí na Slovensku v polovici roka 1919, zavedenie vojenskej diktatúry, ako aj vojenské porážky s maďarskou Červenou armádou, však navodili novú atmosféru vo vládných štátotvorných kruhoch, keď psychóza ohrozenia republiky zo Slovenska napomohla presadeniu centralistického režimu na Slovensku, ktorý sa tu v roku 1919 skutočne stabilizoval. V ďalšom roku už Praha presadila unitárnu koncepciu aj v novom názve štátu (z Česko-Slovenska na Československo) s definitívnou centralistickou ústavou. Napokon, upevneniu centralistického režimu v novom čs. štáte skutočne objektívne dopomohla aj neistá medzinárodnopolitická a vojenská situácia v Európe.³⁷

Po páde komunistického režimu B. Kuna sa očakávalo, že uzavretie *Mierovej zmluvy s Maďarskom* bude rýchlo napredovať. Málokto vtedy predpokladal, že uplynie ešte takmer rok, kým poverení zástupcovia porazeného Maďarska pristúpia na podpis tejto mierovej zmluvy s predstaviteľmi víťaznej Dohody a jej spojencami. Celková vnútropolitická labilita maďar-

³²ŠOLLE, ref 6, s. 277.

³³Podrobnejšie pozri HRONSKÝ, M.: Hlavné politicko-diplomatické a vojenské dispozície pri utváraní hraníc Slovenska 1918 – 1919 (štvrtá časť). In: Vojenská história, roč. 7, 2003, č. 3, s. 28-29.

³⁴Podrobnejšie k tomu pozri HOLEC, R.: Hospodársky vývoj Slovenska bezprostredne po vzniku ČSR v kontexte česko-slovenských vzťahov. In: VALENTA, J. – VORÁČEK, E. – HARNA, J., ed.: Československo 1918 – 1938. Osudy demokracie ve střední Evropě. Sborník mezinárodní vědecké konference v Praze 5. – 8. října 1998. Praha: Historický ústav, 1999, zv. 1, s. 273-274.

³⁵SÚA Praha, PMR 1919, inv. č. 2481, sign. 712, šk. 3196, č. j. 11466/1919.

³⁶LETZ, ref 20, s. 99.

³⁷Podrobnejšie pozri KRAJČOVIČ, M.: Slovensko v zahraničnopolitických súvislostiach 1918 – 1922. In: Slovensko v politickom systéme Československa. Bratislava 1992, s. 148; HRONSKÝ, M.: The Struggle for Slovakia and the Treaty of Trianon 1918 – 1920. Bratislava: Veda, 2001, s. 202-203.

ského štátu, keď „červený teror“ vystriedal „teror biely“, ktorý ho rozsahom a brutalitou prevýšil, i striedanie vlád oddaľovali príchod maďarskej delegácie na mierovú konferenciu. Ani Maďarsko sa neponáhľalo vyslať delegáciu. Naopak, ešte stále sa domnievalo, že čas pracuje v jeho prospech. Maďarská politika dúfala, že odstupom času sa pre Maďarov vytvorí priaznivejšia situácia, že preťahovaním problému sa veľmoci unavia a prehĺbia sa rozpory v ich radoch. Snažili sa k tomu prispieť aj oni sami, a zároveň z toho profitovať. Totiž do čela riadenia maďarskej politiky sa znovu dostali predstavitelia maďarskej aristokracie, ktorí svoj ideál videli v návrate k pomerom pred prvou svetovou vojnou, t. j. v obnovení moci aristokracie, v návrate k starým sociálnym a politickým poriadkom a politickému konzervatizmu, pričom hlavným cieľom ich úsilia bolo reštaurovanie integrity už neexistujúceho uhorského štátu.

Slovenská i česká politická reprezentácia v tomto období začala tiež venovať viac pozornosti diferencovanosti maďarskej politickej scény. Snažili sa odhadnúť možné nebezpečenstvo zo strany niektorých jej prúdov pre ďalší mierový a demokratický vývoj v strednej Európe, najmä však pripraviť obranu proti očakávanej maďarskej argumentácii a predpokladaným protinávrom na mierovej konferencii. Predsa len nový trend čs. politiky voči Maďarsku v zása-de naznačil už prezident Masaryk v liste E. Benešovi 3. augusta 1919: „Maďarskou vládou novou uznáme ihneď formálne tím, že tam pošleme zástupce (Hodžu) na dôkaz, že se na Maďary nebolševistické díváme jinak a přátelsky.“³⁸

Prvé správy vyslaných dôverníkov po páde režimu B. Kuna hovorili o anarchisticky zmä-tenej a politicky neprehľadnej situácii v Maďarsku.³⁹ V tom čase sa vrátil do maďarského hlavného mesta aj slovenský znalec maďarskej politickej scény Dr. Milan Hodža. Prichádzal do zložitej situácie, keď maďarskú vládu na čele so socialistom Gyulom Peidlom už 6. augusta zvrhol puč Istvána Friedricha. I. Friedrich mal „veľký zmysel“ pre historické tradície, preto že hneď povýšil arciknieža Jozefa (Habsburga) na správcu krajiny, a ten zas poveril Friedricha zostavením vlády. Dohoda však po dvoch týždňoch donútila arciknieža Jozefa podať demisiu, obávala sa, aby sa Habsburgovci nedostali znovu k moci.⁴⁰ Podľa správy M. Hodžu z Budapešti 14. augusta 1919, nastolenie Jozefa Habsburga vykonali dvaja generáli a niekoľko dôstojníkov z vyšších úradníkov starého režimu. „Jest ovšem vyloučeno, že by maďarští monarchisté byli Jozefa nastolili, aniž byli jisti tichého souhlasu některých neodpovědných kruhů dohodových“ – referoval M. Hodža.⁴¹ Friedrich sa ujal vlády v Budapešti, pričom úplne ignoroval segedínsku vládu. Totiž po nevydarenom pokuse etablovať sa v Arade, utvorila sa už koncom mája 1919 vláda aj v Segedíne, ktorej predsedal gróf Gyula Károlyi (bratranec Mihály Károlyi) a so súhlasom maďarskej viedenskej sľachtickej emigrácie. 12. júla však G. Károlyi podal demisiu a utvorila sa nová segedínska vláda Dezidera Abraháma, ktorá sa nazvala „frankofílskou a demokratickou“. Ministrom zahraničia v tejto vláde bol gróf Pál Teleki a ministrom vojny admirál Mikuláš (Miklós) Horthy, ktorého vymenovali za veliteľa „všetkého maďarského národného vojska“. Segedínska vláda síce začiatkom augusta vyhlásila, že zavedie v Maďarsku poriadok, ale Peidlova a potom Friedrichova budapeštianska vláda ju úplne ignorovali a postupovali samostatne. Segedínska vláda zastavila 12. augusta 1919 svoju činnosť, jej členovia postupne prichádzali do Budapešti, podobne, ako aj emigranti z Viedne, a ponechali na Dohodu, pre ktorú vládu sa rozhodne. Horthyho národná armáda vyčkávala v Segedíne a okolí, až kým sa pod náporom rumunského vojska nerozprchla maďarská Červená armáda; potom už mohol aj admirál Horthy „oslobodiť vlasť“.⁴² Zo štábu v Siofóku riadil ďalší postup svojho vojska v Zadunajskej, kde však nebolo nijaké iné vojsko, ani cudzie, ani čer-

³⁸ŠOLLE, ref 6, s. 331.

³⁹VHA Praha, Boje na Slovensku, ZS – vel. polit., šk. 5, č. 327, z 8. 8. 1919; AMZV ČR Praha, PA, zv. 36, č. 4298, zo 14. 8. 1919.

⁴⁰SÚA Praha, PMR 1919, sign. 702/15, šk. 3186, č. j. 26809, správa 14. 8. 1919 z Paríža PMR v Prahe.

⁴¹AMZV ČR Praha, PA, zv. 36, č. 4298.

⁴²Pozri tiež LETZ, ref 20, s. 99.

vené maďarské. Po odchode Rumunov však M. Horthy hovoril o tomto období viac než nadnesene: „Maďarské národné vojsko prinieslo najväčšiu obeť jaké vôbec nejaké vojsko môže priniesť, tehdy totiž, keď se zbrani v ruce již však nesmělo použití, přihlíželo k hospodaření Rumunů v zemi. Zasloužilo si tímto chováním uznání celého světa. Nechci se šířiti o tom, zda to bylo správné čili ne, skutečnost jest ta, že si to vláda přála, a vojsko poslechno.“⁴³

V skutočnosti však v plnom prúde prebiehala otvorená i utajená reorganizácia, resp. nová organizácia, maďarského vojska. Ako sa prehľadne hovorilo v jednej zo správ čs. vojenských spravodajských orgánov z 22. októbra 1919: „Nyní musí se v Uhrách rozeznávatí dva rozdílné útvary: armáda admirála de Horthy (tak zvaná armáda bílá) a národní gardy (Karhatalom). Vlastní četnictvo, souhlasné s četnictvem předválečným, jest organisováno v armádě de Horthy.“ Pritom „v armádě admirála de Horthy musí se rozeznávatí organisace úřední (oficiální) neb oprávněná (autorisovaná) a organisace úslužná (oficiosní)“. Oficiálnu organizáciu kontrolovala Dohoda, obsahovala povolené dve pešie divízie a jednu jazdeckú brigádu. Divízie mali čísla I a II, brigáda číslo nemala. Oficiálna armáda, ktorej skutočný stav bol okolo dvadsaťtisíc mužov, bola rozmiestnená medzi Dunajom, Drávou a rakúskou hranicou a kontrolovali ju dohodoví dôstojníci. Neoficiálna („oficiosní“) armáda bola trochu silnejšia (asi dvadsaťdvatisíc) a nachádzala sa v rovnakom priestore, ale mimo veľkých ciest, aby unikla medzinárodnej kontrole. Pritom existencia tejto armády bola maďarskou vládou „úplně popřena, ale ona proto neexistuje méně“ – píše sa v citovanom dokumente. Národné gardy mali bdiel' nad poriadkom na území okupovanom rumunským vojskom. Zároveň „četnictvo bylo utvořeno z jedné části bíle armády, dochvilně všichni četníci jsou bývalí důstojníci ... Šéfem armády bíle jest admirál Horthy, šéfem generálního štábu jest plukovník Soos. Oba jsou velice energiční vojáci a zbožňují svoji vlast.“ Pritom charakteristickým rysom všetkých maďarských oficiálnych či neoficiálnych ozbrojených formácií bola: „velká disciplína a žhavý cit vlastenecký“. No rozhodne netreba zabúdať, že za takto predstavenou maďarskou armádou sa ešte nachádzalo v zálohe 60 – 80 tisíc mužov, ktorých držali na každom mieste v evidencii najstarší dôstojníci. Čakali vlastne na odchod Rumunov a s reformovanou maďarskou armádou potom mali „táhnouti proti Čechům“.⁴⁴

V priebehu jesene 1919 sa hromadili rôzne poplašné správy o situácii v susednom Maďarsku a obavy z invázie Horthyho armády na Slovensko rástli. Nachádzali adekvátne odraz nielen v hláseniach vojenských spravodajských orgánov, ale aj v hláseniach županov i v prehľadných situačných správach ministra s plnou mocou pre správu Slovenska V. Šrobára ministromi vnútra v Prahe. Prirodzene najviac znepokojujúce správy prichádzali z neutrálneho hraničného pásma už od začiatku druhej polovice roku 1919, kde miestne obyvateľstvo ťažko znášalo nevýhodný provizórny stav.⁴⁵ Dokonca v situácii, keď sa Maďari začínali v Zadunajsku vojensky organizovať, ale „maďarská policie jest ve stavu desolatním a ve mnohých pohraničních městech se rozešla“, pričom obyvateľstvo týchto maďarských miest nebolo zásobované a hrozili nepokoje z hladu, navrhoval V. Šrobár ministerskému predsedovi v telegrame z 11. augusta 1919 „prozatimni obsazení pravidelným našim vojskem“ niektorých väčších maďarských miest v pohraničí – „až do doby pokud maďarská vláda bude sto spravovatí kraje tyto“.⁴⁶

Maďarská politika mala však eminentný záujem po ústupe maďarských vojsk komplikovať pomery na Slovensku, ešte viac prehĺbiť hospodárske ťažkosti v dôsledku maďarského vpádu i rastúce sociálne problémy, využiť nepopulárne centralistické zásahy čs. vlády na Slovensku a podnecovať protičeské nálady a náboženské štvanie, aby sa vytvorila vhodná pôda na realizovanie maďarských mocenských ambícií. Na to sa pripravovali a organizovali rozsiahle de-

⁴³AMZV ČR Praha, PA, zv. 77, č. 8051.

⁴⁴SÚA Praha, PMR 1919, sign. 702/12, šk. 3186, č. j. 25274.

⁴⁵VHA Praha, Boje na Slovensku, ZS – Slov. velit. 1919, šk. 7, č. 730/II, 730/IV.

⁴⁶SÚA Praha, PMR 1919, inv. č. 2481, sign. 712, šk. 3196, č. j. 1612.

štruktúrne akcie voči Slovensku na rôznych úrovniach, kde nechýbala ani aktivita slovenskej iredenty.⁴⁷ Patrila k nim napríklad aj výroba a pašovanie falošných kolkov na čs. bankovky z Maďarska, a tiež rafinovaná agitácia, že nové čs. bankovky sú bezcenné, čím sa mala dosiahnuť v širokých vrstvách úplná strata dôvery v nový štát.⁴⁸ Súčasťou rozsiahlej kampane za návrat Slovenska k Maďarsku bol aj plán jeho autonómie v rámci maďarského štátu, s ktorým maďarská politika takticky manévrovala a naplno rozohrala hru so slovenskou autonómiou v Maďarsku práve na jeseň 1919, keď sa stupňoval vnútropolitický zápas v Č-SR, ľudová strana žiadala uplatnenie Pittsburskej dohody a uskutočnila sa známa cesta Andreja Hlinku do Paríža.⁴⁹ Zároveň prebiehalo zakladanie a aktivita desiatok iredentistických organizácií, spolkov a líg v Maďarsku, ktoré mali širokú spoločenskú základňu, politickú a finančnú podporu oficiálnych činiteľov a združovali nacionalistickú inteligenciu, aristokraciu, dôstojníkov a vojakov. Všetkých spájala spoločná myšlienka obnoviť integritu predvojnového Uhorska, prinavrátiť hegemonné postavenie Maďarov na oslobodených územiach, obrana politického konzervativizmu a odmietanie demokratizácie štátu. Vytvorili si tiež vlastné ústredie a udržiavali kontakty s protištátnymi žiľvami na Slovensku. Práve v tejto súvislosti treba poukázať aj na široko rozvetvenú maďarskú podvratnú a špiónážnu sieť na Slovensku, ktorá bola vedená centrálnie a s jasnou koncepciou. Zameraná hlavne na sústreďovanie politických a vojenských informácií, rozširovanie letákov, brožúr, získavanie spolupracovníkov a vôbec na vyvolávanie destabilizácie na Slovensku. Územie Slovenska bolo rozdelené na tri oblasti, kde pracovalo vyše 5 000 ilegálnych pracovníkov, ktorí podávali hlásenia do budapeštianskej centrály.⁵⁰

Netreba zvlášť zdôrazňovať, že vyššie spomínané iredentistické spolky a ligy vyvíjali osobitnú aktivitu najmä v propagandistickom smere. Pritom tlak Maďarska a maďarskej propagandy na Slovensku v skúmanom období bol mohutný, mnohostranný, veľmi rozvetvený a prebiehal vo viacerých rovinách.⁵¹ Tvorcovia maďarskej protislovenskej a protičeskoslovenskej propagandy vychádzali z predpokladu, že v dôsledku silnej maďarizácie je slovenské obyvateľstvo národne vlašné, v inteligencii a stredných vrstvách je zakorenený hungarizmus, maďarónstvo i monarchizmus, a preto sa dá ľahko zmanipulovať. Úsilia, ktoré teraz majú priviesť opäť k životu monarchizmus v bývalom Uhorsku, majú svoje opory aj na Slovensku⁵², a vzhľadom na to, že „Slováci jsou málo spokojeni se svým osudem, v okamihu, kdy obnovené Uhry dají zablédnouti jisté záruky národní neodvislosti, Slovensko bude míti jen jedno jediné přání – znovu přijítí pod panství uherské“ – poukazuje na veľmi nebezpečnú možnosť vývoja jedno čs. spravodajské hlásenie z 22. októbra 1919 z cesty do Budapešti.⁵³ Aj podľa listu Fedora Houdka Štefanovi Osuskému do Paríža 12. decembra 1919: „Maďari sa usilujú znovu uplatniť úplne organizovanú propagandu o privtlení Slovenska k Maďarsku. Málo uvedoméle vrstvy, najmä tajným pôsobením kňazstva, čiastočne podliehajú tomuto vplyvu.“⁵⁴ Vo viacerých situačných správach zo Slovenska z druhej polovice roka 1919 sa však ešte zvlášť poukazuje na protištátnu agitáciu zo strany bývalého maďarského úradníctva, ktorá je veľmi nebezpečná.⁵⁵ „Hlavní posilou těchto agitátorů jest, že mír s Uhry dosud nejen nebyl uzavřen,

⁴⁷DEÁK, L.: Maďarská politika v čase prípravy mierovej zmluvy (1919 – 1920). In: Slovensko, ref 31, s. 151-152.

⁴⁸SÚA Praha, PMR 1919, inv. č. 2481, sign. 712, šk. 3196, č. j. 22769, situačná správa V. Šrobára od 22. 10 – 31. 10. 1919 ministromi vnútra v Prahe.

⁴⁹Tamže; k tomu pozri tiež HRONSKÝ, ref 12, s. 220-227.

⁵⁰DEÁK, ref 47, s. 153-154.

⁵¹Pozri k tomu tiež nepublikované pamäti ŠROBÁR, V: Oslobodené Slovensko, zv. 2, rukopis, 249-270 (Archív literatúry a umenia Pamätník národnej kultúry Maticy slovenskej (ďalej ALU MS) Martin, sign. 173 M 2).

⁵²SÚA Praha, PMR 1919, inv. č. 2481, sign. 712, šk. 3196, č. j. 22451, situačná správa ministra V. Šrobára od 16. do 22. októbra 1919 ministromi vnútra v Prahe.

⁵³Tamže, sign. 702, šk. 3186, č. j. 25274.

⁵⁴AMZV ČR Praha, Mierová konferencia a revízia (ďalej MKR), šk. 180, fasc. 485, č. 437; tiež DEÁK, ref 47, s. 152.

⁵⁵SÚA Praha, PMR 1919, inv. č. 2481, sign. 712, šk. 3196, č. j. 22451, 22769 a iné.

nýbrž i oddálen a následkom toho snadno namlúvı lidu, že Ententa respektuje neporušiteľnosť celistvosti Uher⁵⁶ – hovorı sa v jednom z týchto situačných hlásení.⁵⁶

Už vláda I. Friedricha v čase svojho vládnutia do konca novembra 1919 skutočne urobila všetko, aby skomplikovala vnútornú a zahraničnú politiku Maďarska a zhoršila jeho postavenie tak voči Dohode, ako aj voči susedom. Nakoľko jej chýbala širšia politická báza a opierała sa o konzervatívne katolícko-klerikálne kruhy, o šľachtu, nacionalisticky orientovanú inteligenciu, ktorí sa otvorene hlásili k antisemitizmu, legitimizmu a viedli úporný zápas za obnovenie integrity hraníc bývalého Uhorska, nemohla nájsť oporu u veľmoci Dohody a už vôbec nie u susedných štátov. Tým viac, že sa Friedrich pokúsil dosadiť za správcu krajiny arciknieža Jozefa Habsburského ako symbol integrity štátu. Pritom práve Č-SR pokladal za najslabšie ohnisko, kde má obnovenie maďarskej nadvlády najlepšie vyhliadky. V tom čase sa v Maďarsku tiež rozšírilo heslo: „Nem, nem, soha!“ (Nie, nie, nikdy!), ktoré vyjadrovalo nezmieriteľnosť s novým povojnovým usporiadaním.⁵⁷ Zároveň sa začalo šíriť tiež presvedčenie, že vraj zreorganizovanej maďarskej národnej armáde „nemôže čeliť naše vojsko, ktoré pry podlehlo bolševickým bandám“, zistili napríklad slovenskí poslanci pri návšteve Budapešti v polovici októbra 1919.⁵⁸ Ako k tomu vo svojich nepublikovaných pamätiach uvádza V. Šrobár: „Maďari po ukončení války (vojenského konfliktu Č-SR s Maďarskom v roku 1919 – pozn. M. H.), upevnili sa vo viere, že Slovensko dobyť je vec ľahká a že pripojenie Slovenska k Maďarsku po ukončení války ľahko sa uskutoční, akonáhle by sa podarilo vyvolať na Slovensku revolúciu a pomocou nespokojného slovenského obyvateľstva by bolo možné nevelké české posádky zo Slovenska vypudiť. Mohli by sme teda povedať, že maďarské nádeje na uchvátenie Slovenska stúpali v tej miere, v akej slovenské obyvateľstvo chovalo sa pasívne voči svojmu oslobodeniu a v akej miere sa dalo strhnúť k prejavom nespokojnosti k osloboditeľom – Čechom.“⁵⁹

Správy rôzneho druhu i pôvodu, roznášané a rozširované maďarskou iredentistickou propagandou počas jesene 1919 na Slovensku, hovorili nielen o zhromažďovaní maďarského vojska a zbraní v pohraničí, ale napríklad aj to, že Komárno a „Veľký Žitný Ostrov prípadnou opäť Uhrám“.⁶⁰ Dokonca ešte fantastickéjšie zvesti kolovali v druhej polovici októbra 1919 v Košiciach, že „dňa 27-ho t. m. musí české vojsko východné Slovensko až po Štrbu vyprázdniť; vyprázdnená časť prípadne Maďarom. Dňa 20-ho, dľa inej verzie 27-ho t. m., vzbúria sa Slováci. – Pred podpísaním mieru Maďari inscenujú na Slovensku všeobecné povstanie.“ Písalo sa v situačnej správe ministra V. Šrobára od 22. októbra do 31. októbra 1919 ministromi vnútra v Prahe.⁶¹

Šírili sa tiež správy o prestrojených dôstojníkoch z Horthyho armády vysielaných na Slovensko, ktorí v pomad'arčených mestách majú vyvolať nepokoje a puče v čase, „když se bude v Paříži vyjednávatı s Maďary o podepsání smlouvy, těmito putchy anebo nepokoji budou tlačiti na nás a na veřejné mínění v Evropě, aby na nás vynutily odstoupenı územı stanoveného mírovou konferencı pro čl. republiku, případně mohou na základě takto vyvolaných nepokojů žádatı na Slovensku plebiscit“⁶², hovorilo sa zasa v jednom telegrafickom rozhovore medzi Ministerstvom s plnou mocou pre správu Slovenska a Ministerstvom zahraničných vecı v Prahe 12. novembra 1919.⁶² Svojej vízie uskutočnenia „revolúciı“, resp. prevratov za ob-

⁵⁶Tamže, č. j. 22451.

⁵⁷DEÁK, ref 47, s. 149-150; pozri k tomu tiež ŠROBÁR, ref 51, s. 249 (ALU MS Martin, sign. 173 M 2); Slovenský národný archıv (ďalej SNA) Bratislava, V. Šrobár – pozostalosť, šk. 4, č. 53-54/23/4, správa M. Hodžu z Budapešti, ktorú 9. septembra 1919 dostal V. Šrobár.

⁵⁸AMZV ČR, PA, zv. 77, č. 8012, dôverná správa tajomníka Parmu z Bratislavy ministromi E. Benešovi v Prahe 19. 10. 1919.

⁵⁹ŠROBÁR, ref 51, s. 274 (ALU MS Martin, sign. 173 M 2).

⁶⁰SÚA Praha, PMR 1919, inf. č. 2481, sign. 712, šk. 3196, č. j. 22451.

⁶¹Tamže, č. j. 22769.

⁶²VHA Praha, MNO – Hlavný štáb, Oper. odd. 1919, šk. 22, č. 237 2/2.

novu integrity bývalého Uhorska, v susedných štátoch sa napríklad Friedrich nevzdával ani za pôsobenia novej vlády K. Huszára, kde zastával post ministra vojny. Svojimi militantnými postojmi sa celkom zhodoval s hlavným veliteľom národnej armády admirálom Mikulášom Horthy, že v prípade neústupnosti Dohody si Maďarsko vynúti mier „dle svého vlastního přání a mínění“.⁶³

Úplne prirodzene však na Slovensku rástli obavy hlavne z konkrétnych pohybov a silnenia Horthyho národnej armády, lebo „v celej Maďarii kolují pověsti, že Maďarská armáda pod vedením admirála Horthyho chystá se vyhnati z Maďarie nejdříve Rumuny a pak přepadnouti Slovensko. Pravdivost této snahy Maďarů potvrzují dokázaně faktům, že v maďarských obcích všude, ale zvlášť podél naší hranice, tvoří se vojsko pod záminkou, že je to stráž bezpečnosti, třebaže v obcích těch koná bezpečnostní službu vojsko rumunské nebo civilní policie.“ Podľa tejto správy z Bratislavy ministromi E. Benešovi do Prahy 19. októbra 1919 mal M. Horthy ve-liť „50.000 vybraným dokonale disciplinovaným a vyzbrojeným mužům, mimo toho má ve výcviku ještě 70.000 mužů“.⁶⁴ Pritom napríklad podobné chýry, že maďarská biela garda sa približuje k hraniciam Č-SR a zamýšľa prepadnúť i mesto Ipel'ské Šahy, vyvolali tu už v prvej polovici októbra veľký poplach nielen medzi radovým obyvateľstvom, ale aj medzi českým úradníctvom, ktoré pobalilo svoje veci a spolu s rodinami ich odoslalo do Krupiny.⁶⁵ Situáciu tu musel ukládať aj generál Mittelhauser.⁶⁶ No na upokojenie vnútropolitckej situácie na Slovensku rozhodne nepôsobili také chýry, že Horthy pod anglickým protektorátom chystá tajne veľkú armádu⁶⁷, čo ku koncu novembra 1919 v Šrobárových situačných správach zo Slovenska Prezidiu ministerstva vnútra prerástlo do konštatovania, že „organisace Horthyho armády postupuje přímo překotným způsobem pod patronací Anglie a Itálie. Organisační plán Horthyho obsahuje zřízení 8 divísi pěchoty, 5 brigád jízdy, a zvláštní péči věnuje vybudování silného dělostřelectva a technických formací. Dohodou povolený kontingent 2 divísi pěchoty a 1 brigáda jízdy byl již dávno překročen a neoficiální armáda, která před dohodovou vojenskou kontrolní komisí byla pečlivě tajena, veřejně již operuje.“⁶⁸

Už v priebehu jesene 1919 sa však objavovali aj chýry o tom, že Poliaci Těšínsko nevydajú, a keď dôjde k vojne s Č-SR, „Maďari a Poliaci budú sa potom vzájomne vojensky podporovat“.⁶⁹ V Budapešti sa už v októbri 1919 objavovali správy, že „mohou se očekávati změny hranic na severu starých Uher v příštím jaře“.⁷⁰ Dokonca aj gen. Mittelhauser vyslovil v tom čase svoj názor, „že vzhledem na to, že Maďari mají málo delostřelectva, stane se otázka maďarského vpadu zvlášť akutní na jaře 1920“.⁷¹

Z hľadiska nového česko-slovenského štátu bola politika Friedrichovej vlády nebezpečná aj z toho aspektu, že zohľadňovala názor kolujúci nielen v politických kruhoch, ale aj v maďarskej verejnosti, že celková vnútropolitická situácia na Slovensku dovoľuje, aby sa Maďarsko vojenskou silou zmocnilo slovenského teritória, a tým postavilo mierovú konferenciu pred hotovú vec. „Ak sa podarí zobrať Slovensko, Paříž bude takúto udalost' rešpektovat' a ponechá Slovensko v rámci maďarského štátu“, tvrdilo okolie Friedricha.⁷² Tieto názory, že dohodové veľmoci nemajú mocenské prostriedky, aby zabránili maďarskému vojsku, „maďarskému národu získat' zpět to, co mu náleží“, zdieľal tiež admirál Horthy a jeho armáda. „Neboť kdyby

⁶³AMZV ČR Praha, PA, zv. 77, č. 8051, neúplný záznam z rokovania novej maďarskej Huszárovej vlády v decembri 1919.

⁶⁴Tamže, č. 8012.

⁶⁵SÚA Praha, PMR 1919, inv. č. 2481, sign. 712, šk. 3196, č. j. 22769.

⁶⁶Tamže, č. j. 21486.

⁶⁷Tamže.

⁶⁸Tamže, č. j. 26179.

⁶⁹SÚA Praha, ref 65, č. j. 22769.

⁷⁰SÚA Praha, PMR 1919, sign. 702/12, šk. 3186, č. j. 25274.

⁷¹AMZV ČR Praha, PA, zv. 77, č. 8012.

⁷²DEÁK, ref 47, s. 150.

vojsko bylo již vykonalo svůj obrovský a vysoký úkol, byla by mírová konference se smířila s tím, co už není možno změnití byvše postavena před fait accompli“, hovoril o poslaní národnej armády M. Horthy na jednom decembrovom zasadaní Huszárovej vlády v Budapešti.⁷³

Totíž 15. novembra 1919 opustili rumunské vojská Budapešť a nasledujúci deň vstúpil do Budapešti admirál Horthy na bielom koni v úlohe osloboditeľa. „Maďarská divise plukovníka barona Lehára vtáhla 16. listopadu za veľké slávy do Budapešti. Jako po veľkém víťazství za hlaholu všech zvonů a jáсотu mnohotisícího davu. – V předu koňmo admiral Horthy, obklopen svým štábem a doprovázen jednou eskadronou“, písalo sa v dôvernej správe čs. vojenskej misie v Budapešti 20. novembra 1919.⁷⁴ Najsilnejším politickým zoskupením, ktoré sa na jeseň 1919 sformovalo v Maďarsku, bola Strana kresťansko-národného zjednotenia (Keresztény Nemzeti Egyesülés), ktorá zastrešila až päť politických prúdov. S jej podporou, po dlhých rokovaníach a pod tlakom veľmocí, sa 23. novembra 1919 podarilo nahradiť Friedrichovu vládu novým, tzv. koncentrovaným, kabinetom Károlyja Huszára, bývalého poslanca ľudovej strany.⁷⁵ Huszárova vláda sa síce zaviazala plniť dané sľuby dohodovým veľmociam, ale v princípe nič nemenila na zahraničnej koncepcii Maďarska. No navonok bola ostražitejšia, taktickejšia, zvlášť voči Dohode a tézu o obnovení integrity Uhorska sa snažila viac vyargumentovať a zaradiť do širších súvislostí.⁷⁶ Ako komentovala výmenu vlád dôverná správa čs. vojenskej misie v Budapešti: „Na žádost Dohody Friedrich konečne odstoupil. Tím se ale ve skutečnosti nezměnilo nic. Národní kresťansko-sociální směr zůstal. Změnila se jen osoba. Pro vládu existuje jen jediná politika: Integrita Uher. Jest samozřejmým, že Horthy a celá armáda stojí za touto politikou. De fakto panuje v Maďarsku pouze vojenská diktatura.“⁷⁷

Teda Friedrichov duch mal aj v novej vláde značný vplyv a naďalej vyvolával obavy u susedov Maďarska. Zvlášť, keď sústavne prichádzali správy, že Maďarsko sa nevzdáva plánu na vojenský útok proti Slovensku a teraz už aj v spolupráci s Poľskom.⁷⁸ „Koncom devätnásťteho a behom prvej polovice dvadsiateho roku pod dojmom maďarskej války a jej neočakávaných úspechov, o ktorej v Maďarsku a Poľsku sa utvorila všeobecná mienka, že Maďari vyprázdňili Slovensko nie následkom porážok, ale na priamy rozkaz a hrozby Dohody, v Poľsku a v Maďarsku začali sa tvoriť ozbrojené čaty – légie maďarsko-slovenské a poľsko-slovenské za tým cieľom, aby na Slovensku osnovali zbranné povstanie a aby naši susedia dlá možnosti čo najviac uchvátili zo Slovenska“, uvádza širšie pojednanie o tomto probléme v svojich pamätiach V. Šrobár.⁷⁹

Dobrodružné maďarské vojenské plány v druhej polovici roku 1919 však mali aj svoje slabiny, v prvom rade v tom, že v tom čase ešte Maďarsko nedisponovalo dostatočne veľkou, disciplinovanou a vyzbrojenou armádou, a to napriek obrovskému úsiliu po jej novej organizácii i istej zahraničnej podpore zo strany Talianska i anglických kruhov. Pritom minister zahraničných vecí novej Huszárovej vlády gróf László Somssich koncom roku 1919 charakterizoval vzťah s Talianskom ako priateľský, keď toto Maďarsko uistilo, že bude môcť slobodne používať Rjeku a „bude nás pravdepodobne podporovati vüči bezmeznému hladu Juhoslávie po nových územíach a také hospodársky“.⁸⁰ Pritom ani pre čs. stranu nebolo žiadnym tajomstvom, že vo vojenskej oblasti išlo hlavne o tajné dodávky zbraní a vojenského materiálu z Talianska pre maďarskú armádu.⁸¹ Pokiaľ išlo o anglickú pomoc, Somssich uvažoval, že

⁷³AMZV ČR Praha, ref 63.

⁷⁴SÚA Praha, PMR 1919, sign. 701, šk. 3186, č. j. 25678.

⁷⁵LETZ, ref 20, s. 100.

⁷⁶DEÁK, ref 47, s. 151.

⁷⁷SÚA Praha, ref 74.

⁷⁸SÚA Praha, PMR 1919, sign. 702/12, šk. 3186, č. j. 26809.

⁷⁹ŠROBÁR, ref 51, s. 272-273 (ALU MS Martin, sign. 173 M 2).

⁸⁰AMZV ČR Praha, ref 63.

⁸¹SÚA Praha, PMR 1919, inv. č. 2481, sign. 712, šk. 3196, č. j. 604 pol. dův., správa Oper. odd. Hlavného veliteľstva čs. armády Prezidiu ministerskej rady, č. j. 25845/ op. z 22. 7. 1919 a iné.

v Maďarsku sa anglické priateľstvo preceňuje a „veřejné mínění očekáva divy Angličanů“, pričom čo sa týka Anglicka „budeme moci s ním počítati jmenovite v otázkách hospodářských. Přirozeně by bylo velkou chybou kdybychom se i zde oddávali přílišným iluzím. Oba státy pakli že nás podporují, činí tak ve vlastním dobře pochopeném zájmu. Itálie má zapotřebí přátelského Maďarska aby takto udržovala v šachu Juhoslavii. Anglii jest nás zapotřebí, aby tím vyvážila interes Francie na Rakousku, tj. obě velmoce mohou jen získati pakliže nás podporují a my při tom nestrácíme.“⁸²

Treba tiež povedať, že istou brzdou realizácie plánu vojenského prepadnutia Slovenska v druhej polovici roku 1919 bol aj sám hlavný veliteľ národnej armády M. Horthy, ktorý v princípe síce vôbec nebol proti vojenskému zákroku, ba naopak, ale nesúhlasil s termínom. Vyčkával na priaznivejšie podmienky, pod ktorými rozumel odchod rumunskej armády z Maďarska, dobudovanie maďarskej armády a tiež istú blahovôľu dohodových veľmocí. S podobnou koncepciou vpádu a vojenskej okupácie Slovenska prišiel až na jar a v lete 1920, keď medzinárodné okolnosti, tajné maďarsko-francúzske rokovania a situácia na poľsko-sovietskom fronte sľubovali priaznivejšie vyhladky na úspech.⁸³

To však vôbec neznamená, že obavy z agresie maďarských vojsk na Slovensko v druhej polovici roka 1919, keď sa v Maďarsku koncentrovala pozornosť na deštruktívne akcie voči Slovensku, boli neoprávnené. Alarmujúce správy z Maďarska i celková aktivita maďarských podvratných síl v tomto období tiež primáli čs. vládu, aby prostredníctvom E. Beneša upozornila Dohodu na hazardnú politiku Friedrichovej vlády a jej dôsledky. Ten navrhoval veľmociam nahradiť Friedrichovu vládu inou, zostavenou z viacerých ľavicových strán. Súčasne predpokladal, že Horthyho armádu bude možné nahradiť medzinárodným vojenským zborom pod velením spojeneckých generálov, v ktorom by sa nachádzali aj málopočetné rumunské a čs. jednotky.⁸⁴ Tento Benešov návrh sa však v Paríži nestretol s úspechom a Dohoda sa priklonila k inému riešeniu, keď v októbri 1919 vyslala do Maďarska dohodovú misiu pod vedením anglického diplomata Georga Clarka, ktorá mala napomôcť vytvoreniu takej vlády, aby sa krajina konsolidovala, a aby Maďarsko bolo schopné podpísať mierovú zmluvu.⁸⁵

No keď v decembri 1919 silneli obavy z maďarskej invázie⁸⁶, v záujme paralyzovania tohto nebezpečenstva, požiadala čs. vláda mierovú konferenciu, aby sa v pripravovanej Mierovej zmluve s Maďarskom zredukovala vojenská sila maďarskej armády z predpokladaných štyroch divízií na 2 pešie a 1 jazdeckú. Okrem toho tiež navrhla umiestniť maďarské jednotky 10 km od čs. hraníc a do hĺbky 50 km sa na maďarskej strane nemali budovať vojenské objekty. Mierová konferencia však tieto návrhy neakceptovala s odôvodnením, že by znamenali predĺženie podpísania Mierovej zmluvy s Maďarskom.⁸⁷

Treba však povedať, že táto požiadavka čs. strany nevznikla náhodne, ale predchádzala jej dôležitá porada u prezidenta T. G. Masaryka 3. decembra 1919, na ktorej o pomeroch v Maďarsku referoval čs. vyslanec v Budapešti Dr. Milan Hodža. Ako oznamoval 4. decembra 1919 V. Kľofáč gen. Pellému: „Dr. Hodža referoval veľmi podrobne o vojenskej organizácii maďarskej, po ňom pak ministr Šrobár předložil dokumenty, z nichž nad slunce jasněji vysvitá, že Maďaři chovají se už dnes velice nekorektně, že organizují proti nám vojenské síly a že v každé chvíli musíme býti připraveni na přepad v některém z našich úseků, speciálně pak v kraji u Parkáně (Štúrova).“ To okamžite vyžaduje diplomatický zákrok v Paríži, čo sa aj stane a zároveň „pan president uložil mně, aby armáda naše co nejrychleji pro válku byla připravena a aby

⁸²AMZV ČR Praha, ref 63.

⁸³DEÁK, ref 47, s. 150.

⁸⁴ORMOS, M.: Pádovatól Trianonig. Budapest 1983, s. 360; tiež DEÁK, ref 47, s. 151.

⁸⁵Podrobnejšie pozri HRONSKÝ, ref 49, s. 237-238.

⁸⁶VHA Praha, MNO – Hlavný štáb, Oper. odd. 1919, šk. 25, č. 298-1/4 a šk. 22, č. 237-2/5; SÚA Praha, PMR 1919, inv. č. 2481, sign. 712, šk. 3196, č. j. 27701 a č. j. 26179, tiež sign. 702/12, šk. 3186, č. j. 26809.

⁸⁷ORMOS, ref 84, s. 374, tiež DEÁK, ref 47, s. 151.

bylo bezodkladně připraveno vše, co dosud schází“ – oznamoval V. Klofáč. Bude sa vraj treba pripraviť aj na „válku guerillovou“, lebo nielen v Maďarsku, ale aj v Poľsku sa z maďarónskych príslušníkov tvoria zvláštne légie, aby vtrhli na daný rozkaz na Podkarpatskú Rus. Preto sa porada uzniesla urobiť ihneď všetky protiopatrenia proti možným prepadom, lebo aj „prepad maďarský v Mezimuří oproti Juhoslovanům“, podľa Klofáča ukazuje, že s takýmito eventualitami „počítati musíme velice vážně“.⁸⁸

Sám minister národnej obrany zobral vec skutočne veľmi vážne a už 5. decembra 1919 oznámil gen. Pellému, že po porade s kolegami ministrami zvolá v najbližších dňoch „poradu válečné rady“. Bude tam treba, podľa neho, asi zodpovedať nasledujúce otázky: Je zaistená číselná prevaha čs. vojenských formácií na Slovensku proti Maďarom? Dané sú už dispozície na presun divízií nachádzajúcich sa v Čechách a na Morave, eventuálne na ich včasný zásah do akcií na Slovensku? Je treba považovať mobilizáciu za nevyhnutne nutnú? Ako je organizovaná výzvedná služba? Sú vytvorené osobitné jednotky na okamžitý zásah? Aké opatrenia sa urobili proti špiónáži? Je dostatok munície, uhlia a benzínu na Slovensku? Nakoľko sa odpovede na tieto otázky týkajú aj gen. Pellého ako hlavného veliteľa, „sám dovoľuji si k týmto dotazům, které ve válečné radě budeme odpovídati, připojiti vlastní mínění, že naše síly na Slovensku musí býti značnější než dosud. Musíme míti zajisté i číselnou převahu nad nepřitelem ...“ – uvažoval V. Klofáč. Dokonca navrhoval, pokiaľ je to možné, začať hneď z Čiech, resp. z Moravy, s peším presunom divízií na Slovensko, a tak sa vyhnúť nutnosti mobilizácie i značnému zaťaženiu železníc a dopravných prostriedkov. Ved’ „Vám, pane generále nepotřebuji říkati, že jednotky musí býti velmi pohyblivé a že musí míti dostatečné dopravní prostředky“ – prízvukoval V. Klofáč.⁸⁹

To skutočne nebolo potrebné, lebo práve Pellého generálny štáb už viac ako pred mesiacom podal Klofáčovi sľaznosť, že napriek očakávaniu sa neutešené dopravné pomery na Slovensku nezlepšili, čo má nepriaznivý dosah aj na prípadné mobilizačné potreby. Pritom existujú iba dve priechodné trate zo zázemia na Slovensko, a to: jednokoľajná trať Břeclav – Bratislava a jednokoľajná trať Vlárskym priesmykom. S vedľajšou traťou Hodonín – Kúty – Trnava nie je možné vážnejšie počítať. Takto v súčasnosti síce teoreticky možno počítať s 29 vlakmi, ale v skutočnosti iba s 20, ktoré možno denne previesť zo zápolia na Slovensko, ovsšem pri zastavení civilnej dopravy. Podľa náčelníka generálneho štábu: „Prozatím by se dalo rychle odpomoci přístavbou druhé koleje na trati Břeclav – Bratislava ... Upozorňuji však, že to může býti jen provisorní opatření, protože strategickým požadavkům vyhovuje jediné vlárská trať.“⁹⁰

Na domácej pôde sa skutočne trvalým problémom stávala otázka zabezpečenia bezpečnosti nového štátu zo strany Maďarska i Poľska, a preto na prelome rokov 1919 – 1920 venoval generálny štáb čs. armády prvoradú pozornosť vypracovaniu operačného plánu proti Maďarsku, označovanému ako plán H a potom i jeho odvodeným variantom s označením P proti Poľsku a PH proti Poľsku a Maďarsku.⁹¹ Plán H začal vznikať už v jeseni 1919 a jeho východisko tvorila štúdia 3. oddelenia Francúzskej vojenskej misie v Č-SR z 15. októbra 1919, ktorá obsahovala základné myšlienky operačného postupu proti Maďarsku v prípade novej maďarskej agresie zameranej na znovuzískanie Slovenska. Vychádzala z rozmiestnenia čs. divízií po území Č-SR, aké bolo 1. novembra 1919. „Jest to situace jež zůstane dlouho nezměněna, ačkoliv jest přece jenom prozatímní.“⁹²

⁸⁸VHA Praha, MNO, Presidium – ministr 1919/1920, šk. 2, MP 2-2/1.

⁸⁹Tamže, S-M č. j. 284, č. 2/3.

⁹⁰Tamže, S-M č. j. 277, č. 163, list ministra Klofáča ministromi železníc Dr. Frankemu 3. 11. 1919.

⁹¹VHA Praha, MNO – Hlavný štáb, Oper. odd. 1920, šk. 43, č. 37-3/10-50 – Generálny štáb, 3. odd. dňa 29. 5. 1920, Plán – PH – osobné inštrukcie, prísne dôverné.

⁹²Tamže, č. 37-3/10-49, Výt'ah z všeobecného plánu operačného proti Maďarsku, Praha 15. 10. 1919, FVM, prísne dôverné.

To všetko predpokladalo dislokovať priamo na Slovensko päť väčšinou demobilizovaných divízií (č. 2, 3, 4, 11 a 12) a jednu na Podkarpatskej Rusi (č.10). Na Morave mali byť dislokované 3 divízie (č. 5, 6 a 8), podobne ako v Česku (č. 1, 7 a 9). Pritom Vojenské veliteľstvo v Prahe malo k dispozícii 3 pluky: č. 39, 54 a 74, ktoré boli detašované zo 7., 5. a 3. divízie. Plán H však predpokladal, „že s hľadiska vojenského nebude nepokojů na žádné jiné frontě: německé, rumunské, polské nebo rakouské“. V prípade vlastných operácií, ktorým mala predchádzať mobilizácia demobilizovaného mužstva spomínaných divízií, akonáhle nebezpečie napadnutia bude zreteľné, predvídal plán H vytvorenie krytu na slovenských hraniciach, a to nie formou súvislej línie, ale preskupením a sústredením vojsk na dôležitých úsekoch. Jadro armády určenej na manévrovacie úlohy sa malo sústrediť v priestore Trnavy – Nitry, s hlavnou úlohou presunu do priestoru Lučenca a následne ofenzívou na Budapešť v pásme pozdĺž ľavého brehu Dunaja. Na Slovensku sa mal pri pláne H sústrediť „co možno největší počet síl a ponechati je pouze na frontě maďarské anebo v úzadí jakožto nevyhnutelně nutné“. Pritom hlavná záloha pre potrebu hlavného veliteľa sa mala zostaviť v pásme Píferov – Kroměříž.⁹³ Pozornosť, akú hlavný štáb venoval ďalšiemu zdokonaľovaniu plánu H, svedčila o tom, že obrana Slovenska sa v tom čase považovala za ťažisko obranného systému Č-SR. Napríklad, podľa tohto plánu postupovala čs. branná moc pri mobilizácii počas druhého pokusu bývalého cisára Karola Habsburského v Maďarsku o obnovenie monarchie v druhej polovici októbra 1921.⁹⁴

No ešte v druhej polovici roku 1919 situácia v zabezpečení hraníc Slovenska nebola zďaleka uspokojivá, napriek tomu, že viac ako polovica práporov čs. vojska dislokovaných na Slovensku bola nejakým spôsobom zapojená do pohraničnej služby.⁹⁵ Podľa situačnej správy operačného oddelenia MNO vypracovanej 13. decembra 1919, v tom čase hranice Slovenska so susednými štátmi mali dĺžku 1 296 km, pričom na Slovensku sa nachádzalo celkom 72 práporov čs. vojska. Z toho 38 práporov bolo v pohraničnej službe, a síce: proti Rakúsku (dĺžka hranice 80 km) 2 prápory; proti Maďarsku (dĺžka hranice 574 km) 23 práporov; proti Rumunsku (dĺžka hranice 94 km) 2 prápory; proti Poľsku (dĺžka hranice 548 km) 11 práporov. Preto sa stavalo proti žiadostiam zosilniť počet práporov v pohraničnej službe, nakoľko „trpěla by tím značně pohotovost našich vojsk v případě maďarského náporu“. Okrem toho, obsadenie slovenských hraníc na spôsob kordónu vyžadovalo by „celé naši mírové armády a i tehdy by nebylo překročení hranic maďarskými agitatory vyloučeno. Pohraniční vojsko na Slovensku je jen sto obsaditi nejdůležitější body komunikační a ostatní pohraniční území hlídkami občas projíti.“ Navrhovalo riešiť situáciu posilnením finančnej stráže a četníctva na Slovensku.⁹⁶ To sa však nedalo uspokojivo zvládnuť bez vyškolenia patričného počtu schopného personálu.

Národné zhromaždenie schválilo 7. novembra 1919 rozhodnutie Najvyššej rady z 12. júna 1919 o definitívnej hranici Slovenska s Maďarskom.⁹⁷ Ako na konto tohto problému napísal prezident T. G. Masaryk v prísne dôverných pripomienkach do Paríža 25. novembra 1919, s ktorými sa však zoznámil aj V. Šrobár. Masaryk zdôraznil, že „Národní shromáždění už přijalo rozhodnutí nejvyšší pařížské rady o hranicích. To musí být vůči Maďarům náležitě zdů-

⁹³Tamže.

⁹⁴Podrobnejšie k tomu pozri HRONSKÝ, M. – KRIVÁ, A. – ČAPLOVIČ, M.: Vojenské dejiny Slovenska 1914 – 1939, IV. zv. Bratislava : MO SR, 1996, s. 160-162.

⁹⁵Pritom napríklad podľa hlásenia predsedníctva Ministerstva vnútra Prezidiu ministerskej rady z 3. 7. 1919 bolo na Slovensku v činnnej strážnej službe do 3.000 Sokolov a tiež počet četníkov sľúbený gen. Pellému do vojnového pásma na Slovensku „byl ve skutečnosti překročen, neboť bylo posláno na Slovensko 710 četníků, a to 410 z Čech a 300 z Moravy. Mimo to bylo posláno 20 četníků k polním divízím.“ (SÚA Praha, PMR 1919, inv. č. 2481, sign. 712, šk. 3196, č. j. 786 pol. div.).

⁹⁶VHA Praha, MNO – Hlavný štáb, Oper. odd. 1919, šk. 25, č. 298-1/5.

⁹⁷AMZV ČR Praha, Mírová konference a reparace (ďalej MKR) 1918 – 1938, šk. 50, príl. 5. k tisku 1630 k zasadnutí Národního zhromáždění 7. 11. 1919.

razneho ... Teda hranice Maďarska so Slovenskom už „byly definitivně stanoveny a právě proto jsme je Národním shromážděním už definitivně přijali.“⁹⁸

Vzhľadom na to, že definitívny text Mierovej zmluvy s Maďarskom ešte nebol a nemohol byť oficiálne známy, mal i tento krok Národného zhromaždenia svoj politický význam nielen voči Maďarsku, ale aj vzhľadom na vnútropolitickú situáciu. Dokonca otázky vzniku štátnej zvrchovanosti Č-SR na území Slovenska sa v druhej polovici roka 1919 stali aj predmetom riešenia najvyšších štátnych orgánov.⁹⁹ Pri zavádzaní politickej správy i súdництва v pohraničných oblastiach Slovenska sa totiž zákonite vynorila otázka presného vymedzenia jeho hraníc. Našťastie v otázke slovensko-maďarskej hranice už existovalo oficiálne rozhodnutie Najvyššej rady z 12. júna 1919, ktoré sa dalo považovať za pevný základ. Po obsadení bratislavského predmestia v polovici augusta 1919 mohlo už predsedníctvo čs. vlády 14. októbra 1919 zaslať Prezidiu Najvyššieho správneho súdu v Prahe aj „mapu obsahujúci vyznačení hraníc Slovenska i obvodů jednotlivých žup“ s tým, „že definitivní ohraničení Slovenska bude možno sdělití teprve dle rozhodnutí Nejvyšší rady spojenců v Paříži na základě plebiscitu na Oravě a Spiši, jakož i mírové smlouvy se státem maďarským.“¹⁰⁰

S otázkou severných hraníc Slovenska sme sa v tejto našej sérii príspevkov doteraz stretli pri vpádoch poľského vojska na územie Spiša v decembri 1918 i v júni 1919, ale hlavne, keď čs. vojsko bývalej skupiny plk. F. Schöbla dokončovalo obsadenie severovýchodného a severného Slovenska.¹⁰¹ V ďalších mesiacoch roku 1919 sa však otázka hranice Slovenska s Poľskom začala stále viac spájať s chůlostivou otázkou Těšínska, ktorá už v januári 1919 prerástla do vojenského konfliktu Č-SR s Poľskom. No 29. januára 1919 pozvali zmocnencov Č-SR a Poľska v Paříži pred Radu desiatich a v noci na 31. januára sa „sedemdnůvá vojna“ skončila. Dohodli sa na prímerí, Dohoda určila demarkačnú čiaru čs.-poľskú na Těšínsku, ktorá bola do istej miery výhodnejšia pre Č-SR. Hlavné sporné územie bolo pod medzinárodnou kontrolou až do vyriešenia otázky. Na jej vyriešenie bola dokonca na mierovej konferencii vytvorená zvláštna komisia, pričom Č-SR a Poľsko mali svoj problém vyriešiť dohodou.¹⁰²

Pôvodné argumenty čs. memoránd mierovej konferencii žiadali ponechať Slovensku všade na severe historickú uhorskú štátnu hranicu, ktorá bola po tisícročie stabilná. Poliáci však v protiklade s tým začali pripravovať argumentáciu založenú na etnickom princípe, ktorá bola v niektorých prípadoch až neskutočne náročná. Nárokovali si napríklad nielen na okres Čadca v Trenčianskej župe, na časti Oravy a Spiša, ale aj v severnom a severovýchodnom Šariši od Dukly po Prešov argumentovali 19 obcami, v ktorých vraj malo žiť až do 90 % obyvateľov poľskej národnosti.¹⁰³ Nešlo však ešte o oficiálne poľské požiadavky.

No v noci z 28. februára 1919 sa poľská delegácia na mierovej konferencii rozhodla domáhať zmeny rozhraničenia nielen na Těšínsku, ale aj so Slovenskom na etnografickom princípe.¹⁰⁴

⁹⁸SNA Bratislava, V. Šrobár – pozostalost', šk. 4, č. 11/23/4.

⁹⁹VHA Praha, MNO – Hlavný štáb, Oper. odd. 1919, šk. 22, č. 237-3/4, PMR na MNO 25. 8. 1919; tiež č. 237-2/1-2, odpoveď Hlav. štábu – Oper. odd. 23. 10. 1919 Štátnemu úradu štatistickému ČSR k otázke hraníc s Maďarskom a Rumunskom.

¹⁰⁰Tamže, č. 237-3/4.

¹⁰¹HRONSKÝ, M.: Hlavné politicko-diplomatické a vojenské dispozície pri utváraní hraníc Slovenska v rokoch 1918 – 1919 (prvá časť). In: Vojenská história, roč. 2, 1998, č. 3, s. 44-45.

¹⁰²K vývoju těšínskej otázky pozri VALENTA, J.: Česko-poľské vzťahy v letech 1918 – 1920 a Těšínske Slezsko. Ostrava 1961; KÁŇA, O. – PAWELKA, R.: Těšínsko v polsko-československých vzťahoch 1918 – 1938. Ostrava : Profil 1970; DEJMEK, J.: Československo, jeho susedé a velmoci ve XX. století (1918 – 1992). Vybrané kapitoly z dějin československé zahraniční politiky. Praha : Cep, 2002, s. 136-138. Z poľskej strany k tomu pozri SZKLARSKÁ-LOHMANNOVÁ, A.: Polsko-czechoslowackie stosunki dyplomatyczne w latach 1918 – 1925. Wrocław, Warszawa, Kraków, 1967; KAMIŃSKI, M. K.: Konflikt polsko-czeski 1918 – 1921. Warszawa : Neriton, 2001.

¹⁰³Archiwum Akt Nowych (AAN) Waršawa, Komitet Narodowy Polski (KNP), sign 139, mapa: POLONAIIS SUR LE VERSANT – SUD DES CARPATHES; pozri k tomu tiež HOUDEK, F.: Vznik hraníc Slovenska. Bratislava 1931, s. 318.

¹⁰⁴KAMIŃSKI, ref 102, s. 94-95.

Pritom za predsedníctva Gustawa Szuru vydali oficiálni predstavitelia Poliakov na mierovej konferencii v poslednej dekáde marca 1919 memorandum podpísané komisiou „Commission politique pour le Duché de Cieszyn l' Orawa et le Spisz“, v ktorom sa zdôrazňovala potreba česko-slovensko-poľskej dohody, aby potom mohli byť oba štáty bariérou proti Nemecku. Dohoda bude vraj možná len vtedy, ak hranice budú určené na etnickom základe. Okrem požiadaviek na Těšínsku, komisia v memorande žiadala zo Slovenska: okres Čadca v Trenčianskej župe; na Orave žiadala určiť pohraničnú čiaru: Erdutka, Klin, Zakamené, Chyžné, Hladovka, Suchá Hora; na Spiši čiaru: Vysoká, Gerlach, dolina Veľkej, Červený potok, Matejovce a potom na sever Farkašovce a Dvorec.¹⁰⁵ Neskôr sice poľská delegácia na mierovej konferencii v Paríži upustila od niektorých očividne prehnaných nárokov na Slovensko, ale osud Těšínska sa takto nebezpečne spojil s osudom Oravy a Spiša.

Pretože hranica medzi bývalým Uhorskom a Haličou patrila v histórii susediacich celkov k najstabilnejším, spor spôsobil na mierovej konferencii aj určité prekvapenie. Napríklad A. Tardieu i generál Le Rond a ďalší nepovažovali poľské nároky na Orave a Spiši za oprávnené. Videli v nich snahu o strategicky ofenzívnu hranicu a pokus Poľska o ovládnutie horných tokov Oravy a Popradu a otvorenie cesty do Dunajskej panvy.¹⁰⁶ Podľa informácií Fedora Houdka v Paríži, aj „pôvodné stanovisko Najvyššej rady bolo ponechať Slovensku všade na severe uhorské hranice štátne“.¹⁰⁷ To sa svojou mierou odrazilo aj v jeho optimistických správach V. Šrobárovi v marci 1919¹⁰⁸ a ešte aj 2. mája 1919 Jozefovi Škultétymu optimisticky oznamoval: „Otázka Oravy a Spiša je riešená pre nás prajne ... O Tešínsku Dohoda zdráha sa riešiť, odkazuje nám, aby sme sa s Poliakmi dohodli.“¹⁰⁹

No ani bilaterálne rokovania zástupcov Č-SR a Poľska v júli 1919 v Krakove nevytvorili predpoklady na zblíženie stanovísk.¹¹⁰ Okrem toho, ako oznámil v obsahlej dôvernej správe Zahraničnému výboru Národného zhromaždenia z 18. augusta 1919 E. Beneš, 5. augusta 1919 vypršala lehota, ktorú dostali poľská a čs. delegácia, aby vyriešili medzi sebou těšínsky problém dohodou. „Dne 5. srpna problém těšínský automaticky přešel do rukou konference, a tato oficielně mi sdělila, že příslušná komise začíná znovu problémem se zabývati. Začal jsem tudíž jednati s jednotlivými delegacemi. Netajím se tím, že situace pro nás, dokud zde byl president Wilson a Lloyd George, byla mnohem silnější nežli nyní. Wilson nám byl nakloněn značně osobně, Lloyd George byl velice ostrý proti Polákům. Mimo to brali daleko více v úvahu ekonomické problémy nežli Nejvyšší rada dnešní.“¹¹¹

Po týždňovom vyjednávaní s jednotlivými delegáciami dospel vraj Beneš k tomu, že francúzska delegácia prehlásila, že to, čo je teraz možné pre čs. delegáciu dosiahnuť ako maximum, „by bylo odstoupení Polákům bílského okresu a malé rektifikace hranic ve Spiši. Naproti tomu tři okresy Těšínské a Orava zůstaly by nedotčené. Tak jak situace stojí, jest to skutečně maximum, které bude možno docílití“, odhadoval Beneš.¹¹² Angličania, podľa Beneša, v poslednej dobe váhali prijať toto stanovisko a Američania zdôrazňovali otázku plebiscitu ako jediný mo-

¹⁰⁵AAN Waršava, KNP, sign. 1328, s. 1-19; pozri k tomu tiež BIELOVODSKÝ, A.: Severné hranice Slovenska. Bratislava : Ústredná správa Slovenskej ligy, 1946, s. 65; tiež KAMIŇSKI, ref 102, s. 95-96. V komisii figuroval aj Ferdinand Machay z Oravy, ktorý pricestoval do Paríža 19. 3. 1919.

¹⁰⁶FERENČUHOVÁ, B.: Veľmocenský diktát alebo vedecký problém? Rokovania o hraniciach Československa v prvej fáze mierovej konferencie v Paríži roku 1919. In: ŠVORC, P. – HARBULOVA, L., zost.: Stredoeurópske národy na križovatkách novodobých dejín 1848 – 1918. Prešov, Bratislava, Wien, 1999, s. 243.

¹⁰⁷HOUDEK, ref 103, s. 314. Z poľskej strany k tomu pozri KAMIŇSKI, ref 102, s. 97-114.

¹⁰⁸SNA Bratislava, V. Šrobár – pozostalosť, šk. 4, č. 42/23/4, list F. Houdka z 19. 3. 1919; k tomu tiež HRONSKÝ, ref 12, s. 209.

¹⁰⁹ALU MS Martin, HOUDEK, F. – ŠKULTÉTY, J., 49 L14.

¹¹⁰K rokovaniam zmiešanej česko-poľskej komisie od 21. do 29. 7. 1919 v Krakove pozri VALENTA, ref 102, s. 157-166. Z poľskej strany k tomu pozri KAMIŇSKI, ref 102, s. 115-179.

¹¹¹AÚTGM Praha, BA, Conference, šk. 1-206, Mírová konferencie, č. 48.

¹¹²Tamže.

žný spôsob riešenia. Taliansko sa zase rozhodne postavilo proti záujmom Č-SR a navrhlo líniu, ktorá zanecháva Bohumín, Karvinú a Těšín Poliakov a Jablunkov priznáva Č-SR s povinnosťou Poliakov vyhradiť Č-SR určité kvantum uhlia a vystavať železnicu z Frýdku na Jablunkov. Vplyv taliansky však nie je príliš veľký a Japonsko sa pripojí vždy k väčšine. Teda v podstate záleží na tom, ako sa po spoločnej diskusii rozhodnú tri delegácie (francúzska, anglická a americká), tak „več dopadne“, mienil E. Beneš. No v prípade, „že věci těšínské bylo by rozhodnuto proti nám, mám v úmyslu věc nepodepsati, nechati věc dále otevřenou ...“¹¹³

Celkovo sa však otázka Těšínska na mierovej konferencii v lete 1919 nevyvíjala zrovna najpriaznivejšie pre Č-SR a „V otázke Oravy a Spiša tiež ešte niet rozhodnutia“, písal Ivan Krno V. Šrobárovi koncom augusta 1919.¹¹⁴ Napokon v septembri 1919 prijal Beneš ideu plebiscitu a Najvyššia rada 27. septembra 1919 nariadila, aby sa na spornom území uskutočnil plebiscit, v ktorom sa malo hlasovať o štátnej príslušnosti. Dotýkal sa územia těšínskeho Sliezska, časti Spišskej župy a Oravskej župy, ale v oveľa menšom rozsahu, ako boli pôvodné poľské územné nároky.¹¹⁵ Plebiscitné územia boli až do definitívneho rozhodnutia veľmocí neutrálne, prípadne sa mali podriaďovať medzinárodnej komisii, ktorá bola poverená nielen ich dočasnou správou, ale aj organizáciou plebiscitu.¹¹⁶ Teda na konci roku 1919 vec vyzerala tak, že aj o definitívnom ohraničení Slovenska na severe rozhodne plebiscit na Orave a Spiši.¹¹⁷

Vzhľadom na to, že týmto sa dostávame aj k časovej hranici vytyčenej výskumnej úlohy, pričom si uvedomujeme nutnosť dôkladnejšieho spracovania celej otázky stanovenia severnej hranice Slovenska podľa archívnych prameňov, možno už iba krátko naznačiť ďalší vývoj otázky v roku 1920. Predovšetkým v tom, že v otázke územných zmien ohraničenia Těšínska, Oravy a Spiša nakoniec nerozhodol plebiscit, ale arbitrážne rozhodnutie Konferencie veľvyslancov 28. júla 1920, potom, ako 10. júna 1920 v Spa ministri zahraničia E. Beneš a W. Grabski vyhlásili, že definitívne prijímú úpravu územného sporu ČS-R a Poľska v zmysle rozhodnutia veľmocí. Súhlasili s odvolaním plebiscitu a zároveň sa zaviazali rešpektovať všetky opatrenia, ktoré vynesie Rada veľvyslancov.¹¹⁸ Podľa tohto arbitrážneho rozhodnutia z 28. júla 1920 pripadla z Těšínska Č-SR dôležitá priemyselná oblasť so všetkými uhoľnými baňami a neprerušená železničná trať Bohumín – Jablunkov. Na druhej strane sa však k Poľsku pripojilo 12 oravských a 13 spišských obcí.¹¹⁹ No ani tým sa čs.-poľský hraničný spor nevyriešil definitívne.¹²⁰

Ešte v roku 1919, v dôsledku definitívneho rozhodnutia o pripojení Podkarpatskej Rusi k Č-SR, potvrdeného Saintgermainskou mierovou zmluvou z 10. septembra 1919, výrazne pokročil proces utvárania teritória nového čs. štátu na východe Slovenska.¹²¹ Takto sa už koniec

¹¹³Tamže.

¹¹⁴SNA Bratislava, V. Šrobár – pozostalosť, šk. 4, č. 65/23/4, I. Krno V. Šrobárovi 27. 8. 1919.

¹¹⁵Pozri a porovnaj Parlament – Sněmovna. Praha 1921 – 1922, sv. 1., s. 165; tiež KLIMKO, ref 3, s. 51.

¹¹⁶K otázke plebiscitu pozri VALENTA, ref 102, s. 167-269; KLIMKO, ref 3, s. 51-61; KLIMKO, J.: Vývoj územia Slovenska a utvárania jeho hraníc. Bratislava 1980, s. 112-121; ŠROBÁR, ref 51, s. 271-282. Bohatý archívny materiál k plebiscitu na Orave a Spiši sa tiež nachádza v SÚA Praha, inv. č. 572, sign. 207, šk. 116-119 a inv. č. 2507, sign. 742, šk. 3306-3326.

¹¹⁷Z poľskej strany pozri k plebiscitu na Tešínsku, Orave a Spiši KAMIŇSKI, ref 102, s. 180-245.

¹¹⁸Pozri HRONSKÝ, ref 12, s. 211; KAMIŇSKI, ref 102, s. 337-374.

¹¹⁹HOUDEK, ref 103, s. 321; BIELOVODSKÝ, ref 105, s. 66-67; Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti. Bratislava : NLC, 1998, zv. 2., dok. 196, s. 124-126.

¹²⁰K tomu pozri HOUDEK, ref 103, s. 321; BIELOVODSKÝ, ref 105, s. 67-70; KLIMKO, ref 3, s. 97-98; KRČMÁŘ, J.: Javorina před stálým dvorem mezinárodní spravedlnosti v Hagu a před Radou společnosti národů v Paříži. Praha 1924. Z poľskej strany pozri KAMIŇSKI, ref 102, s. 375-438.

¹²¹K problematike pripojenia Podkarpatskej Rusi k Č-SR, ktorou sa táto štúdia podrobnejšie nezaobrá, pozri KLIMKO, ref 3, s. 62-68; DULEBA, A. – IŠTÓK, R. – MATLOVIČ, R.: Zakarpatsko. Bratislava 1995; KADLEC, K.: Podkarpatská Rus. Praha 1920; HATALÁK, P.: Jak vznikla myšlenka připojití Podkarpatskú Rus k ČSR. Užhorod 1936; VIDŇANSKÝ, S.: Zakarpatsko ako súčasť ČSR. Problémy národno-kultúrnej obnovy a štátnosti v r. 1919 – 1938. In: Slovensko v politickom systéme Československa (Časť 11. – 13. nov. 1991). Bratislava 1992, s. 204-213; tamže BARNOVSKÝ, M.: Politické strany na Podkarpatskej Rusi v rokoch 1918 – 1938, s. 139-203; ŠVORC, P.: Zakliata krajina Podkarpatská Rus 1918 – 1946. Prešov : Universum, 1996; DULEBA, A.: Ukrajina a Slovensko. Bratislava : Veda, 2000, s. 65-93.

roku 1919 niesol v znamení počiatkov organizovania nového štátu aj s územím Podkarpatskej Rusi ako jeho autonómnej súčasti. Pritom teritoriálna Komisia pre česko-slovenské záležitosti ešte v známej správe z 26. marca 1919 navrhla Najvyššej rade aj hranicu medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou. Hraničná čiara vychádzala 2 km východne od Čopu smerom na sever a potom sa tiahla všeobecne severovýchodným smerom, rovnobežne so železničnou traťou Čop – Užhorod – Perečín, ďalej čiara pokračovala hrebeňom po rozvodí riek Uh a Latorica cez kóty 978 a 992, potom na sever dosahujúc hlavné pohorie Karpát až po bod umiestnený 22053 východne od Grenwiche a 48056 severne od Grenwiche.¹²² To prerokovala Rada ministrov zahraničných vecí 8. mája a aj Najvyššia rada 12. mája 1919, ale o hranici medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou neprijala uznesenie. Ako potvrdil tiež Štefan Osuský v svojej správe Ministerstvu zahraničných vecí v Prahe 20. januára 1927, v ďalšom sa už orgány mierovej konferencie v Paríži otázkou hranice medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou nezaoberali, hranicu nemenovali a „Pokud se mohu pomoci svých papírů a záznamů upamatovati, písemného oficiálního sdělení o hranici mezi Slovenskem a Podkarpatskou Rusí československé delegaci nikdy se nedostalo. Jedině, co se může přibližovati úřednímu sdělení, kterého se dostalo panu ministrowi Dra Benešovi v sezení komise pro československé věci dne 15. května 1919, když se jednalo ne o stanovení hranice Podkarpatské Rusi se Slovenskem, nýbrž o politický statut Podkarpatské Rusi“, píše Š. Osuský.¹²³ Svoju úlohu v tom, podľa Osuského, zohral aj postoj anglických zástupcov, ktorí boli proti definitívnemu riešeniu otázok súvisiacich s riešením otázky východnej Haliče, ako aj Talianov, ktorí pracovali v prospech pričlenenia Podkarpatskej Rusi k Maďarsku a v nádeji na možný úspech sa vyhýbali definitívnemu riešeniu otázky Podkarpatskej Rusi.

Možno teda povedať, že aj keď Najvyššia rada zobrala na vedomie návrh hranice Slovenska s Podkarpatskou Rusou v správe Komisie pre česko-slovenské záležitosti z 26. marca 1919, nevyniesla o nej rozhodnutie, ale určenie definitívnej hranice bolo ponechané Č-SR. Pričom vláda presunula potom riešenie problému do kompetencie slovenskej a rusínskej politickej reprezentácie a napokon celá otázka nebola doriešená. Zrejme aj preto, že pripojením Podkarpatskej Rusi k Č-SR sa táto hranica vlastne stala vnútornou, administratívnou hranicou v rámci republiky. Koncom roku 1919 ju však už nahrádzala demarkačná čiara. Ako oznamovalo Prezídium ministerstva zahraničných vecí ministerstvu národnej obrany 10. novembra 1919: „... demarkačná čiara medzi Slovákmi a Rusínmi ide priamo od mesta CSAPU (Csap)¹²⁴ k severnej časti mesta UŽHORODU (Ungvár), takže železnica zostáva na Slovensku a Užhorod v Rusínsku a odtiaľ pozdĺž rieky Uže (Ung)¹²⁵ ku Karpatom – všetko územie na východ od tejto čiary má sa považovať za autonómne rusínske územie.“¹²⁶ Bola oficiálne na Podkarpatskej Rusi menom čs. vlády proklamovaná generálom Hennocqueom 18. novembra 1919 v súvislosti s vyhlásením *Generálneho štatútu pre organizáciu a administráciu Podkarpatskej Rusi*, ktorý prijala ministerská rada 7. novembra pod číslom 26536/1919. V tomto Generálnom štatúte sa Č-SR zaväzovala medzinárodnému spoločenstvu, reprezentovaného Spoločnosťou národov, že Podkarpatskej Rusi poskytne a dodrží všetky práva autonómneho vývoja.¹²⁷ Z hľadiska slo-

¹²²Pozri dokumenty Parížskej mierovej konferencie 1919 – 1920: Recueil des actes de la Conférence IV. Commissions de la Conférence (Procès – verbaux, Rapports et Documents), C. Questions territoriales (1). Commission des affaires tchéco-slovaques. Paris : Imprimerie nationale, 1923, s. 72.

¹²³AMZV ČR Praha, f. Mierové zmluvy 1918 – 1938, šk. 51, Š. Osuský na MZV Praha 20. 1. 1927.

¹²⁴Čop.

¹²⁵Uh.

¹²⁶SNA Bratislava, MPS, Dodatky, šk. 1115, inv. č. 9794, kópia, citovaný slovenský variant pôvodne českého textu; tiež Dokumenty slovenskej, ref 119, dok. 192, s. 106.

¹²⁷Podrobnejšie pozri ŠVORC, ref 121, s. 40-41. V súvislosti s Podkarpatskou Rusou možno ešte dodať, že 7. augusta 1919 Najvyššia Rada určila aj hranice medzi Rumunskom a Č-SR (AMZV ČR Praha, MKR 1918 – 1938, šk. 50, Národné zhromaždenie, príloha 6 k tlači 1630; pozri k tomu tiež VHA Praha, MNO – Hlavný štáb, Oper. odd. 1919, šk. 22, č. 237-2/1-2.

vensko-podkarpatskej hranice išlo teda o isté provizórium, keď demarkačná čiara suplovala funkciu administratívnej hranice.¹²⁸ Na západe funkciu administratívnej hranice plnila slovensko-moravská hranica, ktorú tu predstavovala hranica medzi bývalým Rakúskom a Uhorskom.

Okrem rozhodnutia v otázke bratislavského predmostia sa však v záujme konečného vyriešenia slovensko-maďarského problému v druhej polovici roku 1919 takmer nič viditeľné neudialo. No v zákulisí diplomacia všetkých zainteresovaných štátov neodpočívala. Začal sa pripravovať text návrhu Mierovej zmluvy s Maďarskom a Rumunsko, Južoslávia i Č-SR sa usilovali, aby v ňom boli zahrnuté všetky ich dosiahnuteľné návrhy a požiadavky. Česko-Slovensko malo záujem, aby do mierovej zmluvy zapracovali už spomínané čiastkové úpravy južnej hranice Slovenska, najmä bratislavské predmostie, železničné a dopravné spoje. Podľa všetkého sa veci v tomto smere uberali zväčša k úplnej spokojnosti čs. zástupcov v Paríži. Začiatkom decembra bol text návrhu Mierovej zmluvy s Maďarskom zrejme pred ukončením. Spokojný Ivan Krno, ktorého po skončení pôsobenia na čs. zastupiteľstve v Budapešti vyslali 15. mája 1919 k čs. delegácii do Príža,¹²⁹ informoval 4. decembra 1919 V. Šrobára, že podmienky mieru pre Maďarsko „neobsahujú pre nás nič prekvapujúceho. Všetko ostalo tak, ako som Vám už prv bol referoval.“ No žiadal Šrobára, aby jeho informácie o slovensko-maďarskej hranici považoval za prísne dôverné „bo podmienky maďarskej mierovej zmluvy ešte neboli verejnosti zdelené“.¹³⁰

Totíž najmä slovenská strana bola nespokojná s oddaľovaním uzavretia Mierovej zmluvy s Maďarskom. Netrpezlivý V. Šrobár stále naliehal na urýchlenie tohto procesu. Dr. Ivan Krno mu už 4. novembra 1919 z postu jeho hlavného informátora na mierovej konferencii, na ktorom vystriedal F. Houdka,¹³¹ z Paríža napísal toto: „Prízvukoval som znovu pánu vyslancovi Osuskému, že pre Slovensko je prvoradým záujmom a takrečeno životnou otázkou, aby maďarský mier bol čím skorej uzavretý, bo len tak je možná konsolidácia našich pomerov, a prosil som ho, aby celý svoj vliv v tomto smere uplatnil.“¹³²

Začiatkom decembra 1919 práce na textácii návrhu Mierovej zmluvy už natoľko pokročili, že bolo možné pomýšľať na jeho finalizáciu. Ako oznamoval prvý tajomník čs. mierovej delegácie Dr. Jaroslav Novák 3. decembra z Paríža Prezidiu ministerskej rady v Prahe: „Podepsaný dovoľuje si oznámiť, že mírové jednaní s Maďarskom nastupuje do stadia aktualnosti. Komise mírové konference držice se tesně mírové smlouvy uzavreté s Rakouskem, vypracovaly již ve velké části návrhy článků mírové smlouvy s Maďarskem. V nejbližších dnech bude text mírové smlouvy pravděpodobně připraven.“ Zároveň pre informáciu priložil aj popis hraníc Č-SR s Maďarskom, „tak jak jsou nyní v návrhu mírové smlouvy ustanoveny“, ale nezabudol dodať, že toto jeho zdelenie je iba pre úradnú potrebu.¹³³ Avšak už nasledujúci deň oznámil prípisom č. 327 zo 4. decembra 1919 Ministerstvu zahraničných vecí v Prahe (ďalej MZV), že čs. delegácii sa v Paríži podarilo v posledných dňoch získať dôvernou cestou informáciu, aké mierové podmienky pripravuje Najvyššia rada pre Maďarsko a z priložených referátov možno zreteľne vidieť, „jaké odchylky od podmínek rakouských“ za súčasného stavu vecí chystajú veľmoci. Táto jeho informácia je síce prísne dôverná, ale ak by MZV, prípadne iné ministerstvá, mali v predmetnej „veci určitá práni, byl bych zavázan, kdyby mně byla co nejrýchleji sdělena“.¹³⁴

¹²⁸Podľa DULEBA, ref 121, s. 92. V roku 1928 parlament prijal zákon o územnom členení Č-SR na štyri celky: Čechy, Morava, Sliezske, Slovensko a Podkarpatská Rus. V dôsledku toho sa dovtedy demarkačná čiara vraj pretvorila na administratívnu hranicu. K tomu však treba dodať, že vyše 10 obcí zostalo sporných a politici Podkarpatskej Rusi mali k nej vážne výhrady.

¹²⁹AMZV ČR Praha, PA, zv. 48, č. 4863, I. Markovič E. Benešovi 15. 5. 1919.

¹³⁰SNA Bratislava, V. Šrobár – pozostalosť, šk. 4, č. 64/23/4.

¹³¹Pozri tiež HRONSKÝ, ref 12, s. 232; ŠOLLE, ref 6, s. 168.

¹³²SNA Bratislava, ref 130, č. 99/20/4.

¹³³AMZV ČR Praha, MKR 1918 – 1938, šk. 49.

¹³⁴Tamže.

Prezídium MZV v Prahe dostalo tento prípis 8. decembra 1919 a už 12. decembra odpovedalo J. Novákovi s tým, že „ihned učinili jsme přípis ten předmětem jednání meziministerské konference“¹³⁵, ktorá sa uskutočnila 10. 12. 1919. Padli na nej aj také slová, že čs. strana by mohla „přednésti ještě různá pia desideria (zbožné želania)“, keby vedela, že na mierovej konferencii je na to priaznivá nálada.¹³⁶ Pritom Prezídium ministerskej rady v Prahe ešte 11. decembra zaslalo jednotlivým ministerstvám na vedomie vyššie spomínaný popis hraničnej čiary medzi Č-SR a Maďarskom, s tým dodatkom, že „tamní ministerstvo se žádá, aby případné návrhy, resp. přání, jež by chtěla uplatňovati v otázce hranic mezi republikou naši a státem maďarským, zaslalo neprodleně ministerstvu zahraničních věcí (kancelář Dra Slavíka) a sem sdělilo je v opise.“¹³⁷

Týmto krokom Prezídia ministerskej rady sa predmetná otázka eventuálnych pripomienok k návrhu Mierovej zmluvy s Maďarskom posunula do polohy, ktorú vedenie čs. delegácie v Paríži vôbec nemienilo iniciovať. No na domácej čs. pôde sa prejavila nečakane živá reakcia v iniciatívnych návrhoch na isté korektúry a zmeny v hraničnej línii medzi Č-SR a Maďarskom. Svoje vyjadrenia zaslali ministerstvá: železníc, pôšt a telegrafu, vnútra, obchodu, verejných prác, zdravotníctva, národnej osvety i národnej obrany.¹³⁸ K tomu sa o niečo neskôr pridali aj vyjadrenia županov z príslušných hraničných žúp Slovenska.¹³⁹ V prevažnej miere sa však týkali návrhov na odstránenie páličivých komunikačných problémov, hlavne železničnej dopravy na trati Čata – Lučenec a žiadosti pričlenenia stanice Bánréve a stanice Slovenské Nové Mesto k Č-SR.¹⁴⁰ Pritom nesporne najnáročnejšie návrhy na korektúry hranice s Maďarskom predložilo pražské MNO 17. decembra 1919 s poukázaním na vojenské záujmy republiky. Okrem toho že žiadalo „o opravu hranic tím způsobem, že by hranici v uvedeném úseku (medzi Šahami a Trnovcom n/ Váhom (Tarnócz) – pozn. M. H.) netvořila řeka Ipolá (Ipeľ – pozn. M. H.), nýbrž, že by celá dráha byla na našem území“, požadovalo, aby tiež stanica Somoskőújfalu a prilahlé územie, na ktorom sa nachádzajú bane a sú majetkom českomoravskej spoločnosti, ležalo na čs. území. Prvoradáý dôraz však kládlo na rozšírenie bratislavského predmostia, ktoré je v súčasnosti z „taktických důvodů úplně nedostatečné“, lebo dovoľuje ostreľovanie Bratislavy už poľnými delami. Vyžadovalo by to najmenej 10-kilometrový rádius a „vedení hranic nejvyššími body výběžků pohoří východně a jihovýchodně od Hainburgu (tyto včetně)“. MNO sa zdal tiež „velmi tvrdý“ ten bod návrhu mierovej zmluvy, ktorý Č-SR zakazoval akékoľvek opevnenie bratislavského predmostia.¹⁴¹

V každom prípade príval návrhov a žiadostí o korektúry hraničnej čiary Č-SR s Maďarskom vedenie čs. delegácie v Paríži viac než prekvapil a už 22. decembra 1919 J. Novák dôrazne a jednoznačne odpovedal: „Není možno, aby československá delegace podala jakékoliv návrhy na změnu hranic ČSR s Uherskem a to proto, že hranice ve smlouvě s Uherskem stanovené odpovídají věcně přesně hranicím, které byly stanoveny v rozhodnutí Nejvyšší Rady spojenců ze dne 12. června 1919 o úpravě hranic mezi Uherskem a státem československým, kteréžto rozhodnutí bylo Nár. shromážděním 7. listopadu 1919 ratifikováno (viz příloha 5 k tisku 1630 N. Sh.).“ Zároveň informoval o ostatných mimohraničných návrhoch, ktoré čs. mierová delegácia ešte 20. decembra 1919 podala príslušným komisiám mierovej konferencie v Paríži v súvislosti s finalizáciou návrhu Mierovej zmluvy s Maďarskom.¹⁴²

¹³⁵Tamže.

¹³⁶AMZV ČR Praha, MKR 1918 – 1938, šk. 50, Přípis Generálního sekretariátu čs. mierovej delegácie v Paríži č. 470 z 29. 12. 1919.

¹³⁷SÚA Praha, PMR 1919 – 1920, sign. 727/10, šk. 3211, č. j. 26248.

¹³⁸Tamže, šk. 49, Přípis Prezídia MZV ČR č. j. 10369 /pres. čs. mierovej delegácii v Paríži z 12. 12. 1919.

¹³⁹SÚA Praha, PMR 1919 – 1920, sign. 727/10, šk. 3211, č. j. 3947.

¹⁴⁰Tamže, č. j. 27448, 27623 a 28042.

¹⁴¹Tamže, č. j. 27092.

¹⁴²AMZV ČR Praha, MKR 1918 – 1938, šk. 49.

No na navrhované zmeny a doplnky v predmetnom návrhu mierovej zmluvy, ktoré špeciálne prišli zo Slovenska, odpovedal 22. decembra 1919 aj I. Krno. Hlavne poukázal na priaznivé vyriešenie otázky prinávratenia celého majetku Matice slovenskej po podpísaní Mierovej zmluvy s Maďarskom. Zároveň ubezpečoval príslušných činiteľov, že na základe tejto zmluvy sa budú môcť riešiť aj problémy súvisiace s existujúcimi záplavami na východoslovenskom pohraničí. V hraničných otázkach sa však v plnej miere odvolával na názor Štefana Osuského, podľa ktorého čs. mierová delegácia „na žiaden pád nemôže nateraz predstúpiť pred Konferenciou s návrhmi o zmenenie slovensko-maďarskej hranice. Postup takýto by bol naskrze neoprotúnny a mohol by nám veľmi poškodiť“. Mierová konferencia totižto už viackrát vyhlásila, že svoje rozhodnutie ohľadom našich hraníc oproti Maďarsku považuje za definitívne, to isté hlásame od dávna i my. Nesmieme tedy podrývať toto rozhodnutie Konferencie ani v náš prospech ...“¹⁴³

Je fakt, že táto bohato dokumentovaná akcia sa rozprúdila na podnet pražskej vlády a bola vlastne posledným, i keď platonickým pokusom, resp. želaním z čs. strany dosiahnuť isté korektúry hranice s Maďarskom v prospech Č-SR. Všetko skončilo už na prezieravom a rozhodne zamietavom stanovisku čs. diplomacie v Paríži. Napokon celú vec uzavrel prípis vedenia čs. delegácie v Paríži z 29. decembra 1919 na MZV v Prahe, ktorý spomínaný rozhodný postoj čs. diplomacie zdôvodňoval aj z hľadiska širších súvislostí, zvlášť vzhľadom na existujúcu atmosféru na mierovej konferencii. Táto sa vyznačovala krajnou únavou a znechutením plynúcim z dlhého trvania konferencie. Na jednej strane snaha skončiť ju čo najskôr a na druhej strane pohľad na rad nerozriešených základných problémov (Jadran, východná Európa, Carigrad atď.), vyvolávali istú nervozitu, ktorá bola nepriaznivá na rozvinutie otázok z hľadiska veľmocí druhoradých alebo podradných. Zvlášť presadiť v pripravovaných nových zmluvách odchýlky od textu mierových zmlúv už podpísaných, bolo možné iba vo výnimočných prípadoch, kde sa dali uviesť dôvody výrazné a presvedčivé. „Delegace přes to ovšem zakročila a zakročí i nadále ve všech bodech, které dle úsudku meziministerské komise takový pokus si zaslouží,“ zdvorilo končí citovaný prípis vedenia čs. mierovej delegácie v Paríži.¹⁴⁴

V posledných mesiacoch roku 1919 sa rozbiehala príprava ešte jednej väčšej akcie na Slovensku, súvisiacej s otázkou politických hraníc medzi Č-SR a Maďarskom, na ktorej sa podieľali celoštátne orgány. Týkala sa vlastne malej informovanosti obyvateľstva, a často i úradov, o tejto hranici. Dokonca ešte 12. decembra 1919 sa aj Prezídium MZV v Prahe domáhalo od vedenia čs. delegácie v Paríži „přesné hranice Uher vůči našemu státu“, ktoré od neho žiadajú rôzne úrady.¹⁴⁵ V skutočnosti podnet na rozprúdenie prípravy spomínanej akcie dal generál M. Pellé, ktorý začiatkom novembra vykonal okružnú cestu po Slovensku. Vo svojej správe okrem iného hlásil, že žiadna úradná vyhláška na Slovensku a Podkarpatskej Rusi doteraz neoznámila tamojšiemu obyvateľstvu čiaru politických hraníc medzi Č-SR a Maďarskom a že „této okolnosti se využívá k maďarské propagandě“.¹⁴⁶

Toto Pellého konštatovanie oznámilo pražské MNO listom z 11. novembra 1919 aj MZV v Prahe.¹⁴⁷ MZV síce pražskému MNO 24. 11. 1919 odpovedalo, že oznámiť obyvateľstvu štátne hranice vyhláškami je snád' vecou ministerstva vnútra, ale priložilo aj svoje návrhy, ako by sa v existujúcej situácii dali obyvateľstvu oznámiť hranice Slovenska, keď francúzsky text slovensko-maďarskej hranice má iba minister Beneš a tlačou doteraz nevyšiel ani jeho preklad. No nakoľko zmluva s Maďarskom ešte stále nie je podpísaná, ťažko bude jej text tak verejný, aby sa mohol oznámiť vyhláškami. Verejná je však mapa 1:1 000 000 ako príloha prekladu mierových zmlúv (s Rakúskom a Nemeckom), do ktorej boli podľa francúzskeho tex-

¹⁴³SÚA Praha, PMR, sign. 451, šk. 2700, č. j. 1676.

¹⁴⁴AMZV ČR Praha, MKR 1918 – 1938, šk. 50.

¹⁴⁵Tamže, šk. 49.

¹⁴⁶VHA Praha, VKPR 1919 – všeob., šk. 16, č. j. 2117.

¹⁴⁷Tamže, MNO – Hlavný štáb, Oper. odd., šk. 22, č. 237-2/1-3a z 11. 11. 1919 na MZV, č. j. 51158.

tu v Paríži zakreslené aj hranice Česko-Slovenska. Mapa je vydaná pod názvom: Republique Tchecoslovaque – Republika československá, skladá sa z dvoch päťfarebných listov a možno ju v ľubovoľnom množstve objednať v Paríži. Tieto mapy by sa mohli vyložiť v pohraničných obciach na Slovensku, a k nim ponúklo pražské MZV pripojiť vo vyhláske aj vlastnú modifikáciu textu popisu hraničnej čiary.¹⁴⁸

Ministerstvo vnútra však vo svojom prípise Prezidiu MZV z 2. januára 1920 takémuto výkladu problému zo strany MZV dosť oponovalo. Hlavné tvrdeniu, že francúzsky text obsahujúci určenie hraníc Č-SR s Maďarskom, ani jeho preklad, doteraz nevyšiel tlačou. Poukázalo, že v prílohe č. 5 k vládnej osnove ratifikačného zákona č. tlače 1630 bol vytlačený originál a český preklad listu generálneho sekretariátu mierovej konferencie v Paríži zo dňa 14. júna 1919, ktorým sa oznamuje rozhodnutie Najvyššej rady spojencov zo dňa 12. júna 1919 o stanovení hraníc medzi Maďarskom a čs. štátom a toto rozhodnutie bolo uznesením Národného zhromaždenia zo dňa 7. novembra 1919 schválené, resp. vzaté na vedomie. „Dluzno tudíž ale spoň pro odbor vnitřního státního práva našeho toto stanovení hranic pokládati pro naši republiku za závazné.“ Preto aj text predpokladanej vyhlášky o hranici s Maďarskom, či prípadná mapka, ako názorná pomôcka, môžu sa verejne publikovať za predpokladu, „že souhlasí s tímto uznesením Národního shromáždění“ zo 7. novembra 1919 – písalo sa v citovanom prípise.¹⁴⁹ Ministerstvo vnútra síce nebolo zásadne proti úradnému vyhláseniu hranice s Maďarskom v pohraničných oblastiach na Slovensku, ale dalo na zváženie, „nemělo-li by se zatím na krátky čas s vyhláškami o hranicích posečkati až bude jasno, bude-li smlouva mírová s Maďarskem podepsána ...“¹⁵⁰

Celá vec ako „Vyhlášení hranic čs. na Slovensku“ prešla však aj Prezidiom ministerskej rady, ktoré číslom 287/20 m. r. zo 6. januára 1920 oznámilo zainteresovaným ministerstvám, vrátane Šrobárovo ministerstva, že ministerstvo vnútra už 2. 1. 1920 inštruovalo ministra s plnou mocou pre správu Slovenska V. Šrobára a civilnú správu na Podkarpatskej Rusi, „aby úřední vyhlášení hranic mezi státem Československým a maďarským spojilo s vyložením stálých voličských seznamů podle zákona ze dne 19. prosince 1919, č. 663 sb. zák. a nar., ke kterému má dojíti dne 15. t. m.“ Okrem toho, tým istým prípisom dalo aj príslušným orgánom zvážiť, či by nebolo vhodné oznámiť spomínané hranice aj v školách a z kazateľníc v kostoloch. No ministerstvo vnútra nepovažovalo tento prostriedok za dostatočnú obranu proti cudzím vplyvom na Slovensku a Podkarpatskej Rusi. Za hlavné zdôraznilo, aby celé územie priznané Č-SR bolo aj „vnútorne“ získané tým, že všetky odbory správy a súdnictva budú tomuto územiu, zvlášť pohraničiu, venovať zvláštnu starostlivosť, „aby všetko obyvatelstvo uznalo, že se naše republika o ně opravdu stará“, aby správa v pohraničných oblastiach, zvlášť južných, „budila důvěru, lásku a úctu k československé republice“.¹⁵¹

V poslednej chvíli však nečakaný škrt pripravovanej akcii urobilo Šrobárovo Ministerstvo s plnou mocou pre správu Slovenska, keď 14. januára 1920 pod číslom 65/pres. odpovedalo Prezidiu ministerskej rady na jeho prípis č. j. 287/20 m. r. tak, „že hranice byly již různým způsobem, vylučujícím veškerou pochybnost o neměnitelnosti hranic a autoritativnosti projevu, obyvatelstvu ohlášeny, ale zdejší úřad nepovažuje nyní vhodnou dobu k novému oficielnímu prohlášení hranic, kdy v Paríži jest hranice síce ustálená, ale mír s Maďarskem se právě projednává a není ještě podepsán.“¹⁵² Pri všetkých problémoch, ktorými v uplynulom roku 1919 Slovensko prešlo a pred ďalšími stálo, bolo to možné chápať aj ako isté gesto dvíhajúcej sa

¹⁴⁸Tamže, č. 237-2/1-4.

¹⁴⁹SÚA Praha, PMR 1920, sign. 727/8, šk. 3210, č. j. 287. K spomínanému rozhodnutiu Najvyššej rady z 12. júna 1919 a uzneseniu Národného zhromaždenia zo 7. 11. 1919 pozri tiež Dokumenty slovenskej, ref 119, dok. č. 188, s. 93-95.

¹⁵⁰SÚA Praha, PMR 1920, sign. 727/8, šk. 3210, č. j. 287.

¹⁵¹VHA Praha, MNO – Presídium 1919, šk. 109, por. č. 104/1.

¹⁵²SÚA Praha, ref 150.

sebadôvery a optimistickejších pohľadov do budúcnosti tohto Šrobárovho ministerstva, ktoré bolo hlavným garantom presadzovania centralistického modelu štátnej správy na Slovensku, pričom v druhej polovici roku 1919 iba postupne začalo v niektorých župách rušiť vojenskú diktatúru vyhlásenú na celom Slovensku 5. júna 1919.¹⁵³

Uvedeným postojom Šrobárovho ministerstva sme však už mierne prekročili časovú hranicu vymedzeného obdobia 1918 – 1919, ktorému sme venovali sériu piatich príspevkov v časopise *Vojenská história* pri spracovaní hlavných politicko-diplomatických a vojenských dispozícií pri utváraní hraníc Slovenska. Možno povedať, že Slovensko v tomto období sa rozhodujúcej českej i vojenskej pomoci a súhlasu i diplomatickej podpory dohodových veľmocí, najmä Francúzska, prekonalo životne dôležitú etapu svojho vymaňovania sa z mocenských sfér bývalého Uhorska a začlenenia do nového štátu – Č-SR. To sa však zároveň dialo aj cestou presadzovania centralistického, čechoslovakistického modelu na úkor duálneho princípu spoluzitia Slovákov a Čechov v spoločnom štáte. No po skončení vojenského konfliktu s bolševickým Maďarskom, v druhej polovici roku 1919, žilo už aj Slovensko v konečných hraniciach, ktoré stanovila Najvyššia rada spojencov 12. júna 1919. Napriek tomu, že ich ešte bolo treba medzinárodnoprávne potvrdiť v mierovej zmluve s Maďarskom.

Z hľadiska svetového, európskeho, a najmä stredoeurópskeho historického vývoja bolo dôležité, že z práva národov na sebaurčenie sa stal princíp politickej a strategickej, resp. geopolitickej organizácie po prvej svetovej vojne, a s ním bol bytostne zviazaný aj vznik nových štátov a utváranie ich hraníc. V týchto súvislostiach však okamžite vyvstala otázka riešenia problému, o ktorom každý vedel, a to: ako zosúladiť nacionalizmus a bezpečnosť. Práve dejiny strednej Európy sú dejinami oblasti, kde sa nacionalizmus a bezpečnosť zjednocovali, navzájom prelínali, alebo si protirečili. Tento zložitý historický proces začal práve v nami sledovanom období 1918 – 1919 a má svoj dosah až do súčasnosti. Pritom Slovensko už v období 1918 – 1919 mohlo na vlastnej koži skúsiť aj jeho ťažké, kruté i krvavé stránky. Bezpečnosť Slovenska sa však už v tomto období stala otázkou bezpečnosti celého čs. štátu, a tým aj stability novej architektúry strednej Európy.

Na záver možno iba stručne naznačiť, že od konca roku 1919 do podpísania Mierovej zmluvy s Maďarskom prešlo ešte skoro polročné dramatické obdobie, ktoré si iste zaslúži osobitné spracovanie aj z hľadiska nami sledovanej témy. Totiž už začiatkom decembra 1919 dostala maďarská Huszárova vláda pozvanie od Najvyššej rady, aby vyslala na mierovú konferenciu svojich zástupcov, čo sa napokon zrealizovalo až 7. januára 1920, keď maďarská delegácia pricestovala do Paríža, aby v početných memoádoch zdôvodňovala maďarskú koncepciu obrany integrity hraníc už neexistujúceho uhorského štátu. Napriek enormnému úsiliu grófa A. Apponyiho a jeho delegácie v Paríži, nepodarilo sa im zmeniť podmienky mierovej zmluvy. Keď nepochodila ani maďarská diplomacia so svojimi lákadlami a Najvyššia rada prekonala svoju poslednú krízu v marci 1920 a zotrvala na svojom stanovisku nemeniteľnosti už určených hraníc Maďarska s jeho susedmi, maďarské nádeje na korekciu hraníc sa definitívne zrútili.¹⁵⁴ No k podpisu mierovej zmluvy Maďarsko pristúpilo až 4. júna 1920 popoludní v paláci Grand Trianon vo Versailles. V jej článku 27, časti II (Hranice Maďarska), je opísaná aj definitívna línia hraníc Maďarska s Česko-Slovenskom.¹⁵⁵

Takto Trianonská mierová zmluva potvrdila výsledky prvej svetovej vojny, i vyčlenenie Slovenska zo zaniknutého Uhorska, a po prvý raz od základu medzinárodnoprávne stanovila hra-

¹⁵³SÚA Praha, PMR 1919, sign. 712, šk. 3196, č. j. 21487, situačná správa ministra V. Šrobára ministromi vnútra od 1. 10. – 15. 10. 1919; pozri tiež správu od 22. 10. – 31. 10. 1919 (tamže, č. j. 22769).

¹⁵⁴Podrobnejšie k tomu pozri DEÁK, ref 47, s. 154-159; VALENTA, J.: Trianonská mierová smlouva a začátky maďarského revisionismu. In: Slovensko, ref 31, s. 160-163; HRONSKÝ, ref 12, s. 249-277; HRONSKÝ, ref 37, s. 289-336.

¹⁵⁵Najdostupnejší prepis 27. článku Trianonskej mierovej zmluvy pozri: Dokumenty slovenskej, ref 119, dok č. 195, s. 118-120.

nicu medzi Slovenskom a Maďarskom, ktorá sa (okrem Čunova, Jaroviec a Rusoviec) zhodovala so súčasnou slovensko-maďarskou štátnou hranicou. Rovnako prvý raz vymedzila pojem Slovensko, ako určitý historický, geografický a právny celok v medzinárodno-právnom dokumente prvoradého významu.

M. HRONSKÝ: DIE WICHTIGSTEN POLITISCH-DIPLOMATISCHEN
UND MILITÄRISCHEN DISPOSITIONEN BEI DER BILDUNG
DER SLOWAKISCHEN GRENZEN IN DEN JAHREN 1918 – 1919 (SCHLUSSTEIL V).

Der Aufsatz knüpft frei an den vorangehenden IV. Teil an, der in dieser Zeitschrift (Jahrgang 7, Nr. 3, 2003) veröffentlicht wurde. Chronologisch befasst sich die Studie mit der ganzen zweiten Hälfte des Jahres 1919, vom Rückzug der ungarischen Roten Armee aus dem Gebiet der Slowakei am Anfang Juli bis zur Entscheidung der ungarischen Regierung unter dem Vorsitz von Huszar auf die Einladung des Höchsten Rates eine ungarische Delegation zur Friedenskonferenz in Paris zu entsenden. In der Einführung folgt er dem Problem der Besetzung des Brückenkopfes von Bratislava in der Mitte August 1919 und bewertet die Folgen der ungarischen Invasion in die Slowakei aus dem Gesichtspunkt der Sicherheit seines Gebietes. Er weist auf ihre wirtschaftlichen Folgen, als auch auf die Aufgabe der französischen militärischen Mission unter der Leitung von General Pellé auf dem diplomatischen Feld hin, und enthüllt auch den Hintergrund bestimmter Vorbereitungen der tschecho-slowakischen Armee auf das militärische Eingreifen in Ungarn unter dem Patronat der Alliierten im Juli und am Anfang August 1919.

Im nächsten Teil widmet der Verfasser entsprechende Aufmerksamkeit der Entwicklung der anarchisch verwirrten und politisch unzuverlässigen Situation in Ungarn nach dem Fall der Regierung von B. Kun und der Bemühungen der ungarischen Regierungskreisen und des Admirals M. Horthy besonders, die Armee zu reorganisieren und wieder starke bewaffnete Kräfte, sog. Weiße Armee, aufzubauen. Gleichzeitig beachtet er, wie sich im Laufe des Herbsts verschiedene Schreckens- als auch belegte Nachrichten in der Tschechoslowakei über die Situation im benachbarten Ungarn vermehrten, und wie die Furcht vor einer Invasion von Hothys Armee in die Slowakei wuchs. Im Folge der Gründungen und Aktivitäten von iredendistischen Organisationen, Gesellschaften und Legionen in Ungarn, wurden diese Befürchtungen immer mehr realistisch. Diese Organisationen pflegten Kontakte mit gegenstaatlichen Elementen in der Slowakei, die sich um einen breit verzweigten ungarischen umstürzlerischen und Spionagenetz in der Slowakei stützten, der zentral geleitet war und eine klare Konzeption hatte. Die ungarische Politik war daran sehr interessiert, die Verhältnisse in der Slowakei zu komplizieren, die wirtschaftlichen Probleme weiter zu vertiefen, die nichtpopulären zentralistischen Eingriffe der tschechoslowakischen Regierung in der Slowakei zu nützen und die gegenseitigen Stimmungen anzueifern, damit ein fruchtbarer Boden für die Realisierung der ungarischen Machtambitionen entsteht. An der Wende der Jahre 1919 – 1920 wurde die Frage der Gewährleistung der Sicherheit des neuen Staates wirklich zum dauerhaften Problem. Die Drohung kam doch nicht nur aus der Seite des ungarischen Staates, sondern auch aus der Seite Polens, mit dem die Tschechoslowakei ungelöste Probleme betreffs des Grenzgebiets um Teschin, Orava und Zipsen hatte. Auf Grund der außenpolitischen Entwicklung widmete der Generalstab der tschechoslowakischen Armee in dieser Zeit die größte Aufmerksamkeit der Ausarbeitung von Operationsplänen sowohl gegen Ungarn als auch gegen Polen für den Fall einer Aggression gegen die Tschechoslowakei. Die Politik und Diplomatie des neuen Staates orientierten sich darauf, daß der Friedensvertrag mit Ungarn, über den gerade verhandelt wurde, je früher unterzeichnet wird.

STÁLA VOJENSKÁ POSÁDKA AKO DÔLEŽITÝ ČINITEĽ MESTSKÉHO PROSTREDIA V OBDOBÍ PRVEJ ČESKOSLOVENSKEJ REPUBLIKY NA PRÍKLADE MESTA NITRA

MARTIN Z E T O C H A

ZETOCHA, M.: Permanent Military Garrison as an Important Factor of Town Environment in Time of the First Czechoslovak Republic by Way of Example of Nitra Town. *Vojenská história*, 8, 1, 2004, pp 45 – 57, Bratislava.

The author of published study tried to depict the influence of the Czechoslovakian military garrison on the development and character of Nitra town in the inter-war period of time. Elaborating this topic the author based on archive sources as well as that time and current special literature. He outlines the brief overview of fundamental military – historical milestones of Nitra since 13th century. He pays attention to main military aspects, which influenced the life of the town from the permanent army formation in 18th century. In the main part of his contribution the author describes the way of operation of the Czechoslovakian army and its power mission in Nitra in the time immediately after the constitution of Czechoslovakia in 1918. He compares its number status with the number status of civilians. He also illustrates the national composition of corpses of officers and non-commissioned officers of 7th infantry regiment and 110th heavy artillery regiment in the thirties, and the national composition of the military garrison in Nitra in 1930.

Military History. Slovakia. Inter-war period. Military garrison in Nitra.

Pritomnosť vojska v meste, alebo v jeho bezprostrednom okolí, pociťovali obyvatelia Nitry tak v stredoveku, ako aj novoveku, zväčša negatívne. Stála armáda neexistovala, a preto, ak sa v meste vyskytovala, znamenalo to, že krajina sa nachádza vo vojnovom stave a mesto je bezprostredne ohrozené. Okrem priamych vojenských stretnutí, a z toho plynúcich ničivých následkov, prítomnosť armády predstavovala pre obyvateľstvo povinnosť vyživovať ju z vlastných zdrojov. Armáda, ako teleso pohybujúce sa po rozsiahlom teritóriu, na ktorom zanechávala smrť, hlad a chudobu, bola zároveň šíriteľom rôznych epidémií (zväčša moru), ktoré sa prenášali i do ostatných oblastí bezprostredne nezasiadnutých bojom.

Počas dlhého obdobia od polovice 13. storočia až do začiatku 18. storočia bolo mesto niekoľkokrát vojensky obliehané a často i úplne vyplienené. V roku 1241 Nitriansky hrad poskytol útočisko kráľovi Belovi IV., unikajúcemu pred Tatármi, ktorí sa pokúsili neúspešne dobyť hrad o rok neskôr. Odmenou za úspešnú obranu Nitry bolo udelenie mestských privilégií v roku 1248. Menej šťastia malo mesto pri dvoch útokoch Přemysla Otakara II., ktorý ho v rokoch 1271 a 1273 vyplienil; pri druhom útoku zničil biskupský archív a biskupskú katedrálu. Ani 15. storočie nebolo pre obyvateľov pokojné. V roku 1431 mesto dobyli husiti, v roku 1440 sa ho zmocnili vojská Jána Jiskru a v októbri 1471 vojská poľského princa Kazimíra Jagelovského.¹ Koncom 16. storočia, v roku 1599, mesto obliehali turecké a krymskotatarské oddiely, ktoré vyplienili široké okolie.² V roku 1606 obsadili Nitru Bočkajovi vojaci, roku 1620 zasa vojská Gabriela Bethlena. V priebehu rokov 1663 – 1664 bolo mesto zničené a vypálené tureckými vojakmi.³

¹Vlastivedný slovník obcí na Slovensku. kol. aut. II, s. 296.

²HORVÁT, P. – KOPČAN, V. : Turci na Slovensku. Bratislava : SPN, 1971, s. 142-143.

³Tamže, s. 154.

V rokoch 1703 – 1708 znášali obyvatelia Nitry opätovne vojenské útrapy spôsobené armádou Františka II. Rákociho (Rákóczi).⁴

NA CESTE K STÁLEJ VOJENSKEJ POSÁDKE

Po skončení protihabsburských povstaní v 18. storočí sa Nitre a jej okoliu vojenské stretnutia až do 20. storočia bezprostredne vyhýbali. Vojenské zaťaženia dopadali na obyvateľstvo nepriamo vo forme daní, potrebných na vydržiavanie stálej armády, ktorá sa v habsburskej monarchii začala budovať po skončení tridsaťročnej vojny.

Napriek vzniku stálej armády už v 17. storočí, jej umiestnenie nebolo v krajine rozložené rovnomerne, ale bolo sústredené v pevnostných systémoch zabezpečujúcich strategické body. Tieto boli v priebehu ďalšieho vývoja posilňované alebo oslabované podľa aktuálnej zahraničnopolitickej situácie v Európe, ako aj postavenia monarchie. Z tohto pohľadu neznamena Nitra strategický bod, a preto sa tu nebudovala stála vojenská posádka.

Dôležitú zmenu v systéme rakúsko-uhorskej armády priniesli zákonné články č. 60, 61 a 62 z roku 1868 o brannej moci. Tie zaviedli v rakúsko-uhorskej monarchii všeobecnú brannú povinnosť a určili základné črty pri budovaní honvédsťva a domobrany. V monarchii sa tak začal budovať trojstupňový armádny systém. Okrem spoločnej cisárskej a kráľovskej armády, vznikali v Uhorsku a Rakúsku tzv. národné armády (honvédsťvo v Uhorsku a Landwehr v Rakúsku), a tretí stupeň ozbrojených zložiek tvorili jednotky domobrany.⁵

Branné zákony z roku 1868 boli v roku 1889 nahradené zákonným článkom VI, ktorý reflektoval nové požiadavky pri budovaní armády. V druhej polovici 19. storočia došlo k väčšiemu rozptylu vojenských jednotiek po krajine. V samotnej Nitre neboli umiestnené žiadne jednotky spoločnej armády, ale od začiatku 70. rokov sa mesto stalo sídlom 60. honvédskeho práporu. Nitrianska posádka patrila pod IV. honvédsku doplnovaciu oblasť s veliteľstvom v Bratislave.⁶ Táto skutočnosť nútila mestské zastupiteľstvo riešiť aj ubytovacie priestory pre stálu posádku. V chrenovskom chotári vybuďovala budapeštianska firma Gregersehn v rokoch 1883 – 1884 vojenské barakové kasárne s nákladom 257 000 zl. Samotné mesto prispelo na stavbu sumou 10 000 zl. Zároveň bol miestny architekt Ján Lyko poverený vypracovaním architektonickej štúdie pre výstavbu stálych kasární. Tie sa podarilo dokončiť v roku 1890⁷; boli postavené v starom štýle ako uzatvorená pevnosť so štvorcovým pôdorysom, stojaca v tej dobe na okraji mesta.

Na základe branných zákonov bolo v Uhorsku do roku 1898 vybudovaných 32 peších plukov uhorského kráľovského honvédsťva. V tomto roku sa uskutočnili organizačné zmeny v uhorskej honvédskej pechote. Podľa nich sa v Nitre tvorila 74. vlastibranecká (honvédska) pešia brigáda spadajúca pod IV. bratislavskú oblasť. Nitriansku brigádu tvorili 14. pluk v Nitre, ktorého jeden prápor bol dislokovaný aj v Leviciach a 16. pluk v Banskej Bystrici s práporom v Balašských Darmotách, Jelšave a v B. Bystrici. Pred prvou svetovou vojnou bola Nitra aj sídlom veliteľstva honvédskeho doplnovacieho obvodu. I keď pechota bola najdôležitejšia a najpočetnejšia súčasť rakúsko-uhorskej armády, nemenej dôležité miesto patrilo jazdecktvu a delostrelectvu. Branné zákony č. 30 a 31, prijaté pred blížiacim sa svetovým konfliktom v roku 1912, priniesli celkové zvýšenie stavu vojakov, najmä nováčikov a znamenali novú reorganizáciu armády. Tieto zmeny mali vplyv aj na nitrianske posádky. Nitra zostala naďalej

⁴Vlastivedný slovník obcí na Slovensku, kol. aut. II, s. 296.

⁵DANGL, V. – SEGEŠ, V. : Vojenské dejiny Slovenska III. (1711 – 1914), Bratislava : MO SR, 1996, s. 161-162.

⁶Tamže, s. 167-168.

⁷ZEMENE, M.: Nitra v období kapitalizmu. In: Nitra. Bratislava 1977, s. 82-83.

sídлом 14. pešieho pluku s dvomi prápormi, jedným v Nitre a jedným v Leviciach, k tejto posádke pribudol aj 4. vlastibranecký poľný delostrelecký pluk.⁸

V priebehu 35 rokov sa Nitra stala mestom s veľkou vojenskou posádkou, ktorá sa rozrástla z jedného pešieho práporu na začiatku sedemdesiatych rokov 19. storočia na dva pešie pluky do vzniku prvej svetovej vojny. Prítomnosť armády, ktorá mala v meste stále sídlo, už nevnímali obyvatelia negatívne. Na snahe mesta stavať kasárne na vlastné náklady vidno, že mešťania prítomnosť stálej vojenskej posádky považovali za lukratívnu ekonomickú záležitosť. Priaznivý vplyv na ekonomiku mesta sa prejavil vo viacerých ukazovateľoch, ako bol rozvoj obchodu, urbanizačná aktivita, prosperujúce pohostinské služby a ubytovacie zariadenia.⁹

PÔSOBENIE ČESKOSLOVENSKEJ ARMÁDY

Vývoj udalostí v priebehu prvej svetovej vojny vyústil do rozpadu Rakúsko-Uhorska a vzniku viacerých nástupníckych štátov. Na troskách bývalej monarchie, za medzinárodnej podpory dohodových mocností, vznikla 28. októbra 1918 Československá republika, ku ktorej sa 30. októbra 1918 v martinskej Deklarácii slovenského národa prihlásili okrem českých, aj slovenskí politickí predstavitelia.

Napriek vlne antimilitarizmu, ktorá zavládla po skončení vojny a našla politickú podporu v sociálnodemokratickej strane, sa politickí predstavitelia štátu zhodli na potrebe budovania samostatnej čs. armády, ktorá by bola zostavená nielen z legionárskych oddielov vzniknutých v priebehu vojny, ale i z domácich jednotiek.¹⁰ Ako sa neskôr ukázalo, toto rozhodnutie bolo správne, pretože čs. armáda musela v priebehu roku 1919 zviest' vojenský zápas o začlenenie Slovenska do ČSR.

Počiatočný prienik českých vojakov na Slovensko koncom roku 1918 nenarážal v dôsledku rozhodnutia Károlyiho vlády na žiadny odpor maďarskej armády. V mnohých mestách, podobne ako v Nitre, vyplnili dočasné mocenské vákuum mestské stráže, ktoré mali podobu domobrany. Ich úlohou bolo chrániť majetok občanov pred rabovaním. Nitrianske mestské stráže tvorilo spolu 800 mužov, ktorí podliehali veleniu policajného úradu. Jednotlivé časti mestskej stráže mali svoje politické pozadie: mestská národná stráž, stráž sociálnodemokratickej strany a kresťanskosociálna stráž.¹¹

Na vznik Československej republiky reagovalo nitrianske mestské zastupiteľstvo negatívne, keď prijalo protestné uznesenie s cieľom udržať Nitru v rámci Uhorska. Československá armáda, ktorá nenarážala na väčší odpor, sa začiatkom decembra 1918 priblížila k Nitre. Veliteľ maďarskej armády v meste plukovník K. Deiszler oznámil predstaviteľom mesta stiahnutie jeho posádky do Nových Zámkov. Zástupcovia mesta sa na rokovaniach v Rišňovciach 8. a 9. decembra dohodli s predstaviteľom čs. armády kapitánom Ing. Bedřichom Neumannom na pokojnom obsadení mesta. Napoludnie 10. decembra 1918 prišiel do Nitry zvláštny vlak s 200 mužmi čs. armády, ktorí pokojnou cestou prevzali v meste brachiálnu moc a zabezpečovali bezpečnosť a poriadok.¹² Od tohto dňa sa v meste etablovala nová stála vojenská posádka. Nitra si tak udržala pozíciu silného vojenského centra z predvojnového obdobia.

Konsolidácia pomerov a etablovanie vojska prebiehali postupne. Bývalé vlastibranecké pluky nahradili jednotky čs. armády. Nitra sa stala sídlom pešieho pluku č. 7 „Tatranského“, kto-

⁸DANGL, V. – SEGEŠ, ref 5, s. 168-213.

⁹Podrobne pozri LIPTÁK, L.: Armáda a mestská spoločnosť na Slovensku v medzivojnovom období. In: Vojenská história, 3, 1999, č. 3, s. 3-19.

¹⁰PEROUTKA, F.: Budování státu I. 1918 – 1919; Praha: Lidové noviny 1991, 3. vydanie, s. 207.

¹¹ZUBÁČKA, I.: Nitra za prvej Československej republiky. Nitra: UKF, 1997, s. 26-27.

¹²Tamže, s. 27-28.

rý vznikol už v máji 1917 na Ukrajine pri meste Berezaň, ako najstaršia slovenská vojenská jednotka čs. zahraničnej armády – čs. légii v Rusku.¹³

V poprevratovom období pôsobila v meste len domáca časť tohto pluku, a aj tá sa neustále doplňovala a reorganizovala, pričom pôsobila len ako náhradný prápor (teleso). Veliteľ čs. vojska hodnotil situáciu po príchode nasledovne: „Nitrianskeho bývalého 14. honvédskeho pluku nezostalo v Nitre nič, než spustošená špinavá kasareň a rozhádzaný, rozdrancovaný a z väčšej časti zničený archív.“¹⁴

Na základe evidencie 14. honvédskeho pluku boli začiatkom roku 1919 povolaní bývalí príslušníci k „náhradnému práporu čs. streleckého pluku“. Mnohí z povolaných sa nedostavili, a tí, čo prišli, odobrali si vojenský výstroj a odišli späť domov. 25. marca 1919 prišla k tomuto náhradnému telesu 1. stotina (rota) 1. pluku Slovenskej slobody z Ružomberku. Situácia v krajine však naďalej nebola stabilizovaná, o čom svedčí aj vojenská evakuácia Nitry 2. júna 1919. V meste bola ponechaná len posádka 80 spoľahlivejších mužov. Náhradný prápor bol evakuovaný do Hodonína a ďalej dopĺňaný mužstvom zo Slovenska, ale národnostne celkom nespoľahlivým, alebo aspoň neuvedomelým.¹⁵

V auguste 1919 sa na území Slovenska uskutočnilo mimoriadne sčítanie obyvateľstva. Sčítací komisári zaznamenávali aj všetko prítomné obyvateľstvo v Nitre. Analýza zachovaných sčítacích operátov z roku 1919¹⁶ nám preto umožňuje bližší pohľad nielen na civilné, ale i vojenské obyvateľstvo mesta. Podľa výsledkov sčítania obyvateľov v roku 1919 mala Nitra 16 642 obyvateľov, z ktorých bolo 15 810 civilistov a 832 vojakov (5 % obyvateľov). Z národnostného hľadiska mesto už krátko po začlenení proklamovalo svoju slovenskosť.¹⁷ Iba necelých 10 rokov po poslednom uhorskom sčítaní (1910) vzrástol počet obyvateľov hlásiacich sa k slovenskej národnosti z predvojnových 37,9 % na 75 %, počet maďarských spoluobčanov naopak poklesol z 52,8 % na 18,9 %. Podobnú tendenciu vidíme aj pri údajoch o nemeckých spoluobčanoch, a to pokles z 10 % na 2,7 %. Úplne novou národnosťou, ktorá nemala pred rokom 1918 v meste zastúpenie, bola česká národnosť tvoriaca 2,9 % civilného obyvateľstva. To, že výkonná moc sa môže spoľahnúť len na lojálnu armádu, si uvedomovala aj čs. vláda. Preto i v slovenskom prostredí, ktoré nebolo jednoznačne naklonené začleneniu Slovenska do ČSR, tak ako to bolo v českých krajinách, si vláda musela zabezpečiť spoľahlivú armádu.¹⁸ Tomu zodpovedalo i národnostné zloženie vojenského telesa umiestneného v roku 1919 v Nitre. Najpočetnejšie zastúpenie v ňom mali vojaci českej národnosti, ktorí tvorili 82,6 % (687), nasledovali vojaci slovenskej národnosti so 17 %-ným podielom (142) a zvyšných 0,4 % predstavovali traja vojaci nemeckej národnosti.

Pozrime sa bližšie na jednotlivé vojenské útvary a zariadenia čs. vojska v nitrianskej posádke a národnostné zastúpenie v nich podľa mimoriadneho sčítania obyvateľov, ktoré sa v Nitre uskutočnilo v druhej polovici augusta roku 1919.

¹³IVIČIČ, V. : 7. „Tatranský“ peší pluk. Nitra : Nákladom vlastným, 1932, s. 10.

¹⁴Tamže, s. 47.

¹⁵Tamže, s. 48.

¹⁶Štátny oblastný archív Nitra (ŠobA); f. Nitrianska župa, sčítanie obyvateľov 1919, mesto Nitra, šk. 10, 11, 12, 13.

¹⁷Napriek idey o spoločnej československej národnosti, ktorá sa v novom štáte uplatňovala, bolo možné z jednotlivých sčítacích hárkov analyzovať príslušníkov slovenskej a českej národnosti. Títo obyvatelia boli až následne v súhrmných výsledkoch zahrnutí pod spoločnú československú národnosť.

¹⁸Samotný prezident ČSR, Tomáš Garique Masaryk, sa v rozhovore pre maďarský denník Déli Hirpal, uverejnenom 11. januára 1919, vyjadril na otázku redaktora – „... Ako môžete zrovnávať právo na sebaurčenie s anexiou Slovenska? Ved' sa Slovákov nikto nespýtal, či chcú patriť k českému štátu, a ani do pražského Národného zhromaždenia zástupcov zo Slovenska nevolil ľud. Prečo neuskutočnite plebiscit? ...“ – takto: „... Plebiscit pokladám za dvojsečnú zbraň. Kto agituje vyhrá. Čo sa týka zvlášť Slovenska, tam vôbec nemožno pripustiť hlasovanie, pretože Slovákov tak potlačovali, že nikdy nemali príležitosť politicky myslieť a ani by nevedeli, ako rozhodnúť o svojom osude. Za takýchto okolností treba prijať stanovisko vodcov ľudu.“ (In: Spisy T. G. Masaryka. Kniha III. Cesty demokracie I. Soubor projektů za republiky (1918 – 1920). Praha 1934, s. 71.)

- *Pracovná čata čs. pluku č. 4*: 52 príslušníkov slovenskej národnosti (ďalej len slov. n.) a 1 českej národnosti (ďalej len čes. n.);
- *Stanovisko štátnych žrebčínov č. I pre Slovensko v Nitre*: 12 čes. n.; 14 slov. n.;
- *Čs. vojenská polícia*: 30 čes. n.; 6 slov. n.;
- *Čs. osobná roztriedovacia stanica*: 22 čes. n.; 3 slov. n.;
- *2/28 pracovná stotina*: 57 čes. n.; 4 slov. n.;
- *Čs. vozatajské náhradné oddelenie č. 5*: 71 čes. n.; 20 slov. n.;
- *Čs. stanovisko leteckej eskadry. Správne oddelenie*: 62 čes. n.; 4 slov. n.;
- *Staničné veliteľstvo a železničná polícia*: 17 čes. n.; 4 slov. n.;
- *Posádkové veliteľstvo*: 51 čes. n.; 4 slov. n.;
- *Divízny súd*: 6 čes. n.;
- *Čs. etapný prápor č. 3. 9. stotina 31/100*: 119 čes. n.;
- *1. poľná stotina*: 109 čes. n.; 1 slov. n.;
- *Čs. vlastibranecké doplňovacie okresné veliteľstvo v Nitre*: 8 čes. n.; 1 slov. n.;
- *Čs. oddielová vojenská nemocnica Nitra*: 55 čes. n.; 26 slov. n.; 2 nemeckej n.;
- *Divízny súd 7. čs. divízie*: 6 čes. n.;
- *Čs. stanovisko leteckej eskadry. Zásobovacie oddelenie*: 61 čes. n.; 3 slov. n.; 1 nem. n.;

Vidíme, že okrem pracovnej čaty 4. čs. pluku mali vo všetkých útvaroch a zariadeniach nitrianskej posádky v roku 1919 dominantné zastúpenie vojaci českej národnosti. Napriek celkovo nízkemu počtu slovenských vojakov, mali svoje zastúpenie aj v ďalších dvanástich jednotkách. Výnimku tvorili divízne sudy a 9. stotina etapného práporu č. 3. Príčiny nízkeho zastúpenia vojakov slovenskej národnosti treba hľadať nielen v ich národnej „nevyhranenosťi“, a z toho plynúcej nespôľahlivosti, ale aj v tom, že „národne uvedomelým“ chýbalo patričné vojenské vzdelanie a skúsenosti.¹⁹

To, že čs. armáda sa v počiatočnom období nachádzala v istom provizóriu, nám potvrdzuje aj improvizované umiestnenie jej jednotiek v meste. Okrem bývalých honvédskeho kasární a štátnych žrebčínov boli dislokované v tábore na Zobore, v priestoroch na *Nádražnej triede*, Palugyaiho ulici č. 6 v Hornom meste, na Baštách v objekte rádu sv. Františka, na Seminárnej ulici pri evanjelickej cirkvi, v budove bývalého Sedriálneho súdu. Napríklad posádkové veliteľstvo bolo umiestnené oproti honvédskeho kasárníam v Arpádovom mlyne.²⁰

Po úspešnom vojenskom začlenení Slovenska do Československej republiky sa mesto stabilizovalo a počet vojenských jednotiek výrazne vzrástol. Už podľa prvého riadneho celoštátneho sčítania obyvateľov v roku 1921 mala Nitra 19 118 civilných obyvateľov a 1 868 príslušníkov armády. Z celkového počtu vojaci tvorili takmer 9 % obyvateľstva. Nárast bol dôsledkom unifikácie domácej a legionárskej časti pešieho pluku č. 7 „Tatranského“ 22. júla 1920, ale aj umiestnenia leteckého pluku č. 3 „Generála letca M. R. Štefánika“ v tom istom roku.²¹ Príchod legionárskej časti pluku č. 7 nevyvolal v meste väčšiu odozvu, uvítanie obyvateľstva bolo chladné a tiché, čo odrážalo národnostné a kultúrne pomery v meste.²²

Ďalšia reorganizácia armády v priebehu 20. rokov spôsobila, že na prelome rokov 1927/1928 sa letecký pluk č. 3 „Generála letca M.R. Štefánika“ presťahoval z Nitry do Piešťan. V Nitre zostali len letecké dielne a niekoľko letcov.²³ Do roku 1930 tak v meste zostali umiestnené dva pluky, a to peší pluk č. 7 „Tatranský“ a ťažký delostrelecký pluk č. 110.

¹⁹ŠobA Nitra, f. Nitrianska župa, mesto Nitra, sčítanie obyvateľov 1919, šk. 10, spis – vojsko.

²⁰Tamže, spis – vojsko obsahuje všetky sčítacie hárky nitrianskej vojenskej posádky rozmiestnenej po celom meste Nitra.

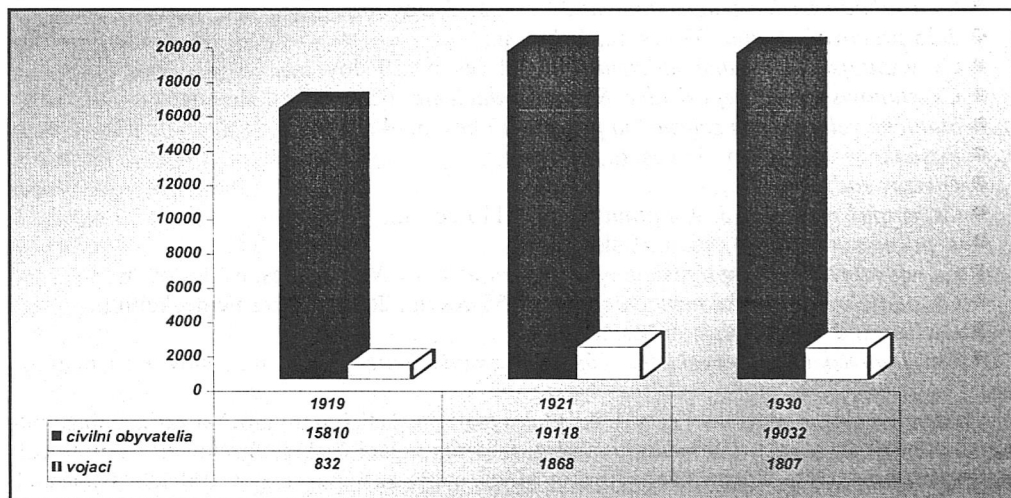
²¹ZEMENE, ref 7, s. 86.

²²IVIČIČ, V.: Tatraci. Dějiny 7. střeleckého Tatranského pluku od jeho založení do návratu do vlasti. Praha: Památník Odboje, 1924, s. 194.

²³ZUBÁČKA, ref 11, s. 22.

Sčítanie obyvateľov v roku 1930 zaznamenalo v meste 19 032 civilistov a 1 807 vojakov.²⁴ Podiel vojakov na celkovom počte obyvateľstva sa oproti roku 1921 nepatrne znížil na 8,7 %.

Vývoj počtu obyvateľstva a armády v Nitre v rokoch 1919 až 1930.²⁵

Celková situácia naznačuje, že po prechodnom období v roku 1919 sa faktor vojenských posádok v meste stabilizoval a ustálil na 9 %-nom podiele všetkého obyvateľstva. Vojenská posádka sa výraznou mierou podieľala i na celkovom raste mestskej populácie, veď len v priebehu dvoch rokov vzrástla o takmer 125 %. Do roku 1930 síce zaznamenávame istú stagnáciu v počte vojska, ale pri zohľadnení toho, že sa z mesta odsťahoval letecký pluk, nenastalo výrazné oslabenie vojenského živlu.

Do roku 1930 sa v porovnaní s rokom 1919 výrazne zmenilo národnostné zloženie vojenských posádok. Dominantné pozície českých vojakov z počiatkového obdobia sa v jednotkách oslabili a ustálili sa v oboch plukoch na konštantnom 25 %-nom zastúpení. Avšak výraznejšiu prevahu dosiahli vojaci slovenskej národnosti len v pešom pluku č. 7 „Tatranskom“. Tu ich podiel v roku 1930 predstavoval 61,5 % (606). Okrem spomínanej českej národnosti s 25,5 %-ným podielom (251), sa v tomto pluku tretími v poradí stali vojaci nemeckej národnosti s 11,5 % (114) a zvyšných 1,5 % (15) tvorili vojaci maďarskej národnosti.²⁶ Pri nízkom zastúpení vojakov maďarskej národnosti môžeme predpokladať ich exteritoriálne umiestňovanie do vojenských posádok v českom prostredí, podobne ako to bolo v prípade vojakov nemeckej národnosti z Čiech, Moravy a Sliezska na slovenskom území. Táto skutočnosť sa ešte výraznejšie prejavila v ťažkom delostreleckom pluku č. 110, kde po slovenských vojakoch so 41,8 %-ným zastúpením (304) nasledovali nemeckí vojaci s 32,2% (234), a až za nimi, podobne, ako v pešom pluku s 25,8 %-ným podielom (188), sa nachádzali českí vojaci. Celkové národnostné zloženie ťažkého delostreleckého pluku č. 110 dopĺňal jeden vojak židovskej národnosti.²⁷ Vidíme, že voči predstaviteľom národnostných menšín, ktorých národ-

²⁴Slovenský národný archív Bratislava (SNA), f. Sčítanie obyvateľov 1930, mesto Nitra, šk. 661, 662, 663, 664, 665.

²⁵Zostavené na základe sčítania obyvateľov mesta Nitra z rokov 1919, 1921 a 1930.

²⁶SNA Bratislava, f. Sčítanie obyvateľov 1930, mesto Nitra, šk. 662, spis Masarykove kasárne – Masarykova ul. 38, spis Vojenské baraky u cukrovaru – Štúrová ul. 51; spis Vojenské kasárne – Masarykova ul.

²⁷SNA Bratislava, f. Sčítanie obyvateľov 1930, mesto Nitra, šk. 665, spis Štefánikove kasárne na Zobore.

né štáty boli ponímané ako nepriateľské, a proti ktorým sa ČSR v zahraničnej politike snažila budovať koalície, panovala v čs. armáde nedôvera. Túto skutočnosť môžeme dokumentovať aj na príklade národnostného zloženia dvoch útvarov vojenskej posádky, a to náhradného práporu a poddôstojníckej školy. V náhradnom prápore, do ktorého boli umiestňovaní najmenej spoľahliví príslušníci, mali dominantné zastúpenie slovenskí vojaci tvoriaci takmer 85 % (107). Ďalej sa v ňom nachádzali aj skoro všetci vojaci maďarskej národnosti (z 15 až 13, tvoriaci vyše 10 %). Okrem nich tu boli aj 5 českí a 1 nemecký vojak.²⁸ Za vysokým podielom vojakov slovenskej národnosti treba vidieť tzv. „národnostne nevedomelých alebo vlašných Slovákov“. Aj v poddôstojníckej škole, kde naopak predpokladáme vojakov označených za dôveryhodných a do budúcnosti aspirujúcich na dôstojnícke hodnosti, mali vojaci slovenskej národnosti nadpolovičné 54 %-né zastúpenie (79). Českí vojaci pripravujúci sa v poddôstojníckej škole tvorili takmer 37 % (54), pomerne vysoké zastúpenie predstavovali aj 12 nemeckí vojaci 8,2 %, a jedno miesto patrilo vojakovi maďarskej národnosti. V príprave poddôstojníckych kádrov sa patričná pozornosť venovala predovšetkým zástupcom „štáto-tvorného národu“, čo vyplývalo z potrieb novovznikajúcej armády.

Napriek početnému ústupu vojakov českej národnosti v jednotlivých plukoch, v ktorých si udržali štvrtinové zastúpenie, výsadné postavenie im zostalo v dôstojníckom a poddôstojníckom zbore. Pre lepšiu názornosť to uvádzame v tabuľkovom prehľade.

Národnostné zloženie dôstojníckeho a poddôstojníckeho zboru pešieho pluku č. 7 a ťažkého delostreleckého pluku č. 110 v roku 1930 v Nitre.²⁹

HODNOSŤ	ČES. N.	SLOV. N.	NEM. N.	RUS. N.	SPOLU
<i>plukovník</i>	2	0	0	0	2
<i>podplukovník</i>	2	0	1	1	4
<i>major</i>	3	0	0	0	3
<i>kapitán</i>	27	0	4	1	32
<i>nadporučík</i>	11	2	0	0	13
<i>poručík</i>	2	0	0	0	2
<i>poddôstojníci</i>	31	6	0	1	38
SPOLU	78	8	5	3	94

Prevahu dôstojníkov a poddôstojníkov českej národnosti v nitrianskych posádkach môžeme zdokumentovať na úrovni všetkých hodností. Ich celkový podiel predstavoval takmer 83 %, čo je približne hodnota podielu, ktorý tvorili českí vojaci v Nitre v roku 1919. Zvlášť výrazné zastúpenie možno konštatovať u kapitánskej hodnosti. Účasť slovenských vojakov medzi vyššími dôstojníkmi bola minimálna, reprezentovali ich iba dvaja nadporučíci. Zaujímavým prípadom národnostnej pestrosti bolo zloženie veliteľstva ťažkého delostreleckého pluku č. 110. Veliteľ a pluku, českého plukovníka Pavla Swiszawského³⁰, dopĺňovali podplukovník ruskej národnosti Alexander Brimmer³¹ a podplukovník nemeckej národnosti

²⁸SNA Bratislava, f. Sčítanie obyvateľov 1930, mesto Nitra, šk. 662, spis Masarykove kasárne – poddôstojnícka škola, náhradná záloha, Masarykova ul. 38.

²⁹SNA Bratislava, f. Sčítanie obyvateľov 1930, mesto Nitra, šk. 661, 662, 663, 664, 665, spracované podľa sčítacia hárkov vojenských dôstojníkov žijúcich počas sčítania v meste.

³⁰SNA Bratislava, f. Sčítanie obyvateľov 1930, mesto Nitra, šk. 665, spis Krátka ulica.

³¹Tamže.

Vilém Endler.³² O národnostnej nestálosti v období vyhroteného nacionalizmu nás presviedča aj prípad samotného plukovníka P. Swiszawského, ktorý zostal bývať v Nitre aj po jeho penzionovaní. Po vytvorení slovenského štátu, sa v roku 1940 prihlásil k nemeckej národnosti³³, čo mu zrejme umožnilo zotrvať v meste. Aj po premiestnení leteckého pluku č. 3 „Generála letca M. R. Štefánika“ z Nitry do Piešťan v roku 1928, zostali v meste bývať 6 dôstojníci z tohto pluku, medzi nimi aj samotný veliteľ podplukovník Ing. K. Bucháček.³⁴

Z celkového pohľadu môžeme konštatovať, že prítomnosť početnej čs. vojenskej posádky tvorila dôležitý faktor národnostného zloženia mesta, keď celkovo prispievala k jeho českoslovakizácii i medzi vyššími spoločenskými vrstvami v podobe takmer jednofarebného českého dôstojníckeho zboru.

Podobne dôležitý kultúrny vplyv na mestskú spoločnosť mohlo mať i náboženské zloženie vojenskej posádky. V roku 1919 mali z pomedzi vojakov najpočetnejšie zastúpenie členovia rímskokatolíckeho vierovyznania. Ich podiel predstavoval 95,7 %, vojaci tak prirodzene splynuli s výrazne kresťanským prostredím mesta, v ktorom medzi civilným obyvateľstvom tvorili katolíci viac ako 74 %.³⁵ Podiel veriacich ostatných cirkví bol minimálny, 16 evanjelikov (1,9 %), 4 židia (0,5 %), 3 kalvíni, 2 gréckokatolíci, 1 evanjelik českobrabský, 1 pravoslávny a 9 bez náboženského vyznania (1,1 %).³⁶ Do roku 1930 sa medzi vojakmi výraznejšie spestrila i príslušnosť k náboženskému vyznaniu. Počet katolíkov vo vojenských plukoch poklesol na 83,6 %, ale aj tak si udržali dominantné postavenie. Najvýraznejšie vzrástol počet evanjelikov augsburského vierovyznania a ich podiel dosiahol 6,8 %. Na tomto náraste sa výrazne podpísal zvýšený počet slovenských vojakov i z oblasti stredného Slovenska. Na tretie miesto s podielom 3,9 % sa zaradili vojaci bez náboženského vyznania. V porovnaní s civilným obyvateľstvom, kde bolo len 1,1 % ateistov, to bol výraznejší posun k sekularizovanej spoločnosti. Úplne novou náboženskou skupinou sa stali príslušníci cirkvi československej, ktorí tvorili 3,2 %. Toto náboženstvo našlo výraznejšiu odozvu prevažne medzi vojakmi českej národnosti. Vo vojenských jednotkách slúžilo aj 22 židov (1,3%) a súhrnne vyše percento tvorili kalvíni, evanjelici českobrabskí, starokatolíci a metodista.³⁷ V porovnaní s civilným obyvateľstvom,³⁸ bolo obzvlášť nízke zastúpenie vojakov židovského vierovyznania. Je evidentné, že vojaci mali vplyv aj na náboženské zloženie mesta, pretože ich náboženské zloženie nekopirovalo zloženie civilného obyvateľstva.

Pôvod vojakov bol ďaleko pestrejší ako u civilného obyvateľstva Nitry, a tým sa zvyšovala aj ich kultúrna pestrosť. Je pochopiteľné, že medzi vojakmi sa nachádzalo až 99,9 % nedomáckeho obyvateľstva mesta, v porovnaní s nimi u civilného obyvateľstva v roku 1919 možno sledovať 53,8 % prisťahovalcov a 46,2 % pôvodného, tzv. autochtónneho obyvateľstva. V roku 1930 sa mierne zvýšil podiel prisťahovalcov na 58,5 %, čím poklesol podiel autochtónnych obyvateľov na 41,5 %³⁹. V prípade dôstojníckeho zboru bol teritoriálny pôvod najpočetnejšej

³²SNA Bratislava, f. Sčítanie obyvateľov 1930, mesto Nitra šk. 665, spis Pánska dolina.

³³SNA Bratislava, f. Sčítanie obyvateľov 1940, mesto Nitra, šk. 1015, spis Martinská dolina.

³⁴SNA Bratislava, f. Sčítanie obyvateľov 1930, mesto Nitra, šk. 665, spis Martinská dolina.

³⁵Celkové náboženské zloženie Nitry v roku 1919 podľa sčítania obyvateľstva tvorilo 74, 2 % rímskokatolíkov, 23, 8 % židov, 1, 2 % evanjelikov, 0, 53 % kalvínov, 0, 11 % gréckokatolíkov, 0, 08 % pravoslávnych, 0, 03 % starokatolíkov, 0, 04 % ateistov.

³⁶ŠoBA Nitra, f. Nitianska župa, mesto Nitra, f. Sčítanie obyvateľov 1919, šk. 10, spis – vojsko.

³⁷SNA Bratislava, f. Sčítanie obyvateľov 1930, mesto Nitra, šk. 662, spisy Masarykove kasárne – Masarykova ul., vojenské baraky – Štúrová ul., Vojenské kasárne – Masarykova ul. šk. 665, spis Štefánikove kasárne – Zobor.

³⁸Náboženské zloženie obyvateľov Nitry v roku 1930 podľa sčítania obyvateľstva tvorilo 75, 3 % rímskokatolíkov, 19, 8 % židov, 1, 8 % evanjelikov – luteránov, 1, 1 % ateistov, 0, 8 % československej cirkvi, 0, 5 % kalvínov, 0, 3 % pravoslávnych, 0, 3 % evanjelikov českobrabských, 0, 1 % gréckokatolíkov, 0, 02 % starokatolíkov, 0, 01 % bapstistov.

³⁹ZETOCHA, M.: Historicko-demografický vývoj obyvateľov Nitry v rokoch 1919 až 1930. Diplom. práca, FF UKF, Nitra 2002, s. 105.

skupiny českých dôstojníkov výrazne v prospech tých, čo pochádzali z Čiech – až 75 %, z Moravy pochádzala iba štvrtina.

S príchodom početných vojenských jednotiek vyplávali na povrch aj problémy s vhodným ubytovaním. Improvizované riešenie z roku 1919 sa podarilo vyriešiť do roku 1930 len čiastočne. Ťažký delostrelecký pluk č. 110 bol celý umiestnený v nových Štefánikových kasárňach na Dolnom Zobore. Bývalé honvédske kasárne v meste boli premenované na Masarykove a bola v nich umiestnená 2. rota pešieho pluku č. 7, pomocná rota, náhradná rota, náhradná záloha a poddôstojnícka škola. Ostatné roty pešieho pluku, 1., 3. a 4. rota boli ešte stále na Štúrovej ulici vo vojenských barakoch pri Cukrovare.⁴⁰

Pomerne uspokojivo sa podarilo do roku 1930 vyriešiť bytovú otázku dôstojníkov a poddôstojníkov. Prispelo k tomu i vybudovanie špeciálneho obytného domu na Krátkej ulici určeného pre potreby vojakov (32 bytov). Pomerne hustá sieť vojenských bytov sa nachádzala aj v blízkosti zoborských kasární na Panskej ulici (15 bytov)⁴¹. Zo 177 vojakov v dôstojníckej alebo poddôstojníckej hodnosti, bývajúcich v roku 1930 v Nitre, bývalo 142 (80 %) v samostatných bytoch, 35 (20 %) v podnájme a 2 v hoteli. Ubytovanie v podnájme v prevažnej miere využívali slobodní dôstojníci, avšak v 9 prípadoch bývali v podnájme aj ženatí vojaci, no bez svojich manželiek. Je pravdepodobné, že v kruhoch dôstojníkov nebolo štandardom, aby brali manželky do podnájmu, tie prichádzali za nimi až v tej chvíli, keď manželia získali samostatný byt. Z celkového počtu 122 ženatých dôstojníkov a poddôstojníkov, naliehavo potrebovali získať byt 9 (7,4 %). Z 53 slobodných dôstojníkov a poddôstojníkov 26 (49 %) bývalo v podnájme, a ostatných 27 (51 %) v samostatných bytoch. Samostatne bývali aj dvaja rozvedení dôstojníci. V niektorých prípadoch sledujeme, že vojaci obývali svoje byty spolu so širšou rodinou. Zhodne v troch prípadoch to bola matka a rovnako v troch svokra. Dvaja ženatí vojaci bývali spolu so svojimi bratmi, ktorí mali už tiež založené rodiny. V jednom prípade bola členom rodiny slobodná sestra, švagriná, neter a strýko.⁴²

Súčasťou rodín ženatých vojakov boli aj deti. Avšak najpočetnejšie zastúpenie mali bezdetné rodiny (44). Celkovo medzi nitrianskymi vojenskými dôstojníkmi prevažovali malé rodiny s malým počtom detí. Až 40 rodín malo iba 1 dieťa, 26 rodín 2 deti. Za väčšie rodiny môžeme považovať len 11 rodín s 3 deťmi a 1 rodinu so 4 deťmi. Vyšší počet potomstva v rodinách dôstojníkov a poddôstojníkov nebol v Nitre v roku 1930 zaznamenaný.⁴³

Zaujímavé je sledovať nielen bezprostredný prínos vojakov pre mesto, ale aj vplyv ich manželiek. Z hľadiska ich zapojenia do ekonomiky mesta prekvapuje takmer nulová ekonomická aktivita. Zo 105 manželiek dôstojníkov žijúcich v meste bolo 101 v domácnosti a len 4 boli ekonomicky aktívne, keď 3 pracovali ako poštové úradníčky a 1 bola zamestnaná v školstve ako učiteľka. Napriek celkovo nízkej ekonomickej aktivite žien v 30. rokoch 20. storočia, keď v Nitre bolo ekonomicky činných len 24,1 % žien (mužov až 58,2 %)⁴⁴, ekonomicky aktívnych manželiek vojakov bolo iba necelé 4 %. Tieto údaje nám veľa naznačujú o problematickom pracovnom trhu, na ktorom sa manželky dôstojníkov v dôsledku častého premiestňovania svojich manželov, profesionálnych vojakov, i napriek svojmu vzdelaniu nedokázali dostatočne uplatniť. V tomto smere však treba vnímať predovšetkým i to, že vojaci boli celoročnými poberateľmi pravidelného platu, a preto potre-

⁴⁰SNA Bratislava, f. Sčítanie obyvateľov 1930, mesto Nitra, šk. 662, spisy Masarykove kasárne – Masarykova ul., Vojenské baraky – Štúrova ul., Vojenské kasárne – Masarykova ul., šk. 665, spis Štefánikove kasárne – Zobor.

⁴¹SNA Bratislava, f. Sčítanie obyvateľov 1930, mesto Nitra, šk. 665, spisy Krátka ulica, Pánska dolina.

⁴²SNA Bratislava, f. Sčítanie obyvateľov 1930, mesto Nitra, šk. 661, 662, 663, 664, 665, spracované podľa sčítacích hárkov vojenských dôstojníkov žijúcich počas sčítania v meste.

⁴³Tamže.

⁴⁴ZETOCHA, ref 39, s. 90.

ba manželkinho príjmu nemusela byť natoľko naliehavá, ako u tých obyvateľov, ktorí mali nepravidelnú mzdu.⁴⁵

Práve pravidelný príjem robil z dôstojníckeho a poddôstojníckeho zboru zaujímavých spotrebiteľov, čo ocenili predovšetkým početne zastúpení obchodníci. Omnoho väčší význam však malo stravovanie vojenských posádok, ktoré mali predpísané stravné dávky prevyšujúce bežnú spotrebu civilného obyvateľstva. V medzivojnovom období mal vojak čs. armády nárok na celodennú stravnú dávku v hodnote 5,6 Kč. Okrem raňajok to bol mäsitý obed z 200 g mäsa a dvakrát do týždňa aj mäsitá večera, k tomu mal nárok na denný prídel chleba o hmotnosti 700 g.⁴⁶

Pri takýchto normách v roku 1919 a približne 800-člennej vojenskej posádke sa jej ročná spotreba vyšplhala iba pri základných potravinách na 204,4 ton chleba a 75 ton mäsa. V peňažnom vyjadrení investovala čs. armáda iba na stravovanie nitrianskej posádky v roku 1919 1,635 mil. Kč. Na porovnanie majetok mesta Nitry v poprevratovom období predstavoval asi 7,5 mil.⁴⁷ Keďže potraviny si armáda zaobstarávala na lokálnej úrovni, bol to dôležitý zdroj príjmov pre miestne obyvateľstvo. Po stabilizácii posádok, keď sa počet vojakov pohyboval okolo 1 800, sa zvýšili aj celkové výdavky armády. Spotreba chleba stúpila na 460 ton a mäsa na 167,4 ton, čo vo finančnom prepočte znamenalo 3,679 mil. Kč. K týmto výdavkom treba prirátat aj ďalší proviantný materiál, ktorý si armáda zaobstarávala na lokálnej úrovni.⁴⁸

Vojenská posádka mala okrem svojho ekonomického a kultúrneho vplyvu na mesto ešte jeden dôležitý spoločenský význam. Z demografického hľadiska išlo o špecifickú skupinu obyvateľstva, ktorú tvorili výlučne príslušníci mužského pohlavia v produktívnom veku. V prípade Nitry, ktorej populácia civilného obyvateľstva vykazovala v medzivojnovom období zvýšenú feminitu (t. j. vyššie početné zastúpenie žien), vojenská posádka kompenzovala túto biologickú nerovnováhu. Krátko po vojne dosiahol podiel žien v nitrianskej spoločnosti 54 %-né zastúpenie, do roku 1930 sa táto nerovnováha čiastočne zmenšila, keď ženy tvorili 52,4 % a muži 47,6 % obyvateľov.⁴⁹ Druhým biologickým faktorom vojenskej posádky bolo výrazné omladenie mestskej populácie, keď vojenské jednotky, s výnimkou dôstojníckeho a poddôstojníckeho zboru, tvorili muži v priemernom veku 21 – 23 rokov. Aj keď podliehali špecifickému vojenskému poriadku, mali možnosť aspoň čiastočne prichádzať do styku s civilným obyvateľstvom. Práve tieto obmedzené kontakty dávali možnosť vzniku partnerských vzťahov a následne i neskorších manželstiev z radov vojakov a civilného obyvateľstva. V prípade národnostne zmiešaného prostredia sa táto možnosť javí ako jeden z účinných a zároveň nepriamych prostriedkov ovplyvňujúcich multinacionálne zloženie mesta v prospech štátotvorného národa.

ZÁVER

Vytvorenie stálych vojenských posádok a ich usídlenie v mestskom prostredí malo ďalekosiahle dopady na obyvateľov týchto miest. Československá armáda v tomto smere nadviazala v prípade Nitry na tradície vlastibraneckej posádky. Jej vplyv sa prejavil v mocenskej úlohe, zastupujúcej v poprevratovom období záujmy čs. vlády, ktorý zároveň utlmil nejednoznačný postoj časti obyvateľstva mesta k štátoprávnomu usporiadaniu Slovenska. Tomuto faktoru zod-

⁴⁵Jedná sa predovšetkým o sezónne pracujúcich poľnohospodárskych robotníkov a pracujúcich v potravinárskom priemysle, ktorí boli v Nitre početne zastúpení.

⁴⁶Vojsko v republike Československé. Praha 1933, LIPTÁK, ref 9.

⁴⁷ZUBÁČKA, ref 11, s. 20.

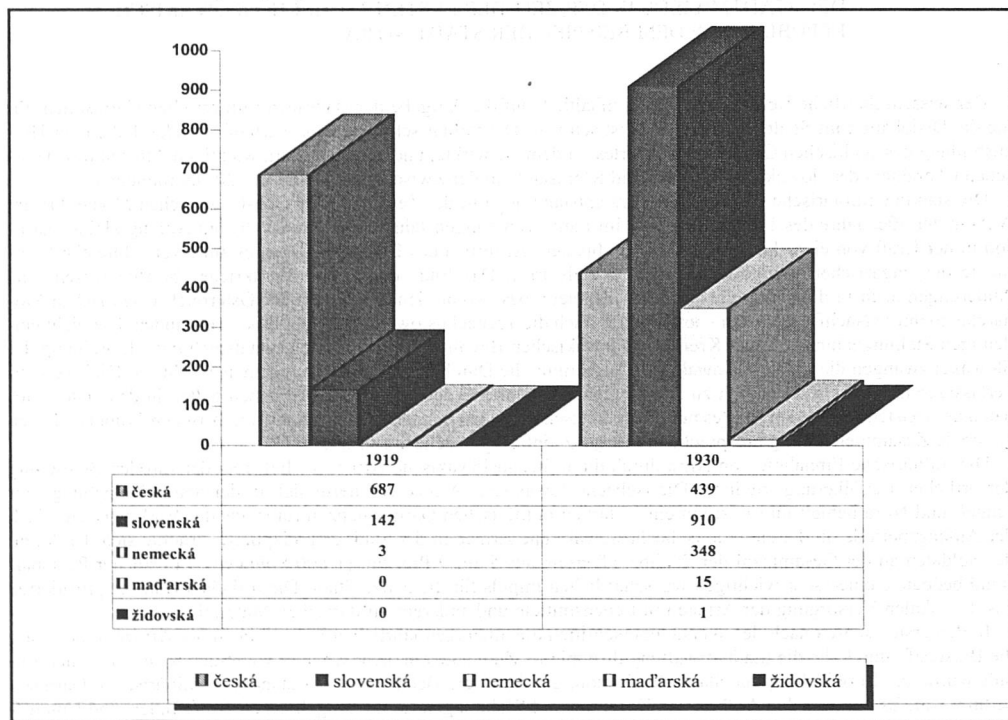
⁴⁸LIPTÁK, ref 9, s. 4.

⁴⁹ZETOCHA, ref 39, s. 20.

povedalo i národnostné zloženie vojenských posádok v počiatočnom období, v ktorých dominovali vojaci českej národnosti. Po stabilizácii pomerov došlo k vyrovnanejšiemu zastúpeniu príslušníkov viacerých národností, keď českí vojaci si v posádke udržiavali štvrtinové zastúpenie, väčšinu tvorili vojaci slovenskej národnosti, zvyšok bol dopĺňovaný nemeckými vojakmi z českých oblastí. Podobne predpokladáme výraznejšie zastúpenie vojakov maďarskej národnosti v posádkach umiestnených v českom alebo čisto slovenskom prostredí. U vyšších hodností mali naďalej prevahu dôstojníci českej národnosti. V tomto smere pôsobila armáda ako dôležitý nacionálny faktor v mnohonárodnostnom prostredí. Vojenské posádky svojou prítomnosťou prispievali aj k náboženskej pestrosti mestskej spoločnosti. Z ekonomického hľadiska znamenala stála vojenská posádka dôležitý zdroj príjmov pre obchodníkov a hostinských, podmieňovala novú urbanizáciu mesta, a to jednak stavbou kasární, ale i obytných domov pre príslušníkov dôstojníckeho a poddôstojníckeho zboru. V rodinách dôstojníkov, ktoré boli početne malé, mali manželky z hľadiska ekonomickej aktivity značne pasívnu úlohu. Z demografického hľadiska prispievala armáda k omladeniu mestskej populácie a vyrovnávala nerovnomerné zastúpenie oboch pohlaví, čo pozitívne prispievalo k možnosti uzatvárať manželstvá vojakov s civilistami.

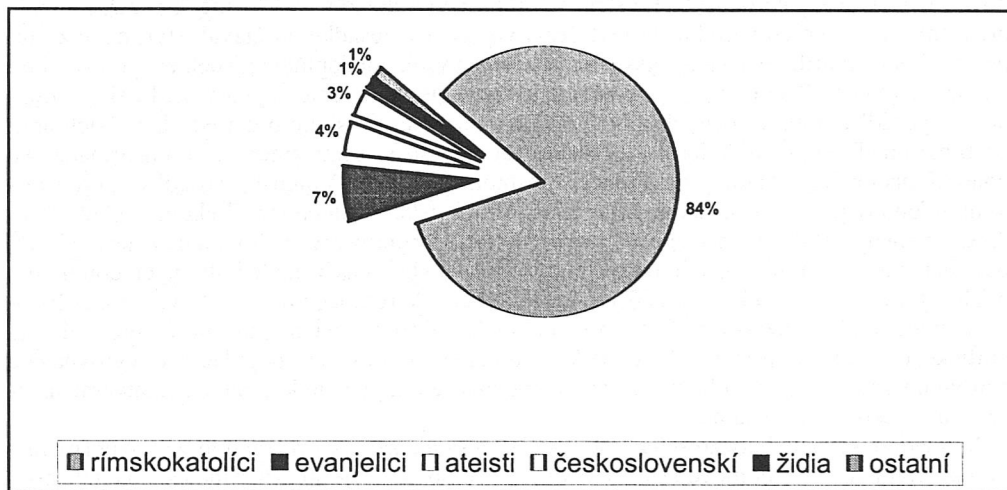
Ako vidno, sčítacie listy zo sčítaní obyvateľstva sa ukázali ako veľmi dobre využiteľný historický prameň, ktorý pomocou štatistických metód poodhaľuje štruktúrne ukazovatele obyvateľstva: z ekonomickej, kultúrnej i spoločenskej oblasti. Tie možno aplikovať nielen na civilné obyvateľstvo, ale aj vojakov.

Národnostné zloženie vojenských posádok v Nitre v rokoch 1919 a 1930.⁵⁰

⁵⁰Zostavené na základe sčítacích hárkov zo sčítania obyvateľov mesta Nitra z rokov 1919 a 1930.

Náboženské zloženie vojenskej posádky v Nitre v roku 1930.⁵¹

M. ZETOCHA: STÄNDIGE MILITÄRISCHE GARNISON ALS WICHTIGER FAKTOR
DES STADTMILIEUS IN DER ZEIT DER ERSTEN TSCHECHOSLOWAKISCHEN
REPUBLIK AUF DEM BEISPIEL DER STADT NITRA

Der wissenschaftliche Beitrag richtet sich inhaltlich auf die Aufgabe der ständigen militärischen Garnisonen, für die die Dislokation im Stadtmilieu charakteristisch war. Die militärische Garnison verhalf in vielen Fällen zur Herausbildung des städtischen Charakters des Ortes, in dem sie wirkte, und wurde so zum wichtigen Attribut des städtischen Charakters der slowakischen Städte und Kleinstädte in der Zwischenkriegszeit des 20. Jahrhunderts.

Die ständige militärische Garnison in Nitra entstand noch in der Zeit der Österreich-Ungarischen Monarchie am Anfang der 70er Jahre des 19. Jahrhunderts. Im Laufe von einigen Jahrzehnten wuchs die am Anfang kleine Garnison in der Kraft von einer Landsturmabteilung bis zum Ausbruch des Ersten Weltkrieges auf zwei zahlreiche Regimenter der ungarischen königlichen Armee (Landsturm). Das Ende des Ersten Weltkrieges brachte wesentliche Änderungen auch in die politische Ordnung Mitteleuropas, wo an den Trümmern der Österreich-Ungarischen Monarchie mehrere Nachfolgestaaten – unter denen auch die Tschechoslowakische Republik – entstanden. Die nicht eindeutigen Stellungnahmen einiger Kreise der slowakischen Bevölkerung auf die neue staatsrechtliche Einreihung der Slowakei zwangen die tschechoslowakische Regierung, die Durchsetzung ihrer souveränen Macht mit Hilfe von zuverlässigen militärischen Truppen zu sichern. Für konsolidierte und zuverlässige Truppen galten in den ersten Monaten der Existenz des neuen Staates nur die in den tschechischen Ländern entstandenen militärischen Truppen, dessen nationale Zusammensetzung entsprechend fast ganz einfarbig – tschechisch war.

Die militärische Einnahme von Nitra durch die tschechoslowakische Armee verlief trotz der spröden Begrüßung der örtlichen Bevölkerung friedlich. Die tschechoslowakische Armee etablierte sich in der neuen Umgebung sehr schnell und Nitra behielt ihre Position eines starken militärischen Garnisonenzentrums aus der Vorkriegszeit. Nach der Anfangsperiode, in der sich die tschechoslowakische Armee in der Stadt erst adaptierte, erhöhte sich der Anteil der Soldaten an der Gesamtzahl der Stadtbevölkerung aus 5 auf 9 Prozent. (1 800 Soldaten). Ein solcher Personalstand bedeutete einen sehr wichtigen wirtschaftlichen Impuls für die ganze Stadt. Die örtlichen Händler profitierten aus der lokalen Versorgung der Armee mit Lebensmitteln und anderem militärischen Material.

In den ersten Jahren nach der Wende überschritten die alleinigen jährlichen Investitionen der Armee in der Stadt die Barschaft, durch die die Stadtverwaltung disponierte. Zum anderen nicht weniger wichtigen wirtschaftlichen Impuls wurde die Entwicklung der Stadturebanisation, die durch die Bedürfnisse der ständigen militärischen Garnison bedingt war. Es ging um den Aufbau von Kasernen und Wohnungen für die Angehörigen des Offizier- und Unteroffizierkorps. Am Anfang der 30er Jahre des 20. Jahrhunderts, nach der inneren Konsolidierung des Staates, änderte

⁵¹Zostavené na základe sčítacích hárkov zo sčítania obyvateľov mesta Nitra z roku 1930.

sich auch die nationale Zusammensetzung der militärischen Garnisonen ganz bezeichnend, wobei das Übergewicht schon die Soldaten slowakischer Nationalität gewannen. Die Soldaten tschechischer Nationalität (Militärpräsenzdienst) behielten einen Anteil von 25 Prozent, doch eine fast bevorrechtete Stellung hatten sie auch weiterhin in der Standesgruppe von Offizieren. Relativ bedeutend war auch der Anteil von Soldaten deutscher Nationalität, die aus den sudetendeutschen Gebieten Böhmens und Mährens stammten. Sehr niedrig war im Gegenteil in der nitrauer Garnison der Anteil von Soldaten ungarischer Nationalität, und das auch im Vergleich damit, daß im Rahmen der national gemischten Bevölkerung von Nitra die ungarische Volksgruppe eine relativ starke Vertretung hatte. Es ist doch nötig in Betracht zu ziehen, daß bei der Ergänzung der militärischen Truppen in der ersten Republik das Prinzip der Exterritorialität zur Geltung gebracht wurde. Die militärische Garnison schien so als wichtiger nationaler Faktor.

Aus dem kulturell-religiösen Sichtspunkt sicherte die hohe territoriale Mobilität der Soldaten nicht nur eine höhere kulturelle Buntheit im Vergleich zur zivilen Bevölkerung, sondern in vielen Fällen auch eine abweichende Struktur des Glaubensbekenntnisses der Soldaten. In dieser Richtung ist vor allem der kulturelle Einfluss der tschechischen Soldaten interessant, als auch das größere Ausmaß ihrer Sekularisierung und höhere Zuneigung zum Protestantismus. Das korrespondierte nicht ganz mit der dominanten katholischen Stadtbevölkerung von Nitra. Sehr überraschend ist auch die niedrige Vertretung der Soldaten jüdischen Bekenntnisses, die ihrem Anteil in der Zivilsphäre nicht entsprach.

Die militärische Garnison zeigte sich als wichtiger Faktor des städtischen Milieus im Bereich der demographischen Zeiger. Sieglich die ungleiche Vertretung der Geschlechter im städtischen Milieu ab, das durch einen höheren Anteil der Frauen charakteristisch war, und insgesamt trug zur Verjüngung der städtischen Population zu.

SUEZSKÁ VOJNA 1956: OPERÁCIA „KADEŠ“

KAROL SORBY

SORBY, K.: The 1956 Suez War: Operation „Kadesh“. Vojenská história, 8, 1, 2004, pp 58 – 84.

The study shows that the Sinai attack of the Israeli army was not decided in late October 1956. The evidence indicates that there has been a long term intention to seize the Sinai Peninsula at the appropriate moment. The motives behind this aim were, as always, a fluctuating combination of religious-historical dreams, strategic designs, political necessity, and self-defence. The secret plan of the operation „Kadesh“ was ready on 5 October 1956 and became a part of the tripartite aggression against Egypt. Military History. Near East. The 1956 Suez War: Operation „Kadesh“.

* * * * *

Francúzsko a Británia koordinovali svoje vojenské plány proti Egyptu, ale veľké názorové rozdiely dokázali odstrániť až po 16. októbri 1956.¹ Francúzsko v tom čase plne podporovalo Izrael. Izraelčania ešte na jar informovali Pineaua, že postupné zavádzanie nových zbraní z ČSR do výzbroje egyptskej armády ich núti vykonať preventívnu vojenskú akciu niekedy na jeseň. Egypt vraj začal presúvať vojsko a zbrane zo zóny priplavu na Sinaj a budovať dobre organizované základne kománd pre prenikanie do hĺbky Izraela. V zásade sa plánoval rozsiahly izraelský útok s obmedzeným cieľom zničiť tieto základne, niekedy začiatkom novembra, keď sa rátalo s tým, že USA budú zaujaté záverečnou etapou volebnej kampane, a keď následkom toho bude *Trojstranná deklarácia* neúčinná. Pineau povzbudil Izraelčanov v tomto zámere. Dokonca ich tlačil, aby šli ešte ďalej a zničili egyptské vojenské základne na Sinaji a v pásme Gazy. V prípade takého útoku – ktorý by znamenal preventívnu vojnu – dával záruky, že Francúzsko bude vetovať akúkoľvek rezolúciu BR OSN odsudzujúcu Izrael. Zároveň Francúzsko zvýšilo svoje dodávky stíhačiek Mystère IV z 15 na 60 za mesiac, čím porušilo ustanovenie *Trojstrannej deklarácie*, ktoré upravovalo obmedzenie zbrojenia. Francúzsko ponúklo vyslanie leteckých inštruktorov, ktorí by cvičili izraelských pilotov a začatie spoločných štábných rozhovorov. Abel Thomas za francúzsku vládu a Šimon Peres za Izrael vypracovali 10. októbra tajnú vojenskú dohodu.²

Peres sa vrátil do Izraela 25. septembra. Stretol sa s Ben Gurionom a Dajanom na vojenskom letisku v Ramle a počas presunu do Jeruzalema hovoril o svojich rozhovoroch s Bourghèsom-Maunourym. Povedal, že francúzske vojenské kruhy sú rozhodnuté napadnúť Egypt, aj keby to mali urobiť sami, ale veria, že Briti sa pripoja. Izraelská vláda 25. septembra poverila Meirovú, Dajana a Peresa, aby cestovali do Paríža a pokračovali v rokovaniach. Ben Gurion naznačil ústrednému výboru svojej strany *Mapai*, že je dôvod domnievať sa, že po dlhom čase má Izrael skutočného spojenca.³ Francúzske vojenské kruhy okamžite informovali Britov o Ben Gurionovej ochote spolupracovať.

¹Táto štúdia obsahovo aj chronologicky nadväzuje na predchádzajúcu štúdiu *Izrael na ceste k suezskej vojne*, uverejnenú v časopise Vojenská história č. 2/2003, s. 49-69.

²PERES, Shimon: *David's Sling – The Arming of Israel*. New York : Random House, 1971, s. 189-190.

³BAR-ZOHAR, Michael: *The Armed Prophet. A Biography of Ben Gurion*. London : Wiedenfeld and Nicolson, 1967, s. 230; THOMAS, Abel: *Comment Israel Fut Sauvé. Les Secrets de l'Expédition de Suez*. Paris : Albin Michel, 1978, s. 145. GOLAN, Matti: *Shimon Peres*. London : Weidenfeld and Nicolson, 1982, s. 49.

Krátko po odchode Edena a Lloyda očakávali v Paríži izraelskú delegáciu na vysokej úrovni. Delegácia prichádzala na francúzske pozvanie a viedla ju Golda Meirová, izraelská ministerka zahraničných vecí a tvorili ju Moše Carmel, minister dopravy, Moše Dajan, náčelník generálneho štábu a Šimon Peres. Delegácia odletela 28. septembra z Izraela cez Tunisko. Po prestávke na francúzskej vojenskej základni v Bizerte dorazila skupina do Paríža 29. septembra na tajné rokovania, ktoré ešte 23. septembra dohodol Peres s Bourgèsom-Maunourym. Vo francúzskej delegácii boli minister zahraničných vecí Christian Pineau, minister národnej obrany Maurice Bourgès-Maunoury a zástupca náčelníka generálneho štábu, generál Maurice Challe. Návšteva sa udiala v úplnej tajnosti.⁴

Pineau vyjadril rozčarovanie nad nedostatkom britskej odvahy. Podľa jeho názoru na použitie sily nebola alternatíva, s čím Izraelčania súhlasili. Pineau povedal, že USA nebudú súhlasiť s takou akciou, preto s Washingtonom nebudú konzultovať. Tvrdil, že invázia do Egypta sa musí uskutočniť pred 6. novembrom, lebo Američania tesne pred voľbami nebudú chcieť riskovať nehody v atlantickej aliancii. Republikáni si nebudú chcieť veľký počet proizraelských voličov zaujatím stanoviska proti Izraelu. Francúzom by na spustenie akcie vyhovovala polovica októbra. Pineau presviedčal Izraelčanov, že Británia musí stáť na strane Francúzska a Izraela. Pineau uviedol, že by bolo najlepšie, keby Izrael otvoril útok. Dostane plnú vojenskú a politickú podporu Francúzska, vrátane použitia veta v BR.⁵ Keby Izrael napadol Egypt, Británia a Francúzsko zasiahnu ako ochrancovia mieru a slobodnej plavby v Suezskom prielave. Treba mať na zreteli, že po Eisenhowerovom víťazstve v prezidentských voľbách Dulles už nebude váhať uvaliť sankcie na Izrael v prípade jeho útoku na Egypt a môže sa dohodnúť s Rusmi na úkor spojencov kvôli ochrane záujmov vlastnej ropnej lobby.⁶

Golda Meirová zdôraznila, že Izrael chce posilniť svoje zväzky s Francúzskom, zvlášť preto, že Džamál 'Abdannásir je ich spoločným nepriateľom. Britská politika upevňovania vzťahov medzi Irakom a Jordánskom je rušivá. Izrael si nemôže dovoliť riskovať, že stratí priateľstvo USA. ZSSR bude samozrejme proti každej akcii, ktorá by ohrozila Egypt, ale Izrael nechce vyprovokovať spoločnú americko-sovietsku intervenciu. Golda Meirová chcela konzultovať s Američanmi, ale Pineau to odmietol s odôvodnením, že nemožno pripustiť, aby Američania mohli rozhodovať, ako pod tlakom svojej ropnej lobby povedia nie. „To by nás dostalo do oveľa horšej situácie, ako keby sme s nimi nekonzultovali.“ Požadoval francúzsko-izraelské plánovanie s britskou účasťou alebo bez nej. Izraelčania súhlasili, hoci Meirová požadovala záruky, že Británia nenapadne Izrael, ak by izraelsko-jordánske boje nasledovali po akcii proti Egyptu.⁷ Vojenská akcia bola stanovená na 20. októbra.

Rokovania sa potom zvrtili na technicko-vojenské aspekty. Izrael požadoval francúzsky vzdušný dáždnik. Podľa anglo-francúzskych plánov Francúzsko bude využívať základne na Cypre: naliehavou otázkou bolo, či Izrael teraz môže byť náhradou za Cyprus. Francúzi povedali, že vyšli skupinu, aby si prezrela izraelské letecké základne. Pýtali sa Dajana, či kampaň nemá vyvrcholiť obsadením Káhiry. Moše Dajan povedal, že Izrael hodlá obsadiť Sinaj a pásmo Gazy. Ak Džamál 'Abdannásir bude môcť byť zároveň zvrhnutý, je to ďalší bonus: možné obsadenie Káhiry je otázkou skôr pre politikov ako vojakov.⁸

Dajan odišiel do Paríža s konečným zoznamom vojenského materiálu potrebného od Francúzska. Ráno 1. októbra sa Dajan stretol s náčelníkom generálneho štábu Elym a ďalšími vysokými dôstojníkmi. Dajan odovzdal Elymu požiadavku na 100 tankov, 300 polopásových vozidiel, 50 nosičov tankov, 300 nákladných áut s pohonom na štyri kolesá, 1 000 raketových

⁴MEIR, Golda: My Life. London : Weidenfeld and Nicolson, 1975, s. 279.

⁵DAYAN, Moshe: Story of my Life. London : Sphere Books Ltd., 1978, s. 205.

⁶Tamže, s. 206.

⁷BRECHER, Michael: Decisions in Israel's Foreign Policy. London : Oxford University Press, 1974, s. 266.

⁸PERES, ref 2, s. 194; THOMAS, ref 3, s. 154-156; DAYAN, ref 5, s. 213.

striel *bazooka* a letku transportných lietadiel. Paul Ely prisľúbil Dajanovi dodávky ďalších 100 tankov *Sherman* a ďalších zbraní, ale odmietol záväzok, že francúzske sily zaútočia zároveň. Dajan povedal Elymu, že je presvedčený, že Izrael aj bez dodatočných zbraní dokáže v priebehu dvoch týždňov poraziť egyptskú armádu a obsadiť Sinajský polostrov. Izrael vždy uvažoval v termínoch krátkych vojen a držal muníciu, náhradné diely a palivo len na dvadsať až tridsať dní bojov. Ely sľúbil, že urobí, čo môže, aby splnil Dajanove požiadavky, napriek stálym materiálnym požiadavkám francúzskej armády.⁹

Na večer 2. októbra, Dajan zvolal do Tel Avivu generálny štáb, vyhlásil stav bojovej pohotovosti. Moše Dajan upozornil svoj štáb, že vojenská akcia proti Egyptu v spolupráci s Francúzskom, a možno aj s Britániou, sa pravdepodobne uskutoční v priebehu mesiaca a elektrizoval všetkých správou, že sa blíži termín dobytia Sinaja. Keďže invázia sa mala začať 20. októbra, rozkázal zintenzívniť hliadkovanie a letecký prieskum egyptských pozícií. Dajan rozkázal odvolať všetkých dôstojníkov z tréningových kurzov v zahraničí s odôvodnením, že sa viac naučia v boji a okrem toho, nikdy by armáde neodpustili, ak by boli vynechaní. Rozkázal i okamžitú prípravu mobilizácie, hoci jej vyhlásenie sa kvôli utajeniu a prekvapeniu malo odkladať do posledného možného termínu. Aby sa znemožnilo odhalenie izraelských plánov, opatrenia sa mali vysvetľovať ako príprava na možnosť vstupu irackej armády do Jordánska, čo by donútilo izraelskú armádu obsadiť západný breh Jordánu.¹⁰ David Ben Gurion mal výhrady k plánu a poukázal na to, že bez britskej účasti by mohlo dôjsť k bombardovaniu izraelských miest. Ak by v takom prípade francúzske letectvo operovalo z Izraela, a nie z Cypru, Izrael by sa stal výlučným cieľom možného egyptského vzdušného útoku. Keď ho ráno 3. októbra navštívili Dajan a Peres, prenasledovali ho obavy a chcel písať Molletovi. Predpoludním ho navštívila francúzska delegácia, ale ani tá mu nedala uspokojivé odpovede na všetky otázky.¹¹

Nasledujúci deň generál Dajan a užší kruh jeho spolupracovníkov začali s prípravou operačných plánov. Najprv sa hodnotila úloha letectva. „Ak sa nám nepodari hned' na začiatku prekvapiť Egyptanov a vyradiť ich lietadlá kým sú ešte na zemi, náš plán zlyhá“, napísal Dajan. Čím kratšia bude vojna, tým je menej pravdepodobné, že sa dobrovoľníci z komunistického bloku dostanú na egyptskú stranu. Dajan a jeho generáli sa rozhodli, že Sinajský polostrov musí byť obsadený za dva týždne. Plánovacia skupina odovzdala 8. októbra prvý plán na inváziu do Egypta s krycím označením „operácia Kadeš“, podľa miesta v Sinajskej púšti, kde sa podľa Biblie židovské kmene zastavili počas putovania do zaslúbenej zeme.¹² Úlohou bolo dosiahnuť čo najrýchlejšie porážku nepriateľa a získať úplnú kontrolu nad Sinajským polostrovom. Zámerom tejto prvej verzie bolo obsadiť severný Sinaj, vytvoriť obrannú líniu na východnom brehu Suezského priepľavu a zmocniť sa čo najväčšieho množstva zbraní a výstroja. Pri útoku sa mali podľa možnosti obchádzať egyptské opevnené body, lebo cieľom boli pahorky na východnom brehu Suezského priepľavu. Tie mali dobyť výsadkári a držať do príchodu pozemných jednotiek.¹³

Pozdĺž demarkačnej línie príméria na Blízkom východe pokračovali vážne incidenty: len v izraelsko-jordánskom sektore došlo do 5. septembra k 143 izraelským a 349 jordánskym sťažnostiam počas 19 týždňov. Podľa Daga Hammarskjölda vlády v regióne nedokázali zaujímať pozitívne stanoviská a neprijali ani najzákladnejšie opatrenia, aby predchádzali porušovaniu príméria. Hammarskjöld hodnotil situáciu ako veľmi znepokojivú a pripomenul Ben Gurionovi v osobnom liste, že odvetva Izraelu nikdy nezaručí bezpečnosť.¹⁴

⁹DAYAN, Moshe: *Diary of the Sinai Campaign*. London : Weidenfeld and Nicolson, 1966, s. 30-31.

¹⁰Tamže, s. 32.

¹¹DAYAN, ref 5, s. 215.

¹²Tamže, s. 221.

¹³DAYAN, ref 9, s. 39-40.

¹⁴SCOR (Security Council Official Records), 11th year, Supplement for July – September 1956, s. 10-26.

Izrael si pestoval krízu s Jordánskom ako plášťik na zakrytie vojnových príprav proti Džamálovi ^cAbdannásirovi. Izrael sa 3. októbra stiahol zo Zmiešanej komisie pre prímerie a o dva dni neskôr zakázal vojenským pozorovateľom OSN vyšetrovať incidenty na izraelskom území. Generál Burns protestoval, ale zbytočne. Oznámil Hammarskjöldovi, ktorý si osvojil Burnsov názor, že je to nebezpečná negácia zásadných prvkov dohody o prímerí. Izrael pokračoval v odvetách proti Jordánsku a krviprelievania sa ukázalo účinné na odvedenie pozornosti sveta od hraníc Egypta. A ako Burns napísal neskôr v súvislosti s obmedzením činnosti vojenských pozorovateľov OSN v Izraeli, „pre Izraelčanov tým bola cesta otvorená, aby si vyrobili *casus belli* proti Egyptu keď si budú myslieť, že nastala príhodná chvíľa“.¹⁵

* * * * *

Už 1. októbra sa v Londýne zišla porada štátov – zástancov Dullesovho plánu, ktorá sa neoficiálne nazývala „tretňou londýnskou konferenciou“. Z pôvodných osemnásť sa nakoniec zúčastnilo iba pätnásť štátov: Japonsko, Etiópia a Pakistan zostali mimo. Viaceré z nich prišli len po Dullesovom dôraznom uistení, že členstvo neznamená žiadne záväzky; že každý štát bude konať na úplne dobrovoľnom základe a budovať svoju prestíž a autoritu tak, aby to slúžilo zámerom Suez Canal Users Association (SCUA). Veľvyslanec USA v Londýne, Winthrop Aldrich, po organizačnej schôdzke povedal, že „je hrozné sedieť na týchto veľkých konferenciách a zostavovať niečo o čom viete, že to nemôže fungovať“.¹⁶ Na porade sa oznámilo, že bola založená „Asociácia užívateľov Suezského prielavu“, ktorá je pripravená prevziať správu tejto vodnej cesty. Takýto krok mal ovplyvniť priebeh prerokovávaní suezskej otázky v BR. A tak sa diplomatická pantomíma ťahala ďalej. Bola usporiadaná prvá schôdza SCUA – zhromaždenie na úrovni veľvyslancov – a za jej permanentného administrátora bol menovaný jeden dánsky generálny konzul. Nikto mu nepovedal, čo má robiť; nikto nebol splnomocnený dať mu inštrukcie. To preto, lebo nikto nemal potuchy, aké by tie inštrukcie mali byť. Bez ohľadu na to, na tejto dvojdnovej schôdzi v Londýne, veľvyslanci 15 zúčastnených štátov zavŕšili konštituovanie SCUA.

Zatiaľ čo užívateľia prielavu sa 1. októbra stretli v Londýne, aby vypracovali svoje pravidlá, Lloyd odišiel do New Yorku, aby sa zúčastnil na rokovaní Bezpečnostnej rady. Eden písal Eisenhowerovi a žiadal zaujať pevný postoj voči egyptskému prezidentovi. „Nemožno pochybovať, že Násir či chce alebo nie, je teraz spoľahlivo v ruských rukách, rovnako ako bol Mussolini v Hitlerových. Bolo by rovnako nemiestne preukázať slabosť voči Násirovi, aby sme si ho naklonili, ako bolo preukazovanie slabosti voči Mussolinimu.“¹⁷ Washington sa však starostlivo dištancoval od Londýna a Paríža: Eisenhower i Dulles síce uistovali Britov, že s Džamálom ^cAbdannásirov treba niečo urobiť, ale vylučovali použitie sily.

Približne v tom čase Eden aj Dulles dostali prvé informácie o kontaktoch medzi Francúzskom a Izraelom. Britskí a francúzski vodcovia si zrejme neuvedomovali, aká nebezpečná je situácia, v ktorej tak USA, ako aj ZSSR, stoja v šíku proti nim. Dulles vylúčený z diskusií v Londýne, Paríži a Tel Avive bol v nepríjemnej pozícii neinformovaného. Sťažoval sa Cabotovi Lodgemu, že nevie, čo zamýšľajú spojenci. Tušil, že Francúzi chcú bojovať, ale britská vláda bola nejednotná, takže nevedel, na ktorú stranu sa vychýľuje miska váh. Na zasadaní *Rady národnej bezpečnosti* sa Dulles sťažoval, že nikdy počas medzinárodných kríz v predchádzajúcich rokoch neboli USA v situácii, aby nemali potuchy o britských a francúzskych

¹⁵LOVE, Kenneth: Suez. The Twice Fought War. New York : McGraw-Hill Inc., 1969, s. 443.

¹⁶Tamže, s. 438.

¹⁷Letter from Prime Minister Eden to President Eisenhower, 1. 10. 1956. In: LUCAS, W. Scott: Britain and Suez. The Lion's Last Roar. Manchester University Press 1996, s. 69.

zámeroch. Eisenhower potvrdil, že USA by urobili veľkú chybu, ak by sa pripojili k silovému riešeniu.¹⁸

Tak ako Izrael odstraňoval OSN z cesty na Blízkom východe, Británia a Francúzsko ho odstraňovali z cesty v New Yorku. Traja ministri zahraničných vecí sa pripravovali na zasadanie BR o Suez. Dulles, stále viac znepokojený, sa pýtal Lloyda a Pineaua, prečo v tomto čase predkladajú suezskú otázku na rokovanie BR: „Je to kvôli vojne alebo mieru?“ Pineau a Lloyd povedali Dullesovi, že majú pochybnosti o existencii mierového urovnania a len kapitulácia Džamála Abdannásira môže obnoviť pozíciu Západu v Afrike a na Blízkom východe. Dulles rozhodne nesúhlasil, opakujúc varovania z Eisenhowerovho posledného listu Edenovi. Treba dodať, že predloženie problému na rokovanie BR OSN zodpovedalo náladám vládnuccich kruhov mnohých štátov Commonwealthu.¹⁹

* * * * *

V New Yorku sa zišla Bezpečnostná rada OSN v dost' napätej atmosfére. Británia a Francúzsko podali sťažnosť proti Egyptu. Egypt podal sťažnosť proti Británii a Francúzsku. Pineau a Lloyd sa stretli s Dullesom v New Yorku 5. októbra. Na stretnutí Dulles vyhlásil, že: „Niekedy treba použiť silu bez vyhladky na uspokojivý výsledok, ale sila nie je opatrenie, ktoré zlepši naše postavenie v Ázii a Afrike a je veľkou ilúziou myslieť si opak. Použitie sily v rozpore s Chartou rozvráti OSN. Je to vážna zodpovednosť.“²⁰ Dulles vyjadril znepokojenie, lebo USA v skutočnosti nerozumeli tomu, čo sa Briti a Francúzi snažia urobiť. Prišli Pineau a Lloyd do OSN po vojnu alebo po mier? Pineau a Lloyd povedali, že neexistuje mierová cesta: Džamál Abdannásir môže byť donútený kapitulovať iba použitím sily.

Keď sa BR zišla, aby rokovala o britskej a francúzskej sťažnosti, potvrdili sa Lloydove najhoršie obavy. Na začiatku zariadil, aby rokovanie prebiehalo na uzavretom zasadaní, avšak len čo bolo otvorené, Dr. Mahmúd Fawzí, egyptský minister zahraničných vecí, predložil rad návrhov, ktoré vychádzali mimoriadne v ústrety západným požiadavkám a z egyptskej strany predstavovali skutočné ústupky. Jasnú podporu dostala myšlienka súkromných stretnutí a príležitosť dostala súkromná diplomacia.²¹ Padol návrh, aby sa Lloyd a Pineau súkromne stretli s Fawzím, lebo nadišiel čas na seriózne rokovania. To bolo presne to, čomu sa Briti a Francúzi chceli vyhnúť, ale ťažko mohli odmietnuť takú citlivú požiadavku.

Dňa 12. októbra sa uskutočnili dve súkromné stretnutia s Hammarskjöldom za účasti ministrov zahraničných vecí Egypta, Británie a Francúzska. Mahmúd Fawzí 12. októbra bez výhrad prijal Hammarskjöldových „šesť zásad“ na prevádzkovanie prieplavu a BR ich prijala 13. októbra. Boli to: 1. slobodný a otvorený tranzit cez prieplav bez otvorenej alebo skrytej diskriminácie; 2. egyptská suverenita musí byť rešpektovaná; 3. prevádzkovanie prieplavu musí byť oddelené od politiky každej krajiny; 4. úroveň poplatkov musí byť stanovená dohodou medzi užívateľmi a majiteľmi; 5. spravodlivý podiel z poplatkov musí byť vydedený na rozvoj; 6. spory majú byť urovnané arbitrážou.²² Ako možno vidieť, rozhodujúca bola zásada tretia: oddelenie od politiky akejkolvek krajiny. Táto prostá formulácia, ktorej autorom bol Hammarskjöld, poskytla obom stranám sporu skutočnú možnosť dospieť k dohode a zároveň si zachovať tvár. Všetko záviselo od toho, ako bola zásada interpretovaná, ale teraz bola ces-

¹⁸LUCAS, W. Scott: *Divided we Stand. Britain, the US and the Suez Crisis*. London : Hodder and Stoughton, A Sceptre Paperback, 1996, s. 216-217.

¹⁹EAYRS, J.: *The Commonwealth and Suez*. London 1964, s. 56-57.

²⁰Statement by Secretary of State Dulles to Foreign Secretary Lloyd and Foreign Minister Pineau, 5. 10. 1956. In: LUCAS, ref 17, s. 71.

²¹SCOR, 11th year, Supplement for October – December 1956, 738th meeting, 9. 10. 1956.

²²LLOYD, Selwyn: *Suez 1956*. Coronet Books Hodder and Stoughton 1980, s. 159.

ta jasne otvorená kompromisu, ktorý obe strany mohli vyhlasovať za víťazstvo. V ten deň generál Maurice Challe informoval Pineaua o stave francúzsko-izraelských rokovaní a následne povedal novinárom, že rokovania v BR nikam nevedú, a že sa vracia do Francúzska.²³

Lloyd oznámil Edenovi, že možnosť vojenskej akcie ešte zostáva, ale len v prípade, keď Egypt odmietne pokračovať v rokovaníach. Teraz sme však zaviazaní na ďalšie výmeny názorov s Egyptom bez časového obmedzenia.²⁴ Ani jeden však nemohol vedieť, že v čase, keď mala BR hlasovať o britsko-francúzskom návrhu rezolúcie, Guy Mollet sa chystal zasvätiť Edena do plánov na ovládnutie prielivu a zvrhnutie egyptského režimu silou pomocou Izraelčanov.

Skrátka, samotný spor o Suezský prieliv bol reálne vyriešený. Základ pre dohodu sa našiel, ale závisel od toho, kedy sa tri zainteresované strany zídu a vypracujú konečnú dohodu. Dr. Mahmúd Fawzí navrhol ako miesto stretnutia Ženevu a termín pre Britov a Francúzov nechal otvorený. Ponuka nebola prijatá – konečný dôkaz, ak je potrebný dôkaz, že Británia a Francúzsko nemali záujem o urovnanie dosiahnuté rokovaním. V deň, keď vypršalo britsko-francúzske ultimátum, OSN publikovalo korešpondenciu Mahmúd Fawzí – Dag Hammarskjöld, čím prispelo k dokumentovaniu dôkazov o pokrytectve spojencov.²⁵

Situácia britskej vlády bola čoraz horšia. V piatok sa v New Yorku dosiahla dohoda o šiestich zásadách a riešenie dohody o Suez sa dostalo do záverečnej fázy. Narastala verejná požiadavka prepustiť 40 tisíc záložníkov, ktorí nečinne sedeli na Malte a Cypre. BR OSN 14. októbra konečne prijala deviatimi hlasmi proti dvom rezolúciám z anglo-britským návrhom. ZSSR podľa očakávania uplatnil právo veta. Eden teraz musel prijať zásadné rozhodnutie, a to prijať ho rýchle. Bude ešte vo veci Suezu rokovať alebo bude zaň bojovať? A on teraz mohol ísť bojovať iba v prípade nejakej arabsko-izraelskej vojny.²⁶

Rozhodnutie Edena a Molleta predložiť svoj spor s Egyptom BR s takým oneskorením nebolo nikdy chápané ako vážny krok, ale len ako nástroj na prípravu situácie na začatie vojenskej akcie. Veto ZSSR malo slúžiť ako dôkaz, že urovnanie sa musí hľadať inými prostriedkami, ako diskusiou v BR, preto bolo jedno, aké ústupky je Egypt ochotný urobiť. Keď Sovietski podľa očakávania uplatnili právo veta, Mollet oslovil Edena v tom momente, keď vrcholilo jeho zúfalstvo, že nemôže nájsť zámienku na vojnu a ukázal mu schodnú cestu, ako sa pokonať s Džamálom Abdannásirom ozbrojenou akciou.²⁷ Tento plán po prvý raz predniesli Edenovi Gazier a Challe na tajnom stretnutí 14. októbra v Chequerse. Bol to pôvodne plán Ben Guriona a Dajana na zabratie pásma Gazy, strediska partizánskych aktivít a Šarm aš-Šajchu, odkiaľ Egypťania blokovali Tiranskú úžinu a nedovoľovali Izraelu využívať prístav Eilat, jeho „zadné dvere“ v Aqabskom zálive.

Mollet od začiatku septembra počas tajných stretnutí presviedčal Dajana a ďalších izraelských činiteľov, že ak by bol plán rozšírený o útok smerom k Suezskému prielivu, francúzske sily by sa pripojili a obsadili prieliv, zatiaľ čo Izraelčania by zabrali územie aké chcú, aby skoncovali s aktivitou partizánov a ukončili egyptskú blokádu. Ben Gurion však váhal: čiastočne preto, lebo nechcel byť zatahnutý do sporu okolo prielivu, ale hlavne preto, lebo sa obával, že kým jeho vojsko bude postupovať na Sinaji, egyptské bombardéry *Iljušin* zrovňajú Tel Aviv a ďalšie izraelské mestá so zemou. Vzhľadom na to, že Briti na rozdiel od Francúzov mali k dispozícii letiská dostatočne blízko Egypta, aby mohli zničiť egyptské bombardéry, Mollet navrhol, že prizve Edena do plánovanej akcie. Izraelčania súhlasili, a tak Francúzi začali pomaly vtáňovať Britov do trojstrannej konšpirácie.²⁸

²³BOWIE, Robert: Suez 1956. International Crisis and the Rule of Law. London : Oxford University Press, 1974, s. 51.

²⁴Cable from Foreign Secretary Lloyd to Prime Minister Eden, 14. 10. 1956. In: LUCAS, ref 17, s. 73.

²⁵JOHNSON, Paul: The Suez War. London : Macgibbon and Kee, 1957, s. 80-81.

²⁶Tamže, s. 86.

²⁷NUTTING, Anthony: Nasser. New York : E. P. Dutton and Co., Inc. 1972, s. 162.

²⁸Tamže, s. 163.

Medzitým Izraelčania sa chopili diplomatickej aj vojenskej iniciatívy. Francúzom sa zverili s tým, že vzťahy medzi Izraelom a Britániou ešte nikdy neboli také zlé. Británia sa snaží odviesť pozornosť arabského sveta od suezskej otázky podnecovaním Iraku, aby poslal vojsko do Jordánska a nahradil tak Egypt ako obrancu arabskej veci proti Izraelu. Izraelčania podozrievali Britov, že pomocou Iraku sa chcú zmocniť Jordánska a Sýrie. Vec skomplikoval článok Núrího as-Sa'ida, uverejnený 7. októbra v denníku *The Times*, v ktorom zopakoval svoj názor, že Izrael treba uznať v hraniciach stanovených rezolúciou OSN z roku 1947. *Foreign Office* privítal tento článok ako krok správnym smerom. V Izraeli vznikol poplach: vari Briti snívajú staré sny o zjednotení Iraku, Sýrie a Jordánska? Za týchto okolností bol podmienený súhlas Izraela na vstup irackých vojsk do Jordánska stiahnutý. To zasa vyvolalo podozrenie Whitehallu, že tajný dohovor medzi Francúzskom a Izraelom je namierený proti Británii.²⁹

Štátny department sa domnieval, že vyslanie irackých jednotiek je otázkou krátkeho času, ale vyslanie irackého práporu sa odkladalo pre nezhody vo veci velenia. Golda Meirová sa vždy obávala irackej prítomnosti na izraelských hraniciach. Varovala veľvyslanca USA Edwarda Lawsons, že Izrael nebude nečinne sedieť a sledovať, ako sa udalosti vyvíjajú. „Neurobíme im to také jednoduché. Nenecháme sa zničiť bez boja.“³⁰

Večer 10. októbra veľká izraelská jednotka podporovaná delostrelectvom a letectvom uderila na jordánsku dedinu Qalqílíja. Dôvod operácie bol skôr politický, ako vojenský, ale mala väčšie rozmery ako predchádzajúce odvetné akcie, a temer spôsobila vojnu, ktorú si nikto neželal. Okrem rozsiahleho ničenia o život prišlo 48 Jordáncov, ale nečakané straty postihli aj Izraelčanov. Generál Burns bol zarazený časovaním a krutosťou nájazdu na Qalqílíju. Ešte 5. októbra písal Hammarskjöldovi: „Keďže žiadne sťažnosti nemôže UNTSO (United Nations Truce Supervision Organisation/Organizácia OSN pre dohľad nad prímerím) bez vyšetrovania potvrdiť, Izrael môže na základe vlastného tvrdenia zostaviť zoznam jordánskych útokov, za ktoré „má právo“ na odvetné opatrenia. Výsledkom sú pretrvávajúce akty vzájomnej pomsty pozdĺž demarkačnej línie.“³¹ Selwyn Lloyd si myslel, že izraelská politika odvety skôr rozjatrí situáciu, ako odradí od ďalších útokov. Kráľ Husajn sa ešte v noci dovoľoval uplatnenia anglo-jordánskej zmluvy a britské veľvyslanectvo v Tel Avive varovalo Davida Ben Guriona, že nasledujúca izraelská odvetná akcia proti Jordánsku môže viesť k britskému zásahu.³²

Izraelská vláda oficiálne vyhlasovala, že akcia v Qalqílíji bola narýchlo plánovaná, organizovaná a vykonaná odvetou za vraždu dvoch izraelských poľnohospodárskych robotníkov, ale túto verziu spochybnil rozsah útoku. Prijateľným vysvetlením bolo, že útok mal byť varovaním Británie a Jordánska pred rozmiestňovaním irackých jednotiek. Na druhý deň po útoku vláda oznámila, že vstup Iráčanov by priamo ohrozil bezpečnosť Izraela a platnosť izraelsko-jordánskej dohody o prímerí.³³ Akcia bola vykonaná desať dní pred plánovaným začatím invázie do Egypta. Je možné, že tretím dôvodom akcie bolo dohnať Britov k tomu, aby sa pridali k izraelsko-francúzskemu útoku. Pôvodný termín invázie 20. október sa stretol s neočakávanou opozíciou zo strany premiéra Ben Guriona, ktorý sa obával bombardovania izraelských miest Egyptanmi a bol ochotný súhlasiť s plánom iba za podmienky, že britské bombardéry

²⁹FO 371/121780 from Jebb (Paris), 10. 10. 1956; FRUS XVI, s. 675-676.

³⁰FO 371/121780 Makins to Foreign Office, 10. 10. 1956.

³¹NEFF, Donald: *Warriors at Suez. Eisenhower Takes America into the Middle East*. New York : The Linden Press/Simon and Schuster, 1981, s. 331.

³²SCOR, 11th year, Supplement for October – December 1956, 742th meeting, 13. 10. 1956; DAYAN, ref 9, s. 52.

³³FO 371/121780 Tel Aviv to Foreign Office, 12. 10. 1956.

zničia egyptské letectvo. Ben Gurion odhadoval len na dvadsať percent, že sa Londýn podujme na túto úlohu, ale Pineau bol presvedčený, že Briti budú spolupracovať, aby sa vyhlili vojne kvôli Jordánsku.³⁴

Eden si uvedomoval zložitosť situácie, lebo *labouristická* opozícia prejavovala čoraz väčší odpor proti vojne a odsudzovala politiku vlády, hrozila a požadovala stiahnutie vojsk a rokovanie s Egyptom. Premiéra pripodobňovala k opitému vodičovi, ktorý nevie riadiť svoje vozidlo, obviňovala ho z hlúposti. Organizovala schôdze, na ktorých sa kritizovalo použitie sily a jej tlač prinášala články s kritickým obsahom. Vec sa neobmedzila iba na opozíciu, ale pripojili sa k nej aj mnohí konzervatívci, a Monckton na protest proti politike vlády oznámil Ednovi 11. októbra, že mieni odstúpiť a zakrátko podal demisiu. Nesúhlas s politikou vyjadrovali aj admirál Mountbatten a Anthony Nutting.³⁵

Foreign Office 12. októbra telegrafoval do Ammánu, že boli naráchlo zorganizované lety lietadiel *Hunter* medzi Cyprom a Jordánskom, aby demonštrovali silu a pripravenosť plniť záväzky. Bolo povedané, že lietadlá nemôžu byť trvalo dislokované v Jordánsku, kým trvá spor s Egyptom.³⁶ Nato sa kráľ Husajn spojil so svojím bratrancom, irackým kráľom Fajsalom II. a žiadal ho, aby okamžite poslal sľúbenú divíziu. Ten istý deň poslalo britské veľvyslanectvo v Tel Avive nótu na MZV Izraela, že iracké jednotky čoskoro vstúpia do Jordánska a budú tam rozmiestnené na neurčitý čas. Golda Meirová považovala túto nótu za ultimátum. Znamená to, že britské letectvo bude bombardovať Izrael? Chargé d'Affaires Peter Westlake to potvrdil.³⁷ V Londýne sa izraelský veľvyslanec Eliahu Elath sťažoval srovi Ivone Kirkpatrickovi, že britsko-izraelské vzťahy sa veľmi zhoršili.³⁸

Vo Washingtone sa viedli diskusie o spravodajských informáciách, že Izrael mobilizuje a že má oveľa viac stíhačiek *Mystère IV*, ako sa predpokladalo. Dulles bol zarazený, že už desať dní nepočul nič od Britov. Zhruba od tej chvíle, písal Eisenhower, sme mali nepríjemný pocit, že sme odrezaní od svojich spojencov. Eisenhower a Dulles, možno mysliaci na incident v Qalqilji, sa domnievali, že Izrael plánuje napadnúť Jordánsko a Eisenhower poslal Ben Gurionovi list varujúc ho, že blížiaci sa americké voľby by nemali viesť Izraelčanov k myšlienke, že USA odstúpi od prijatia pevného stanoviska voči každému agresívnemu kroku. Ak sa Izrael uchýli k agresii, napísal, to možno povedie ku krátkodobej výhode, ale bude to mať katastrofálne následky v dlhodobom horizonte.³⁹

Jordánsko požiadalo o skoré zasadanie BR na prerokovanie izraelského útoku na Qalqilju. Ako súčasť izraelského klamlivého plánu dostal izraelský veľvyslanec pri OSN Abba Eban inštrukcie, aby zostril konflikt s Jordánskom. Izrael podal proti Jordánsku sťažnosť, že trvalo porušuje dohodu o prímieri a záväzok o zastavení paľby daný v apríli Hammarskjöldovi. Počas rokovania Eban kritizoval OSN, že nebola schopná poskytnúť Izraelu ani minimálnu mieru bezpečnosti. Izrael neverí, že arabsko-izraelský problém môže byť vyriešený silou: Izrael bude prísne dodržiavať zákaz paľby tak dlho, ako druhá strana. Izrael nezačne vojnu, nezačne žiadne násilnosti.⁴⁰

Takto sa k suezskej kríze priplietla kríza jordánska. Veľvyslanec sir Charles Duke odporúčal, aby Británia oficiálne oznámila, že rozsiahle izraelské vojenské operácie úmyselne organizované proti Jordánsku, sú aktom vojny, ktorý, ak sa bude opakovať, spôsobí, že Británia bude nútená zasiahnuť. Británia bude musieť byť pripravená udrieť rýchlo a účinne vo chvíli, keď dôjde k ďalšiemu útoku. Inak Británii nepomôžu žiadne vysvetľovania na to, aby si

³⁴Description by Israeli historian Yigal Sheffy of Operation ESAU. In: LUCAS, ref 17, s. 80.

³⁵NEFF, ref 31, s. 335.

³⁶FO 371/121780 FO to Duke (Amman), 12. 10. 1956.

³⁷FO 371/121488 from Peter Westlake (Tel Aviv) to Foreign Office, 12. 10. 1956.

³⁸FO 371/121781 Memorandum by Kirkpatrick of conversation with Eliahu Elath, 11. 10. 1956.

³⁹MURPHY, Robert: *Diplomat Among Warriors*. London: Collins, 1964, s. 388.

⁴⁰SCOR, 11th year, Supplement for October – December 1956, 744th meeting, 19. 10. 1956.

zachovala povest' v Jordánsku alebo na Blízkom východe.⁴¹ V nedeľu 14. októbra, keď bola v Londýne na návšteve francúzska delegácia, došla jasná a tvrdá odpoveď: „Nie je v našom záujme a ani v záujme Jordánska považovať nájazdy za akty vojny a zasahovať. Situácia je taká, že Jordánsko z vlastnej vôle odvolalo Glubba, znížilo bojaskopnosť *Arabskej légie* a vyjadriť želanie zaobísť sa bez britskej pomoci v pozemných operáciách. S pomocou Egypta nemožno počítať. V dôsledku toho Izrael môže kedykoľvek poraziť jordánsku armádu a obsadiť krajinu.“ Jordánci si mysleli, že sa môžu spoľahnúť na RAF, aby vyhrali pozemnú bitku, ale bola to vražedná ilúzia: ani najširšia letecká podpora uplatnená v súčinnosti s akciami námorných síl by asi nebola zastavila izraelskú armádu a zachránila Jordánsko, ak by bola vypukla vojna. Keby Británia pristupovala k nájazdom ako k vojne a nasadila by letectvo proti Izraelu, následkom by boli izraelské letecké útoky na letiská na Cypre a v Jordánsku a okupácia Jordánska, čo by bolo za súčasnej situácie veľmi nevhodné.⁴² Kráľovi Husajnovi boli opätovne dané uistenia, že Británia splní svoje záväzky, ale na konkrétne otázky nedostal odpoveď.

Útok na Qalqílju poskytol Edenovi dôvod na to, aby v Jordánsku postupoval sám, bez Francúzov. Rozsiahly izraelský útok ako odpoveď na rad nedávnych pohraničných incidentov naznačoval, že podľa Ben Guriona dozrel čas na to, aby začal s anexiou západného Jordánska. Eden preto konal okamžite. Na britskú radu Núri as-Sa'íd ponúkol kráľovi Husajnovi vyslať irackých vojsk a kráľ súhlasil. Iracké jednotky sa začali presúvať k jordánskym hraniciam. Britskí náčelníci štábov však veľmi dôrazne upozornili ministrov, že Británia buď môže ísť na pomoc Jordánsku námornými a leteckými silami alebo môže spustiť operáciu „*Musketeer revise*“, ale nemôže urobiť oboje.⁴³ Francúzi protestovali a 14. októbra izraelská vláda vyhlásila, že ak iracké jednotky prekročia jordánske hranice, Izrael to bude považovať za *casus belli*. Husajn následne stratil odvahu a povedal, že iracké vojská môžu vstúpiť iba, ak budú dané pod jordánske velenie – podmienka o ktorej vedel, že je pre Núriho as-Sa'ída nepriateľná a celá akcia musela byť zrušená. Bola to ďalšia a veľmi neprijemná diplomatická porážka pre Britániu.

Ústrednou postavou vo francúzsko-izraelskom plánovaní sa stal generál Challe. Izrael opustil 7. októbra a letel do Paríža a New Yorku, aby o vývoji situácie informoval Molleta a Pineaua, ktorý rokoval s Mahmúdom Fawzím a Selwynom Lloydom. Vzhľadom na to, že David Ben Gurion trval na britskom súhlase s francúzsko-izraelskými vojenskými operáciami, úlohou generála bolo zaistiť, aby Pineau naťahoval rokovania, kým sa nesplní Ben Gurionova požiadavka. Po návrate bol Challe poslaný s Gazierom na rokovania do Londýna.⁴⁴ Presný účel útoku na Qalqílju je zrejme skrytý v neodtajnených francúzskych a izraelských dokumentoch. Známe je to, že Gazier a Challe v úvode stretnutia s Edenom zaviedli diskusiu na Jordánsko.

V nedeľu 14. októbra generál Maurice Challe a Albert Gazier (zastupujúci Pineaua, ktorý bol na rokovaní BR v New Yorku), leteli do Británie a stretli sa s Edenom v Chequerse. Keďže aj Lloyd bol ešte v New Yorku, zastúpil ho Anthony Nutting. Rozhovor sa točil okolo problému vstupu Iračanov do Jordánska. Gazier apeloval na Britov, aby zastavili vstup irackých vojsk do Jordánska. Povedal, že je to hra s ohňom, lebo Izraelčania sú z toho nervózni a potreba riskovať, aby sa Británia a Francúzsko dostali za súčasnej situácie do nepriateľských táborov na Blízkom východe.⁴⁵ Nutting pripomenul, že to bol britský nápad poslať iracké

⁴¹FO 371/121781 from Duke (Amman), 13. 10. 1956.

⁴²FO 371/121781 to Duke (Amman), 14. 10. 1956.

⁴³British Chiefs of Staff assessment, 10. 10. 1956. In: LUCAS, ref 17, s. 79.

⁴⁴TROEN, Selwyn Ilan: Ben-Gurion's Diary. The Suez-Sinai Campaign. In: TROEN, Selwyn Ilan – MOSHE, Shemesh, ed.: The Suez-Sinai Crisis 1956. Retrospective and Reappraisal. London: Frank Cass, 1990, s. 301; BRECHER, ref 7, s. 278.

⁴⁵NUTTING, Anthony: No End of a Lesson. The Story of Suez. London: Constable, 1967, s. 91.

jednotky do Jordánska. Eden ho zarazil a vyhlásil, že požiada Iračanov, aby presun dočasne pozastavili.⁴⁶

Potom Gazier zmenil tému a spýtal sa Edena ako bude Británia reagovať, ak Izrael napadne Egypt. Eden odpovedal, že napriek *Trojstrannej deklarácii* z roku 1950 si nevie predstaviť, že by bojoval za záchranu Džamála Abdannásira. Potom Gazier naznačil, že Francúzi chcú povzbudiť Izrael k tomuto kroku, na čo Eden po ďalšej diskusii dodal: nie je našou povinnosťou zastaviť Izraelčanov, ktorí útočia na Egyptčanov. Nutting sa opýtal, či Izrael počíta s takým útokom. Challe mu potom naznačil možný plán akcie pre Britániu a Francúzsko na fyzické ovládnutie Suezského prielavu: Izrael po dohode udrie na Egypt a bude mať dostatok času, aby obsadil väčšinu Sinajského polostrova až po prielav. Vtedy Británia a Francúzsko predložia ultimátum, v ktorom vyzvú obe strany, aby stiahli svoje sily na vzdialenosť 10 míľ od Suezského prielavu a umožnili spojeneckým silám zasiahnuť a obsadiť prielav pod zámenkou, že ho zachraňujú pred vojnovými škodami. Strana, ktorá neprijme podmienky ultimáta, bude napadnutá spoločnými britsko-francúzskymi silami, ktoré obsadia brehy prielavu od Port Saïdu až po Suez, čím oddelia od seba bojujúce strany. A tak obe mocnosti získajú kontrolu nad celým prielavom, pričom budú môcť tvrdiť, že oddelujú bojujúce strany a hasia nebezpečný vojnový požiar. Tým sa obnoví spojenecká správa prevádzky prielavu a ovládnutím vstupných prístavov, ktoré sú teraz v rukách Egypta, aj dohľad nad plavbou, a tým prelomenie blokády izraelských lodí.⁴⁷

Eden na návrh neodpovedal, ale sľúbil Gazierovi, že ho preštuduje a odpoveď Molletovi prinesie o dva dni Nutting. Francúzi boli prekvapení, že Eden s týmto variantom doteraz neráta.⁴⁸ Nutting si bol istý, že Eden sa rozhodol prijať francúzsky plán, preto po odchode francúzskych hostí sa snažil získať čas a navrhol, aby sa za neprítomnosti Lloyda neprijímalo žiadne pevné rozhodnutie. Eden okamžite volal do New Yorku a presviedčal nechotného Lloyda, aby sa na druhý deň vrátil do Londýna. Lloydov pracovný plán počítal s dlhším pobytom v USA, ale teraz naň Eden, čerstvo ovplyvnený myšlienkami Francúzov, naliehal, aby sa okamžite vrátil domov. Lloyd napriek tomu nezrušil niektoré dôležité stretnutia a vrátil sa až v utorok 16. októbra ráno.⁴⁹ Nutting mal medzitým rokovať s niekoľkými právnymi expertmi a sám navrhol, aby bol hlavný právny poradca *Foreign Office* sir Gerald Fitzmaurice medzi tými, ktorí budú konzultovaní. Eden sa postavil proti návrhu slovami: „Právniky sú vždy proti, nech robíme čokoľvek. Toto je politická záležitosť.“⁵⁰

Anthony Nutting konzultoval s Ivone Kirkpatrickom a Archibaldom Rossom. Napriek tomu, že Kirkpatrick podporoval použitie sily proti Egyptu, on aj Ross sa ostro postavili proti francúzskemu plánu. Tvrdili, že Lloydova činnosť v New Yorku vyjde navnívoč, dôjde k ignorovaniu *Trojstrannej deklarácie*, USA sa postavia proti plánu a OSN ho odsúdi. V Commonwealthe dôjde k rozkolu, stabilita prozápadných režimov na Blízkom východe bude v nebezpečenstve a britské a francúzske ropné zariadenia budú ohrozené.⁵¹ Eden okamžite odmietol toto stanovisko a plán Challosa a Gaziera predložil na neformálnom ministerskom stretnutí 16. októbra, kde boli Head, Monckton, Thorneycroft, Kilmuir a Macmillan. Nutting zhrnul svoje výhrady a Monckton mierne protestoval, ostatní ministri súhlasili s Edenom.⁵² Lloyd odvolaný z New Yorku prišiel na Downing Street, keď bola schôdzka v plnom prúde a bol zatiahnutý do rokovaní o francúzskom návrhu, o ktorom predtým nič nepočul. Nutting ho privítal

⁴⁶FO 371/121488 Foreign Office to Baghdad, 14. 10. 1956.

⁴⁷NUTTING, ref 45, s. 93.

⁴⁸CHALLE, Maurice: Notre Révolte. Paris 1968, s. 27-28.

⁴⁹LLOYD, ref 22, s. 164-165.

⁵⁰RHODES, James Robert: Anthony Eden. London : Weidenfeld and Nicolson, 1986, s. 521.

⁵¹NUTTING, ref 45, s. 97.

⁵²LAMB, Richard: The Failure of the Eden Government. London : Sidwick and Jackson, 1987, s. 231-233; THOMAS, Hugh: The Suez Affair. London : Weidenfeld and Nicolson, 1986, s. 113.

správou, že rokovania s Egyptom boli zrušené. Lloyd sa spočiatku staval proti francúzskemu plánu, ale skľučujúce správy, ktoré priviezol z New Yorku len posilnili rozhodnutie Edena použiť silu, a tak nakoniec podľahol Edenovmu nátlaku.

Nutting s ľútosťou sledoval rozhodnutie prijať francúzsky plán. Eden odvrhol výstrahu Núrího as-Sa'ída a Británia hodlala vstúpiť do agresívnej aliancie s Francúzskom a Izraelom s cieľom zvrhnúť Džamála 'Abdannásira a ovládnuť Suezský prieplav. „Naše tradičné priateľstvo s arabským svetom sa malo zavrhnúť, politika udržiavania rovnováhy v dodávkach zbraaní medzi Izraelom a arabskými štátmi sa mala zrušiť a celá naša úloha mierotvorcu na Blízkom východe sa mala zmeniť a my sme sa mali zúčastniť na cynickom akte agresie, preoblečení čiastočne za hasičov a čiastočne za policajtov, pričom sme vedeli, že naše hadice striekajú benzín, a nie vodu a že striekame na napadnutého a nie na útočníka.“⁵³

Francúzsky návrh nebol jediným blízkovýchodným komplotom, ktorý mal priniesť ovocie. Irak s britským a americkým súhlasom, ak nie povzbudením, konšpiroval s cieľom zosadiť sýrsku vládu a iracké jednotky v sile jednej brigády boli sústredené neďaleko hraníc s Jordánskom. To umožnilo Izraelčanom rozširovať chýry, že Jordánsko s irackou pomocou hodlá napadnúť Izrael. Izraelská kontrašpionáž využila situáciu a začala šíriť falošné správy o tom, že iracké jednotky vstúpili do Jordánska. Chcela vyvolať dojem, že Izrael v rámci preventívnej sebaobrany zaútočí na Jordánsko.⁵⁴

Boli urobené predbežné opatrenia na ďalšie anglo-francúzske rokovania 17. októbra. Eden telefonoval do Paríža a žiadal stretnutie o deň skôr, v utorok 16. októbra. Popoludní 16. októbra Eden a Lloyd odcestovali do Paríža a neskoro večer päť hodín rokovali s Molletom a Pineauom v hoteli Matignon. Rokovania sa viedli v najväčšej tajnosti. Nerobila sa žiadna zápisnica, na schôdzu nebol pozvaný ani britský veľvyslanec Gladwyn Jebb. Lloyd urobil posledný pokus na záchranu rokovaní s Egyptom tvrdením, že keď Británia a Francúzsko nemôžu presadiť návrh 18 štátov, môžu zaisťiť medzinárodnú správu s presnými pravidlami vo veci poplatkov a stanovením percenta výnosov na rozvoj priepľavu.⁵⁵ Mollet, podporovaný Pineauom, povedal, že to vôbec nestačí. Potom sa rozhovor stočil na zámery Izraela. Pineau povedal, že Izraelčania nebudú ticho sedieť a sledovať ako Egyptania a Sýrčania absorbujú stále viac ruských zbraní, ale čoskoro zaútočia. Mollet a Pineau viackrát uviedli, že Izraelčania sú čoraz nespokojnejší a prevažuje názor, že ak Egyptu v súvislosti s priepľavom nebude urýchlene vnútená nejaká dohoda, Izrael bude konať.⁵⁶

Americká administratíva pojala podozrenie. Vojenský pridelenec USA v Tel Avive hlásil, že jeho francúzsky a britský kolega sa správajú tajomným a nekomunikatívnym spôsobom a nie sú ochotní debatovať s ním o tom, ako odhadujú izraelské vojenské zámery. Také konzultácie boli živou súčasťou agendy *Trojstrannej deklarácie*. Prezident Eisenhower bol znepokojený, hoci bol zaujatý vrcholiacou volebnou kampaňou. Americké diplomatické misie dostali príkaz starostlivo sledovať anglo-francúzske zámery. Tieto zisťovania však neboli úspešné.⁵⁷ Medzitým v Izraeli bolo prijaté rozhodnutie o invázii do Egypta. David Ben Gurion naznačil novú politiku v dlhom prejave v Knesete 17. októbra. Len zbežne sa zaoberal Jordánskom, ktoré bolo dovtedy v centre pozornosti a pripomenul poslucháčom, že skutočným nepriateľom je Egypt a ostro zaútočil na režim Džamála 'Abdannásira. Dátum je dôležitý, je to deň po tajnom britsko-francúzskom stretnutí v Paríži. Je jasné, že Ben Gurion dostal v predchádzajúci večer od Francúzov „zelenú“.⁵⁸

⁵³NUTTING, ref 45, s. 94.

⁵⁴SEALE, Patrick: *The Struggle for Syria. A Study of Post-War Politics, 1945 – 1958*. London : Oxford University Press, 1965, s. 276; DAYAN, ref 9, s. 59; MEIR, Golda: *My Life*. London : Weidenfeld and Nicolson, 1975, s. 247.

⁵⁵LLOYD, ref 22, s. 173.

⁵⁶Tamže, s. 174.

⁵⁷JOHNSON, ref 25, s. 88.

⁵⁸Tamže, ref 25, s. 90.

Eden v spomienkach napísal, že požiadal Francúzov, aby dali Izraelu najavo, že Británia bude brániť Jordánsko proti izraelskému útoku. Ak Izrael pomýšľa na napadnutie nejakého arabského štátu, napísal Eden, z nášho hľadiska bude lepšie, ak obeťou bude Egypt, a nie Jordánsko. Eden a Lloyd súhlasili, že so súhlasom vlády, ak Izrael napadne Egypt, sa Británia pripojí k Francúzsku pri zásahu na ochranu Suezského priepľavu. Jeden francúzsky zdroj cituje Edena, že jednoducho nechce nič vedieť o izraelských plánoch. Ak začnú bojovať, pošlem ultimátum. A len keď to bude odmietnuté (Egyptom), dám naše konvoje do pohybu. V komuniké sa hovorilo, že sa uskutočnila všeobecná výmena názorov v duchu najužšieho anglo-francúzskeho priateľstva.⁵⁹

Eden sa pridržiaval svojho postoja, ktorý sa ešte skomplikoval súhlasom s účasťou Izraela na plánovanom útoku. Lloydovi sa nepáčil francúzsky plán so zaťahovaním Izraela do akcie proti Egyptu.⁶⁰ Podporoval ho Nutting, ktorý považoval také konanie za nerozumné. Opozíčníci si mysleli, že pristúpiť na to, bude znamenať, že Arabi sa zjednotia na podpore Egypta. Eden hoci priznával, že situácia je zložitá, keď ju položil na misku váh a na druhú zničenie Džamála 'Abdannásira a jeho vplyvu na Blízkom východe, prevládalo zničenie. Eden tiež poslal izraelskému premiérovi list so žiadosťou, aby neútočil na Jordánsko. V prípade útoku na Egypt Británia podporí Izrael, aj keby to musela v OSN poprieť.⁶¹ Z toho vidno, že Londýn opustil predošlú politiku a Izrael sa stal tromfom proti Džamálovi 'Abdannásirovi. Túžba obnoviť stratené pozície a zvrhnúť revolučný egyptský režim, ktorý predstavoval prekážku na ceste k tomu cieľu, spôsobili, že v britskej politike sa pomaly začínali prejavovať tendencie ústupu od rezervovaného postoja voči Izraelu.

Len obmedzený počet ľudí vedel, aké rozhodnutia boli v Paríži prijaté. O dva dni bol z ministerstva obrany odstránený sir Walter Monckton, známy „váhavec“ a nahradil ho Antony Head. Podľa informácií neskôr publikovaných v USA, tak na *Foreign Office*, ako aj na *Quai d'Orsay*, došlo k reorganizácii bežných postupov na najvyššej úrovni.⁶² Britská vláda bola informovaná o parížskych rokovaniach a o dohode, že keď Izrael zaútočí na Egypt, Británia a Francúzsko zasiahnu v záujme ochrany priepľavu. Došlo k urýchleniu anglo-francúzskych vojenských príprav, hoci bez veľkého objasňovania politických cieľov. Navyše, medzinárodná pozornosť sa stále viac sústreďovala na prejavy nespokojnosti vo východnej Európe, osobitne v Poľsku a v Maďarsku.

* * * * *

Tajný dohovor v Sèvres sa týkal tajne plánovanej vojenskej spolupráce medzi Veľkou Britániou, Francúzskom a Izraelom proti Džamálovi 'Abdannásirovi. Jeho podstatou bola britsko-francúzska vojenská okupácia zóny Suezského priepľavu, uskutočnená pod pláštikom zásahu do bojov medzi Izraelom a Egyptom, v záujme ochrany priepľavu pred vojnovými škodami. Tajný dohovor bol odpoveďou na britskú potrebu, nie na potrebu Francúzska alebo Izraela. Eden sa snažil zlúčiť dve nezlučiteľné politiky; jednu, tradičnú britskú proarabskú politiku a druhú, zničenie Džamála 'Abdannásira, ktorý sa stal hrdinom arabského sveta bez ohľadu na to, že niektorí arabskí vodcovia naňho hľadeli s nedôverou. Základňou britského vplyvu v arabskom svete však boli títo vodcovia, nie ich ľud. Ich vodcovstvo a ich životy by boli ohrozené otvorenou britskou vojnou proti Egyptu Džamála 'Abdannásira, pretože by ich to nútilo vybrať si medzi Džamáloom 'Abdannásirom a Britániou. Buď by sa museli vzdať britskej pod-

⁵⁹BUTLER, R. A.: *The Art of Possible*. London : Hamish Hamilton, 1971, s. 192.

⁶⁰LLOYD, ref 22, s. 166.

⁶¹BASJŮNĪ, Saláh: *Mísr wa azmat os-Suwajs*. (Egypt a Suezská kríza). Káhira 1970, s. 185; LUNT, James: *Hussein of Jordan. A Political Biography*. London : Macmillan, 1989, s. 31.

⁶²JOHNSON, ref 25, s. 87.

pory, ktorá bola základom ich moci, alebo sa vzdať každého zdania ľudovej podpory vlastného obyvateľstva. Ani Francúzsko ani Izrael neboli zaťaženi takými úvahami, pretože obaja boli otvorene nepriateľskí voči Arabom, tak vodcom, ako aj ľudu.⁶³

Izraelská vláda dostala 18. októbra pozvanie, aby vyslala delegáciu do Francúzska na rokovania o spoločnej akcii. Izraelská delegácia, v ktorej bol Ben Gurion, Dajan a Peres, letela na vojenské letisko pri Paríži a tajne pokračovala do jednej vily v Sèvres. Tam sa zišli s hostiteľmi: Mollet, Pineau a Bourghès-Maunoury. Po všeobecnej diskusii Ben Gurion predložil návrh, ktorý, ako sám priznával, sa mohol zdať fantastický. Jordánsko nepovažoval za životaschopné: oblasť na východ od rieky Jordán mala byť daná Iraku a západný breh mal byť začlenený do Izraela. Aj Libanon sa mal vzdať moslimských okresov, aby si zaistil stabilitu založenú na kresťanských oblastiach. Rozšírený Irak a južné časti Arabského polostrova mali patriť do britskej sféry vplyvu. Francúzsko malo mať úzke vzťahy s Izraelom a malo mať vplyv v Libanone a možno v Sýrii. Tiranská úžina mala byť pod izraelskou kontrolou a Suezský prieplav mal mať medzinárodný status.⁶⁴

Francúzi považovali tieto grandiózne predstavy za dosť rozptyľujúce. Mollet obrátil diskusiu na Džamála cAbdannásira a Pineau naznačil, že by bolo chybou pokúšať sa vyriešiť všetky problémy naraz. Ben Gurion súhlasil: bude nutné postupovať po etapách. Prioritou bolo zaistiť si dobrú vôľu Britov, po druhé nastoliť rozumnejší režim v Egypte. Treťou úlohou bolo reorganizovať Blízky východ. Pineau sa znova snažil usmerniť pozornosť na blížiacu sa vojenskú kampaň. Ben Gurion povedal, že Izrael sa rozhodol napadnúť Egypt, ale potrebuje vzdušnú podporu od Británie a Francúzska, nie pre svoju kampaň na Sínaji, ale na zabezpečenie Tel Avivu, Hajfy a ďalších izraelských miest proti možnému bombardovaniu. Poskytne Francúzsko Izraelu vzdušný dáždnik a presvedčí Britániu, aby urobila to isté? Ben Gurion povedal, že všetko, čo chce, je spolupráca francúzskeho letectva: izraelské sily sú schopné obsadiť prieplav bez pomoci.⁶⁵ Bourghès-Maunoury okamžite súhlasil, lebo bol presvedčený, že pád Džamála cAbdannásira povedie automaticky k ukončeniu alžírskoho povstania. Mollet a Pineau si neboli takí istí. Zatiaľ čo panarabské predstavy egyptského prezidenta hrozili vyvolať ozbrojený medzinárodný konflikt, preventívna vojna príliš zavaňala diktátorskými spôsobmi.

Britská vláda sa až 21. októbra dozvedela, že izraelskí predáci sú na návšteve v Paríži a bolo rozhodnuté, že Lloyd sa pripojí k rokovaniam cestujúc inkognito. Keď sa dostal do vily v Sèvres, našiel skupinu vyčerpaných a ospalivých ľudí. Napriek tlaku svojich kolegov bol Ben Gurion stále neochotný prijať to, čo považoval za britský scenár, podľa ktorého Izrael dobrovoľne prevezme na seba hanbu, aby si Briti a Francúzi mohli umývať ruky v čistej vode. V jednej chvíli Ben Gurion hrozil, že sa vráti do Izraela. Pineau predviedol svoju galskú šikovnosť a Ben Gurion súhlasil s pokračovaním rokovaní, hoci atmosféra bola podráždená. Selwynovi Lloydovi sa zdala celá záležitosť nechutná. Šokoval ostatných návrhom, že dohoda s Egyptom o Suezskom prieplave by nemala byť úplne vylúčená, hoci výsledkom by bolo posilnenie Džamála cAbdannásira. To ukázalo Izraelčanom a Francúzom, že Lloyd nepochopil správne, čo sa plánuje. Lloyd potom prešiel k anglo-francúzskemu časovému plánu, ale to iba vyvolalo Ben Gurionov hnev. Izrael, povedal, si neželá byť označovaný ako agresor. Dajan zasiahol a povedal, že Ben Gurion vyhlásil, čo Izrael nie je ochotný urobiť: je však ochotný podniknúť odvetnú akciu proti Egyptu. V rámci útoku na Sinajský polostrov budú neďaleko prieplavu vysadení parašutisti. Potom môže byť predložené anglo-francúzske ultimátum, a keď termín vyprší, anglo-francúzske bombardovanie egyptských letísk sa môže začať. Lloyd ne-

⁶³LOVE, ref 15, s. 435.

⁶⁴BAR-ZOHAR, ref 3, s. 236-237; THOMAS, ref 3, s. 169.

⁶⁵BEAUFRE, André: The Suez Expedition. London : Faber, 1969, s. 66-67; PINEAU, Christian: 1956 Suez. Paris : Robert Lafont, 1976, s. 127-133.

mal námietky, ale naliehal, že izraelská vojenská akcia musí mať väčší rozsah, lebo len vtedy ospravedlní britskú intervenciu. Británia má priateľov, ktorí by neradi videli ako Británia začína vojnu. Maurice Bourghès-Maunoury bol zvedavý, či francúzske lietadlá môžu operovať zo základní na Cypre. David Ben Gurion sa potom opýtal Lloyda, akú pozornosť Briti venovali obrane izraelských miest v čase medzi začiatkom akcie a anglo-francúzskou intervenciou. Selwyn Lloyd sa sťažoval, že toto je nová otázka, ktorú nečakal. Bol to dlhý deň a rokovania boli prerušené spormi a neistotou. Bolo dohodnuté, že Lloyd sa vráti do Londýna a podá správu Pineauovi nasledujúci deň.⁶⁶

Na druhý deň prebehli bilaterálne rokovania medzi Izraelom a Francúzskom a po obede sa obe delegácie stretli oddelene. Lloyd ešte nebol vstave podať správu Pineauovi, a tak Pineau cestoval do Londýna a stretol sa pri večeri s Edenom a Lloydom. Francúzi teraz museli hrať úlohu sprostredkovateľa. Eden povedal Pineauovi, že Británia nebude namietat' proti zničeniu egyptského letectva, ale neželá si vidieť, aby izraelské sily obsadili Suezský prieplav. Pineau sa pýtal, či Británia bude skutočne bojovať, aby zabránila Izraelčanom dostať sa k prieplavu. Eden prisvedčil a dodal, že je nutné mať záruky, že Izrael nenapadne Jordánsko. Pineau, znepokojený, že dve krajiny plánujú bojovať v tej istej vojne, z takých odlišných motívov, sa snažil o objasnenie britskej pozície, ale neúspešne.⁶⁷

Keď sa Pineau vrátil do Sèvres a podal správu o rozhovoroch v Londýne, Ben Gurion sa rozčúľil nad britskou dvojitárnosťou, hoci Dajan a Peres neboli takí nahnevani. Británia súhlasila s úpravou ultimáta pridaním výzvy na zastavenie pal'by, takže každé bombardovanie izraelských miest by znamenalo jeho porušenie a malo tam byť zvláštne ustanovenie pre francúzske a britské sily, aby vstúpili do zóny prieplavu. Británia chcela tiež skrátiť čas medzi počiatočným izraelským útokom a anglo-francúzskym zásahom. Patrick Dean a Donald Logan z *Foreign Office* sa potom pripojili k diskusii a Ben Gurion spustil tvrdú kritiku na tradičnú britskú vierolomnosť. Mollet sa pokúšal upokojiť situáciu. Ben Gurion naliehal, že každá dohoda musí mať písomnú formu a Briti povedali, že sa musia poradiť s Edenom. Na druhý deň Eden napísal Pineauovi, že Británia v skutočnosti nepožiadala Izrael o žiadnu konkrétnu akciu. Británia jednoducho dostala otázku, ako bude reagovať na určité možnosti.⁶⁸

Na Deň OSN, 24. októbra, bol v Sèvres podpísaný trojstranný dokument na bielom papieri (bez hlavičky). Podľa Pineaua mala dohoda sedem článkov: prvý sa týkal izraelského rozhodnutia podniknúť 29. októbra rozsiahlu vojenskú akciu na dosiahnutie oblasti Suezského prieplavu; v druhom, na základe izraelského rozhodnutia (§1) britská a francúzska vláda vyjadrili odhodlanie vyzvať Egypt a Izrael, aby prerušili bojové akcie a siahli svoje jednotky na vzdialenosť 10 míľ od prieplavu. Od Egypta sa malo požadovať, aby prijal dočasnú okupáciu zóny Suezského prieplavu, aby bola zaistená slobodná premávka lodí všetkých štátov, pokiaľ sa nedosiahne konečné urovanie. Bude dané na vedomie, že ak by bojujúce strany neprijali tieto návrhy, anglo-francúzske sily použijú všetky nevyhnutné prostriedky, aby presadili svoje požiadavky.⁶⁹

Pineau uvádza, že tento článok bol neuspokojivým kompromisom medzi radikálne rozdielnymi stanoviskami. Pre Izraelčanov bolo hlavným cieľom zničenie egyptskej armády na Sinaji. Boli by dali prednosť zaobidneniu sa bez anglo-francúzskej vojenskej intervencie a sami by boli obsadili zónu prieplavu. V prípade potreby boli pripravení zaútočiť na Káhiru s cieľom zvrhnúť Džamála 'Abdannásira. Mollet a Pineau by boli radšej nechali Izraelčanov konať samých s prípadnou vzdušnou a logistickou podporou: podľa nich sa sotva dalo reál-

⁶⁶DAYAN, ref 5, s. 231-234.

⁶⁷FINER, Herman: Dulles over Suez. London : Heinemann, 1979, s. 341-342; LLOYD, ref 22, s. 186-187; PINEAU, ref 65, s. 134-135;

⁶⁸BROMBERGER, Merry and Serge: Secrets of Suez. London : Sidgwick and Jackson, 1957, s. 100-101; BRECHER, ref 7, s. 273.

⁶⁹BAILEY, Sydney D.: Four Arab-Israeli Wars and the Peace Process. London : Macmillan, 1990, s. 138.

ne očakávať, že sa podarí okupovať zónu prielavu a udržať obe nepriateľské strany od seba. Keďže Briti boli neústupní, najprv neochotne pristali Francúzi a potom Ben Gurion. V treťom článku sa uvádzalo, že ak Egypt odmietne anglo-francúzsky návrh, Británia a Francúzsko začnú útok proti Egyptu 31. októbra v ranných hodinách. Nič sa nehovorilo o zásahu proti Izraelu, v prípade, že jeho sily rozvíjajúce počiatkový úspech sa dostanú k prielavu bližšie ako 10 míľ.⁷⁰

Štvrtý článok dovoľoval Izraelu obsadiť Aqabský záliv a ostrovčeky Tírán a Sináfír s cieľom zabezpečiť pre izraelské lode slobodnú plavbu do prístavu Eilat. V piatom článku sa Izrael zaviazal nenapadnúť Jordánsko počas akcií proti Egyptu; keby v tomto čase Jordánsko napadlo Izrael, Británia mu nepríde na pomoc. Šiesty článok stanovil, že dokument zo Sèvres bude držaný dva roky v tajnosti, ustanovenie, ktoré Pineau považoval za podivné vzhľadom na počet ľudí, ktorí vedeli o jeho existencii a dokonca poznali jeho obsah. Siedmy článok uvádzal, že protokol musí byť schválený všetkými tromi vládami.⁷¹

Dokument troch štátov, píše Christian Pineau, bol preniknutý medzerami, ťažkosťami a dvojznačnosťou. Odmietnutie Británie prevziať akúkoľvek zodpovednosť za izraelský útok na Egypt sa druhým dvom stranám zdal vrcholom pokrytectva. Francúzsko a Izrael uzavreli dodatočnú bilaterálnu dohodu, podľa ktorej Francúzsko umiestni vojenské lietadlá v Izraeli a francúzske lode dostanú k dispozícii prístavné zariadenia v Izraeli. Edenov následný pokus, aby boli všetky kópie dohody troch štátov zničené, bol bezvýsledný.⁷²

Medzitým sa blížilo vyvrcholenie drámy. Ben Gurionov prejav v Knesete 17. októbra bol určený na to, aby pripravil izraelskú mienku na radikálnu zmenu politiky. Ďalší krok bol prijatý 25. októbra: jeden izraelský hovorca oznámil, že egyptskí partizáni operujúci z pásma Gazy obnovili svoje nájazdy na izraelské územie. Dôvod bol teraz zverejnený. Na druhý deň izraelské ozbrojené sily začali mobilizovať a následne bola oficiálne oznámená „čiasťočná mobilizácia“. V ten deň prišiel neočakávaný zásah zo strany USA, keď prezident Eisenhower poslal dve vážne výzvy Ben Gurionovi, aby sa v súvislosti s mobilizáciou zdržal akýchkoľvek vojnových akcií. V druhej správe, poslanej na druhý deň ráno, Eisenhower naliehal na Ben Guriona, aby jeho vláda neurobila nič, čo by mohlo ohroziť mier.⁷³ Neskôr bolo povedané, že tieto výzvy viedli Ben Guriona, aby predsunul termín invázie do Egypta o šesť dní.

Západné reakcie na izraelskú mobilizáciu boli rýchle. Bolo zverejnené, že britský veľvyslanec v Tel Avive sir John Nicholls navštívil Ben Guriona a varoval ho, že akýkoľvek izraelský útok na jordánske územie automaticky uvedie do života sankcie anglo-jordánskej zmluvy. Ben Gurion sucho poznamenal, že veľvyslanec zrejme ešte nedostal od svojej vlády najnovšie informácie.⁷⁴ Izraelské jednotky v sile dvoch divízií sa medzitým sústredili na viacerých miestach, vrátane Eilatu, na južnom cípe izraelských hraníc; ich pohyby bolo možné sledovať z britskej základne v Aqabe, hneď na druhej strane hraníc. Správy o tom dostával Antony Head, britský minister obrany. Vo Washingtone si uvedomovali, že pravidelný tok dôverných informácií medzi spojencami v poslednom období ustal.

CIA samozrejme získala dostatok informácií o tom, že izraelská mobilizácia súvisí s plánovaným útokom na Egypt.⁷⁵ Výstraha, ktorú v tejto súvislosti prezident Eisenhower adresoval Edenovi a Ben Gurionovi, vyplývala zo správ CIA. Výhovorky a zapieranie adresátov stavalo Eisenhowera do chúlостivej situácie: ťažko mohol svojich spojencov označiť za klamárov a sprisahancov, skôr než ich usvedčia činy. Rýchla a účinná protiakcia by zasa bola odstránila dôkazy jej opodstatnenosti. Rozhodol sa preto vyčkať. Diplomatický kolaps v srdci

⁷⁰Tamže, s. 138.

⁷¹Tamže, s. 139.

⁷²PINEAU, ref 65, s. 149-154; THOMAS, ref 3, s. 194-195; LLOYD, ref 22, s. 188.

⁷³BRECHER, ref 7, s. 274; DAYAN, ref 5, s. 248.

⁷⁴NEFF, ref 31, s. 357.

⁷⁵KYLE, Keith: Suez. London : Weidenfeld and Nicolson, 1991, s. 344-345. NEFF, ref 31, s. 405.

atlantickej aliancie bol úplný. Podvečer o pol piatej, v pondelok 29. októbra, izraelské obrnené jednotky vo veľkej koncentrácii a s veľkou rýchlosťou vtrhli na egyptské územie. Z Aqaby ich sledovali britskí husári. Suezská vojna sa začala.

* * * * *

Izraelský útočný plán bol skvelý a plne využíval plody mnohomesačnej politickej, vojenskej a psychologickej prípravy.⁷⁶ V roku 1954 izraelská rozvedka zistila, že Egyptania pripravujú zásadnú reorganizáciu obrany na Sinaji. Izraelské útoky od februára 1955 nútili Egypt'anov, aby budovali nové obranné línie vo forme silných predsunutých postavení blízko od pásma Gazy a od osady al-^cAwdža, kde bola významná cestná križovatka, ktoré Izrael obsadil po prvý raz koncom decembra 1948 a potom v septembri 1955. Egypt sústredený na tieto predsunuté pozície trvalo ohrozované izraelskou paľbou, zanedbal obranu celej strednej a juhovýchodnej oblasti Sinajského polostrova, najmä púštnu cestu z osady al-Kúntillá cez priesmyk Mítlá do Port Tawfíqu pri južnom vstupe do Suezského priepľavu oproti Suez. V celej tejto obrovskej oblasti sa 29. októbra nachádzalo len asi 1 500 mužov rozptýlených do malých oporných bodov pri osadách at-Tamad a Nachl.⁷⁷

Podľa plánu bolo treba okamžite hlboko preniknúť do tohto temer nechráneného stredú vy-sadením parašutistov pri priesmyku Mítlá a vyslať im na pomoc obrnenú brigádu púšťou po slabo bránenej ceste al-Kúntillá – at-Tamad – Nachl – priesmyk Mítlá. Ak sa to podarí, okamžite to pritiahne pozornosť egyptského hlavného velenia na priesmyk Mítlá a izoluje stred polostrova. Zároveň s výsadbom ďalšia masívna izraelská úderná sila zaútočí z oblasti al-^cAwdža na hlavné egyptské obranné pozície okolo osady Abú ^cUdžajla, na druhej dôležitej transsinaj-skej ceste do Ismá'ílije. V plánovanom čase sa začne tretí veľký útok proti Rafahu ďalej na sever, ktorým bude odrezané pásmo Gazy a otvorená pobrežná cesta na západ do al-Qantary na východnom brehu priepľavu. Ďalšia úderná sila bude poslaná z prístavu Eilat dolu pobrežím Aqabského zálivu, aby dobyla Šarm aš-Šajch.⁷⁸

Treba zdôrazniť, že Ben Gurion a Dajan pri plánovaní tejto kampane nepočítali, že už 48 hodín po jej začatí bude RAF bombardovať egyptské letiská ani s britsko-francúzsou intervenciou na základe ultimáta predloženého 24 hodín po začiatku útoku. Pôvodný plán počítal s tým, že Izrael bude mať na Sinaji niekoľko voľných dní, ktoré potreboval na „čisté“ víťazstvo a ktoré pôvodne žiadal aj Eden, aby sa vyhol podozreniu z tajného dohovoru.

Útok sa začal náletom štyroch izraelských vrtnových lietadiel, ktoré sa postarali o viacná-sobné prerušenie egyptského telegrafného vedenia na Sinaji. O dve hodiny neskôr 16 izrael-ských nákladných lietadiel typu *Dakota* preniklo na Sinaj. Leteli v malej výške, aby sa vyhli egyptským radarom a smerovali k východnému vstupu do priesmyku Mítlá vzdialeného asi 50 km od Suezského priepľavu. Tam vyskočilo 395 výsadkárov, aby obsadili plánovaný pries-tor a očakávali príchod hlavných síl. Dakotám robili letecký kryt britské Meteory a asi tucet nových francúzskych stíhačiek *Mystère* hliadkovalo pozdĺž priepľavu, s cieľom zabrániť egypt-ským stíhačkám *MiG 15*, aby zasiahli počas výsadku.⁷⁹ Podľa Dajanovho operačného rozka-zu táto výsadková operácia mala vyvolať vojenské ohrozenie priepľavu obsadením objektov v jeho blízkosti.

⁷⁶ZEEVY, Rechavam: The Military Lessons of the Sinai Campaign. The Israeli Perspective. In: TROEN, Selwyn Ilan – Moshe SHEMESH: The Suez – Sinai Crisis 1956. Retrospective and Reappraisal. London : Frank Cass, 1990, s. 64.

⁷⁷O'BALLANCE, Edgar: The Sinai Campaign 1956. London : Faber and Faber, 1959, s. 107-108.

⁷⁸CHILDERS, Erskine B.: The Road to Suez. A Study of Western-Arab Relations. London : Macgibbon and Kee, 1962, s. 285.

⁷⁹SHARON, Ariel (– with David CHANOFF): Warrior. London : Macdonald, 1989, s. 142-145.

Toto samozrejme nebol onen „mohutný útok“, ktorý bol dohodnutý v Sèvres a Dajan ani nemal v úmysle dovoliť vlastným silám, aby postúpili na západ od priesmyku Mítlá. Bol rozhodnutý, že keď Británia a Francúzsko vnesú svoju požiadavku voči Egyptu a Izraelu, aby sa stiahli od Suezského prielavu, nebude tam žiadna izraelská jednotka, ktorá by musela podstúpiť taký nedôstojný krok. Izraelský štáb veľmi pozorne pripravil prvú fázu operácie tak, aby v očiach Egyptanov vyzerala len ako ďalšia protipartizánska odvetná akcia, ktorej rozsah nemôže ospravedlniť použitie sovietskych bombardérov proti izraelským mestám. Po 36 hodinách, keď RAF zaútočí na egyptské letiská, Izrael bude mať voľnú cestu, aby rozvíjal svoj útok. Druhým izraelským cieľom bolo „rozvrátiť organizáciu egyptských síl na sinajskom fronte a spôsobiť ich kolaps“.⁸⁰ Zatiaľ čo parašutisti boli vysadení neďaleko priesmyku Mítlá, ďalej na sever, iné izraelské jednotky útočili na egyptské pohraničné pozície v rámci počiatočných akcií plánu na zničenie šiestich egyptských práporov, ktoré si bránili Sinajský polostrov a pásmo Gazy, a odstránenie hrozby partizánov. Tretím a posledným cieľom z tých, ktoré si Izrael vytýčil, bolo otvorenie Aqabského zálivu ovládnutím Tiranského prielivu.

Pozemný izraelský útok na Sinaji sa začal o piatej popoludní postupom 7. obrnenej brigády smerom na obec al-Kúntillá. Egyptský prezident Džamál Abdannásir dostal o ňom správu v priebehu 10 minút, keďže ju priniesla americká agentúra United Press. Izraelský útok bol prevkapaním pre egyptského prezidenta, lebo nevidel žiaden pádny dôvod, ktorý by ho ospravedlňoval práve v tomto čase. Za posledné týždne bola situácia na egyptsko-izraelskom pomedzí pokojná a väčšina egyptských síl bola z polostrova stiahnutá, aby v prípade spojeneckého útoku na zónu prielavu nedošlo k izolácii týchto jednotiek od jednotiek v delte Nílu. Pešia divízia ponechaná na Sinaji, resp. jej šesť práporov, bolo rozmiestnených pozdĺž línie príméria s Izraelom v trojuholníku Abú Udžajla – Rafah – al-^cAriš a siedma v Šarm aš-Šajchu.⁸¹ Okrem jednotiek národnej gardy umiestnených v pásme Gazy. Egyptské obranné opevnenia boli tak slabo obsadené, že veliteľ pozorovateľov OSN kanadský generál E. Burns písal svojmu nadriadenému, generálnemu tajomníkovi Dagovi Hammarskjöldovi, že „zníženie stavu vojsk v egyptských líniách predstavuje pre Izrael veľké pokušenie“.⁸²

Egyptský prezident však nepovažoval za pravdepodobné, že by Izrael v tomto období podľahol tomu pokušeniu. Keď hodnotil situáciu po znárodnení prielavu, uviedol, že Izrael kvôli uchovaniu si imidžu v Ázii a Afrike a pred svetovou verejnou mienkou, nepristúpi na to, aby robil satelit dvom koloniálnym veľmociam. Keď po rokovaniach v BR OSN zdanlivo kleslo nebezpečenstvo britsko-francúzskeho zásahu, egyptský prezident uviedol, že „Izrael sa nebude ponáhľať s ozbrojenou akciou, keď sa nechce ukázať vo svetle toho, kto znovu zostruje krízu na Blízkom východe, keď sa ukazujú možnosti uvoľnenia napätia, lebo by na seba sústredil veľa kritiky.“ A tak sa izraelský útok proti Egyptu začal a Egyptania nechápali jeho ciele a zámery.⁸³

Egyptský prezident prišiel do budovy veliteľstva armády, pričom nepripúšťal možnosť tajného dohovoru Izraela s Britániou a Francúzskom. Je čudné, že to nepripúšťal ani potom, čo si prečítal izraelské komuniké o vysadení parašutistov v blízkosti Suezského prielavu. Tajný dohovor mu neprišiel na um, pretože vedel, že niečo také by zmietlo všetky arabské probritské režimy a skomplikovalo situáciu Francúzov v severnej Afrike. Z toho dôvodu všetky rozkazy, ktoré vydal, mali za cieľ čeliť izraelskému útoku. Prezident siahol po pripravenom núdzovom pláne, ktorý prerokoval s príslušnými veliteľmi a výsledkom bol obranný plán spo-

⁸⁰DAYAN, ref 9, s. 210.

⁸¹Egyptské zdroje hovoria o vlastných divíziách a práporoch, izraelské zdroje niektoré egyptské prápory označujú ako brigády. Porovnaj: HAJKAL, Muhammad H.: Milaffát as-Suwajs. (Suezské fascikle). Káhira 1986, s. 531; DAYAN, ref 9, s. 72.

⁸²HAIKAL, ref 81, s. 531.

⁸³HEMESHE, Moshe: Egypt. From Military Defeat to Political victory. In: TROEN, Selwyn Ilan – Moshe SHEMESHE: The Suez – Sinai Crisis 1956. Retrospective and Reappraisal. London : Frank Cass, 1990, s. 153.

čívajúci na troch prvkoch: 1. Šesť práporov rozmiestnených pozdĺž línie príméria s Izraelom musí udržať svoje pozície 48 hodín a nedovoliť izraelským silám, aby prenikli do hĺbky polostrova; takisto národná garda sa mala vyhnúť zrážkam v pásme Gazy a keby jej boli vnútorné, mala prejsť na typ zákopovej vojny s cieľom získať čas; 2. v priebehu 24 hodín mali jednotky štvrtej obrnenej divízie prejsť na východný breh Suezského prielavu a postúpiť až k bodu „Bír Rawd Sálím“ v centre Sinaja, kde sa predpokladala hlavná bitka a odrazenie útočníka; 3. v najbližších 24 hodinách malo egyptské letectvo uskutočňovať prieskumné lety, aby bolo pripravené podporiť obrnené jednotky v hlavnej bitke; úloha námorníctva mala v prvej fáze obmedzené úlohy vzhľadom na to, že východné Stredomorie sa hemžilo flotilami.⁸⁴

Hoci sa bitka pre Izrael začala dobre, druhý deň vojny, 30. októbra, izraelské vedenie zachvátili obavy. Ešte pred predložením ultimáta sa totiž dozvedelo, že francúzsko-britské bombardovanie egyptského letectva sa nezačne na úsvite, ale o 12 hodín neskôr, na základe rozhodnutia, že bombardéry *Canberra* netreba vystaviť riziku denného náletu. Tento krok vyvolal u opatrného Davida Ben Guriona hlboké podozrenie a chrípka, ktorá ho prinútila ležať v posteli, len posilnila jeho obavy. Moše Dajan mal čo robiť, aby ho odhovoril od stiahnutia parašutistov od priesmyku Mítlá.⁸⁵ Dajan nestrácal dôveru. Neboli náznaky, že by Jordánsko, Irak alebo Sýria chceli prísť Egyptu na pomoc a dalo sa pochybovať, či sú schopní vykonať viac ako ostreľovať kibutze a pohraničné mestá alebo ohrozovať spojenie. Roztratené obranné pozície, ktoré zaujala jordánska armáda pozdĺž hraníc, potvrdzovali jeho predpoklad, že žiadna ofenzíva proti Izraelu nebola plánovaná.

Aj vo vzduchu vojna pokračovala dobre. Nebolo vidno žiadne *Iljušiny* a *MiGy* neboli aktívne. Hoci parašutisti pri priesmyku Mítlá a jednotka, ktorá im išla na pomoc utrpeli isté straty následkom vzdušných útokov, 30. októbra mali len 50 bojových vzletov. Počas celých 7 dní vojny obe strany vybojovali iba 14 vzdušných súbojov. Dokonca ešte pred zničením egyptských letísk bolo vidno len málo stíhačiek *MiG*. Problém bol ten, že egyptskí piloti ešte nezvládli výcvik na nových strojoch. Počet lietadiel, ktoré egyptské letectvo mohlo poslať do vzduchu bol v skutočnosti oveľa menší, ako uvádzali všetky odhady. Dajan sám priznal, že jeho operatívnu silu na začiatku vojny tvorilo len 30 lietadiel typu *MiG*, 15 typu *Vampire*, 12 typu *Meteor* a rovnaký počet typu *Iljušin*.⁸⁶ Tieto čísla sú oveľa nižšie ako tie, ktoré Izraelčania uvádzali Francúzom, keď žiadali pomoc, zatiaľ čo britský odhad bojovej sily egyptského letectva, ako to uvádzala Keightleyho depeša, hovorí o 80 lietadlách typu *MiG* 15, 57 typu *Vampire*, 12 typu *Meteor* a 45 typu *Iljušin*, bol temer trojnásobný oproti Dajanovým číslam.⁸⁷

Dôvodom tohto rozporu je skutočnosť, že izraelská rozviedka mala informácie z miestnych zdrojov, kým spojenecká rozviedka pracovala s leteckými fotografiami, ktoré prezrádzali počet lietadiel, ale nie ich bojaschopnosť. Nepochybne sa možno spoľahnúť na presnosť Dajanových informácií. Aj keď sa spojenci obávali, že „inštruktori“ z východného bloku by mohli lietať v egyptských strojoch, zdá sa, že rozviedka značne precenila možnosti egyptského letectva, čo pomohlo zvýšiť opatrnosť spojeneckých veliteľov. Izrael samozrejme mohol spojencom predložiť správne údaje, ale necítil potrebu to urobiť. Čím väčšie zdanlivé nebezpečenstvo egyptské letectvo predstavovalo, tým väčšiu podporu mohol Izrael doceliť od svojich francúzskych spojencov vo forme lietadiel, námorného a vzdušného krytia.

Podľa dohody, 30. októbra o 16,15 h, práve keď sa motorizovaná jednotka približila na doštel k svojim druhom parašutistom, tiesneným pod priesmykom Mítlá, Británia a Francúzsko predložili ultimátum. Egypt a Izrael boli vyzvaní, aby zastavili boje a stiahli svoje sily na 10 míľ

⁸⁴HAJKAL, ref 81, s. 532.

⁸⁵FULLICK, Roy – Geoffrey POWELL: Suez: the Double War. London : Leo Cooper, 1990, s. 90.

⁸⁶DAYAN, ref 9, s. 218.

⁸⁷KEIGHTLEY, General Sir Charles, „Operations in Egypt – November to December 1956“. Supplement to the London Gazette, 10 September 1957. In: FULLICK, ref 85, s. 91.

od priepľavu.⁸⁸ Od Egypta sa navyše žiadalo, aby prijal „dočasnú“ okupáciu priepľavu kvôli zabezpečeniu plavby. Tragikomickú situáciu znásobovalo aj 36 francúzskych stíhačiek *Mystère* a rovnaký počet strojov F84F *Thunderstreak*, čakajúcich na izraelských letiskách a pripravených zasiahnuť, ak by egyptské bombardéry *Iljušin* ohrozili Hajfu alebo Tel Aviv. Do Izraela prileteli už skôr zo St. Dizieru a Dijonu, kde tvorili súčasť francúzskeho kontingentu NATO. Väčšina džipov, bezzákladových diel, ťažkých mínometov a výstroja zhodeného pri priesmyku Mítlá z dopravných lietadiel *Nordatlas*, bola tiež francúzska. Tieto lietadlá boli umiestnené na Cypre a operovali bez oficiálnej vedomosti britského veliteľa leteckých síl, pod ktorého velenie patrili.⁸⁹

Ráno 30. októbra egyptský prezident ešte stále nepripúšťal tajný dohovor a poslal svojho dôverníka k veľvyslancovi USA Raymondovi Hareovi a oznámil mu, že egyptská protivzdušná obrana zaznamenala lietadlo typu *Canberra* letiace vo veľkej výške v oblasti Port Saídu a že takýto čin v dobe, keď sa na Sinaji odohrávajú boje, je nebezpečnou provokáciou.⁹⁰ Od tejto návštevy prešlo len niekoľko hodín, keď boli egyptskí veľvyslanci v Londýne a v Paríži pozvaní na ministerstvo zahraničných vecí, kde bol obom odovzdaný text britsko-francúzskeho ultimáta. Prízrak tajného dohovoru sa už začal vynárať, ale Džamál 'Abdannásir tomu nemohol uveriť a uveril, až keď uplynula doba stanovená v ultimáte a večer o šiestej miestneho času spojenecké bomby začali padať na káhirske letisko Almáza, nevelmi vzdialené od jeho rezidencie.⁹¹ Prezident odišiel na generálny štáb, kde okamžite vydal rozkaz o stiahnutí štvrtrej obrnenej divízie, ktorá sa uplynulú noc presunula na Sinaj a o zastavení postupu všetkých ostatných útvarov, ktoré ju mali nasledovať. Tých šesť praporov na predsunutých pozíciách na Sinaji malo pokračovať v odpore ešte 48 hodín, aby sa štvrtá obrnená divízia mohla presunúť späť na západný breh priepľavu.⁹²

Iróniou bola aj námorná bitka neďaleko Hajfy. V ranných hodinách, dávno predtým než vypršalo ultimátum, obyvatelia Hajfy mohli sledovať záblesky diel francúzskeho krížnika *Kersaint* ostreľujúceho egyptský torpédoborec *Ibráhím al-awwal*. Táto bývalá britská loď bola napadnutá *Kersaintom* a dvoma izraelskými torpédoborcami *Jaffa* a *Eilat*, keď sa neúspešne snažila ostreľovať Hajfu. Akcia sa skončila keď bol ochromený *Ibráhím al-awwal* dotiahnutý do prístavu v Hajfe.⁹³ Loď *Kersaint* a ďalšie dve lode *Surcouf* a *Bouvet* neboli súčasťou „operácie Mušketier“, boli určené na ochranu izraelských brehov pred útokmi od mora. Bolo šťastím, že žiaden z granátov nezasiahol lode 6. flotily, ktoré čakali pri brehu na evakuáciu amerických občanov, lebo taká chyba by bola priniesla nepríjemné komplikácie.

Ben Gurion bol 30. októbra namrzený aj reakciou Američanov na jeho dobrodružstvo, hoci to ho natoľko netrápilo ako odklad spojeneckého bombardovania Egypta. Keď čítal Eisenhowerov telegram požadujúci stiahnutie vojsk zo Sinaja, predstaviteľ USA v BR OSN predložil návrh rezolúcie hrozacej Izraelu sankciami, ak nestiahne svoje sily a naliehajúcej na iné štáty, aby hrozili silou alebo ju použili v regióne.⁹⁴ Na žiadosť Británie a Francúzska bolo zasadnutie BR odložené o päť hodín, aby mali čas predložiť ultimátum Izraelu a Egyptu. Obaja spojenci potom vetovali rezolúciu, čo ešte viac roztrpčilo Eisenhowera, ktorý bol už dosť nahnevany na izraelskú ofenzívu spustenú práve vtedy, keď sa chystal svoju volebnú kampaň doviesť do úspešného konca. Mal veľa dôvodov na sťažnosť. V to ráno jeho veľvyslanec v Londýne, ktorý chcel od britského ministra zahraničných vecí získať nejaké informácie o tom, čo sa deje, bol odbitý rečami o krotení Izraela, aby nezaútočil na Jordánsko a veľvyslanec rov-

⁸⁸FULLICK, ref 85, s. 89.

⁸⁹THOMAS, ref 52, s. 134.

⁹⁰HAJKAL, ref 81, s. 533.

⁹¹THOMAS, ref 52, s. 143.

⁹²AZEAU, Henri: *Le Piegé de Suez*. Paris : Robert Laffont, 1964, s. 275.

⁹³DAYAN, ref 9, s. 110.

⁹⁴NEFF, ref 31, s. 360-362.

nako ako prezident sa o ultimáte dozvedeli zo správy tlačovej agentúry.⁹⁵ Eden prijal bezpečnostné opatrenie, že pozdržal svoj telegram Eisenhowerovi so správou o ultimáte, až kým ho dostali Izraelčania a Egyptčania, aby sa vyhol nebezpečenstvu, že prezident v poslednom okamihu naň vyvinie tlak, aby ho neprekladal.

Odvtedy, čo americká administratíva počula 15. októbra, že Izrael mobilizuje, Británia a Francúzsko uvalili na kontakty s USA to, čo Eisenhower nazval „výpadkom komunikácie“. Normálne kanály medzi USA a ich dvoma európskymi spojencami vyschli. V Tel Avive britský a francúzsky vojenský pridelenec, ktorí si zvyčajne voľne vymieňali informácie so svojím americkým kolegom, sa neočakávane prestali rozprávať. Vo Washingtone britský chargé d'affaires nemal čo povedať z dobrého dôvodu, že sám nemal ani potuchy o tom, čo sa deje a rovnako na tom boli aj britskí veľvyslanci v iných hlavných mestách. Nárast šifrovanej komunikácie medzi Parížom a Tel Avivom bol zlovestný. Najprv Američania podozrievali, že sa plánuje akcia proti Jordánsku. Tajomstvo bolo dobre strážené a J. F. Dulles priznal Eisenhowerovi, že bol zmätený, keď sa snažil pochopiť skutočné ciele Britov a Francúzov.⁹⁶ CIA sa možno dozvedela viac ako postúpila Eisenhowerovi, domnievali sa dôveryhodní žurnalisti, ale dôkaz o tom bude ešte treba hľadať v záznamoch CIA.

Hoci Ben Gurion nedôveroval zámerom svojich britských partnerov, izraelská vláda dodržala svoje záväzky a prijala francúzsko-britské ultimátum, lebo jej to nerobilo ťažkosti. Nemala žiadne jednotky vo vzdialenosti 10 míľ od priplavu, a ani im nehodlala dovoliť postúpiť bližšie. Tak ako obaja spojenci očakávali a plánovali, Egypt odmietol prijať ich požiadavky. Zastaviť boje na obranu svojich hraníc a stiahnuť jednotky z pozícií pozdĺž priplavu, by bolo bývalo zrušením suverenity, ktorú by žiadal Egyptan neprežil, ako dobre chápali nepriatelia Egypta. Existujú dôkazy, že egyptský prezident si myslel, že Británia a Francúzsko blufujú a snažia sa zaistiť lacné víťazstvo Izraelu tým, že odraďujú Egyptanov od koncentrácie na odrazenie útoku zo severu. Neskôr Džamál Abdannásir povedal britskému novinárovi Kennethovi Lovemu, že Egyptčania nemohli uveriť, že Briti budú spolupracovať s Izraelom, keďže taký čin je namierený proti ich najvlastnejším záujmom.⁹⁷

S pokračujúcimi bojmi na Sinaji sa začal prejavovať spôsob, ktorý sa stal typickým pre celú kampaň. Zakopaní v dobre opevnených pozíciách, ktoré navrhli nemeckí povojnoví vojenský poradcovia Egypta a neskôr zlepšených ich ruskými nástupcami, pechota bola masívne podporovaná tankmi ruskej výroby, samohybnými delami a iným delostrelectvom. Pokiaľ si egyptskí vojaci boli istí, že ich ústupová línia je nenarušená, odhodlane bojovali, ale keď cítili, že Izraelčania sa im dostávajú za chrbát, zvyčajne sa rozhodli, že nadišiel čas ústupu. Džanove brigády čoskoro využili túto vlastnosť a obchádzali opevnené body kde len mohli. Bola to filozofia „nepriameho priblíženia“, ako ju formuloval Liddel Hart, ktorého teórie ovplyvňovali izraelských vojenských veliteľov od čias Hagany, podobne ako ovplyvňovali nemeckých plánovačov bleskovej vojny v rokoch 1939 a 1940.⁹⁸ Hoci mali Egyptčania lepšiu výzbroj a výstroj, Izraelčania ich prevyšovali v počtoch a využívali svoju pohyblivosť na získavanie výhody koncentrovaním svojich síl niekedy na útok, ale častejšie na ohrozovanie a potom obsadenie opustených egyptských oporných bodov.

Sinajom prechádzali len dve cesty so spevneným povrchom, severnejšia do al-Qantary a druhá do Ismá'ilíje. Pohraničné stanice na oboch cestách Izraelčania obsadili ešte počas prvej noci, ale útok proti hlavným egyptským pozíciám sa začal až nasledujúcu noc, až keď bolo predložené ultimátum a zaistená akcia proti egyptským letiskám. Jednako, veliteľ brigády ge-

⁹⁵FRUS (Foreign Relations of the United States). Volume XVI, The Suez Crisis. 26 July – 31 December 1956. 30. 10. 1956, s. 841-842.

⁹⁶Tamže, 1. 11. 1956, s. 902-916.

⁹⁷LOVE, ref 15, s. 482.

⁹⁸ZEEVY, ref 76, s. 64.

nerál A. Simhoni nerešpektoval Dajanove rozkazy a vrhol 7. obrnenú brigádu do bitky o 24 hodín skôr, ako bolo plánované. Táto hrubá neposlušnosť, ktorá sa týkala útvaru s najväčším počtom izraelských tankov, ohrozila plán na oklamanie Egyptanov čo do rozsahu operácie.⁹⁹ Egyptania zastavili tento útok, a bolo treba 48 hodín tvrdých bojov, aby sa po obsadení Abú Udžajly odpor v tejto centrálnej oblasti zrútil. Egyptania tu odvážne bojovali a dokonca obrnenými silami podnikli protiútok. Táto bitka stojí za zmienku i tým, že to bolo po prvý raz, keď sa vo vojne použili protitankové riadené strely a Izraelčania mali šťastie, že sa im podarilo získať tieto zbrane od Francúzov.¹⁰⁰

Akcia veliteľa 7. obrnenej brigády nebola jediným príkladom slabej disciplíny medzi vyššími veliteľmi – neposlušnosť, ktorá mohla mať katastrofálne následky pre izraelské plány. Keď plukovník Šaron, veliteľ izraelskej výsadkovej brigády, žiadal povolenie postúpiť a zaistiť priesmyk Mítlá, bolo to zamietnuté a bolo mu povedané, aby sa vyhol vážnemu útoku a vyslal dopredu len hliadku. Napriek tomu a bez informovania hlavného veliteľstva nasadil polovicu práporu a podporné zbrane, aby obsadil priesmyk. Stretol sa však s oveľa silnejšími egyptskými silami, ako očakával. Egyptania boli dobre skrytí po oboch stranách úzkeho chodníka a mali podporu ťažkých zbraní a niekoľkých bojových lietadiel. Až po celodennom boji muža proti mužovi, v ktorom padlo 38 výsadkárov a 150 sa zranilo, bol priesmyk Mítlá dobytý.¹⁰¹ Bolo to vcelku bezúčelné mrhanie cennými ostrieľanými vojakmi. Dajan nepodnikol nič proti Šaronovi na základe toho, že rozhodnutie muža na tvári miesta urobiť to, čo považuje za správne, prevažuje neuposlušnutie rozkazov. Bol to samozrejme starý problém dať do súladu iniciatívu s disciplínou. Títo samostatne mysliaci mladí izraelskí velitelia niekedy konali príliš samostatne a akcia 7. obrnenej brigády mohla ľahko privodiť bombardovanie Hajfy a Tel Avivu.

Domnievať sa, že všetky izraelské útvary preukázali vervu a vytrvalosť výsadkárov a príslušníkov obrnených jednotiek, by bolo chybou. Niektoré záložné útvary mali aj starších a menej schopných mužov a žiaden zo záložníkov neprešiel riadnym výcvikom od posledných manévrov. Boli to jednotky, ktoré boli nasadené do bojov 48 hodín po mobilizácii, ich výsledky neboli prekvapujúce. Niektorí dôstojníci boli príliš odvážni, iní prehnane opatrní. Niektoré jednotky k Dajanovej neľúbosti nedosiahli vytýčené ciele.¹⁰² Je zrejmé, že izraelská armáda v žiadnom prípade nebola tou dokonalou vojenskou mašineriou, za akú ju vydávali niektorí propagandisti. Jej prenikavé úspechy vyplynuli z celkovej, pre Izrael priaznivej, situácie.

Bombardovanie egyptských letísk britskými strojmi *Canberra* a *Valiant*, keď sa konečne začalo za súmraku 31. októbra, vyše 12 hodín po plánovanom termíne, presvedčilo egyptského prezidenta, že spojenci neblufovali. Reagoval na to rozkazom, aby sa bojové jednotky stiahli k priplavu, čo sa ľahšie povedalo ako vykonalo. Zároveň vydal inštrukcie, aby bol priplav zablokovaný 50 loďami pripravenými pre tento prípad. Cieľom celej spojeneckej akcie malo byť zabezpečenie nerušenej plavby priplavom. Následne na sýrskom území ženisti sýrskej armády vyhodili do povetria čerpacej stanice na ropovode vedúcom z Iraku.¹⁰³ Tým boli dodávky ropy pre Západ z Blízkeho východu prerušené.

Britská verejnosť bola zdesená správami o bombardovaní Egypta. Vysadiť jednotky, aby oddelili od seba dve bojujúce armády, ktoré ohrozovali bezpečnosť medzinárodnej vodnej cesty bola jedna vec, ale v ultimáte nebola ani zmienka o bombardovaní. Napriek všeobecnej neobľúbenosti Džamála Abdannásira a všetkého egyptského, na hlavu vlády sa zniesla ostrá kritika nielen zo strany labouristickej opozície, ale aj z radov konzervatívnej strany a dokonca aj

⁹⁹NEFF, ref 31, s. 381.

¹⁰⁰O'BALLANCE, ref 77, s. 74.

¹⁰¹DAYAN, ref 9, s. 100-102.

¹⁰²FULLICK, ref 85, s. 95.

¹⁰³HEIKAL, Mohamed H.: Cutting the Lion's Tail. Suez Through Egyptian Eyes. London : Andre Deutsch, 1986, s. 190.

z takých pravicových denníkov, ako boli *Daily Telegraph* a *Daily Mail*. Národná jednota, ktorá nikdy nechýbala, keď britskí vojaci išli do akcie, sa vytratila. Jednako, keď 31. októbra Hugh Gaitskell obvinil vládu v Dolnej snemovni z tajného dohovoru s Izraelom, verejnosť ešte nebola pripravená uveriť takému ohavnému tvrdeniu, najmä keď minister zahraničných vecí kategoricky vyhlásil, že ultimátu nepredchádzala žiadna dohoda.¹⁰⁴

Mohutná vlna britskej i svetovej verejnej mienky proti bombardovaniu znepokojila Mošeho Dajana, ktorý si uvedomil, že čas pracuje proti Izraelu a jeho spojencom a že tlak na zastavenie vojenských akcií bude čoskoro príliš silný na to, aby sa mu dalo vzdorovať. A tak bolo šťastím, že odpor egyptských jednotiek na Sinaji bol pred zrútením. Na strednom úseku predsunuté jednotky postupovali smerom k Ismá'ílíji, zatiaľ čo na severe sa začal útok po línii smerujúcej k al-Qantare. Večer 31. októbra sa začal útok na Rafah v juhozápadnom cípe pásma Gazy. Po 24-hodinovom boji sa Rafah dostal do izraelských rúk a zvyšné skupinky egyptských vojakov ustupovali smerom k al-^cAríšu a ďalej k priplavu. Al-^cAríš obsadili Izraelčania bez boja a 2. novembra sa vzdal egyptský guvernér pásma Gazy, ktorého obyvateľstvo tvorilo 200 tisíc palestínskych utečencov.¹⁰⁵ Izraelčania museli len zhromaždiť 4 tisíc neželaných egyptských zajatcov, pochovať mŕtvych a pozbierať na bojiskách zanechané zbraňe a výstroj.

Zostala už len jedna úloha, obsadenie Šarm aš-Šajchu, ktorá bola zverená 9. brigáde. Táto vyrazila 1. novembra a začala postup pozdĺž západného brehu Aqabského zálivu. Cesta dlhá asi 320 km krajinou sa menila od vysokých piesočnatých dún po iba dva metre široké horské chodníky, ktoré museli ženisti rozšíriť natoľko, aby po nich mohli prejsť vozidlá. Dvesto nákladných áut viezlo potraviny, pohonné látky a vodu na päť dní.¹⁰⁶ Očakávalo sa, že námorníctvu sa podarí priviezť nové zásoby do rybárskej dediny Dahab, asi 80 km vzdialenej od cieľového bodu. Šarm aš-Šajch bránili jeden egyptský prápor vybavený ťažkými zbraňami v dobre opevnených pozíciách. Ráno 4. novembra Izraelčania už videli svoj cieľ. Na druhý deň Dajan, uvedomujúci si riziko operácie, rozkázal výsadbkovej brigáde, aby sa presunula od priesmyku Mítlá pozdĺž Suezského zálivu a napadla Šarm aš-Šajch z druhej strany.¹⁰⁷ Tento pomocný útok však už nebol potrebný. Po dvojdňových ťažkých bojoch 9. brigáda dobyla Šarm aš-Šajch, a tým otvorila Aqabský záliv pre izraelskú plavbu.

Bolo spomenuté, že maximálnym cieľom izraelského útoku bolo dobyť polostrov a pomocou britsko-francúzskej intervencie v stanovenom čase zabezpečiť Izraelu nové západné hranice na „internacionalizovanej“ zóne Suezského priplavu. Minimálnym cieľom bolo dosiahnuť nad Egyptom „čisté víťazstvo“, ktoré bude zaregistrované na celom Blízkom východe. Izraelské víťazstvo na Sinaji sa často vydávalo za totálnu porážku Egyptanov, a táto verzia bola toľkokrát opakovaná, až sa začalo veriť, že je to pravda. Žiadna analýza suezskej krízy nemôže obísť boje na Sinajskom polostrove. Bolo tu izraelské víťazstvo? Na zhromaždenie faktov si skúmajúci musí preveriť údaje z mnohých prameňov – nezávislých, izraelských a egyptských.

V prvom rade sa treba zbaviť názoru, že to bola „samostatná kampaň“ – vojna výlučne medzi Izraelom a Egyptom. Bola to samozrejme medzinárodná vojna nielen od jej počiatku 29. októbra, ale, vzhľadom na skutočnosti, ktoré mohli izraelskí plánovači využiť, už dávno pred týmto termínom. Egyptské velenie v reakcii na britsko-francúzske hrozby a sústreďovanie vojsk na Cypre stiahlo zo Sinajského polostrova dve z troch divízií, ktoré tam bývali bežne rozmiestnené na obranu, z toho jednu obrnenú. Na Sinaji zostala jedna pešia divízia – sedem praporov, šesť dislokovaných v trojuholníku al-^cAríš, Abú ^cUdžajla, Rafah a siedmy v Šarm

¹⁰⁴KYLE, ref 74, s. 388.

¹⁰⁵O'BALLANCE, ref 77, s. 160-163; DAYAN, ref 9, s. 154-158.

¹⁰⁶DAYAN, ref 9, s. 191.

¹⁰⁷O'BALLANCE, ref 77, s. 173-178; DAYAN, ref 9, s. 195-200.

aš-Šajchu. Keď Izrael mobilizoval, generál Dajan vedel, že na Sinaji proti nemu nestojí obvyklých 60 tisíc Egyptanov s obrnenými jednotkami, ale iba asi 20 tisíc, ktorí mali dokopy 70 tankov, väčšinou starších britských a amerických typov. Proti tejto obrannej sile Izrael postavil 45 tisíc mužov a 230 tankov.

Ďalším dôležitým faktorom je, že Izrael vtrhol na Sinaj za priamej podpory francúzskeho letectva a námorníctva. Proti reálnej sile egyptského letectva ako ho správne odhadoval Dajan, mal Izrael 60 stíhačiek typu *Mystère IV*, F-84s, *Ouragan*, *Meteor*, *Vampire*. Pre porovnanie Egypt mal na začiatku izraelského útoku k dispozícii 30 stíhačiek *MiG 15* proti stovke porovnateľných izraelských a francúzskych strojov. Izraelu pomohla aj dlhší čas živá psychologická príprava na vojnu s Jordánskom, ktorá presvedčala medzinárodnú verejnosť, že cieľom možného útoku bude Jordánsko, pričom Británia a Francúzsko vedeli o pravých cieľoch Izraela. Výsledok dezinformácie bol úspešný, lebo 29. októbra Káhira vôbec nečakala útok na Sinajskom fronte.

* * * * *

Reakcia USA na trojstrannú agresiu voči Egyptu bola mimoriadne nepriateľská. Vláda USA predložila záležitosť BR OSN už 30. októbra, skôr ako to mohol urobiť ZSSR. Briti a Francúzi sa pochopiteľne odmietli pripojiť a nakoniec vetovali rezolúciu BR požadujúcu okamžité zastavenie paľby a stiahnutie sa Izraela z egyptského územia. Keď zakrátko vyšlo najavo, že invázia sa uskutočnila na základe tajnej britsko-francúzsko-izraelskej dohody, konfrontácia medzi USA a ich európskymi spojencami bola nevyhnutná.¹⁰⁸

Na reakciu USA mali vplyv viaceré faktory. Po prvé, Eisenhower a Dulles sa cítili oklamaní svojimi partnermi v NATO, boli rozhnevaní ich tvrdošijnosťou a neochotou držať sa odporúčaní USA. Prezident vyslovil pochybnosti o hodnote takých nespoľahlivých spojencov, kvôli ktorým je v stávke česť USA. Dulles dodal, že je veľmi znepokojený tým, že USA sú hádzané do jedného vreca s národmi sledujúcimi koloniálne ciele, ktoré nie sú v súlade s politikou USA.¹⁰⁹ Po druhé, Dulles sa bál, že identifikácia USA s európskymi mocnosťami môže viesť u Arabov k totálnej protizápadnej orientácii. Bolo mu jasné, že suezská vojna znamená pre Britániu a Francúzsko koniec bývalého postavenia v arabsko-islamskom svete. Washington mal dve možnosti: buď sa dištancovať od imperialistickej politiky svojich spojencov, a tým zabrániť novým nezávislým krajinám, aby sa orientovali na východný blok. Druhou možnosťou pre USA bolo podporiť Britániu a Francúzsko a zdieľať na Blízkom východe ich osud. Eisenhower dal najavo, že hoci oba štáty sú jeho spojencami v boji proti komunizmu, nesúhlasí s ich akciou na Blízkom východe: „Máme podporovať Britániu a Francúzsko, aj keby sme mali stratiť celý arabský svet?“¹¹⁰

Po tretie, kľúčovú úlohu v kalkuláciách USA hral sovietsky faktor. V čase vrcholiacej studenej vojny bol tretí svet hlavnou arénou americko-sovietskej rivality. Obe superveľmoci tam ostro súťažili o rozšírenie svojho vplyvu: zisk jednej sa počítaval ako strata pre druhú. Eisenhower a Dulles chceli predísť tomu, aby Chruščov využil suezskú krízu a získal slávu ako hlavný obhajca práv malých štátov. Preto USA museli prevziať iniciatívu tým, že sa postavili proti trojstrannej agresii.¹¹¹ Z toho je jasné, že vzťahy oboch superveľmocí voči arabským štátom sa odvíjali od úrovne ich vzájomných vzťahov. Stupňovaná rivalita medzi západným

¹⁰⁸MURPHY, ref. 39, s. 389-392.

¹⁰⁹ADAMS, S.: First Hand Report: The Inside Story of the Eisenhower Administration. London : Hutchinson, 1962, s. 206-207.

¹¹⁰Telephone Conversation Between the President and the Secretary of State, 30 October 1956. In: United States. Department of State. Foreign Relations of the United States, 1956. Vol. XVI, s. 870.

¹¹¹302nd Meeting of the NSC, 1 November 1956. In: United States, ref 110, s. 906.

a východným blokom pracovala v prospech Egypta v tom zmysle, že Egypt posilnil svoju negociačnú pozíciu voči supervel'mociam.

Po štvrté, podľa názoru USA britsko-francúzsko-izraelský útok na Suezský prieplav porušoval ustanovenia *Trojstrannej deklarácie* z roku 1950. Eisenhower a Dulles pociťovali potrebu splniť záväzok USA a podporiť obeť agresie na Blízkom východe. Eisenhower v tomto prípade tvrdil, že USA nemôžu byť viazané tradičným spojenectvom, ale musia splniť svoje zmluvné záväzky. Zdôraznil, že ani blížiace sa prezidentské voľby neovplyvnia jeho rozhodnutie.¹¹² Ako veľmoc presadzujúca *status quo*, USA sa starali o zachovanie pozície OSN, preto nemohli schvaľovať alebo prehliadať porušovanie jej smerníc svojimi spojencami, ak nechceli vytvoriť precedens pre svojich odporcov. V televíznom prejave k národu, keď vyjadroval stanovisko k vývoju udalostí v Maďarsku a Egypte, Eisenhower povedal, že nemôže byť mier bez zákonnosti a nemôže byť zákonnosť, ak nebude existovať jeden kódex medzinárodného správania sa, tak pre priateľov, ako aj pre protivníkov.¹¹³

Pre všetky tieto dôvody bola vláda USA proti suezskej vojne a vyvinula obrovský tlak na svojich spojencov, aby zastavili vojenské akcie. USA uvalili na Izrael isté hospodárske a vojenské sankcie 31. októbra. Navyše, aby presvedčil Ben Guriona, že USA to myslia vážne, Eisenhower vydal pokyn *Štátnemu departmentu*, aby informoval Izrael, že ohľady domácej politiky neovplyvnia stanovisko vlády ku kríze. „Budeme v našich záležitostiach postupovať tak, akoby sme v Amerike nemali žiadneho žida. Prospech a záujmy našej krajiny boli jediným kritériom, podľa ktorého sme postupovali“, povedal.¹¹⁴ Vláda USA aktivizovala hospodársky arzenál aj proti partnerom v NATO. Eisenhower a Dulles boli dobre informovaní o ťažkej situácii v britských menových a ropných rezervách a odmietli zásobovať Britániu ropou. Eisenhower povedal, že Británia a Francúzsko nech si samé vyriešia svoje energetické problémy, „nech sa teraz smažia vo vlastnom oleji“. Dulles bol presvedčený, že vzhľadom na mimoriadnu hospodársku, vojenskú a politickú závislosť západnej Európy od podpory USA, Eden a Mollet sa čoskoro sklonia pred požiadavkami USA.¹¹⁵

Eisenhowerova administratíva vyvíjala trvalý tlak na oboch vzdorovitých spojencov. Po ich vetovaní Američanmi presadzovanej rezolúcie v BR OSN, USA sa obrátili na Valné zhromaždenie, ktoré schválilo 1. novembra návrh USA žiadajúci okamžité zastavenie paľby a stiahnutie cudzích vojsk z Egypta. USA hospodársky tlak ešte zvýšili, a tak Eden a Mollet sužovaní doma a tiesnení v zahraničí, sa 6. novembra nakoniec vzdali. Súhlasili s okamžitým zastavením paľby a so stiahnutím svojich vojsk. Izrael 8. novembra súhlasil so stiahnutím sa z niektorých, ale nie zo všetkých území, ktoré obsadil.¹¹⁶

Na rozdiel od vlády USA, nebola prvotná reakcia Kremľa na inváziu do Egypta taká energická, ako dúfali v Káhire. Len čo sýrsky prezident Šukrí al-Qúwatlí priletel do Moskvy, požiadal v mene Egypta o pomoc, zdôrazňujúc, že egyptská armáda je v zúfalej situácii a potrebuje rýchle sovietsku pomoc, aby mohla odolávať trojstrannej agresii. Prostredníctvom al-Qúwatlího a egyptského veľvyslanca v Moskve sovietski vodcovia oznámili Džamálovi Abdannásirovi, že narychlo nemôžu poskytnúť Egyptu žiadnu podstatnú vojenskú pomoc na zastavenie agresie. Odporúčali Egyptu, aby sa pokúsil riešiť konflikt diplomatickými a politickými kanálmi.¹¹⁷ Až 4. novembra, keď sovietske invázne sily potlačili maďarskú revolúciu a postoj USA voči suezskej vojne bol úplne zrejмый aj Moskve, sovietska diplomacia začala vystupovať oveľa aktívnejšie a seba-

¹¹²Conference with the President, 29 and 30 October 1956. In: United States, ref 110, s. 834-836.

¹¹³POLK, William R.: The Arab World. Cambridge : Harvard University Press, 1986, s. 328.

¹¹⁴302nd Meeting of the NSC, 1 November 1956. In: United States, ref 110, s. 905-906.

¹¹⁵KUNZ, Diane B.: The Importance of Having Money: The Economic Diplomacy of the Suez Crisis. In: Wm. ROGER, Louis and Owen, ed.: Suez 1956, s. 226-227.

¹¹⁶MURPHY, ref. 39, s. 392-393.

¹¹⁷SAYED-AHMED, Muhammad Abd el-Wahab: Nasser and American Foreign Policy, 1952 – 1956. London : LAAM, 1989, s. 142.

vedomejšie. Ministerstvo zahraničných vecí ZSSR poslalo nóty Británii a Francúzsku, v ktorých ostro odsúdilo ich nezákonnú akciu a pohrozilo, že ponese plnú zodpovednosť za všetky dôsledky tejto akcie. Bulganin poslal list aj Eisenhowerovi navrhujúc spoločnú americko-sovietsku vojenskú akciu na zastavenie trojstrannej agresie.¹¹⁸ Potom, 5. novembra, Kremel' poslal Veľkej Británii, Francúzsku a Izraelu ultimátum, v ktorom pohrozil zničením agresorov na ich vlastnej pôde použitím rakiet s jadrovými hlavicami, ak nebude obnovený mier na Blízkom východe. Bol to taktický krok v záverečnej etape vojny určený na rozšírenie sovietskeho vplyvu tak medzi Arabmi, ako aj v rozvojomom svete. Hoci bolo ťažko stanoviť, ako vážne Sovieti mienia svoju hrozbu, západní ani izraelskí činitelia zrejme nechceli riskovať možný sovietsky útok balistickými raketami. Význam sovietskeho ultimáta spočíval v tom, že urýchlilo konečné rozhodnutie Ede-na, Molleta a Ben Guriona o prijatí okamžitého zastavenia paľby.¹¹⁹

Hoci sa vojenské akcie skončili 7. novembra 1956, posledný izraelský vojak sa stiahol z Egypta až v marci 1957. Štyri mesiace vzájomných obviňovaní kalili americko-izraelské vzťahy. Podstatou tejto nezhody bolo Ben Gurionovo nerešpektovanie platnosti územného *statu quo* vyjadreného v dohode o prímerí z roku 1949 medzi Egyptom a Izraelom. Pre Ben Guriona bola dohoda o prímerí mŕtva a pochovaná. Chcel od Egypta konkrétne ústupky náhradou za izraelský ústup.¹²⁰ Inými slovami posudzovaný regionálny poriadok mal odrážať novú mocenskú rovnováhu, v ktorej bol Izrael dominantným hráčom. Vláda USA bola hlboko znepokojená Ben Gurionovým rozhodnutím ponechať izraelské ozbrojené sily na Sinaji a v Gaze, rozhodnutím – ako povedal Eisenhower – ktoré mohlo Izraelu priniesť len odsúdenie ako narušiteľovi charty a princípov OSN. Prezident preto varoval izraelského premiéra, že ak sa nepodriadi rezolúcii OSN, poškodí priateľskú spoluprácu medzi ich dvoma krajinami. V jednom prípade dokonca pohrozil, že prijme opatrenia, ktoré „môžu mať d'alekosiahle účinky na vzťahy Izraela po celom svete“.¹²¹ Úradujúci minister zahraničných vecí USA Herbert Hoover ml. počas rokovaní s izraelskými diplomatmi poukázal na možnosť uplatnenia plných ekonomických sankcií proti Izraelu a rozpútania širokej kampane na pozastavenie členstva, prípadne vylúčenie Izraela z OSN.¹²² Činitelia USA sa nejasne vyjadrovali aj o tom, čo by podnikli v prípade sovietskeho útoku na Izrael.

Tvrď prístup americkej administratívy voči Izraelu možno vysvetliť požiadavkami politiky USA v regióne Blízkeho východu a v zahraničí. Podľa amerických činiteľov tvrdosť voči Izraelu mala nielen získať Spojeným štátom dôveryhodnosť a vplyv u Arabov, ale aj odradiť arabské štáty od toho, aby sa obracali na Moskvu. Udržať Sovietov mimo regiónu, patrilo medzi najvyššie priority politiky USA.¹²³ A tak kombinácia tlaku USA a sovietskych hrozieb nedala Ben Gurionovi inú možnosť, len súhlasiť so stiahnutím vojsk. Táto situácia vykresľovala ťažkosti malého hráča riskujúceho svoju bezpečnosť tým, že sa snaží pripojiť k lige veľkých štátov a prepína svoju silu. David Ben Gurion sa neskôr vyjadril, že rozhodnutie o stiahnutí bolo najbolestnejšie v jeho kariére. Izrael však predsa získal príslub USA, že mu zaistí právo bezpečnej plavby v Aqabskom zálive.¹²⁴

Jeden zo železných zákonov politiky je, že akcia zriedka prináša zamýšľané výsledky. Suezská vojna bola typickým príkladom toho. Jasným cieľom Británie, Francúzska a Izraela bolo odstránenie Džamála Abdannásira a likvidácia arabského národnooslobodzovacieho hnutia, ktoré on reprezentoval. Ďalším cieľom malo byť zastavenie klesajúceho vplyvu Veľkej Británie a Francúzska na Blízkom východe a pripomenutie ich veľmocenského postavenia demonštráciou vo-

¹¹⁸EISENHOWER, Dwight D.: *The White House Years: Waging Peace, 1956 – 1961*. New York, Doubleday 1961. s. 89-90.

¹¹⁹DAYAN, ref 9, s.185.

¹²⁰BAR-SIMAN-TOV, Yacov: *Israel, the Superpowers, and the War in the Middle East*. London : Praeger, 1987, s. 59-61.

¹²¹ADAMS, ref 109, s. 221-227.

¹²²MURPHY, ref 39, s. 391.

¹²³A Meeting held in Acting Secretary Hoover's Office, 7 November 1956. In: *United States*, ref 110, s. 1057.

¹²⁴BAR-ZOHAR, ref 3, s. 249-254.

jenskej sily. Dosiahol sa opak: pozícia egyptského prezidenta sa posilnila a jeho popularita vstúpila v celom arabskom svete do závratnej výšky. Suezský konflikt znásobil energiu arabského národného hnutia, ktorý sa stal smrteľnou hrozbou prozápadnému konzervatívne arabskému poriadku. Suezská vojna však znamenala aj počiatok rozporov v radoch vládncích *Slobodných dôstojníkov*. Džamál ^cAbdannásir bol nespokojný s účinkovaním armády a za nedostatky právom obviňoval jej veliteľa, svojho dávneho priateľa ^cAbdalkháima ^cÁmira. Kritika z neschopnosti armády narušila úzke vzťahy medzi dlhoročnými priateľmi, ale nepriniesla nápravu. Nekompetentnosť veliteľa armády vyústila do katastrofálnej porážky v júni 1967.

Suezský debakel tým, že odhalil vojenskú slabosť a hospodársku závislosť Británie a Francúzska od USA, urýchlil proces britsko-francúzskeho úpadku. Inými slovami, konflikt spôsobil radikálnu zmenu v svetových mocenských štruktúrach, pretože úlohu týchto dvoch mocností, ale aj ich dedičstvo na Blízkom východe prevzali USA. Mocnosti druhej kategórie v budúcnosti už nemali ohrozovať záujmy veľmoci. Nastala nová etapa v medzinárodnej politike: etapa supervelmocí, ktoré nahradili európskych koloniálnych hráčov ako dominantné body v globálnom systéme.

Toto rozuzlenie sa nevzťahovalo len na suezskú vojnu, ale bolo aj produktom meniacej sa medzinárodnej rovnováhy síl po roku 1945 nastupujúceho globálneho vnímania svetovej politiky a vyvíjajúcich sa záujmov USA a ZSSR. Obe supervelmoci ašpirovali na svetovládu a nástup nového aktívnejšieho vedenia v Moskve i vo Washingtone v 50. rokoch znamenal zintenzívnenie tohto kurzu. Na rozdiel od Stalina, ktorý sústredoval svoju pozornosť hlavne na európsku scénu, ako najlepšiu záruku pre bezpečnosť ZSSR, Chruščov rozšíril svoj horizont na tretí svet, vrátane arabskej arény. V polovici 50. rokov kremľské vedenie vytvorilo predmostie v Egypte a stalo sa ofenzívnejším aj v iných častiach sveta. ZSSR začal poskytovať politickú, vojenskú a hospodársku pomoc mimoeurópskym národom bojujúcim za získanie slobody a nezávislosti. Následkom toho Sovietsi získali vplyv a prestíž a ohrozovali záujmy západných veľmoci.

Vychádzajúc z globálnych bezpečnostných potrieb, USA boli veľmi znepokojené expanziou sovietskej moci. Tak Trumanova, ako aj Eisenhowerova administratíva sa snažili zadržiavať túto potenciálnu hrozbu. Politika zadržiavania vyžadovala od USA, aby prevzali vedúcu úlohu vo svete. Hoci v západnej aliancii počas Trumanovho obdobia (1945 – 1952) existovali menšie nezohody, vzťahy medzi USA a ich európskymi spojencami boli vcelku harmonické. V 50. rokoch však americko-európske vzťahy zaznamenali významný posun. Zmeny vo vedení USA, spojené so zmenami v ich globálnych záujmoch, spôsobili napätie vo vzťahoch medzi severoatlantickými partnermi. Prezident a jeho minister zahraničných vecí nemali dobrý pocit z koloniálneho dedičstva Británie a Francúzska a nechceli byť spájaní s koloniálnou politikou svojich spojencov. Navyše, materiálne záujmy západných spojencov sa v niektorých častiach rozvojového sveta krížili, a preto napätie medzi nimi muselo dospieť k bodu varu, ako sa to stalo počas suezskej krízy.

Na regionálnej úrovni sa skončila doba, keď britskí a francúzski činitelia v podstate ovládali arabský svet Blízkeho východu. Dramatický čin vzdoru Džamála ^cAbdannásira a jeho následné odolávanie tlakom do istej miery demonštrovali krach tradičnej diplomacie delových člnov. V tomto zmysle suezská vojna znamenala predel v dejinách arabsko-veľmocenských vzťahov. Vďaka schopnosti využiť rozpory v západnom bloku, Egypt dokázal otočiť zdrvivú vojenskú porážku na veľkolepé politické víťazstvo. Podľa názoru Arabov sa tu vytvoril určitý precedens, že malý štát môže beztretno vyzvať veľmoci, a tie už nemôžu neobmedzene diktovať a vnútiť svoje podmienky. Starý koloniálny systém na Blízkom východe bol mŕtvy, nahradený novým polarizovaným medzinárodným systémom, ktorému sa ľahšie vzdorovalo a ľahšie sa s ním manipulovalo. Éra tradičnej koloniálnej nadvlády nebola nahradená priamou nadvládou supervelmocí, ale väčšou miestnou nezávislosťou.

Arabskí politici novej generácie nechceli zostať pešiakmi na americko-sovietskej šachovnici; chceli byť aktívnymi účastníkmi v medzinárodnej politike a niest' zodpovednosť za osud národa. V snahe uniknúť závislosti od veľmoci, arabské štáty boli ochotné využiť všetky možnosti, ktoré mali k dispozícii, predovšetkým polarizovaný medzinárodný systém.

Vzhľadom na ostro protikladnú interpretáciu Suez, obe strany robia veľmi rozdielne závery. Pre Arabov Suez predstavoval radikálny posun v povahe vzťahov medzi malými a veľkými štátmi. Význam suezskej vojny spočíva v tom, že mala zásadný psychologický účinok na arabské vnímanie svetovej politiky. Egypťská konfrontácia s Veľkou Britániou a Francúzskom presvedčila mnohé arabské štáty o ich schopnosti postaviť sa proti veľmociam a presadiť svoje práva. Arabi sa stali silou, s ktorou bolo treba počítať na globálnej úrovni. Veľmoci ich už nemohli prehliadať, ale museli vážne prihliadať na ich záujmy. Takéto názory však neboli všade príliš vítané. Superveľmoci v boji o rozšírenie vplyvu, síce používali rétoriku OSN, v skutočnosti však naďalej schvaľovali konvenčný pohľad na medzinárodné vzťahy, podobný tomu, aký mali Británia a Francúzsko. Rozdiel nastal v tom, že veľmoci začali na presadzovanie svojich cieľov používať nové, účinnejšie metódy.

Útočníci museli ustúpiť. V decembri odišli z Egypta Briti a Francúzi a začiatkom roku 1957 sa aj Izraelčania museli stiahnuť za líniu prímeria z roku 1949. Suezská kríza ukázala silu aj slabosť egyptského režimu. Prezident mal zásluhu na tom, že pod hrozbami nezakolísal a bol rozhodnutý brániť nezávislosť krajiny až do konca. Preto vyšiel z udalostí roku 1956 – napriek vojenskej porážke na Sinajskom polostrove – ako víťaz a zaistil si nadšenú podporu tak egyptského ľudu, ako aj všetkých Arabov.

K. SORBY: THE 1956 SUEZ WAR – OPERATION „KADESH“

In September 1956 the British and French withdrew all their pilots from the Suez Canal Company in the certain expectation that this would stop traffic and provide an excuse for intervention. But the Egyptians had managed to keep the Canal running normally. It was when this step failed that Prime Minister Eden began to think of joining a secret Franco-Israeli plan for Israel to attack Egypt with French logistical support. Israel had its own reasons for wanting to invade. It believed that it could force Egypt to accept its existence and to end the state of semi-war which had existed since Israel's creation. It also aimed to break the Egyptian blockade of the mouth of the Gulf of Aqaba.

The Anglo-French-Israeli plan was sealed at a secret meeting at Sèvres in France on 24 October between the Israeli Prime Minister David Ben Gurion and the foreign ministers of France and Britain. In accordance with the plan, Israel invaded Sinai on 29 October. The next day Britain and France issued a joint ultimatum calling on Egypt and Israel to cease fighting and to withdraw their forces ten miles from the Canal, failing which Anglo-French forces would „intervene with whatever strength may be necessary to ensure compliance“. Israel, whose forces nowhere near the Canal at that time, and whose „withdrawal“ would thus entail a massive advance, accepted the ultimatum; Nasser, who by the terms of the ultimatum would have voluntarily abandon territory he had not yet lost, rejected it.

Israel's Sinai attack had the maximum goal of seizing the Peninsula and, by Anglo-French „intervention“ at an agreed time, securing a perfect new Israeli western frontier, an „internationalized“ Suez Canal Zone. The Israelis' minimum goal was to inflict upon Egypt a „clean victory“ that would be noted well throughout the Middle East and the world. As Israel mobilized, General Dayan knew that he faced in Sinai only thirty thousand Egyptians with some seventy older American and British tanks. Against this defence force Israel pitted a total of forty-five thousand men and some two hundred and thirty tanks. Dayan entered Sinai with the prearranged direct combat support of the French Air Force and the French Navy. The Israeli attack plan was brilliant, taking full advantage of the fruits of many month of political and military and psycho-strategic preparation.

It should be stressed, however, that Ben Gurion and Dayan did not count, in planning this campaign, on either the RAF's bombing of Egyptian airfields forty-eight hours after it began, or Anglo-French „intervention“ by Ultimatum twenty-four hours from the start. The combined plan was for the Israelis to have several „clear“ days in Sinai – which they wanted for their „clean victory“, and which Eden originally wanted in order to avoid any suggestion of collusion. They did not assume any early Egyptian decision to withdraw from Sinai in face of Anglo-French „intervention“.

On 31 October, when the ultimatum expired, British and French planes began to bomb Egyptian airfields and within three days almost the entire Egyptian air force had been destroyed on the ground. On 5 November the Anglo-French invasion force which had been assembled in Cyprus landed near Port Said and, after capturing the city which suffered some heavy damage, advanced southwards along the Canal. In retaliation the Egyptians had blocked the Canal with scores of ships and the Syrians had blown up the oil pipelines and pumping-stations on their territory, thus threatening Western Europe with the possibility of a serious oil shortage. The whole Arab world was in an uproar as hostility to Britain and France reached fever pitch. World opinion was also overwhelmingly hostile towards the Anglo-French-Israeli action and after the creation of the UN Emergency Force the three aggressors were obliged to withdraw.

DOKUMENTY A MATERIÁLY

VOJSKO V DOLNOM KUBÍNE OD ZAČIATKU 17. STOROČIA DO ROKU 1918

SOŇA MAŤUGOVÁ

MAŤUGOVÁ, S.: The Armed Forces in Dolný Kubín from the Beginning of 17th Century to 1918. *Vojenská história*, 8, 1, 2004, pp 85 – 91, Bratislava.

This contribution is a study based on archival research in the funds of the State Archive of Bytča – branch Dolný Kubín and on the specialized literature. It concentrates on the issue of the stay of the army in this locality, from the beginning of 17th century to 1918. We learn – up to now unknown – facts on ramping and raging of the Lithuanian armies of Ján Sobiesko during his transfer to Orava and also the facts about the troops of anti-Habsburg uprising. We come to know about payment of military taxes and contributions, their impact on Dolný Kubín townsmen and about accommodation, the way of recruitments and their message in the way of inhabitants thinking, about the consequences in connection with the wintering of military troops, about the kinds of legionaries, who were placed here, their supplying and so on. The author also briefly describes the course of fights in this locality in the revolutionary years 1848 – 1849, the establishment of the military hospital and barracks in Dolný Kubín as well as the first days after the arrival of the Czechoslovakian armies at the beginning of December 1918 to Dolný Kubín.

Military History. Slovakia. Armed Forces in Dolný Kubín. 17th century – year 1918.

V 16. storočí zanikol tranzit z Liptova na Oravu cez Komjatnú do Žaškova¹, Veličnej, Veľkého Bysterca, Dolného Kubína a ďalej do Tvrdošína, viac sa využívala cesta z Liptova do Dolného Kubína cez Jasenovú a Vyšný Kubín. V Dolnom Kubíne sa napájala na cestu z Trenčianskej stolice (komitátu) cez Zázrivú, Párnicu, Veličnú, Veľký Bysterec a ďalej pokračovala ako známa krakovská cesta. Po týchto cestách sa pohybovali kupci, cisárski vojaci, odbojní hajdúsi a kuruci.

V októbri roku 1603 hajdúsi sedmohradského zemana Štefana Bočkaja (Bocskayi), nepriateľa Juraja Turzu (Thurzo), vtrhli do Dolného Kubína, spustošili a vypálili tridsať usadlostí. Násiliu a ohňu sa ubránilo sedem usadlostí, jedna ostala opustená. Podmienky na zdanenie spĺňali len tri usadlosti.²

Juraj Turzo bol od roku 1601 podunajským kapitánom cisárskych vojsk za zásluhu v 15. ročnej vojne proti Turkom, od roku 1606 dedičným županom Oravy a od roku 1609 uhorským palatínom. Oblúbil si Dolný Kubín natoľko, že sem zvolával župné zhromaždenia a vážne pomýšľal udeliť mu mestské práva, lebo sa tu oddávna konali trhy a jarmoky. Dolný Kubín bol miestom, kde v čase mieru zimovali vojaci a verbovali sa mláďenci do turzovského plu-

¹BEŇKO, J.: Osídlenie severného Slovenska. Košice 1985, s. 62-63.

²KAVULJAK, A.: Historický miestopis Oravy. Bratislava 1955, s. 133.

HORVÁTH, P.: Orava v období Turzovcov. Zborník Oravského múzea 12, 1955, s. 5-23.

ku. V listine pre Dolný Kubín z roku 1608 Juraj Turzo stanovil dávky, poplatky a povinnosti Dolnokubínčanov, medzi ktorými prikázal v „*čase nevyhnutnom povstať v zbroji*“.³ To znamenalo, že v prípade vojny musela obec poskytnúť vyzbrojených mužov a prispievať na ich výdavky.

Gróf Gašpar Ilešházi (Illésházy), župan oravský, udelil Dolnému Kubínu dňa 10. mája 1632 mestské práva, ktoré 14. decembra 1633 potvrdil cisár Ferdinand II. formou privilégia.⁴ V 17. storočí sa v Dolnom Kubíne striedali obdobia rozvoja a úpadku, spôsobené stavovskými povstaniami a náboženskými vojnami. V roku 1670 cisár Leopold I. zbavil Štefana Tököliho (Thököly) županskej funkcie pre účasť na nevydarenom povstaní Vešeléniho (Wesselényi). Cisárske vojsko obsadilo Oravu a generál Heister tu zaviedol vojenskú diktatúru. Po smrti Štefana Tököliho na Oravskom zámku pokračoval jeho syn Imrich v odboji proti cisárovi.⁵

V roku 1672 Dolnokubínčania vydržovali cisárske vojsko, ktoré likvidovalo na Orave povstanie richtárov pod vedením protestanta Gašpara Piku. V septembri 1672, počas pobytu cisárskych vojakov v Dolnom Kubíne, boli z dolnokubínskej fary vyhnaní evanjelický farár Štefan Mensatoris a diakon Izák Hieronymiades a na faru nastúpil katolícky kňaz Martin Pongrác. V meste skončilo obdobie reformácie, ktoré trvalo nepretržite od roku 1558 do roku 1672. V tomto období sa tu vystriedalo desať evanjelických farárov, sedemnať diakonov a dvadsaťsedem učiteľov. V nasledujúcom desaťročí sa zvädzal boj medzi kurucmi a cisárskymi vojakmi. Keď mesto obsadili kuruci v roku 1680, po krutom mučení popravili na dolnokubínskome námestí katolíckeho kňaza Jána Tranovského (1650 – 1680, syna Samuela st.), ktorého starý otec Juraj Tranovský bol najvýznamnejším luteránom a evanjelickým kňazom.⁶ Jánov brat Samuel bojoval v Tököliho vojsku za myšlienky reformácie. V tejto krutej dobe sa mnoho rodín rozdelilo pre vierovyznanie. Aj Gabriel Ilešházi, syn oravského župana Gašpara Ilešháziho, sa vzdal otcovej luteránskej viery a prijal rímskokatolícke vierovyznanie.

V rokoch 1682 – 1685 dolnokubínsku faru opäť zaujali evanjelici, kňazom bol Matej Petrovicius. Po vypovedaní z kubínskej fary pôsobil v artikulárnej cirkvi vyšnokubínskej do roku 1688 a potom v Leštínách. Za povstania Františka II. Rákociho (Rákoczi) sa opäť stal dolnokubínskym evanjelickým kňazom v roku 1705 a po odchode kurucov v roku 1709 ho z Dolného Kubína vypovedali. Vrátil sa na leštínsku faru, kde v roku 1713 zomrel.⁷ Nasledujúci 75 rokov navštevovali dolnokubínski evanjelici artikulárny kostol v Leštínách. Tolerančný patent Jozefa II. priniesol náboženskú slobodu a evanjelici postavili v roku 1784 na námestí v Dolnom Kubíne svoj prvý kostol.

Neobyčajne pustošivý bol na Orave prechod litovského vojska, ktoré zverboval poľský kráľ Ján Sobieski do vojny proti Turkom. Litovci sa správali dobyvačne, kradli, pálili a zabíjali. Vypálili 27 oravských obcí a mestečko Veličnú natoľko, že sídlom Oravskej župy sa natrvalo stal menej zničený Dolný Kubín. Zároveň dostal za povinnosť vybudovať pre cisárske vojsko „oficírsky vojenský dom“, čiže kasárne. Bola to drevená stavba v podobe písmena L, ktorá sa skladala z ubytovne pre vojakov a maštali pre kone. Vojenský veliteľia, kapitáni a „lajtnanti“, nebývali v mestských kasárňach, ale vždy v súkromných domoch mešťanov. Počas zimného ubytovania cisárskych vojsk v roku 1683 v Dolnom Kubíne, Veličnej, Tvr-

³MV SR, Štátny archív Bytča – pobočka Dolný Kubín, Osobný archív Jozefa Geburu. Urbárny predpis Juraja Turza s chotárnymi hranicami pre Dolný Kubín z roku 1608.

⁴Tamže, Mestečko Dolný Kubín 1418 – 1871, listina od Gašpara Ilešházyho 1632, trhové privilégium pre Dolný Kubín od Ferdinanda II., 1633.

⁵NOVÁK, P. S.: Dejepis cirkve evanjelickej a. v. dolnokubínskej. Martin 1884, s. 20.

⁶Tamže, s. 21-22.

⁷MV SR, Štátny archív Bytča – pobočka Dolný Kubín, Osobný archív Jozefa Geburu. Zoznam evanjelických kňazov v rokoch 1558 – 1709.

Tamže. Cirkevný evanjelický a. v. zbor v Dolnom Kubíne. Súpis evanjelických kňazov a ev. a. v. fár na Orave 1558 – 1946.

NOVÁK, ref 5, s. 24.

došine a Trstenej zimovali vojaci generálov A. Carrafu, Marchia de Orio, Krištofa Abelleho, Šimona Schipka, Leonarda Körnera, Ferdinanda Goberta Aspremana, Fridricha Falkenhaina a Rabatta.⁸

Mešťania platili vojenskú daň, ktorá pozostávala z peňazí a naturálnych dávok. Naturálne dávky sa nazývali „ústne porcie a konské porcie“.⁹ „Ústne porcie“ sa vyberali pre vojakov; predstavovali chlieb, mäso, maslo, vajička, soľ, „konské porcie“ boli: ovos, seno a slama pre kone. Okrem toho dávali mešťania drevo na kúrenie do kasární i veliteľom a voskové lampy na osvetlenie. Vojenské dane a dávky boli predpísané a museli sa odovzdávať do župných vojenských skladov tzv. *magazinov*. Najhoršie sa mali mešťania za kuruckých vojen, keď aj kuruci od nich vyžadovali vojenské dávky. Ich vyberanie neraz končilo rabovaním usadlostí. František Rákoci v roku 1704 žiadal, aby mu Oravská župa zverbovala a vyzbrojila 1 000 mužov.¹⁰

Pre vojenské dane vyšiel na mizinu ne jeden dolnokubínsky mešťan. Neúmerné vojenské dane a dávky boli príčinou predávania pôdy. Napríklad v roku 1697 bolo v mestskej knihe označené: „Veľiké neznesiteľné porcie vojenské a mnohé veľiké kontribúcie a panské činži na nás pripadli a až posavad trajú ...“¹¹ Richtár mestečka žiadal župana o povolenie osídliť opustené usadlosti v mestečku novými osadníkmi, lebo pusté neprinášali úžitok ani mestu ani panstvu či župe, ale dane bolo treba platiť. Župan Juraj Erdődy uznal, že vojenské dávky sú neznesiteľné a žiadal pre poddaných v Oravskej župe vo Viedni o ich zníženie.

V rokoch 1698 – 1719 zimovali v Dolnom Kubíne a Veličnej vojaci pluku delostrelcov a regimenty: Pálfí, Bretecourt, Visconti, Czernin, Bardlobiani, Esterházi, Althanni, Montemarcio, Seinleben a Diamaria. V rokoch 1700 – 1703 bol hlavným kapitánom pre územie hraničiace s Poľskom na Orave generál G. Bertoty (Berthoty). V rokoch 1705 – 1710 boli na území Oravy na dennom poriadku dislokácie cisárskych a kuruckých vojakov. Vojenská ubytovňa v Dolnom Kubíne bola v dezolátnom stave a župan prikázal mešťanom v roku 1720, aby ju od mája do októbra opravili.¹² Na údržbu kasární v Dolnom Kubíne prispievali podchočské obce a obce od Dolného Kubína po Oravský Podzámok. Od jednej usadlosti sa platili dve zlatky.

V roku 1733 platili Dolnokubínčania za 20 usadlostí do vojenskej pokladnice 751 florenov 20 denárov, čiže 37 florenov, 56 denárov od jednej. O štyri roky cisár Karol III. zvýšil vojenské dane a Dolný Kubín zaplatil 780 florenov 80 denárov, lebo bola vojna. Dňa 2. marca 1739 požadoval panovnícky dvor, aby mestečko Dolný Kubín poslalo do Viedne 22 schopných pltníkov pre „potreby Jeho cisárskej Jasnosti“.¹³ Saxonské vojsko a regimenty Puliansky a Caroliansky, ktoré zimovali v Dolnom Kubíne od konca októbra roku 1738, odišli z mestečka v apríli roku 1739. V júni roku 1739 vypukol strašný mor na Orave, ktorý trval do apríla roku 1740. V tomto období nezimovalo vojsko v Dolnom Kubíne a nekonali sa odvody mládenčov do armády.

Účinným prostriedkom boja proti moru bola maximálna izolácia mestečka, jeho uzavretie. Nekonali sa trhy a jarmoky, zaviedli sa strážne služby, aby sa nikto z nakazených obcí nedostal do mestečka ani kupci. Zdravé osoby museli mať hodnoverný pas na vstup do Dolného Kubína, ale pre istotu ich ešte držali štyridsať dní v izolácii, čo bola dostatočná doba na ka-

⁸MV SR, Štátny archív Bytča, Oravská župa I. 1584 – 1848, vojenské písomnosti, inv. č. 890, 1683-1688.

MV SR, ŠA Bytča – pobočka Dolný Kubín, Mestečko Veličná 1585 – 1871, Mestská registratúra, inv. č. 101, záznam zo dňa 15. októbra 1684 o vypálení Veličnej Litovcami.

⁹Tamže. Mestečko Dolný Kubín 1418 – 1871, mestské knihy 1650 – 1872, 1733 – 1771, každoročné kurentácie slúžnodvorského pre richtárov.

¹⁰MV SR, ŠA Bytča, Oravská župa I. 1584 – 1848, vojenské písomnosti, inv. č. 895, 1704.

¹¹MV SR, ŠA Bytča – pobočka Dolný Kubín, Mestečko Dolný Kubín 1418 – 1871, mestská kniha 1650 – 1872, s. 63, záznam zo 14. apríla 1697.

¹²MV SR, ŠA Bytča, Oravská župa I. 1584 – 1849, vojenské písomnosti, inv. č. 910, fasc. 23, 1720 – 1730.

¹³MV SR, ŠA Bytča – pobočka Dolný Kubín, Mestečko Dolný Kubín, mestská kniha 1733 – 1771, záznam z roku 1739.

ranténu. Richtár dal na námestí postaviť šibenicu pre „stratu hrdla toho prevozníka, ktorý by cudzieho do mestečka previezol. Ani otca, ani matku, ani brata nesmie pustiť ktokoľvek do mestečka a konverzáciu s nimi mať, lebo odvisne na šibenici. Pod pokutou obesenia nesmie sa brať chlieb, pálenka ani peniaze z nakazených obcí Hruštína, Lomnej a ďalších.“ Dňa 2. októbra 1739 bolo v mestskej knihe zaznačené: „Kto zastrelí chorého 22-ročného Jána Gálika z Brezovice, dostane odmenu desať toliarov.“ Dolný Kubín sa uchránil pred morom a dňa 21. apríla 1740 „prevozníci otvorili vodu“, opäť sa konali týždenné trhy, jarmoky, odvody, do mestečka prišli cisárske regimenty.¹⁴

Odvody mláďencov do vojenskej služby sa nazývali „*verbunky*“ alebo „*lapačky*“. Konali sa na jar a trvali štyri týždne až tri mesiace. Veliteľ v hodnosti „*kaprála*“ s vojakmi verbovali mláďencov dobrovoľne alebo násilne. Odvedencov v druhom prípade držali zavretých, strážili ich hajdúsi, lebo sa stávalo, že ušli. Mláďenci využívali každú možnosť oslobodiť sa od vojenskej služby. Bohatší rodičia vykúpili svojho syna z vojenskej služby. Cena za výkup bola vysoká, lebo za tieto peniaze sa najímali cudzí žoldnieri. Tento zvyk bol zrušený v roku 1850. Magistrát Dolného Kubína nedovolil násilné lapačky, regrútov vyberal losovaním alebo zaplatil chudobným bezmajetným mláďencom, ktorí sa dali zverbovať. V roku 1851 sa vyskytol prípad, že za regrúta sa prihlásil Samuel Midielka, 22-ročný krajčír, ženatý, bez majetku, obvinený z krádeže a mal dlhy, ktoré zaplatilo mestečko. Manželka dostala z mestskej pokladnice 20 rýnskych florenov. V armáde bol zaradený do kompetencie vojenskej krajčírkej komisie.¹⁵ Veliteľské posty vo vojsku dosahovali zemani Bajčiovci, Medzihradskovci, Kubínirovci (Kubíni) i, Ambroziovci, Zmeškalovci, Medveckovci, Okoličianovci (Okoličány) a ďalší. Juraj Bajči v roku 1760 vstúpil do uhorskej kráľovskej šľachtickej jazdy. V roku 1802 bol Michal Medzihradský zaradený do kráľovskej telesnej stráže.

V apríli roku 1742 vyslovil dolnokubínsky slúžny nespokojnosť s odvodmi, písal „mnohí z tých, ktorých k regimentu dodali v zime, ušli“. Aj mešťania boli nespokojní, veď výdavky na regrútov stáli mestskú pokladnicu 9 zlatiek 97 denárov, výdavky na „vojenských pánov oficirov pre novú vojnu, ktorí v mestečku nocovali, na hajdúchov a poslov do mestečka prichodiacich“ 94 zlatiek 40 denárov a za šesť mesiacov odvedli do vojenskej pokladnice vojenskú daň 780 zlatých 80 denárov.¹⁶

Keď vojak dostal dovolenku tzv. *urlaub* po štyroch či piatich rokoch služby, musel sa hlásiť u richtára a slúžneho, nesmel opustiť mestečko a po uplynutí dovolenky sa musel vrátiť k svojmu regimentu. Richtár a slúžny boli zodpovední, aby neušiel. V roku 1805 bolo v mestskej knihe zaznačené, že „vojak Ondrej Bencúr, ktorého mestečko na vojnu dalo, žiadal v Temšvári, aby dostal *urlaub* po piatich rokoch služby“.¹⁷ Magistrát mu vyplatil dva zlaté na výdavky počas dovolenky. Stávalo sa, že vojak po 11 rokoch vojenskej služby žiadal prepustenie do civilu.

Za Márie Terézie bola zavedená branná povinnosť. V mestskej knihe Dolného Kubína dňa 5. februára 1779: „Jeho Jasnosť Kráľovská bolestne nesie, že niektorí mladí ľudia obávajúci sa, aby za regrútov ulapený neboli, do ženenia sa oddávajú, iní si palce odťínajú i zuby vyrážať sa opovažujú. Preto Jeho Jasnosť poručuje, aby nehľadiac na ženení, uťatie palcov či vyrážení zubov, týchto bez prehladani na vojnu vzali“.¹⁸ V roku 1865 vyšiel predpis o ženení regrútov a vojakov. Oženiť sa mohol vojak „najskôr po druhej asentírke, keď bol zapísaný do tretej asentírky, tak prešiel z druhej klasy do tretej a ak sobáš povolil slúžny“, čiže najskôr po dvoch rokoch vojenskej služby.¹⁹

¹⁴Tamže, mestská kniha 1733 – 1771, záznamy z rokov 1739 – 1740.

¹⁵Tamže, mestská kniha 1816 – 1869, záznam z roku 1851.

¹⁶Tamže, mestská kniha 1733 – 1771, záznam z roku 1742.

¹⁷Tamže, mestská kniha 1785 – 1805, záznam z roku 1805.

¹⁸Tamže, mestská kniha 1776 – 1784, záznam z 5. februára 1779.

¹⁹Tamže, mestská kniha 1849 – 1869, záznam z roku 1865.

Mestečko každoročne vymáhalo od Oravskej župy nedoplatky za vojakov, ktorí tu zimovali. Napríklad v roku 1760 bolo v mestskej knihe zaznačené: „když vojaci na ten čas zdejší do campamentu Prešporského išli, jejich všecka bagážia zde zostala, panie, kurír a sluhovia tu sedem mesiacov bývali u pánov Georgia Andreea a Michala Ambroza. I to sa dosvedčilo, že pán Nicolaus Stefanides istého lajdinanta celú zimu na quartieli mal a žádnej bonifikácie až po dnešný deň neprijal. I to mestečko dosvedčilo, že pán Joanes Vitterčik po dva razy do roka quartieroval vojenského komisára, ktorý na muštri chodil do oficiárskeho domu tri roky a za každý raz slávny vidiek platil mestečku 1 floren 50 denárov, ktoré deputácia mestská vyplatila J. Vitterčikovi za tri roky 9 florenov“.²⁰ Vojsko v mestečku prinášalo zisk remeselníckym majstrom pekárom, mäsiarom, kováčom, kušiarom, krajčírom, obuvníkom, povozníkom, hostinským atď. V roku 1779 bolo zaznamenané, že v Oravskej župe zimovalo 231 husárov a 335 koňov. Mestečkom prešlo sedem regimentov, minulo sa mnoho piva a pálenky, preto sa pivo častejšie varilo a pálenka častejšie páčila.

V druhej polovici 18. storočia zimovali v Dolnom Kubíne vojaci týchto regimentov: Pálfi, Lichtenstein, Levenstein, Würtemberg, Starhenberg, Waldekiano, Esterházi, Hadik, Barkai, Brink, Hillencký, Trhlianský, Ďula. Kasárne v Dolnom Kubíne v roku 1763 boli tak zničené, že sa mestečko rozhodlo vybudovať nové. Výstavba začala v marci roku 1763. Každá usadlosť priviezla predpísané množstvo skál, dreva a zo „Štrbákovej doviezli 5 vozov dobrých dĺn do oficiárskej maštale pre kone“. V roku 1780 župan navrhoval, aby sa v Dolnom Kubíne postavili nové väčšie kasárne na inom pozemku. Mesto nemalo iný vhodný pozemok a postavilo sa proti zrucaniu doterajších kasární. Richtár Michal Ambroz žiadal kráľovskú komoru o podporu návrhu magistrátu.²¹

Jozef II. začal v armáde zavádzať nové poriadky. Armáda mala nekvalitné degenerované kone, preto každá župa dostala plemenníkov z krajiny Valašskej, Moldavskej alebo Tatárskej. V nariadení pre richtárov prikázal, aby „kobyly pevného, tuhého a vyššieho vzrastu, nie churavé sa v župe popísali a toliko tieto k župným vajčákam pripúšťali“. V osobitnom nariadení Jozef II. prikázal, aby obyvatelia zachovávali k vojakom náležitú úctivosť a znášanlivosť a vyvarovali sa každej príležitosti a príčiny k roztržkám a nešvárom.²²

V roku 1782 zimovalo vojsko v Dolnom Kubíne, Veľkom Bysterci a Jasenovej. Porcie ovsy vyberal od mešťanov Jozef Radlinský, porcie sena a slamy Štefan Seberíni a Andrej Medzihradský. Jedna porcia sena zviazaná tzv. „povrieslom“ musela vážiť 10 funtov (1 funt = 56,00 dkg), jedna porcia slamy 2 funty. Bežne mestečko dávalo 60 porcií ovsy, 60 porcií sena a 60 porcií slamy. Vojak dostával na jeden mesiac 3 merice (1 merica = 62,54 l) a 3 štvrtníky (1 štvrtník = 1 merice) ovsy pre svojho koňa. Obchodník Jozef Klostermann dodával vojakom grajciarové sviece a lampáše, preto bol oslobodený od povinnosti „quartierovať vojakov a nosiť listy“. Vojak dostával 1 zlatý na mesiac, chlieb, soľ, ostatné potraviny, posteľ (slamník) za 70 grajciarov, drevo na kúrenie. Kapitán dostával 5 siah tvrdého dreva alebo 7,5 siah mäkkého dreva na kúrenie, lajdinand 4 siahy tvrdého dreva alebo 6 siah mäkkého, kaprál 3 siahy tvrdého dreva alebo 4 siahy mäkkého, vojak bez hodnosti dostával 2 siahy tvrdého dreva alebo 3 siahy mäkkého. Bývanie kapitána mesačne vyšlo na 6 florenov, lajdinanda na 3 floreny. Výdavky Dolného Kubína na vojakov v roku 1783 tvorili 470 florenov 45 denárov. Išlo o úhrady za ubytovanie vojakov v kasárňach, ubytovanie veliteľov v domoch mešťanov, opravu kasární, palivové drevo, soľ, posteľ (slamníky) vojakom, konské porcie a ústne porcie.²³

²⁰Tamže, mestská kniha 1733 – 1771, záznam z roku 1760, s. 502.

²¹Tamže, mestská kniha 1733 – 1771, záznam z roku 1763: Každá polrala dala na výstavbu oficiárskeho domu jednu siahu dreva a kamenie na základy budovy. Mestská kniha 1776 – 1784, záznam o výstavbe oficiárskeho domu z roku 1780.

²²Tamže, mestská kniha 1776 – 1784, záznam z roku 1781.

²³Tamže, mestská kniha 1776 – 1784, záznamy z novembra 1782 a augusta 1783.

Predpísané naturálne porcie z obcí dolnokubínskeho okresu prevážali do župného skladu povozníci (furmani), ktorí sa živili touto prácou. Za mesiac mohli zarobiť 40 – 50 florenov, ale záležalo od vzdialenosti. Napríklad za povoz do Párnice, Istebného, Revišného, Jasenovej, Veličnej sa platil 1 floren, do Terchovej, Valaskej Dubovej, Leštín, Žaškova 1 floren 50 denárov, do Zázrivej, Hruštína, Kral'ovian, Dlhej, Sedliackej Dubovej, Ružomberka 2 floreny a pod. Keď vojsko nezimovalo v Dolnom Kubíne, ústne a konské porcie dopravovali do vojenských skladov v Ružomberku a Banskej Bystrici na vozoch, do Leopoldova na pltiach. V mesiacoch február až júl 1789 mal dolnokubínsky okres predpis 900 konských porcií, z toho 47 do Leopoldova. Povozníci pracujúci pre vojsko boli oslobodení od platenia mýta. Dňa 28. januára 1789 rozboril ľady na rieke Orave prvý dolnokubínsky drevený most vybudovaný Michalom Matejčíkom.²⁴

Magistrát mesta prideloval mešťanom povinnosti voči vojsku. Z roku 1793 je v mestskej knihe záznam: „Ján Smoleň dostal plac pod dom pri krčmárovi Špilcovi vyše mýta, zato je povinný ako ostatní, ktorí držia mestský plac, quartírovať vojaka, tri listy nosiť, cesty a mosty opravovať.“ Dokonca v zmluvách o predaji a kúpe domov na mestských pozemkoch sa uvádzal samostatný článok, v ktorom sa nadobúdateľ majetku zaviazal poskytovať ubytovanie vojakom.²⁵

V auguste roku 1824 magistrát riešil početné sťažnosti mešťanov na dolnokubínskych zemanov, ktorí odmietli ubytovať vojakov vo svojich domoch, ale úhradu za ubytovanie od župy vzali. Magistrát odstúpil sťažnosti Oravskej župe. Mešťania v nej uvádzali: „Nakoľko vojensko komando vyše osmich rokov mešťanstvo trpelo a pán Lehocký Alexius, pán Ambrozi Daniel, pán Ambrozi Ludvik i do dvora dovedených ofícierov prijať nechceli, ale z bonifikácie skrze slávnú stolicu milostive asignovanej vďačne prijali, že ani mestečku neďakovali.“ Podľa rozhodnutia vrchnosti páni Alexius Lehocký a Daniel Ambrozi nemuseli ubytovať ofícierov, lebo pracovali v službách župy, ale museli vrátiť peniaze za ubytovanie. Oslobodenie od ubytovania platilo jeden rok. Pán Ludvik Ambrozi bol povinný ubytovať oficiera, a preto mu „hneď vojaka inquantierovali“.²⁶

V revolučných rokoch 1848 – 1849 bojovali dobrovoľníci s Hurbanom na strane cisárskeho vojska proti maďarským vojskám a gardám. Cisárskemu vojsku však nešlo o riešenie slovenskej otázky. Chceli potlačiť maďarský odpor proti Habsburgovcom. Hurban s dobrovoľníkmi prišiel do Dolného Kubína 5. februára 1849. Tu sa stretol s veliteľmi cisárskych vojsk: s Bloudekom, Trenckom a Zachom. Promaďarská garda, ktorú tvorilo v okolí Dolného Kubína asi 400 gardistov, bojovala neorganizovane a vojaci ich ľahko rozprášili. Hurban prehovoril na verejnom zhromaždení pred župným domom v Dolnom Kubíne, aby získal ďalších dobrovoľníkov z Oravy. Podarilo sa mu zverbovať okolo 100 mužov. So svojim vojskom potom odišiel z Dolného Kubína na Liptov, na Orave zostal major Trenck s ďalšími oddielmi. Po obsadení Turca maďarským vojskom prenikla Görgeiho (Görgey) garda na Oravu a bojovala s cisárskymi vojakmi, ktorí po neúspešných bojoch ustúpili cez Lokcu a Mútne do Ujsoli a na Jablúňkov. Dobrovoľníci sa odtrhli od Bloudka po porážke v Turci a snažili sa dostať domov. Husári mnohých pochytili a usmrtili, posledný boj sa odohral v Záskali. Do konca apríla 1849 bolo revolučné hnutie na Orave potlačené. Oravský župan vyzval všetkých bývalých hurbanovských dobrovoľníkov, aby v Dolnom Kubíne odovzdali zbrane do dvoch týždňov.²⁷

²⁴Tamže, mestská kniha 1816 – 1863, cenník povozov (foršpontov) z roku 1823, s. 64-67 a z roku 1824, s. 105-106.

²⁵Tamže, mestská kniha 1785 – 1805, záznam z roku 1793.

Mestská kniha 1816 – 1863, nariadenie magistrátu mestečka z 23. novembra 1825.

²⁶Tamže, mestská kniha 1816 – 1863, záznamy z 3. – 8. augusta 1824, s. 104-105.

²⁷RAPANT, D.: Slovenské národné povstanie 1848 – 1849. Martin 1937, diel I., s. 171-173, 224, diel II-1, s. 116-117, diel III-1, s. 98, 120, diel III-3, Bratislava 1958, s. 59-61.

MV SR, ŠA Bytča – pobočka Dolný Kubín, Mestečko Dolný Kubín 1418 – 1872, spisy – vyhláška Hurbana zo dňa 7. februára 1849 o verbovaní Oravcov do dobrovoľníckeho vojska.

V mestskej knihe sa nachádzajú záznamy o vojenskej nemocnici v Dolnom Kubíne z mája roku 1849. Župan žiadal obyvateľov mestečka i obcí o hmotnú podporu a finančné príspevky na „vojenský špitál“.²⁸ Začiatkom júna 1849 prechádzali mestečkom uhorskí gverilisti, v dňoch 17. – 19. júna ruskí vojaci (500 kozákov a 500 ulánov), ktorí sa na 5 dní utáborili na zemianskych lúkach v Jasenovej a celkom ich zničili.

Záznamy o ubytovaní vojska v Dolnom Kubíne máme z konca júna roku 1852, keď prišlo do Dolného Kubína 78 vojakov, 2 oficieri a 120 koní. V mestečku nocovali tri dni a zužitkovali 78 porcií chleba, pre kone 121 porcií ovsu a 181 porcií slamy. V roku 1864 sa v Dolnom Kubíne ubytoval na krátku dobu batalión Cordon, oficieri zo štábu bataliónu bývali v meštianskych domoch. Tento pobyt stál mestečko 494 florenov 20 denárov. Transport husárov vyšiel mestskú pokladnicu na 61 florenov 60 grajciarov. Mestskí senátori žiadali, aby im župa uhradila 100 florenov za opatrovanie plemenníkov v rokoch 1864 – 1868. Túto požiadavku zohľadnil slúžny tak, že prikázal richtárom okolitých obcí, aby z každej usadlosti vybrali 1 floren 40 grajciarov.²⁹ V nasledujúcich rokoch sa v mestských knihách nevyskytujú záznamy o kasárňach v Dolnom Kubíne. Pravdepodobne boli zničené a vrchnosť nedala peniaze na ich obnovu. Kasárne v Dolnom Kubíne zanikli.

V búrlivom roku 1918 skončila prvá svetová vojna, rozpadla sa rakúsko-uhorská monarchia a na jej troskách vznikla prvá Československá republika. V novembri roku 1918 sa v Dolnom Kubíne udiali významné udalosti, ktoré sú podrobne opísané v Bezekovej mestskej kronike. Dňa 9. decembra 1918 prišli do Dolného Kubína československí vojaci, aby tu založili kasárne. Kronikár mesta Ján Bezek o tejto udalosti napísal: „Radostné rozčúlenie zmocnilo sa obecnstva a najmä tých verných, ktorí v českom národe videli svojich bratov, pomocníkov. Na domoch a oblochok zaskveli sa národné farby. Prichodiacich vojakov čakal nadšený zástup na stanici na čele s kubínskym spevokolom, národná garda, spevokoly z Bysterca, Záskaľia a Leštín pod vedením konseniora farára Štefana Šašku, prekvapiac všetkých svojím pekným cvičeným spevom. Privítal ich Aurel Styk a jeho dcéra Hana podala veliteľovi kyticu. Menom mládeže ho pozdravila slečna Ruženka Nováková. Zaspievala sa národná hymna *Hej Slováci* a veľký zástup vo fakľovom sprievode tiahol mestom, ktoré bolo osvetlené. Volala sa sláva Masarykovi, Kramárovi, Benešovi, Štefánikovi, československému štátu a bratom Čechom.“³⁰

²⁸Tamže, mestská kniha 1816 – 1863, záznam z roku 1849.

²⁹Tamže, mestská kniha 1848 – 1869, záznamy o ubytovaní vojska v Dolnom Kubíne v dňoch 30. júna – 1. júla 1852.

³⁰Tamže, Obvodný notársky úrad Dolný Kubín 1895 – 1945, mestská kronika Jána Bezeka 1933 – 1943. Záznam o novembrových udalostiach roku 1918: „Na žiadosť župy prišlo do Dolného Kubína dňa 5. novembra 1918 maďarské vojsko – bývalí maďarskí husári v červených nohaviaciach, pechota. Na námestí rozostavili štyri strojové pušky a v menších oddieloch vyšli i do niektorých dedín, kde výtržnosti sa stali proti Židom. Niektorých výtržníkov zlapali a dovedli do Kubína. Oni len nasilu strieľať a vešať chceli. Stoličná vrchnosť nemala dlhý potechy zo svojho maďarského vojska. Maďari, najatí zoldnieri za vysokú mzdu, nechceli ďalej slúžiť, ale žiadali sa domov, kde sú vraj tiež nepokoje. Po ich odchode podžupan Zmeškal žiadal telegraficky regiment vojska z Prešporka alebo z Košíc. Poslali mu čosi žandárov, ktorí potom v Hornej Orave drancovali ľud. Keď nadrancovali peňazi, vytratil sa zo stolice.“

Z HISTÓRIE VZNIKU MÚZEA NA DUKLE A POMOC ARMÁDY PRI JEHO ZVEĽAĎOVANÍ

JOZEF R O D Á K

RODÁK, J.: From the History of Natural Museum in Dukla and the Assistance of the Armed Forces within its Improvement. *Vojenská história*, 8, 1, 2004, pp 92 – 94, Bratislava.

In this short material the author explains the historical connections related to the Carpathian-Dukla operation, with which the establishment of the Museum is linked. At the same time the author underlines the role of the army in the creation of this Museum as well as its improvement up to these days. The author also concentrates on depiction of every-day life of soldiers, who were involved in the reconstruction of bunkers.

Military History. Slovakia. Monuments. Dukla.

Prírodné duklianske bojisko je svojím spôsobom raritou tak pre domácich, ako aj zahraničných návštevníkov. Pamätné miesta historických bojov – duklianske bojisko a pamätníky na Dukle a vo Svidníku – boli uznesením vlády ČSSR č.251/62 vyhlásené za národnú kultúrnu pamiatku. Tento rozsiahly prírodný areál sa rozprestiera v dĺžke takmer 20 kilometrov.

Vráťme sa ale do histórie. Uchovanie tejto pamiatky z obdobia druhej svetovej vojny sa viaže ku Karpatsko-duklianskej útočnej operácii, ktorá sa začala 8. septembra 1944 na pomoc Slovenskému národnému povstaniu. Táto vojenská operácia, čo do rozsahu, významu bojov a počtu strát, nemá v česko-slovenských štátnych a národných dejinách obdobu. Prácou jej patrí čestné miesto v našej vojenskej histórii. Preto myšlienka zriadiť prírodné duklianske múzeum vznikla u priamych účastníkov týchto bojov už v roku 1946. ňou vyjadрили potrebu citlivo riešiť zachovanie pamiatky padlých duklianskych bojovníkov pre ďalšie generácie.

Prírodné múzeum na Dukle malo byť pomníkom, svedectvom a zároveň aj výstrahou pre generácie, aby sa podobné tragédie v našich dejinách už neopakovali. Myslím si, že autorom týchto myšlienok sa podarilo zrealizovať to, čo návštevník na Dukle hľadá. Od samého začiatku bola pri realizácii tohto zámeru armáda a po celé obdobie až dodnes pomáha pri udržiavaní tejto, u nás ojedinelej, vojenskej pamiatky. S výstavbou jednotlivých objektov v prírodnom areáli sa začalo v roku 1959, keď sa na poľsko-slovenskej hranici na Dukle postavila drevená vyhlídková veža, kde počas bojov na slovenskom území dočasne postavili pozorovateľňu veliteľa 1. čs. armádneho zboru v ZSSR. V tom istom roku sa začalo vo Vyšnom Komárniku s rekonštrukciou bunkrov štábu 3. čs. brigády. Práce pod dozorom armády vykonávali zväzarmovci, a tak prírodné duklianske múzeum bolo po etapách sprístupnené pre verejnosť na 20. výročie Karpatsko-duklianskej operácie. Z hľadiska historického treba o tomto mieste povedať, že v čase od 18. do 24. novembra 1944 bol v lese Mativka vo Vyšnom Komárniku umiestnený štáb veliteľa 3. čs. brigády. Odtiaľ podľa rozhodnutia veliteľa sa organizoval a riadil boj o východ z Karpát, zabezpečovala sa súčinnosť so susednými sovietskymi jednotkami a staralo sa o bezpečnosť ľavého krídla čs. zboru i 38. sovietskej armády. Prácu štábu v tomto období a jeho bezpečnosť priamo ohrozovala paľba batérií 1. a 3. čs. brigády a 305. streleckej divízie, ktoré sa pre nedostatok vhodných priestorov sústredili na malom priestore neďaleko od štábu 3. čs. brigády pri Vyšnom Komárniku. Po dobytí výšiny 532 Obšár sa

25. novembra 1944 štáb brigády s vojskom premiestnil k Ondave. Po celé desaťročia sa údržba vojenskohistorických pamiatok v prírodnom duklianskom areáli úzko spája s pomocou armády. Každoročne od samého začiatku sa na jeho obnove podieľali príslušníci prešovskej divízie, neskoršie zväzku a 2. armádneho zboru z Prešova. Jednotlivé vojenské útvary tohto zväzku z Michaloviec, Trebišova, Humenného, Kežmarku a Prešova mali v areáli pridelené rajóny pamätných miest, o ktoré sa starali. Na túto tradíciu nadviazali v roku 2003 i vojaci z Vojenského útvaru 6518 ženijnotechnickej roty zo ženijného práporu z Michaloviec, patriaci k mechanizovanej brigáde v Prešove, ktorí sa v období od 13. do 27. júna 2003 podieľali na rekonštrukcii bunkrov štábu 3. čs. brigády. Počas celého obdobia prác bol veliteľom tejto jednotky kpt. Ing. Radoslav Kalaba. Svoj hlavný stanový tábor vojaci rozložili v blízkosti slovensko-poľských hraníc na lúke pod vyhladkovou vežou, kde pred 60. rokmi po prvýkrát prekročila hranice hliadka 1. čs. armádneho zboru z ZSSR a vstúpila na naše územie. Už aj sama lokalita, kde vojaci-profesionáli bývali počas výkonávania prác, mala vo historické miesto. Stanový tábor sa ohradil viditeľnou páskou a prístrešky stanov, ako to nariaďuje predpis, sa prikryli maskovacími sieťami. Pred vstupom do stanového tábora bola osadená drevená rampa, pri ktorej bola stála dozorná služba. Samozrejme, že nechýbal ani vysoký drevený stožiar, na ktorom zaviala slovenská vlajka. Skutočne dôstojná reprezentácia našej armády, ktorá neušla pozornosti stovkám domácich a zahraničných návštevníkov, ktorí neďalekým peším chodníkom navštevujú vyhladkovú vežu. Hlavnou úlohou týchto vojakov bolo počas ich pobytu zrekonštruovať bunkre v spomínanom lese Mativka, vypestovať návyky a zručnosť profesionálnych vojakov na presné plnenie úloh pri budovaní miest velenia, vykonať úpravu terénu a splniť úlohy maskovania tak, ako sa s tým pôvodne počítalo. Tieto bunkre sa po istom čase nachádzali v dezolátnom stave, takže pomaly zanikali. Bolo potrebné ich dať do pôvodného stavu, aby ako pamiatka slúžili pre domácich a zahraničných návštevníkov, ktorí sa zaujímajú o vojenskú históriu druhej svetovej vojny. Táto forma pomoci armády napomáha tomuto regiónu pri rozvoji turizmu a zároveň ho zviditeľňuje pri poznávaní atraktívnych miest nášho Slovenska. Zaujímavý bol aj bežný pracovný deň michalovských ženistov v poľných podmienkach na Dukle. Tak ako v útvar, každý deň sa začínal budičkom ráno o šiestej, potom nasledovali raňajky a po nich sa vyčlenili všetky sily a prostriedky na zabezpečenie mierového života a tej úlohy, kvôli ktorej prišli na Duklu. O ôsmej hodine vojaci odchádzali na miesta, kde ich čakali časom zdevastované bunkre. Pri práci každý deň zvládali desať výcvikových hodín, končili po piatej popoludní, nasledovala večera, potom príprava materiálu na druhý deň, osobné voľno a o desiatej bola večierka. Takto sa uzatváral každodenný kolorit michalovských vojakov v prírodnom areáli. Dôležitou súčasťou celého pobytu bolo tylové zabezpečenie jednotky. Vojaci tu mali vlastnú kuchyňu, kde sa pripravovala celodenná strava z vlastných zásob, ktoré si doviezli z Michaloviec. Každý z vojakov-profesionálov bol s poľnou kuchyňou spokojný. Stravná dávka sa nemenila a bola rovnaká ako v kasárňach. Práce bolo každý deň veľa, a preto vojaci nezaháľali, aby urobili maximum, aby ľudia v tomto regióne mali dobrý pocit, že sa na históriu nezabúda, na ktorú sú oni právom hrdí. Popri pracovných povinnostiach, mali vojaci aj trochu voľného času, ktorý každý využíval po svojom. Boli tu síce obmedzené poľné podmienky, ale dalo sa to zvládnuť. K dispozícii mali futbalovú a volejbalovú loptu, bedmintonové rakety, takže sa dalo aj športovať. Nechýbali tu televízor, video ani rádio, čo dopĺňalo kultúrne vyžitie. V stanovom tábore skutočne nechýbalo nič. Pred jednotlivými stanmi boli umiestnené informačné nápisy o umiestnení ošetrovne, klubovne, kuchyne, jedálne, umývarky a toalety. Všetko síce v takzvaných bojových podmienkach, ale vkusne urobené. Táto rota kpt. Ing. Radoslava Kalabu bola na takúto úlohu vyvedená prvýkrát, no všetci sa na ňu tešili. V kasárňach majú vojaci teplú vodu i ďalšie iné zabezpečenia. V týchto podmienkach boli sociálne zariadenia poľné, s vodou sa muselo šetriť, takže v tomto smere to bolo náročnejšie. Treba poznamenať, že sa v týchto podmienkach nezabúdalo ani na armu, teda klasický obchodík, kde si vojaci mohli kúpiť nealkoholické nápoje, kávu, slad-

kosti a cigarety. Po piatich dňoch prišla 18. júna 2003 v popoludňajších hodinách do stanového tábora michalovských vojakov na Dukle skupina 16 ukrajinských vojakov a dôstojníkov a vedľa slovenskej vľajky na stožiar zaviala aj ukrajinská. Boli to vojaci z 398. tankového pluku z Užhorodu, na čele ktorých bol mjr. Anatolij Bich. Zavítali tu na základe schváleného plánu našich vojakov, v ktorom sa počítalo aj s účasťou ukrajinských príslušníkov. Ako sa k celej tejto akcii vyjadril kpt. Ing. Ján Turčan, dôstojník pre styk s verejnosťou z mechanizovanej brigády z Prešova, „zámerom celej akcie je upraviť priestory, kde sú tiež pochovaní vojaci z Ukrajiny, ktorí sa zúčastnili bojov druhej svetovej vojny. Zároveň chceme našou aktivitou vyslať odkaz, že história druhej svetovej vojny nám nie je ľahostajná, a aj týmto si chceme uctiť pamiatku padlých vojakov“. Ukrajinski vojaci po príchode na Duklu boli ubytovaní v stanoch vedľa slovenských vojakov. Samozrejme, že aj poľná kuchyňa bola spoločná a na oddych sa využívali spoločné priestory. Podľa programu si najskôr uctili pamiatku padlých vojakov sovietskej armády vo Svidníku a navštívili Pamätník čs. armády na Dukle. Potom sa s plnou vervou pustili do práce. Zveľadili okolie pamätníka sovietskej armády vo Svidníku a obnovili informačné tabule v prírodnom duklianskom areáli. Okrem práce im michalovskí hostitelia pripravili množstvo kultúrno-spoločenských aktivít. So záujmom si prezreli expozíciu Vojenského múzea vo Svidníku, kde sa oboznámili s vojenskou históriou východného Slovenska od roku 1914 do roku 1945. Pozreli si prírodné duklianske múzeum, kde ich zvlášť zaujala symbolická tanková rota v útoku v Údolí smrti. Ako tankisti, podrobne sa zaujímali o tankovú bitku, ktorá sa v tomto údolí odohrala 25. – 27. októbra 1944 počas Karpatsko-duklianskej operácie. Samozrejme, navštívili aj štáb 3. čs. brigády, kde pracovali ich slovenskí kolegovia. Bola to zároveň aj „praktická“ ukážka, ako sa stavajú bunkre v poli. Potom navštívili Múzeum ukrajinsko-rusínskej kultúry a skanzen ľudovej architektúry. V rámci celého programu nemožno nespomenúť ani odohraný spoločný futbalový zápas, ktorý vyhrali michalovskí ženísti. Vyvrcholením ich celého pobytu v podduklianskom regióne bola účasť na *49. ročníku kultúrnych slávností Rusínov – Ukrajincov na Slovensku*, ktoré sa konali 21. – 22. júna 2003 vo Svidníku. Tu sa cítili ako „doma“, poznamenali, keď odtiaľto odchádzali. Ich ďalšia cesta pokračovala do posádky v Michalovciach, kde sa zoznámili s činnosťou ženijného práporu a ich priestormi. V rámci programu navštívili tankový prápor v Trebišove, kde si rovnako prezreli ich priestory a oboznámili sa so životom v útvere. V závere svojej návštevy si prezreli Zemplínsku Širavu a 26. júna 2003 sa vrátili do Užhorodu.

Spolupráca medzi oboma krajinami podľa kompetentných touto akciou nekončí a jej pokračovanie bude mať určite nové formy. „Spolupráca medzi nami a Ukrajinou sa už rozbehla v minulosti. Okrem participácie na rekonštrukcii vojnových objektov, máme záujem aj o spoločné výcvikové tábory, kde by sme si mohli navzájom odovzdať skúsenosti a porovnať výcvikové praktiky na Slovensku a Ukrajine“, povedal na margo ďalšej spolupráce kpt. Ing. Ján Turčan.

Medzitým michalovskí ženísti pokračovali v práci, aby splnili stanovené úlohy pri obnove bunkrov. Počas týchto prác navštívili našich vojakov aj ich rodinní príslušníci. Prezreli si stanový tábor, kde boli ubytovaní, vo Svidníku si prezreli múzeum a pamätné miesta duklianských bojov. Spoločenské a kultúrne vyžitie pri poznávaní histórie tohto regiónu malo dôstojnú úroveň. Ako vidieť, všetko sa dá sklbiť a využiť v prospech spoločnej veci.

V tomto roku vojaci tejto jednotky majú v pláne dokončiť rekonštrukciu ostávajúcich bunkrov štábu 3. čs. brigády, ktoré v minulom roku nestihli ukončiť pre plnenie ďalších povinností v útvere. Práve rok 2004 je jubilejným rokom, keď si pripomenieme 60. výročie Karpatsko-duklianskej operácie a v súvislosti s tým sa očakáva ukončenie práce na obnove tejto pamiatky. Bude to dôstojné zadost'učinenie našich vojakov tým, ktorí sa v roku 1944 podieľali pri oslobodzovaní našej vlasti.

OPOŽDĚNÁ SVĚDECTVÍ GENERÁLA FERJENČÍKA

FRANTIŠEK HANZLÍK – KAREL KONEČNÝ

HANZLÍK, F. – KONEČNÝ, K.: Belated Testimonies of General Ferjenčík *Vojenská história*, 8, 1, 2004, pp 95 – 109, Bratislava.

The published material deals with the written memories of General Mikuláš Ferjenčík, State Secretary of the Ministry of National Defence in 1945 – 1946 and the authorised person of the interior, who emigrated just after seizing the power by the communists. The first memory is related to his operation in the function of the authorised person of interior and in the second one he describes all connections of his enforced leaving to emigration as well as the conditions of his stay in West Germany and later on in the United States of America. The documents come from the Archives of Czechs and Slovak abroad (ACASA) at the University of Chicago and they were published in the information bulletin of the Czechoslovakian National Council American in 1948. They have not been published in Slovakia yet.

Military History. Czechoslovakia. Mikuláš Ferjenčík. Personalities

V průběhu studia archivních pramenů v Archives of Czechs and Slovak abroad (ACASA) na univerzitě v Chicagu v květnu 2003 jsme získali informaci, že na Českém národním hřbitově v Chicagu byly uloženy ostatky gen. Mikuláše Ferjenčíka. Proto jsme se snažili od prof. Zdeňka Hrubana, který shromáždil prameny uložené v ACASA, získat další informace o působení gen. Ferjenčíka v USA. Prof. Hruban nám sdělil, že v roce 1948 v létě opouštěl republiku právě se skupinou gen. Ferjenčíka. Vzpomínal na něj jako na mimořádně slušného, poctivého a ochotného člověka, jehož zkušenosti byly pro skupinu, která společně opouštěla republiku, neocenitelné.¹ Také proto se prof. Hruban snažil najít v archivu jakékoliv materiály, týkající se osobnosti gen. Ferjenčíka. Výsledkem jeho snažení bylo objevení dvou písemných vzpomínek gen. Ferjenčíka. První z nich se týkala působení gen. Ferjenčíka ve funkci poverenika vnútra na Slovensku v letech 1946 – 1948 a druhá jeho osudu po příchodu do USA.

Domníváme se, že obsah obou materiálů je zajímavý a doplňuje stávající poznatky o vývoji situaci na Slovensku v letech 1946 – 1948 a zejména souvislosti tzv. spiknutí na Slovensku na podzim roku 1947 a také průběh únorových událostí v roce 1948. Zajímavé a dosud málo známé skutečnosti přináší jeho *Zážitky z cesty do Ameriky*, ve kterých líčí strastiplný pobyt svůj a celé rodiny na Ellis Islandu.

Jedná se o materiály velmi zajímavé a jsme přesvědčeni, že se gen. Ferjenčík snažil ve svém svědectví popsat sled událostí, které ovlivnily další osudy jeho i celé rodiny co nejpřesněji. Přesto se nevyhnul nepřesnostem, které podle našeho názoru vyplynuly především ze značného časového odstupu prožitých událostí a jejich zpracování a zveřejnění ve *Věstniku čs. národní rady americké* v roce 1984. Proto se domníváme, že si oba dokumenty zaslouží uvedení alespoň drobných poznámek, které zmíněné nepřesnosti uvedou na správnou míru. Dokumenty jsou doslovně přepsány i s chybami.

Gen. Ferjenčík zdůrazňoval skutečnost, že nikdy nebyl politikem a o politiku se nezajímal. Paradoxně však po skončení války působil ve vysokých politických funkcích, kterými jak funkce státního tajemníka v MNO, tak i funkce poverenika vnútra na Slovensku nepochybně byly. Sám uvádí, že zastupoval ministra národní obrany na jednáních v parlamentu i na schůzích

¹Rozhovor autorů s prof. Zdeňkem Hrubanem na univerzitě v Chicagu dne 13. 5. 2003.

vlády. Archivní prameny ukazují, že ve funkci státního tajemníka v MNO působil ve prospěch slovenské složky armády, ale v rámci a v souladu se svým protifašistickým a demokratickým přesvědčením. Trápily jej složité poměry uvnitř slovenské části důstojnického sboru poválečné čs. armády a vynaložil všechny své síly k jejich řešení demokratickou cestou.²

Ve svých vzpomínkách potvrzuje zneužívání vojenského obranného zpravodajství a osvětové služby ve prospěch komunistické strany, včetně rozhodujícího vlivu B. Reicina a šéfa osvěty J. Procházky na obsazování klíčových míst v armádě generály a důstojníky spolupracujícími s KSČ. V obou funkcích narážel při řešení různých problémů na skutečnost, že poválečné Československo zůstalo ve sféře vlivu Sovětského svazu.

Po volbách v roce 1946 převzal gen. Ferjenčík funkci povereníka vnútra v Bratislavě, a to na základě nabídky a naléhání vedoucích činitelů Demokratické strany, která získala na Slovensku většinu hlasů. Ve svých vzpomínkách hodnotí gen. Ferjenčík bezpečnostní situaci na Slovensku. V té době však již na Slovensku nemohly ovlivňovat bezpečnostní situaci stílením, znásilňováním a odvlékáním občanů do SSSR sovětské jednotky, jak uvádí Ferjenčík, protože na podzim roku 1945 území republiky opustily.

Zajímavé svědectví přináší gen. Ferjenčík o metodách a způsobech, které používala komunistická strana na Slovensku na své cestě k moci. Popisovaný průběh a výsledek návštěvy prezidenta republiky v průběhu únorových událostí v roce 1948 na Pražském hradě přináší rovněž dosud málo známá fakta. Zároveň však svědčí o tom, že gen. Ferjenčík nedokázal reálně hodnotit situaci na základě informací, které měl k dispozici. Podle našeho názoru tato skutečnost vyplývala z toho, že si stejně jako mnozí politici neuvědomoval postavení a možnosti prezidenta republiky, které vyplývaly z Ústavy a tehdy platných zákonů. Stejně jako mnozí další významní činitelé demokratických stran podlehl iluzi, že prezident republiky může v krajním případě využít k obraně demokracie i ozbrojených sil. Také on se podle našeho názoru snažil přenést odpovědnost za únorový debakl demokratických politických stran na jiné, v tomto případě na prezidenta E. Beneše.

Cestu k vítězství komunistů v únoru 1948 neotevřel pouze podpis demise ministrů prezidentem E. Benešem. Byla to také celá řada chyb a fatálních selhání představitelů nekomunistických politických stran při rozhodování ve vládě a v parlamentu v celém období let 1945 – 1948. Podpis demise byl pouze logickým vyústěním a důsledkem vývoje situace, ke které postup představitelů nekomunistických politických stran od léta roku 1947 nezadržitelně směřoval. Rozhodujícím momentem pro následné uchopení moci komunistickou stranou bylo podle našeho názoru přijetí zákona o SNB v červenci roku 1947. Zákon byl přijat v podobě, která neumožňovala jakoukoliv kontrolu činnosti ministerstva vnitra, jemu podřízených složek, včetně tajných služeb a také Reicinova vojenského obranného zpravodajství. Jednalo se o složky, které komunistická strana v rozporu s tehdy platnými zákony využívala k prohlubování svého vlivu ve všech oblastech společnosti. Přitom komunisté v parlamentu neměli k přijetí zákona potřebnou většinu.

Výše uvedené konstatování potvrzuje i analýza archivních pramenů z tohoto období. Zpravodajské služby dostaly v létě roku 1947 rozkaz zničit veškeré kompromitující materiály na představitelů politických stran Národní fronty, které pečlivě shromažďovaly od roku 1945.³

²Ve snaze přispět k řešení složitých problémů ve slovenské části důstojnického sboru vypracoval gen. Ferjenčík v létě roku 1945 rozsáhlou zprávu, kterou dne 25. července adresoval předsednictvu SNR, J. Ďurišovi, J. Ursínimu, V. Širokému, A. Šoltészovi, J. Lichnerovi, I. Pietorovi, V. Clementisovi a V. Šrobárovi. Vojenský ústřední archiv (dále VÚA) Praha, Stát. taj. v MNO, č. j. 101 146/1945.

³Případ vyšetřovalo velitelství Státní bezpečnosti na počátku roku 1951. V úředním záznamu ze dne 30. dubna 1951 je uvedeno, že nařízení inicioval tehdejší velitel Státní bezpečnosti Jindřich Veselý a mjr. Bedřich Pokorný. Společně vyjadřovali obavu, že nekomunistická většina v parlamentu by mohla rozhodnout o zrušení ZOB II. ke konci roku 1947, případně o zavedení demokratické kontroly bezpečnostních složek, což by znamenalo pro KSČ značné komplikace. Archiv ministerstva vnitra (dále AMV) Praha, f. 310-118-6.

Vedení komunistické strany mělo vážné obavy z toho, že v případě přijetí zákona o SNB, který by umožňoval demokratickou kontrolu bezpečnostních složek zástupci všech politických stran zastoupených v parlamentu, budou zveřejněny kompromitující materiály o jejich nezákonné činnosti ve prospěch KSČ. To by mohlo mít katastrofální důsledky, včetně ztráty hlasů v případných volbách. V momentě, kdy toto nebezpečí pro KSČ pominulo, byl zahájen rozhodující nástup k uchopení politické moci právě s využitím Státní bezpečnosti a Reicinova vojenského obranného zpravodajství. KSČ zintenzívnila maximálně také činnost svých exponentů v ostatních politických stranách. Iniciovala také zostření vnitropolitické situace na podzim roku 1947.⁴ Dnes již bez jakýchkoliv pochybností můžeme konstatovat, že jak mostecká špionážní aféra i takzvané spiknutí na Slovensku bylo organizováno vojenským obranným zpravodajstvím a Stb, a dokonce bez vědomí vedení KSČ. Do konce roku 1947 bylo fakticky o uchopení moci komunistickou stranou rozhodnuto. Zůstávala pouze jedna nevyřešená otázka: kdy a za jakých okolností získají komunisté moc i po formální stránce. Za této situace učinili představitelé nekomunistických politických stran jednu z dalších osudových chyb v podobě podání demise části ministrů.

Faktem zůstává, že i za této situace prezident Edvard Beneš dlouho odolával nátlaku komunistů a především Klementa Gottwalda. Ti přitom používali všech možných forem nátlaku, včetně vyhrožování občanskou válkou, které se prezident Beneš obával ze všeho nejvíce. Jeho posledním argumentem zůstával názor, který sdělil Gottwaldovi, že sice může demisi podepsat, ale Ústavodárné národní shromáždění nevyjádří nové vládě důvěru. Tento poslední argument však zůstal pouhou fikcí v momentě, kdy dne 25. února předložil Klement Gottwald prezidentu Edvardu Benešovi seznam 200 poslanců, kteří budou hlasovat pro rekonstruovanou vládu v ÚNS. Na seznamu najdeme jména poslanců všech politických stran, včetně poslanců strany národněsocialistické a poslanců Demokratické strany. Až poté prezident demisi podepsal.

Klement Gottwald totiž nařídil již v den podání demise poslancům KSČ, kteří již dlouhodobě udržovali kontakty s exponenty KSČ v jiných politických stranách, aby mu do 25. února do 11.00 hodin předali seznam všech poslanců, kteří budou ochotni hlasovat v ÚNS pro novou vládu.⁵ Vedoucí představitelé nekomunistických politických stran neučinili nic, čím by podpořili prezidenta Beneše v tomto nerovném zápase. Na základě výše uvedených skutečností, lze tedy odpovědět i na otázku, zda podpis prezidenta Edvarda Beneše opravdu otevřel dveře ke 40-leté totalitě či nikoliv. Formálně snad ano, fakticky však nikoliv. O zradě můžeme hovořit zcela nepochybně. Ale o zradě těch poslanců nekomunistických politických stran, kteří vyjádřili ochotu podpořit novou Gottwaldovu vládu ještě v období, kdy prezident demisi nepodepsal. Za vidinu prebend v podobě významných míst v parlamentu i jinde, nebo i z obavy před pomstou komunistů, byli ochotni otevřít bránu k převzetí moci KSČ. Byla to v podstatě dvojitá zrada. Na prezidentu Benešovi i na demokracii. Proto ne podpis demise prezidentem Benešem, ale jednání zmíněných poslanců otevřelo cestu 40 letům totality. Pro novou vládu zvedli v parlamentu ruce nejen komunisté a sociální demokraté, ale i někteří národní socialisté a poslanci ostatních politických stran. Byly to všichni jejichž jména figurovala na seznamu, který předložil Gottwald prezidentu Benešovi a ještě jeden navíc. Na otázku, co by se stalo, kdyby prezident demisi nepodepsal, odpověděl již v roce 1968 tehdy komunistický ministr vnitra Josef Pavel, který byl s vnitropolitickou situací v průběhu únorových událostí detailně seznámen když uvedl: „*nestalo by se vůbec nic pouze cesta k vítězství by byla poněkud složitější.*“⁶

⁴Svědčí o tom i obsah dokumentu „Plán rozvinutí podzimního nástupu strany na pracovním úseku odboru pro evidenci“. Úkoly stanovené v tomto plánu byly v rozporu s platnými zákony a ústavou a jejich realizace směřovala k zostření vnitropolitické situace. Státní ústřední archiv (dále SÚA) Praha – Archiv ÚV KSČ, f. 100/1, sv. 200, a. j. 1282.

⁵VÚA Praha, f. 100/52, sv. 1, a. j. 8.

⁶PAVEL, J.: Vzpomínání na únor. In: A revue, 1968, č. 4, s. 47-47.

V další části vzpomínek popisuje gen. Ferjenčík situaci, která vznikla bezprostředně po únoru 1948 a okolnosti, které jej vedly k rozhodnutí opustit i s rodinou republiku. Odmítl veškeré nabídky na účast ve vládě a vyměnil vidinu dobře placeného místa za nejistotu spojenou s emigrací. Uvádí, že byl oficiálně předvolán k výslechu na Pankrác, kde mu byly ukázány, údajně Slovákem, který mu byl povědomý ze SNP, materiály, které na něj shromážděovalo Reicinovo obranné zpravodajství. Dokonce byl ponechán několik minut bez dozoru, aby si mohl přečíst obvinění, které proti němu bylo připraveno. Bylo mu dáno jasně najevo, aby co nejdříve opustil republiku.

S největší pravděpodobností se v případě gen. Ferjenčíka jednalo o provokaci OBZ s cílem přinutit jej opustit republiku. Svědčí o tom několik faktů. Gen. Ferjenčík jako vojenská osoba jednoznačně spadal do kompetence vojenského obranného zpravodajství. Proto musel být předvolán buď orgány OBZ nebo s jejich souhlasem Státní bezpečností. To je však velmi nepravděpodobné. V rámci OBZ existoval velmi přísný režim založený na neustálém vzájemném sledování, špiclování a provokacích. Žádný z příslušníků OBZ by si na základě vlastního rozhodnutí nedovolil seznámit gen. Ferjenčíka s materiály, které na něj OBZ shromáždilo, navíc s tím, že byl následně propuštěn. Postup zmíněného příslušníka bezpečnostních složek, o kterém gen. Ferjenčík hovoří ve svých vzpomínkách, byl v naprostém rozporu s metodami, které používaly tyto složky po únoru 1948. V téměř všech případech byli důstojníci, o kterých mělo OBZ zájem, nejdříve zatčeni, mnohdy na základě podvržených materiálů nebo provokací.⁷ Následně byli izolováni a teprve potom vyšetřováni za použití všech prostředků, včetně psychického i fyzického nátlaku. Jednou z mála výjimek byl gen. Heliodor Píka, proti kterému nebylo při vyšetřování použito fyzického násilí.

Uvedenou hypotézu potvrzuje i fakt, že vedoucí představitelé OBZ věděli o přípravě gen. Mikuláše Ferjenčíka k odchodu do emigrace. S dostatečným časovým předstihem hlásil tuto skutečnost plk. Bedřichu Reicinovi jeho podřízený z 5. oddělení MNO pplk. Richard Mysík.⁸ OBZ mělo od ministerstva vnitra přesné informace také o přípravách emigrace generálů Antonína Hasala, Aloise Lišky a dalších. Pplk. Richard Mysík navrhoval Reicinovi, aby byla realizována opatření ke znemožnění emigrace uvedených osob. Tyto návrhy Reicin striktně odmítl.⁹ Informace o odchodu výše uvedených generálů do zahraničí přijal později klidně a bez jakýchkoliv výčitek vůči podřízeným. Z analýzy archivních pramenů lze vydedukovat dva možné důvody postupu vedení OBZ. První z nich je zmínka o tom, že by zatčením výše uvedených osob připravujících se k odchodu do zahraničí byl prozrazen mimořádně důležitý zdroj informací.¹⁰ Dalším důvodem byla skutečnost, že do zahraničí následně „emigrovali“ důstojníci pracující pro zpravodajské služby, kteří patřili do okruhu známých těch, co emigrovali. Této skutečnosti potom využívali při svém působení v zahraničí. Tímto způsobem byli nasazeni i příslušníci vojenské zpravodajské služby do blízkosti gen. Františka Moravce.

Materiály, které obsahuje archiv ACASA uložený na univerzitě v Chicagu ukazují, že drtivá většina generálů a důstojníků, kteří emigrovali do zahraničí, nepředstavovala pro pouornový komunistický režim téměř žádné nebezpečí. Jejich hlavním problémem se stalo zajištění holé existence pro sebe a pro své rodiny. To byla ve většině případů (včetně gen. Ferjenčíka) otázka několika roků. V archivu je uloženo množství korespondence mezi generály a důstojníky, kteří emigrovali a ocitli se ve velmi těžké životní situaci v mnoha zemích všech konti-

⁷Podrobně hovoří o metodách, které používalo OBZ po únoru 1948 ve své výpovědi zapisovatelka výslechového oddělení 5. odd. HŠ MNO paní Dagmar Marešová. VÚA Praha, f. 100/52, sv. 32, a. j. 216, s. 256-306. Další podrobné informace, včetně případů různých typů provokací obsahuje „Závěrečná zpráva o výsledku činnosti komise přešetřující nezákonné metody práce na úseku vojenské zpravodajské služby v letech 1949 – 1954“, v pasážích I. Formy a metody operativní práce a v části Formy vyšetřovací práce. SÚA Praha, Komise I., sv. 12, a. j. 201.

⁸Výpověď pplk. Richarda Mysíka. VÚA Praha, f. 100/52, sv. 33, a. j. 234.

⁹Tamtéž.

¹⁰Tamtéž.

mentů. Od Austrálie, přes státy Jižní Ameriky až po Francii, Velkou Británii a USA. Až do poloviny 50. let nelze o organizovaném hnutí čs. důstojníků v exilu téměř mluvit.

Vojenská zpravodajská služba a vojenské obranné zpravodajství (později Hlavní informační správa a následně vojenská kontrarozvědka) měly zřejmě v mnoha případech na složité životní situaci emigrujících generálů a důstojníků svůj podíl. Různými cestami „dodávaly“ zpravodajským službám Francie, Velké Británie a USA informace, které přispívaly k prodlužování pobytu emigrantů v internačních táborech nebo se staly i překážkou na jejich cestě do některých zemí, především do USA.¹¹ Podobný osud stihl i gen. Ferjenčíka. V jeho případě však nelze prokázat, zda obvinění, v důsledku kterých strávil s celou rodinou nekonečné měsíce na Ellis Islandu, byly iniciovány čs. zpravodajskými službami nebo byly pomstou těch, proti nimž bojoval se zbraní v ruce v SNP.

Na základě analýzy situace osob emigrujících po únoru 1948 z Československa byl vypracován dokument Ministerstva vnitra s názvem: Rodiny poúnorových emigrantů – politické pokyny, který byl označen jako PŘÍSNĚ TAJNĚ. V něm se mimo jiné nařizovalo umožnit odchod do zahraničí rodinám emigrantů, kteří působili proti Československu. Ministerstvo vnitra vycházelo z předpokladu, že nutnost postarat se o rodiny znemožní těmto jednotlivcům intenzivní činnost proti ČSR.¹²

Život gen. M. Ferjenčíka s rodinou byl po příchodu do USA velmi těžký. Po propuštění s Ellis Islandu začínal jako obyčejný dělník, až později mohl využít své profese veterinárního lékaře. Od roku 1963 pracoval na proslulé farmě Tempel Farms, Wadsworth ve státě Illinois kde se chovali lipicanské koně. O gen. Ferjenčíkovi hovořili všichni, s nimiž jsme se v Chicagu setkali a kteří jej znali buď osobně, nebo od těch, jenž s ním měli možnost spolupracovat na farmě, s úctou. Od šedesátých let, kdy se jeho životní situace změnila k lepšímu, zapojil se do činnosti organizací čs. emigrace. Spolu s dr. A. Hřebíkem a dalšími osobnostmi se stal čs. zástupcem ve Svazu přátelství národů střední a východní Evropy.¹³

Působil také v Čs. národní radě americké. Do svých 80 let byl dokonce jejím předsedou. V době jeho předsednictví vznikl postupně stálý pevný plán akcí ČNRA. Zahrnoval mimo jiných akcí i vzpomínky na upálení Jana Palacha, připomínku na únorové převzetí moci KSČ v roce 1948, výročí tragické smrti J. Masaryka, ukončení druhé světové války, výročí Lidické tragédie, nezákonná odsouzení a popravy gen. H. Píku i M. Horákové. V kalendáři akcí ČNRA ale nechyběly ani vzpomínky na události 21. srpna 1968, výročí úmrtí T. G. Masaryka, E. Beneše a také oslavy dne 28. října, den vzniku ČSR.¹⁴ Gen. Mikuláš Ferjenčík se stal váženou osobností a autoritou, jak pro čs. důstojníky v exilu, tak i pro obyvatele v místě kde bydlel.

Změn v Československu v roce 1989, které by mu umožnily navštívit svou rodnou zemi, kterou měl tak rád, se již bohužel nedožil. Zemřel v roce 1988. Jeho ostatky jsou uloženy na Českém národním hřbitově v Chicagu spolu s ostatky stovek významných osobností českého a slovenského politického života, které opustily republiku po únoru roku 1948 a také po roce 1968. Je snad symbolické, že vedle sebe odpočívají gen. M. Ferjenčík a bývalý starosta Sokola a poslanec ÚNS A. Hřebík. Spolu s A. Hřebíkem se ve Vysokých Tatrách dne 21. února 1948 dozvěděl gen. Ferjenčík o demisi ministrů. Nedaleko nich odpočívají další významné osobnosti, jejichž další osudy rozhodujícím způsobem ovlivnily únorové události roku 1948. Můžeme k nim zařadit například dr. Jozefa Lettricha, bratry Papánkovy, dr. Petra Zenkla, Růženu Pelantovou, gen. A. Lišku a řadu dalších.

* * * * *

¹¹Tyto informace sdělil v rozhovoru dne 2. března 2002 F. Hanzlíkovi gen. Oldřich Kvapil, který pracoval po únoru 1948 na vedoucí funkci ve vojenské zpravodajské službě.

¹²AMV Praha, f. 310-25-1.

¹³ROZBOŘIL, L.: Z války do exilu. Praha: Road, 1994, s. 136.

¹⁴Tamtéž, s. 157-158.

BOL SOM POVERENÍKOM VNÚTRA

Udalosti, ktoré popisujem sú snad' v dnešnej dobe zastaralé a nezaujímavé. Mám však za to, že máme akúsi mravnú povinnosť uľahčiť historikom napísať pravdivo a objektívne dejiny. Mojou snahou a jediným cieľom je poslúžiť tomuto účelu v popise tých udalostí, ktorých som sa, jako štátny tajomník MNO a pozdejšie, jako povereník vnútra na Slovensku zúčastnil.

Bol som dôstojníkom veterinárnej služby z povolania v armáde Československa. Táto armáda, až do druhej svetovej vojny bola nepolitická. Vojaci a dôstojníci nemali volebného práva a neúčastnili sa politického diania. Osobne ma politika nezaujímala. Žil som bez starosti a šťastne. Po okupácii mojej vlasti som však považoval za svoju národnú a vojenskú povinnosť bojovať všetkými, mne dostupnými prostriedkami, proti uchvatiteľom. Po oslobodení som sa nehlásil do žiadnej politickej strany. Netúžil som po žiadnej politickej kariére.

5. apríla 1945 bol som menovaný, bez osobného pričinenia, zaslúžilým vojakom Slovenského národného povstania a povereníkom pre národnú obranu za SNP, štátnym tajomníkom v Ministerstve národnej obrany, vlády Československa. Úrady štátnych tajomníkov a povereníkov boli zriadené za povstania, potažne až po vojne, jako výdobytky národného povstania na Slovensku. Právomoc štátného tajomníka, zrovna tak, jako povereníka vnútra až do roku 1948 nebola uzakonená, ani vládnym nariadením upravená. Viedlo to k večným kompetentným sporom. Jako štátny tajomník MNO pripadal som si často, jako nežiadúci a nepohodlný na ministerstve. MNO, včetine ministra gen. Svobodu a náčelníka hlavného štábu gen Bočka, bolo v tejto dobe úplne pod vplyvom pplk. B. Reicina (šéfa obranného zpravodastva armády) a pplk.dr. Procházky (šéfa armádnej osvetovej služby).

Moja činnosť, jako štátného tajomníka MNO se sústreďovala hlavne na hájenie záujmov slovenskej zložky armády, na zastupovanie ministra gen. Svobodu v brannom výbore a na dochádzky do schôdzí vlády. Jednania vlády, nakoľko o podstatných veciach rozhodovala tzv. Národná Fronta mi pripadali často, jako prosté „handlovanie-kuch-handlunk“. Vy nám vypustíte toto z nacionalizácie a my nebudeme nič namietat' proti vypusteniu podniku na ktorom vy máte záujem. Nepolitickí ministri (Jan Masaryk, gen. Hasal a ja) sme boli při týchto jednaniach piatym kolesom v uvoza. Raz si min. Masaryk neodpustil poznámku, vyzval gen. Hasala a mňa, aby sme sa išli vyčúrat', že to bude prospešnejšie. Jako štátny tajomník MNO som si vyhradil právo rozhodovaní týkajúcich sa slovenských dôstojníkov ako napr. prijatie do armády, povyšovanie, pensionovanie a pod. Snažil som sa všemožne hati' demoralizačnú činnosť OBZ a armádnej osvetu a ich snahu nútiť dôstojníkov ku vstupu do komunistickej strany Slovenska, ako aj prijímanie partizánov bez predbežného výcviku do armády. Trval som na zásade, že každý dôstojník obvinený z kolaboranstva s nacizmom a slov. fašizmom má právo a má mu byť umožnené, aby sa hájil a o jeho kolaboranstkej činnosti majú byť predložené prijímacej komisi hodnoverné doklady. Zriadil som preto v Bratislave osobitnú prijímaciu komisiu, do čela ktorej som menoval plk. gšt. Júliusa Nosku, bývalého náčelníka štábu Prvej československej armády na Slovensku za povstania. Zriadil som tiež filiálku úradu štátného tajomníka MNO v Bratislave pod vedením pplk. Milana Poláka, poslancu strany demokratickej. Vyhlúčil som tak do značnej miery vplyv komunistov při prijímaní a menovaní dôstojníkov Slovákov na veliteľská miesta. Na prípady prijímania a menovania dôstojníkov českej národnosti na vyššie veliteľské miesta som nemal podstatnejšieho vplyvu. O týchto rozhodovali gen. Svoboda, gen. Boček a hlavne pplk. Reicin a pplk. Procházka. Mňa k týmto jednaniam buď nepozvali, alebo postavili pred hotovú vec, ako napr. v prípade veliteľa tankového vojska v MNO gen. Talavaniu. Jeho prijatie, na návrh Reicina a dr. Procházky bolo pôvodne zamietnuté. Ja, náhodou prítomný, som žiadal o vieruhodné doklady o jeho namietanej spolupráci s Nemcami. Boli mi prislúbené, ale při najbližšej podobnej schôdzke, na môj dotaz čo je s prípadom gen. Tavalaniho, mi oznámili, že jeho vec je v poriadku a že bol prijatý. Bol som

si istý, že ho prinútili podpísať prihlášku do komunistickej strany. Takýchto a podobných prípadov bolo viac ako dost'. Zriadením osobitnej komisie v Bratislave som, do značnej miery, zamedzil tiež, že sa do armády, alebo aspoň na vedúce veliteľské miesta, nedostali vyložení exponenti komunistickej strany jako napr. plk. Imro, lebo plk. gšt. Talský. Postavil som sa rozhodne, jako štát. tajomník MNO proti výkladu zákona o prijímanie dôstojníkov Slovákov do armády, ktorý výklad poťažne prevadzacie nariadenia hájil poslanec dem. Strany Slovenska dr. Mišo Zibrin, podľa ktorého dôstojníci, ktorí slúžili za, alebo po povstaní v tzv. Hašíkovej armáde (minister obrany bratislavskej vlády za a po povstaní), alebo mali, lebo majú manželky nemeckého povodu, nesmeli byť do armády prijatí, ani keď sa priprav na povstanie, alebo povstania samostného účastníci a boli svojou vernosťou a spolahľivosťou k československu známí, jako napr. pplk. gšt Antonín Ciprich, alebo plk. Mirko Vesel.

Po voľbách v roku 1946 odišiel som z vlády. Miestopredseda vlády za demokratickú stranu Slovenska Janko Ursíny ma sice znova vyzval, aby som vstúpil do strany demokratickej a že ma tak navrhne znova na miesto štátneho tajomníka v MNO. Odmietnul som a chcel som mať od politiky pokoj. Bohužial osud mi to nedoprial. Vo voľbách roku 1946 Demokratická strana Slovenska získala na Slovensku väčšinu hlasov a žiadala vo Sbove povereníkov pre seba rezort Povereníctva vnútra, ktorý až do tej doby bol výhradnou doménov komunistov. Komunistická strana Slovenska z pochopiteľných dôvodov, toto povereníctvo postúpil' demokratom za žiadnu cenu nechcela. Po dlhom vyjednávaní a tak vzniklej politickej neistote, hlavne zhoršenia bezpečnostnej situácie, za ktorej štátna bezpečnosť používala všetky možné zastrešovacie prostriedky proti kandidátom demokratickej strany na tento úrad (známy prípad dr. Franeka) sa demokratická strana nakoniec rozhodla navrhnúť na tento úrad osobu nestranícku a nepolicku a kolaborantstvom nazat'áženu. Predseda strany dr. Jozef Lettrich ma žiadal a apeloval na moju národnú a vojenskú povinnosť, aby som tento úrad prevzal. Dr. Lettrichovi som túto jeho žiadosť odmietnúť nemohol, pripadalo by to, jako útek od ideálov a cieľov povstania. Vedel som však veľmi dobre čo ma čaká. Po skúsenostiach z môjho krátkého pobytu v Moskve a informáciach, ktorých sa mi dostalo od osôb, jako napr. Prof. Dr. Drtiny o nezáujme západných spojencov na osude národov, ktoré pripadli do okupačnej zóny Sovietsvetov, nerobil som si žiadne ilúzie, že bysme v dobe dohľadnej mohli u nás nastoliť demokratický poriadok. Ostávala len jedna veľmi slabá nádej, že po vojne musí byť uzavretý nejaký mier a že sovietské vojská sa siahnu na pôvodne hranice SSSR a potom, že si s komunizmom poradí národ sám. Za takýchto úvah prevzal som najzodpovednejší, najnenávidenejší a najnevďačnejší úrad, aký na Slovensku v tej dobe bol.

Úrad povereníka vnútra som nastúpil 12. augusta 1946. Povereníctvo vnútra až do tej doby bolo vedené komunistickými povereníkmi (dr. Gustav Husák a dr. Viktory). Všetky vedúce funkcie, počnúc prezidiálnym šéfom, prednostami odborov a väčšina oddelení boli v rukách príslušníkov komunistickej strany.

Bezpečnostné pomery v dobe mojho príchodu do Bratislavy boli neutešené, ba možno tvrdiť, chaotické. V Bratislave, až do tejto doby robili poriadky partizáni a sovietské jednotky strieľaním, znásilňovaním a odvliekáním ľuď do SSR. Prvým mojím činom bolo, že som navštívil ruského veliteľa a žiadal som okamžitú nápravu. Nenechal som ho na pochybách, že si vynútim poriadok i za cenu použitia zbraní. Náprava sa dostavila takmer okamžite. Sbor Národnej Bezpečnosti (SNB) na Slovensku pozostával väčšinou zo spolahľivých príslušníkov, bývalých četníkov, alebo príslušníkov národného povstania. Mohol som na nich plne spolahnúť, boli však pod vedením a podliehali 3. odboru (Odbor národnej bezpečnosti Povereníctva vnútra) v čele ktorého bol poslanec SNR za stranu komunistickú Lietavec. Bolo treba tohoto odstrániť.

Prvé dni môjho uradovania boli veľmi rušné. Nevedel som čo skorej robiť a naprávať, či zjednat poriadok a bezpečnosť lebo reorganizovať povereníctvo, alebo sháňať spolahľivých spolupracovníkov a odborných poradcov a prijímať rôzne delegácie so sťažnosťami, jako napr.

delegáciu slovenských Sokolov (br. Kováčik a starosta sokolskej župy zvolenskej), ktorí si sťažovali, že im ani Husák ani Viktory nechceli povoliť Sokol na Slovensku. Nápravu som zjednal hneď, vydaním nariadenia o povolení činnosti s okamžitým vrátením sokolského majetku, ktorý bol používaný, najskor Hlinkovou gardou a po oslobodení komunistickou stranou. Bolo treba vyhovieť tiež sťažnostiam židov, že su na mnohých miestach prenasledovaní bývalými gardistami a poverenictvo dosiaľ nezjednálo nápravu. Hlásili sa tiež aj príslušníci cudzích štátov o svoje, komunistami zhabané, majetky a podniky (napr. Cigorkárňa v Seredi, ktorá patrila švajčiarskej firme). Okresné národné výbory a Okresné správne komisie, ktoré menovali povereník vnútra boli skoro výhradne v rukách komunistov. Začal som s tým najnaliehavejším tj. s úpravou bezpečnostných pomerov. Blízkosť Červenej armády (na druhej strane Dunaja), ako aj príslušníci komunistickej strany v parlamente, vo vláde a vo sbore povereníkov boli faktormi, ktoré posmeľovali partizánov a príslušníkov komunistickej strany ku svojvoľným činom a zastrašovali element demokratický. Zbehovia červenej armády, ktorí podnecovali protizidovské, protičeské a protičeskoslovenské demonštrácie, prítomnosť dr. Tisu v bratislavskej väznici, prípravy na jeho súdny proces, nepridali tiež k ukludneniu. Cieľom komunistov i slovenských gardistov, ktorí udržovali spojenie so zahraničnou, separatistickou emigráciou a začali organizovať aj ozbrojené úderné jednotky (Biele légie), bolo robiť a udržovať v zemi neporiadok, neistotu a strach a z tejto ťažiť politicky. Protizidovské demonštrácie, podnecované príslušníkmi Hlinkovej gardy, ako aj protičeské a protičeskoslovenské demonštrácie v Chynoranoch, Piešťanoch, Šarfti, Novom Meste na Váhom, Topolčanoch a inde ma prinútili, že som nahradil prednostu 3. odboru (Odbor bezpečnosti) poslance Lietavca, odborníkom, právnikom a politickým väzňom a nekomunistom dr. Ľudovítom Černým. Pozval som veliteľa SNB pplk. Ondreja Júnyho, ktorému som vysvetlil situáciu a zrejmé úmysly komunistov aj slov. Gardistov, nariadil som mu zakročovať proti podnecovateľom všetkými prostriedkami, zriadiť údernú jednotku z príslušníkov SNB, vybavenú autobusami a hotovú zakročiť proti akýmkoľvek výtržnostiam čo najskor a čo najrozhodnejšie. Prislúbil som mu osobnú pomoc a ochranu proti predpokladaným útokom zo strany komunistov. Demoštrácie a výtržnosti boli v krátkom čase zastavené. Iničiátori demonštrácií boli zaistení a odovzdaní súdom. Navštívil som v tejto chaotickej dobe tiež biskupa Necsey-ho (sprostredkoval mi to R. Fraštacký), ktorému som vysvetlil situáciu, netajil som sa pritom obavami, že keď nebudeme v stave my sami si zjednať poriadok, že nám ho zjednajú partizáni, alebo Červená armáda. Navštívil som tiež za tým istým účelom, niektoré okresné národné výbory (Púchov, Piešťany, Nové Mesto nad Váhom), kde som tiež upozorňoval na nebezpečie nežiaducích zákrokov z nežiadúcej strany. Všade som sa stretol s pochopením.

Po akomsi ukludnení bezpečnostných pomerov som sa venoval otázke personálneho obsadenia odborov a oddelení Povereníctva vnútra, ktoré do mojho príchodu boli väčšinou v rukách neodborníkov a príslušníkov komunistickej strany. Za prezidiálneho šéfa som si vzal, na odporúčenie dr. Lettricha, dr. Kazára, bývalého okresného náčelníka vo Zlatých Moravciach, za osobného tajomníka, na doporučenie R. Fraštackého, dr. Ľudovíta Gálika tiež príslušníka strany demokratickej. Z osmych odborov Povereníctva som u piatych odborov nahradil neodborníkov, príslušníkov komunistickej strany, odborníkmi, právnikmi. Z dôležitých odborov ostal ešte v rukách komunistov, odbor siedmy (neuniformovaná štátna bezpečnosť). Tento odbor som sa snažil hneď od samého začiatku mojho uradovania dostať pod odborné, nestraničké vedenie a vymaniť ho z vplyvu Ministerstva vnútra v Prahe. Nutno sa pritom zmieniť, že okrem tohoto odboru Povereníctva, malo Ministerstvo vnútra v Prahe tzv. slovenské oddelenie vedené povestným mjr. Pokorným (človek, šéfa NKWD Beriu), ktoré prevádzalo na Slovensku vlastnú zpravodajskú službu a kontrolovalo moj siedmy odbor. Existencia tohoto slovenského oddelenia v Ministerstve vnútra v Prahe, bola ministrom vnútra (Nosek) neustále popieraná. Pokiaľ išlo o výmenu prednostu odboru Povereníctva, sa komunisti a v prvom rade predseda Sboru povereníkov dr. G. Husák, vyjadril jasne, že tento odbor z rúk nepustia za

žiadnu cenu, ani za cenu rozbitia Národného frontu Slovenska. Musel som postupovať veľmi opatrne a obozretne, keď som chcel docieľiť nejakú zmenu k lepšiemu v tomto odbore. Chcel som sa oprieť o Národný front, kde som túto podporu dúfal nájsť v jeho demokratickej väčšine. Predložil som preto ešte koncom septembra 1946 návrh na reorganizáciu Povereníctva vnútra, v rámci ktorej som dúfal presadiť výmenu nekvalifikovaného prednostu, príslušníka komunistickej strany, za odborníka, právnika alebo dôstojníka zpravodajskej služby, nekomunistu. Národný front Slovenska však nerozhodnul ani na moju opakovanú žiadosť o urovnanie. Rozhodol som sa preto, že túto výmenu urobím sám. Požiadal som svojho prezidiálneho šéfa (moj zástupca na Povereníctve) dr. Kazára, aby mi našiel vhodnú osobu, neskompromitovanú službami za Slov. štátu a odborníka. Sám som tiež vyzval niekoľko osob (dr. Jakubczyho, prednostu okres. Nár. výboru v Trenčine, demokrata a politického vazňa, dr. Ľudovíta Černo, prednostu 3 odboru mojego povereníctva). Dr. Kazár medzi inými vyzval a navrhol dr. Maloveckého (demokrata a úradníka na predsedníctve slov. Národnej rady, dr. Viesta, policajného úradníka a demokrata). Žiadny z vyzvaných a navrhovaných toto odíózne miesto prijať nechcel, ani za cenu že by musel odísť do výslužby. Nepomohlo ani uisťovanie, že budú pod ochranou demokratickej strany (čo som predpokladal) a poverenika vnútra. Keď toto nepomohlo, chcel som zriadiť u tohoto odboru, aby aspoň nejak zmiernil, alebo zamedzil nezákonné výčiny tohoto siedmeho odboru, ale ani toto miesto nechcel nikto prijať a nastúpiť. Konečne som uvažoval aspoň dostať do tohoto odboru, nejak, niekoľko spoľahlivých a zákonov dbalých ľudí. Požiadal som hlavného veliteľa SNB (pplk. A. Júnyho), aby mi pomohol a navrhol niekoľko spoľahlivých dôstojníkov SNB, ktorých som mienil, po patričnom preškolení umiestniť u siedmeho odboru. Do týchto mojich plánov zasiahol rozhodným spôsobom zákon čis. 149 z 11. júla 1947 o „Národnej bezpečnosti“, ktorý podriadil štátnu bezpečnosť (SNB) a národnú bezpečnosť (STB) priamo tzv. Hlavnému uradu národnej bezpečnosti zriadeného shora uvedeným zákonom Ministerstva vnútra v Prahe. Od tejto doby nemal som žiadnu právomoc nad týmito orgánmi bezpečnosti vôbec. Komunisti v Národnom shromážení za pomoci sociálne demokratickej strany, pri hlasovaní o tomto zákone, dosiahli väčšinu.

Po mojich komunistických predchodcov na úrade Povereníctva vnútra zdedil som tiež tzv. pracovné tábory. Bolo v nich asi 600 až 700 ľudí (v táboroch), odsúdených súdmi. Hneď po mojom nástupe na Povereníctvo som najprv znížil počet týchto táborov a začiatkom roku 1947 som nariadil ich rozpustenie. Komunisti, ktorý sa snažili tieto tábory udržať, neuspeli. Podzrivým a neprijemným darom vlády bolo tiež umiestenie jedného celého pluku SNB z Čiech, pozostávajúceho asi zo 3000 príslušníkov (osvedčení príslušníci komunistickej strany) na Slovensku. Pluk mal pôvodne za úkol spolu s armádou zlikvidovať ozbrojené benderovské jednotky a skupiny, ktoré sa snažili dostať cez Československo do americkej zóny. Pluk napriek protestom mojím aj dr. Lettricha bol ponechaný na Slovensku so zrejším úmyslom držať v šachu, pre komunistov nespoľahlive SNB na Slovensku a použiť ho v prípade potreby pri pokuse o prevzatie moci (puču). Jediné čoho som bol, jako poverenik vnútra ušetrený, bol odsun Nemcov, ktorý pri mojom príchode na Povereníctvo vnútra bol skoro ukončený. Pokus o výmenu našich Maďarov za Slovákov z Maďarska sa nám nepodaril (dr. Husákovi jako predsedovi sboru povereníkov a mne). Sotva sme stačili odsunúť niekoľko sto Maďarov, prišiel rozkaz z Prahy – údajne na priamy rozkaz z Moskvy – výmenu okamžite zastaviť.

Za pomerneho kl'udu, pokiaľ išlo o politické pomery a bezpečnosť na Slovensku sme vstúpali do roku 1947. Priali sme si veriť, že zlepšenie bude trvalé. Tento pocit netrval dlho. Komunisti sa pripravovali aj naďalej na prevzatie moci. Usadzovali sa vo vláde, v armáde, v bezpečnostných sboroch, v parlamente, úradoch a všade, kde to potrebovali. Pre nich nepohodlných ľudí sa zbavovali ľudovými súdmi, preverovacími komisiami, falošnými udaniami a platenými udavačmi. Obeťou tohoto počinania a diania stal sa aj moj zástupca, prezidiálny šéf Povereníctva vnútra, dr. Kazár, ktorého nariekli, že jako okresný náčelnik vo Zlatých Moravciach za Slovenského štátu, nechával zatvárať židov a prívlastňoval si ich majetok. So-

hnali na to asi 20 platených svedkov. Dr. Kazárovi bolo priam zdelené, že ho postavia pred ľudový súd jestli sa nevzdá miesta na Povereníctve, ponúkali mu pritom iný vysoký úrad, nepolitický. Uprosil ma, aby som ho pre Boha pustil, že ani tato strana demokratická ani ja mu pomocť nemôžeme. Len čo odišiel, nastúpil na jeho miesto dr. Okály, ktorý bol prezidiálnym šéfom na Povereníctve vnútra za dr. Husáka a Viktoryho. Prišiel so vzkazom od dr. Husáka, že ho mám znova prijať. Neučinil som tak. Ponúkol som mu iné miesto na Povereníctve. Povedal mi priamo, že buď miesto prezidiálneho šéfa, čili môjho zástupcu, alebo nič. Dr. Kazára som nahradil dr. Černom, prednostom tretieho oddelenia Povereníctva. Tento prípad bol pre mňa zrejším príznakom nástupu komunistov proti mně, ale tiež a hlavne proti Demokratickej strane Slovenska. V druhej polovici roku 1947 získal som cestou svojich dôverníkov i tajný obežník komunistického ústredia v Prahe, v ktorom bol uvedený presný plán postupu, jako rozložiť demokratickú stranu a demokratické strany vôbec a jako sa zmocniť vlády. Tento obežník som odovzdal ing. P. Blahovi, predsedovi strany Slobody na Slovensku s tým, aby informoval generálnych tajomníkov nekomunistických strán. Obežník obsahoval stať, jako podporovať separatistickú činnosť na Slovensku. Malo sa učiniť všetko, aby na Slovensku nedošlo k náboženskému zblíženiu medzi evanjelikmi a katolikmi. V obežníku sa tiež hovorilo, že sa má zamedziť vzniku vážnemu kresťanskému hnutiu. Navrhovalo sa v ňom založiť „Petöfi-ho spoločnosť“ v Komárne s cieľom vyvolania sporov medzi Slovákmi a Maďarmi a získať maďarskú menšinu na Slovensku pre ciele strany. Proste šlo o to vyvolať absolútny rozklad a chaos a potom opanovať. Tieto prípravy boli urychlené príkazmi, ktorých sa dostalo generálnym tajomníkom komunistickej strany Československa (Rudolf Slánský a Bašťovanský) na schôdzi kominformy v Sklárskej Porobe v Poľsku, jako aj obavami z volieb, ktoré sa mali konať v máji 1948. Do týchto príprav je možno rátať tiež tajné jednanie Gottwalda s reprezentantmi tzv. politického katolicizmu na Slovensku (minister Pietor). Predčasný, nevhodný zásah STB z Prahy ešte včas vzpamatoval a zjednotil demokratickú stranu na Slovensku. Od tejto doby sme boli svedkami organizovanej a naplánovanej činnosti rozvratnickej a zastrašovacej, namierenej hlavne proti Demokratickej strane Slovenska. Zraniteľným miestom (pre propagandu) boli niektorí poslanci demokratov (Kempný, Staško), ktorí zástávali v Hlinkovej slovenskej ľudovej strane čelné miesta a udržovali styky so zahraničnou, ľudackou emigráciou (dr. Durčanský, dr. Kirschbaum, Karol Sidor, Peter Pridavok atď.), ktorá pripravovala rozbitie ČSR a v prípade ozbrojeného konfliktu medzi Západom a Východom dúfala znovu utvoriť Slovenský štát a ozbrojone povstanie. Komunistická strana a ŠTB mala podrobné zprávy o činnosti celej tieto skupiny zo spoľahlivých prameňov (bývalí príslušníci HSLŠ, ktorí sa po roku 1945 stali príslušníkmi komunistickej strany). Keď komunisti neuspeli na Slovensku ani s prehnanými zpravami o nebezpečí ľudackej, podzemnej činnosti, ani s organizovaním závodným milícií (ich zriadenia a vyzbrojenie som nepovolil) ani vyzbrojovaním partizánov (ich odzbrojenie som nariadil ešte koncom roku 1946 a prevádzal) ani snahami dokázať neschopnosť slovenských, bezpečnostných orgánov udržať poriadok a bezpečnosť, ktorú oni sami rozvraceli, a tak presunuli ťažisko príprav k útoku na nezávislosť Československa do Prahy. Okolnosti na začiatku roku 1948 (začiatkom januára) ma prinutili, že som si vyžiadal audienciu u prezidenta, aby som ho informoval o chystanom a pripravovanom nebezpečí komunistického prevratu. Po prečítaní môjho písomného rozboru o stave bezpečnosti na Slovensku som sa prezidenta opýtal „čo budeme robiť“. Prezident (boli sme sami), po mojej otázke chvíľku uvažoval a meral ma zúmyslným zrakom, načo mi povedal „budeme sa brániť, generále“. Snažil som sa ho uistiť, že armáda je ešte spoľahlivá i napriek silnej komunistickej infiltrácii a že som osobne presvedčený, že upočúvne priamy rozkaz prezidenta a svojho najvyššieho veliteľ'a. Dodal som k tomu, že by sa mal k takému rozkazu pripojiť s výzvou k armáde aj predseda Slovenskej národnej rady dr. Lettrich, s čím súhlasil. Upozornil som ho, že mám obavy, že sa komunisti vynasnažia všetkými prostriedkami ho izolovať a zneвозмоžniť jeho priamy styk s armádou. „Na to je pamatováno,“ mi povedal a dodal k tomu: „vy

si pripravte svoje věci“. Môžem obsah tohto rozhovoru zdeliť dr. Lettrichovi, dr. A. Hřebíkovi (Starosta Sokola a predseda branného výboru), generálom Hasalovi a Píkovi, som sa ho nakoniec dotazoval. Aj s tým súhlasil. Čo som všetko aj vykonal. Po tomto rozhovore som uvažoval, ako postupovať. Skúsenosti zo Slov. Povstania mi boli pritom dobrým vodítkom. Nemal som ovšem žiadne ozbrojené jednotky ani SNB na Slovensku, s ktorými by som mohol v každom prípade s určitosťou rátať. Mal som však spoľahlivých, osobných priateľov z povstania, ktorým som mohol dôverovať. S ich pomocou sa nám podarilo sústrediť vyše 300 príslušníkov SNB, spoľahlivých, bývalých príslušníkov četníctva za prvej Republiky, v Čeklísi (blízko Bratislavy), pod zámienkou ďalšieho ich školenia, kde boli pripravovaní na tajný úkol, ktorý ich čakal, jako obsadenie verejných úradov, komunistických povereníctiev, pošty, železnice, zaistenie nebezpečných osob, podľa napred pripraveného plánu a zoznamu. Začal som tiež sondovať náladu a zmysľanie dôstojníkov miestnej bratislavskej posádky, hlavne spoľahlivosť nižších veliteľov (rot a praporev). So zmysľaním vyšších veliteľov (divízií, sboru) som si nebol načíslom. Tak prišli osudné dni februára. Odišiel som na zimné sokolské preteky do Vys. Tatier, kde som mal zastupovať prezidenta ešte dosť istý, že komunisti ešte nič nepodniknú. S možnosťou že im nahrá do rúk nejaká náhoda, lebo okolnosť som nerátal. Mýlil som sa. V sobotu t.j 21. februára sme sa s dr. Hřebíkom dozvedeli o demisii nekomunistických ministrov vlády (vyjmúc soc. demokratov). Volal som dr. Lettricha. Ukludnil ma, že to bude len prechodná kríza vlády. Ale ešte ten istý večer ma volal, aby som sa ihneď vrátil, že Husák nechal obsadiť povereníctva demokratickej strany. V pondelok t. j. 23. februára ráno som volal kanceláriu prezidenta Republiky. Ozval sa mi kanclér Smutný. Žiadal som o rozhovor s prezidentom. Povedal mi, že prezident je veľmi zamestnaný. Naliehal som však, aby p. prezidentovi oznámil, že chcem vedieť, aké má pre mňa rozkazy. Po asi 10 minútovom čakaní mi kanclér Smutný zdelil: „pán prezident vám vzkazuje, že máte vytrvať a vyčekať“. Nemal som nikdy nejakú osobitnú dôveru k dr. Smutnému, preto som sadol na nablížší rychlík do Prahy, kde som sa v útorok ráno dostavil do kancelárie prezidenta a žiadal o rozhovor s prezidentom. Bolo mi povedané, že u prezidenta je Gottwald, Zápotocký, Slánský a Nosek. Po asi 2 hodinovom čakaní prišiel dr. Jína od prezidenta a povedal mi, že prezident prijal demisiu nekomunistických ministrov. Na môj dotaz, čo to znamená mi povedal: „bratře generále, nedá se nic dělat, všechno je ztraceno a cokoliv bys podnikl nebo podnikal, bylo by proti prezidentovi a proti legální vládě“. Po ceste domov som sa pomaly vzpamätal a začal som si uvedomovať beznádejnosť situácie. Vrátil som sa do Bratislavy, kde zatiaľ STB prekutalo moju kanceláriu. Protestoval som u Husáka a oznámil mu moju resignáciu. Žiadal som pritom, aby moja resignácia bola oznámená v novinách. Stalo sa tak až po týždni na moju opakovanú žiadosť. Odišiel som do Prahy, kde zanedlho som bol povolaný na Pankrác k výsluchu. Osoba, ktorá ma vylúchala a ktorú som znal z povstania ma nenechala na najmenších pochybách o nevyhnutnosti mojho zmiznutia. Ešte pred prekročením hraníc bol na mňa vydaný zatykač (čís. Praha B /1-45709/48-v 13251/48).

* * * * *

DR. MIKULÁŠ FERJENČÍK: ZÁŽITKY Z CESTY DO AMERIKY

Pravicový a ľavicový extrémizmus sa interpretuje jako dva póly. V čom sú však zajedno a čo ich spojuje je spoločná snaha zničiť právny a demokratický poriadok. Obidva tieto extrémny sú pri tom jednako nevyberavé vo svojich prostriedkoch a metódach. Lož, podvod, násilie sú ich bežnými a obľúbenými prostriedkami.

V tomto mojom článku chcel by som potvrdiť túto pravdu na podklade osobných, vlastných mojich skúseností.

Hneď po mojej rezignácii, jako povereník vnútra, vo februári 1948 som sa vrátil z politiky do služieb armády. Viliam Široký a Dr. Gustav Husák mi sice v mene Klementa Gottwalda ponúkali miesto v novej komunistickej vláde a mohol som si vybrať buď štátne tajomníctvo v ministerstve národnej obrany, alebo ministerstvo dopravy, ja som však odmietol túto ponuku s poukazom, že nie som komunista. Ani Ján Masaryk, ani Vávro Šrobár nie sú komunisti a ostávajú vo vlade, bolo mi povedané. Nato som sa vrátil do budovy povereníctva vnútra, kde som sa chcel rozlúčiť so svojimi spolupracovníkmi. Skoro všetci prednostovia odborov a oddelení sa dostavili k tejto rozlúčke a jeden z nich, tuším to bol Dr. Huba, začal so slzami v očiach svoju dojemnú reč, keď do miestnosti vstúpil nečekané dr. Daniel Okalyi, ktorý mal nastúpiť na moje miesto jako povereník vnútra. Jako na povel sa všetci obrátili k nemu a rečník vítal zrovna tak dojemne nového šéfa, jako sa lúčil s tým starým. Za niekoľko dní som si naložil svoje svršky do služobného vozu, ktorý mi veľkodušne ponúkol Dr. Husák a odišiel som do Prahy.

V Prahe, pri mojom prízjazde čakal na mňa gen. Heliodor Pika. Prekvapil ma. Rátal som s tým, že už bude za hranicami. Dal som mu najevo moj nesúhlas a snažil som sa ho i s mojou manželkou prehovoriť, aby si hneď sadol do mojho služobného vozu, ktorý ma z Bratislavy priviezol a že ho môj uniformovaný šofér prevezie bez ťažkostí cez hranice. Nedal sa však presvedčiť. Chcel sa podrobiť operácii žľzníka a opakoval mi znova to, čo mi povedal už niekoľkokrát dávnejšie, že vie, že ho komunisti obesia, ale že má za sebou už dva exily a do tretieho nejde a nepôjde. Mnohokrát som si v mojom exile spomenul na jeho výrok a začal som chápať a niekedy dokonca aj ľutovať, že som radšej nevolil náhlu smrť doma.

V armáde som nastúpil miesto generálneho inšpektora brannej výchovy. Táto sláva však netrvala dlho. Keď odvliekli gen. Piku po operácii z nemocnice na miesto nám neznáme, šiel som za ministrom gen. Ludvíkom Svobodom a žiadal som ho jako ministra národnej obrany, aby sa ujal gen. Piku, ktorý sa ho v Moskve niekoľkokrát zastal a chránil. Odmietol nepravdivým tvrzením, že nemôže nič podniknúť. Zpravodajská služba OBZ vraj zistila, že Pika pracoval so zpravodajskou službou francúzsskou a dokonca, že aj moja manželka a pi. Golianová sú v podozrení, že robily spojky medzi ním a francúzskou zprav. službou. Po tomto rozhovore mi bolo jasné, že nemusím dlho čakať na príležitosť, kedy plk. Reicin pošle svojich pochopov, aby ma zavreli.

Pripravoval som sa na odchod. Nebolo to tak ľahké presvedčiť manželku, ktorá nechcela opustiť svoju na smrť chorú matku. Môj odchod bez manželky bol pre mňa nemysliteľným. Skôr však než Reicin mohol niečo podniknúť dostal som úradne predvolanie k výsluchu na Pankrác. Rozlúčil som sa s manželkou pre prípad, že by som sa už nevrátil. Na Pankráci, v miestnosti kam som sa mal dostaviť, sedel jeden mladší človek, Slováč, ktorý mi bol povedomý ešte zo Slov. Nár. Povstania. Po zdvorilom oslovení a privítaní mi ukázal celú hrbu spisov na stole s poznámkou, že na každom z nich je moje meno s obžalobou, čo som robil a podnikal proti komunistom, jako na príklad, že som odrádzal vyšších dôstojníkov, Slovákov, aby podpisovali prihlášky do komunistickej strany apod. Toto všetko som nepovažoval za kriminálny delikt. Nakoniec mi ale ukázal protokol, podľa ktorého som pripravoval v Bratislave ozbrojený odpor proti komunistickému puču. Nechal ma potom asi na desať minút samotného a dal mi tak možnosť, aby som nahliadnul do protokolov. Po návrate mi povedal, že je to tak asi všetko. Celým svojim jednaním mi dával jasne najavo, aby som čo naskorej zmiznul.

Nezahalal som. Hneď som šiel za Františkom Kalkusom, ktorý mal pre mňa a gen. Hasala pripravenú cestu. Dohodli sme sa o podrobnostiach, kto a kde bude na koho čakať atď. Bol to najvyšší čas že sme vypadli. Boli sme ešte v Československu u Františkových Lázní, keď pohraničná stráž bola na náš útek upozornená a dostala rozkaz nezatýkať, ale na mieste postrieľať. Náš prechod ku ktorému sa ešte pridalo niekoľko študentov a pi. Horová s malým syn-

kom bol sice zdĺhavý a namáhavý. Celú noc pršalo, že nebolo vidieť ani na krok, takže som musel priviazať manželku k mojmu opasku a k nej bola zase priviazaná Milička Hasalová. Bol som odhodlaný s automatom, ktorý som užíval za povstania, uvoľniť si cestu za každú cenu. V Západnom Nemecku celú Hasalovu rodinu, moju manželku a mňa si vzala na starosť americká armáda (Intelligence Service). Bolo o nás postarané po každej stránke, vďaka americkému veľvyslancovi v CSR Steinhartovi, ktorého dcéra bola v tej dobe zaslúbená s Milanom Hasalom. Aj tak nám to s mojou manželkou trvalo celý rok, kým som zohnal adresu mojej starej matky v Detrote a kým som od nej dostal affidavit of support a než nás naložili na vojenskú dopravnú loď „Gen. Henzelman“ spolu ešte asi s 500 D.P. z uprchlických táborov.

V New Yorku nás čakalo neprijemné prekvapenia. Ešte než naša loď zakotvila, prišli na loď dvaja úradníci emigračnej služby a odviezli nás na Ellis Island. Nevedeli sme o čo ide a čo je Ellis Island, i keď môj otec ešte v minulom storočí, než sa oženil, pracoval v Chicagu, aby sa vyhnul vojenskej službe v Rakúsko-Uhorskej armáde a ostal americkým občanom až do svojej smrti, nikdy som o Ellis Islande nepočul. Zaviedli nás do veľkej miestnosti, plnej ľudí. Tu sa okolo nás nakupila celá hromada ľudí, ktorí sa snažili nás ukládnúť s tvrdením, aby sme sa nebáli, že všetko dobre dopadne. Boli to väčšinou maďarskí židia, obchodníci, riaditelia bank, jeden maďarský plukovník a riaditeľ banky v Humennom, ktorí prišli do New Yorku falošnými pasmi venezuelskými a pracovali a žili v USA cez dva roky, až ich všetkých emigračné úrady zobrali a odviezli na Ellis Island s úmyslom poslať ich späť do Nemecka. Po prepustení z Ellis Islandu sa vratili do New Yorku, kde, jako som zistil, všetci ostali. Od nich sme sa dozvedeli a ukázali nam newyorské noviny, o piketovaní „krvavého čs. generála“ a jeho zadržaní na Ellis Islande. Podľa novin mal som vraj vlastnoručne popraviť – postrieľať – 12 alebo 14 amerických zajatcov, jako to udal pod prísahou nejaký pan Molnár. Až pri výsluchu som sa dozvedel, že pán Molnár – polomaďar, polocigán – bol členom partyzánskej skupiny mjr. Veličku.

Nebolo mi do smiechu, bolo ťažko dokázať, že to nie je pravda. Prvé dni na Ellis Islandu som neprišiel do styku s nikým z našich ľudí, okrem niekoľko zadržaných z rôznych dôvodov. Návštevy neboly dovolené. Výnimkou byl pán Havas, maďarský žid, novinár, pôvodne z Podkarpatska, ktorý ma údajne poznal ešte od 10. jazd. a 45. pešieho pluku v Berehove, Chustu a Mukačevu. Tento so svojou novinárskou legitimáciou si vynútil návštevu u mňa. Prišiel, aby ma ukládnul, informoval a poradil. Od neho som sa dozvedel, že v Chicagu na Navy Pier piketovali príslušníci Slovenskej Ligy, ktorí za celú vojnu podporovali Slovenský štát. Pán Havas mi doporučil a naliehal na mňa, aby som si vzal advokáta, bez ktorého sa nikam nedostanem. Celý moj majetok však pozostával z 10 dolárov, ktoré nám poslala ešte do Nemecka sestra Mária Provazníková a to bolo na advokáta málo. Presvedčil ma však, že keď sa dostanem na slobodu, budú aj peniaze. Za niekoľko dní prišiel znova aj s advokátom, ktorý bol 15 rokov inšpektorom emigračnej služby na Ellis Islande. Vysvetlil mi, že úmyslom Ligošov bolo, aby mi nebolo povolené vstúpiť na americkú pôdu a aby ma odviezli späť do Nemecka, alebo komunistického Československa.

Pán Pyndick, moj advokát a obhajca, venoval sa môjmu prípadu opravdu obdivuhodne. Celý týždeň, každý deň, hodiny a hodiny ma zpovedal, kde som bol, čím som bol, čo som robil, koho poznám atd., a až nakoniec, keď som mu dal moje čestné slovo, že som žiadnych zajatcov, ba ani Nemcov a SS-manov nestrielal, že ovšem ako vojak v priamom boji som strielal, mi uveril a prevzal moju obhajobu. Bola to protislužba za to, že som jako povereník vnútra vzal do ochrany a zabránil bývalým Hlinkovým gardistom, aby robili a podnikali pogromy na židov, hlavne na východnom Slovensku.

Naša situácia sa po zákroku pana Pyndicka obratom zlepšila. Mohli sme si vziať z našich súkromých zavazadiel, uskladnených vo skladišti, šaty, bielizeň, knihy apod. Vykázali nám malé dvojpostelové oddelenie apod. Po ďalších asi dvoch týždňoch prišiel rozradostnený pán Pyndick, že sa mu podarilo vynútiť na Emigračnom úrade pre nás „hearing“, čili výsluch, a že

mi bude daná možnosť, aby som sa proti žalobe bránil. Mal som zohnať aspoň 50 svedkov, lebo Ligoši tvrdili, že môžu priviesť k výsluchu najmenej 50 svedkov.

A tak v týchto prípravách sa mal môj výsluch konečne uskutočniť. Zaviedli ma do miestnosti, kde za stolom sedeli traja inšpektori, ktorí mali mňa aj Molnára vypočúvať. Z rozhovoru inšpektorov a môjho obhájcu som sa dozvedel, že pán Molnár odoprel dostať sa k výsluchu. Hlavný inšpektor mu však jako som z telefonického rozhovoru vyzoomel, pohrozil, že ho nechá predviesť políciu. Pan Molnár sa vyhovára, že má doma matku, ktorú, jako i jeho, môžu moji ľudia odpraviť, atď. Zbytok dňa komisia venovala môjmu výsluchu. Musel som všetko podpísať, kto som, čo som, kde som bol, čo som robil, atď. Na druhý deň výsluchu sa pán Molnár v doprovedu policajta dostavil. Na hlavnú otázku, kde ma vidiel, že som tych 12 amerických vojakov, byv. zajatcov, vlastnoručne postrirel, vymyslel si úplne nesmyselnú pohádku, že bol poslaný ešte s niekoľkými partýzanmi pre zásoby do hlavného stanu mjr. Velického v Sklabinej. V noci, z nákladného auta v ktorom spal, videl, že priviezli asi 12 alebo 14 uniformovaných zajatcov, že ich zavreli do nejakej stodoly, ktorú zapálili a zajatcov postriekali. Na otázku, či ma videl, že som sa toho zúčastnil tvrdil, že som tam nebol, ale že to urobili moji ľudia, t. zv. „Verný ostaneme“ na moj rozkaz. Na otázku, aké mali zajatci uniformy tvrdil, že nemecké. Na otázku akým jazykom hovorili tvrdil, že anglicky. Na dotaz inšpektora, či vedel anglicky odpovedal, že nie, ale že mu to bolo povedomé, lebo jeho matka údajne hovorievala anglicky. Pod ďalším výsluchom kde ma videl, čo vie čo som robil a kde som bol, pán Molnár s plačom priznal, že si to všetko vymyslel, že mu za to zaplatili a že ho uistovali, že sa mu nič nestane, Ferjenčíka že bez výsluchu zo Spoj. Štátov vyhodia. Nebolo treba ďalších svedkov ani z jednej ani z druhej strany.

Tým však tá naša kalvária na Ellis Islande neskončila. Keď sa to nepodarilo s Molnárom, Ligoši si vymysleli inú pohádku. Že vraj som bol zodpovedný za neľudské zachádzanie a tyranie politických väzňov, bývalých gardistov na Slovensku v druhej polovine roku 1947, že som nebránil a nezabránil sovietskej armáde, aby postavili pomník padlým červenoarmejcom zrovna pred vchodom do kostola v Prešove (už sa nepamätám, či to bol Prešov alebo Bardejov), a ešte celú kopu podobných pohádok, tak že nakoniec i hlavný inšpektor ztratil trpezlivosť a uľavil si s poznámkou, že sa mu vidí, ten Ferjenčík bol zodpovedný i za to keď na Slovensku deti plakali. Hlavný inšpektor aj môj obhájca mi radili, aby sme vo výsluchu pokračovali, aby som mal navždy pokoj od týchto mojich nepriateľov, inak, keď by som si to neprial, by ma už zdržovať na Ellis Islande nemohol, nakoľko pôvodná obžaloba sa ukázala byť falošnou a nepravdivou.

Súhlasil som, aby sa v mojom výsluchu pokračovalo. Bránil som sa, že zákon čís. 149 z 11. júla 1947 o „Národnej bezpečnosti“ podriadil Štátnu bezpečnosť (STB) a Národnú bezpečnosť (SNB) priamo tzv. Hlavnému úradu národnej bezpečnosti u Ministerstva vnútra v Prahe. Čili, že od tejto doby som nemal žiadny vplyv na tieto dva sbory na Slovensku a ani zodpovednosť za ich činnosť. Týranie, podľa udania, vpadalo do doby, keď som už žiadnu právomoc, ani zodpovednosť za činnosť STB a SNB nemal. V tomto smysle svedčili moji dvaja hlavní svedkovia, Dr. Lettrich a Dr. Zenkl. Dr. Zenkl mal so sebou aj príslušný dokument Sbiery zákonov a nariadenia Československej Republiky s úradným prekladom. Len pre zaujímavosť uvádzam, že hlavný inšpektor si tento dokument podrobne preskúmal a presvietil, lebo podľa tvrdenia pána Sciranky, vedúceho delegácie Ligy, žiadny taký zákon nevyšiel a náš dokument že je falsifikátom. Keďže hlavný inšpektor trval na tom, aby mu tento doklad bol ponechaný, Dr. Zenkl po dotazu Washingtonu mu zákonník ponechal. Žiadni svedkovia zo strany Ligošov sa neukázali a vypočúvaní neboli, okrem jedného amerického Slováka, ktorý prišiel s tým, že počul od p. Pauču a iných, čo Ferjenčík robil. Hlavný inšpektor ho proste vyhodia, že chce svedkov, ktorí videli a nie počuli od iných.

Druhý den podľa sľubu inšpektora sme sa pripravovali na odchod, ale k nášmu odchodu nedošlo. Až asi za tri dni prišiel p. Pandick, krajne rozhnevaný, že Imigračný úrad – asi Washing-

ton – nariadil, aby ma zadržali až do 28. októbra, tj. až bude po voľbách. Ligoši pravdepodobne pohrozili niektorému príslušníkovi kongresu, ktorý sa uchádzal o úrad a chcel byť zvolený, že ho voliť nebudú. Pán Pyndick, krajne rozhnevaný, volal Washington, pohrozil škandálom, a nás, v pravom slova smysle z Ellis Ilsandu uniesol, bez možnosti, aby sme si naše věci, v Nemecku nashromaždené, aspoň zabalili.

Konečne sme sa dostali do Ameriky, s piatimi dolarmi vo vrecku a s dlhom vyše 5000 dolárov, čo sme slúbili našmu advokátovi v dobe co najkratšej splatiť. Nebolo to ľahko v tej dobe hroznej nezamestnanosti. Z Detroitu, kde v tomto smere boly pomery najhoršie, nás naši priatelia odviezli do Chicaga, kde sme obidvaja, i s manželkou, robili v továrni, pozdejšie na Denemarkovej farme atď. Nikomu sme však nič dlžní nikdy nezostali. Ba naopak, z našich skromných zárobkov sme, jako mohli, pomáhali potrebnejším.

LUFTWAFFENMUSEUM DER BUNDESWEHR BERLIN-GATOW

MILOSLAV ČAPLOVIČ

ČAPLOVIČ, M.: Luftwaffen Museum Der Bundeswehr Berlin-Gatow. Vojenská história, 8, 1, 2004, pp 110 – 116, Bratislava.

The author describes the establishment of the Air museum in Berlin-Gatow in 1995 and peripeties of the airport, with which this Museum is linked. After the World War II it came under the sphere of the Royal Air Forces of the Great Britain. In 1994 came to the province of Bundeswehr. In the main part of this contribution the author deals with the principal mission of the Museum, which nowadays fulfills, as well as with the structure and personnel cover of the work place.
Military History. Germany. Air Museum.

Vojenské letecké múzeum v Berlíne je sprístupnené širokej verejnosti od roku 1995, keď sa presťahovalo z Uetersenu pri Hamburgu. Múzeum sa nachádza v areáli bývalého vojenského letiska Berlin-Gatow Rollfeld, ktoré sa zapísalo nielen do histórie nemeckého, ale aj spojeneckého vojenského letectva. Na juhu susedí s voľakedy najatraktívnejšími kasárňami v Berlíne. Nariadil ich postaviť maršal Hermann Göring v rokoch 1934/1935 a celé jedno desaťročie slúžili ako „liaheň dôstojníckych kádrov“ Vzdušných zbraní (Luftwaffe) nacistického Nemecka. V priestoroch kasární sídlila jedna zo štyroch Leteckých vojnových škôl (Luftkriegsschule 2) a rovnako aj Letecká vojnová akadémia (Luftkriegs-akademie) a Letecká technická akadémia (Lufttechnische Akademie). Koncom druhej svetovej vojny vojenské letisko v Berlíne-Gatowe, ako aj prilahlý komplex kasární, obsadila sovietska Červená armáda. Po rozdelení Berlína na štyri okupačné zóny ZSSR odovzdal 2. júla 1945 toto letisko Veľkej Británii, ktorá ho takmer 50 rokov (do 18. júna 1994) využívala ako leteckú základňu Kráľovských vzdušných síl (Royal Air Force). Pôvodne pod označením *RAF Staging Post No. 9*, a o čosi neskôr pod oficiálnym názvom *RAF Gatow*. Popri letisku v Berlíne-Tempelhofe, práve odtiaľto štartovali a tu pristávali tzv. hroziakové bombardéry (C-47 „Dakota“), ktoré vytvorili zásobovací letecký most počas blokády Západného Berlína od júna 1948 do mája 1949. Najčastejšie dopravovanými komoditami boli uhlie, pohonné hmoty, potraviny a soľ. V priebehu nasledujúcich desaťročí sa Gatow, so svojou radovou zástavbou v priestore letiska, zmenil na typicky britský základňu RAF. Dňa 7. septembra 1994 celé letisko Gatow, ako aj prilahlý areál kasární (dnes pod názvom *Kasárne generála Steinhoffa*), prevzali nemecké ozbrojené sily – Bundeswehr.

Krédo múzea: *Zbierať, zachovať, dokumentovať, sprístupniť, reštaurovať a vystaviť*, nepochybne vyjadruje, že nejde výlučne o vojenskú leteckú expozíciu, ale aj o technické múzeum staršieho typu. Vojenské letecké múzeum Bundeswehru je historickým múzeom, ktoré zbiera a vystavuje exponáty zachytávajúce celú škálu rôznorodosti vojenských leteckých síl na nemeckej pôde, od vzniku prvého Kráľovsko-pruského skúšobného vzduchoplaveckého oddielu Nemeckého cisárstva v roku 1884 do súčasnosti. Za hlavný cieľ činnosti si múzeum určilo komplexné zdokumentovanie dejín vojenského letectva a kozmonautiky v Nemecku. Názov Vojenské letecké múzeum Bundeswehru poukazuje na to, že ťažisko výstavnej expozičnej činnosti sa sústreďuje na obdobie po roku 1945.

ZBIERKY

Múzeum má približne 200 000 exponátov, medzi ktorými sa v súčasnosti nachádza vyše 180 kusov leteckej a inej vojenskej techniky, 5 000 kusov rôznych uniforiem, ďalej okolo 30 000 kníh, fotografií, ručných palných a chladných zbraní, radov a vyznamenaní, záchraných prístrojov, leteckých bômb, atď.

Pre Vojenské letecké múzeum, ktorého vznik sa datuje do roku 1958, je veľmi zložitá ukázať návštevníkom originálne trojrozmerné letecké exponáty z obdobia Nemeckého cisárstva od roku 1884 do roku 1918, či Weimarskej republiky (1919 – 1933). Vystavené historické lietadlá sú iba replikami. Rovnako ani stroje nacistického Nemecka (1933 – 1945), s výnimkou raketovej stíhačky Messerschmitt Me 163, nie sú originálne nemecké lietadlá, ale boli vyrobené takisto ako repliky podľa pôvodnej technickej dokumentácie. Berlínske Vojenské letecké múzeum je špecifické tým, že pôvodný originálny stav sa podarilo dosiahnuť iba pri zbierke lietadiel a raketovej techniky, datovanej po roku 1945, ktorá bola vo výzbroji Bundeswehru SRN v rámci Severoatlantickej aliancie, ako aj Národnej ľudovej armády (Nationale Volksarmee, NVA) NDR v rámci Varšavského paktu. Návštevnosť múzea je veľká, práve vďaka tomu, že na jednom mieste môžu návštevníci vidieť a porovnať celú plejádu západných typov lietadiel a PVO techniky, ktoré používalo letectvo Bundeswehru (doplnené aj o niekoľko britských a francúzskych darov), v kontraste s vojenskou leteckou technikou, prevažne sovietskej proveniencie, ktorou disponovali letecké sily/protiletecká obrana (Luftstreitkräfte/Luftverteidigung) východonemeckej NVA.

Historické exponáty jedného z najväčších múzeí svojho druhu na svete sa neustále rozrastajú o ďalšie kusy lietadiel, vrtuľníkov, raketovej, pozemnej leteckej i automobilovej techniky. Zároveň napreduje konštruovanie replík historických lietadiel, ale aj zbierkotvorná činnosť menších trojrozmerných a iných múzejných predmetov. Je to predovšetkým zásluha samotného prístupu Spolkového ministerstva obrany, ktoré Vojenské letecké múzeum prevzalo darom, ako súkromnú zbierku do svojej správy 4. septembra 1987, a organizačne podriadilo Úradu pre vojenské historické výskumy vo Freiburgu (v roku 1994 redisolokovaného do Postupimu). V súčasnosti má múzeum okolo 70 pracovníkov, pričom treba zdôrazniť, že ďalších 70 zamestnancov pracuje vo Vojenskom historickom múzeu (Militärhistorisches Museum) v Drážďanoch, ktoré taktiež v rámci Úradu pre vojenské historické výskumy podlieha Spolkovému ministerstvu obrany.

VÝSTAVNÉ PRIESTORY

Časť lietadiel a inej vojenskej techniky je sústredená v interiéri haly 3 (veľký letecký hangár), v ktorej návštevník získa prvý komplexnejší pohľad na viac ako 100-ročné dejiny nemeckého vojenského letectva. Časové vymedzenie zahŕňa tieto historické medzníky: Nemecké cisárstvo (1871 – 1918), Weimarská republika (1919 – 1933), tzv. tretia ríša (1933 – 1945), NDR (1949 – 1990) a SRN od roku 1949 do súčasnosti. De facto ide o päť typov veľmi rozdielnych štátnych útvarov, ktoré sa na území Nemecka vytvorili. V súvislosti s vojenstvom to znamenalo profiláciu piatich, od seba výrazne odlišných, armád a ich letectiev (vzduchoplavba, vojenské letectvo, vzdušné zbrane, alebo letecké sily). Táto skutočnosť vytvára osobité historické pozadie, ktoré expozičná štruktúra múzea zohľadňuje.

V hlavnom výstavnom priestore haly 3 tak môže návštevník napríklad obdivovať Rumpler Taube, Fokker E III, trojplášnik Fokker Dr I (typ lietadla, na ktorom lietal známy červený barón Manfred von Richthofen), ďalej tiež Junkers D I, školský vetroň SG 38, stíhačku Messerschmitt Me 109 G-2, bombardér Heinkel He 111 H-16, dopravný klzák DFS 240 či ne-

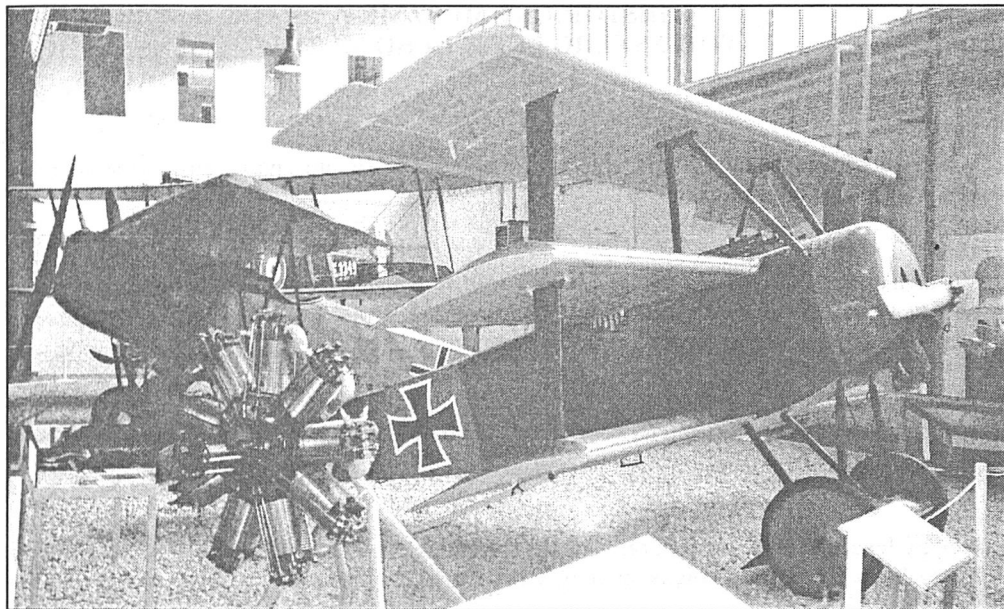
mecký 88 mm protiletadlový kanón vzor 36. Z novej leteckej techniky zasa americké stíhacie lietadlá v službách povojnovej Luftwaffe North American F-86 „Sabre“ a F-104 G „Starfighter“, ďalej útočné lietadlo Panavia Tornado IDS, alebo sovietske lietadlá používané v leteckej NVA, ako cvičný Jak-11, stíhacie Mig-15 a Mig-21 PF. Záver expozície v hlavnej časti haly uzatvára palubná VIP časť Boeingu 707, ktorý patril do pohotovostnej letky Spolkového ministerstva obrany. Bol využívaný národnými i zahraničnými politikmi počas letov ako popové a rokovacie miesto.

V ďalších menších priestoroch haly 3 sú umiestnené stále múzejné expozície, ktoré približujú: ilúziu „záračnej zbrane“ – Messerschmitt Me 163 B-1a „Komet“ a Arado 234 „Blitz“; výcviku nemeckých pilotov na lietadlách F-104 G a TF-104 G „Starfighter“ v USA – *Letku Kaktus* a taktiež dejiny letiska Gatow. Rovnako je tu vyčlenený aj priestor na krátkodobé vojensko-historické dokumentačné výstavy. V čase návštevy múzea v ňom bola inštalovaná monotematická výstava *Železný kríž. K dejinám jedného vyznamenanania*.

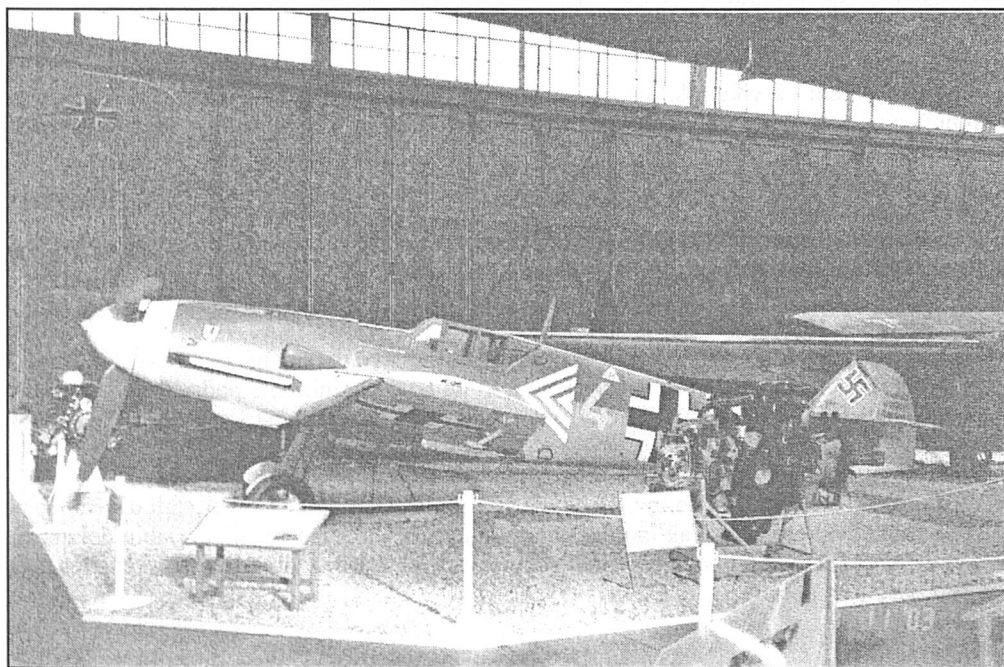
V budove riadiacej veže je vystavená unikátna zbierka nemeckých uniforiem siahajúca od obdobia „farebných plášťov“ až po novodobé kombinézy pilotov pripomínajúce astronautov. Vystavené vojenské rovnošaty, rady a vyznamenanania, chladné a palné zbrane dopĺňa bohatý dokumentačný, knižný a fotografický materiál. Štyri historické celky podrobne mapujú vývoj uniforiem, osobnej výzbroje vojakov či vojenskej faleristiky od začiatkov vojenského letectva za Nemeckého cisárstva (1884 – 1914), ďalej v časech prvej svetovej vojny (1914 – 1918) a Weimarskej republiky (1919 – 1933), v období nacistického Nemecka (1933 – 1945), v rozdelenom povojnovom Nemecku po roku 1945 a opätovne po jeho znovuzjednotení v roku 1990.

V exteriéroch, na voľnom priestranstve letiska, pred halou 3, na pristávacích dráhach i ďalších vyhradených miestach, môže návštevník vidieť vyše 100 kusov lietadiel a vrtulníkov, rakiet PVO, radarovej a inej pozemnej leteckej techniky. Z nich možno spomenúť lietadlá, ako stíhací F-84 a prieskumný RF-84 „Thunderjet“, školský TF-104G „Starfighter“, cvično-bojový Fiat G 91T/3, stíhací bombardér Mig-17, viacúčelové bojové Mig-21bis a Mig-23 verzii MF, UB a ML, cvičný Su-22 UM, ďalej v múzeách obdobného zamerania veľmi žiadaný bitevný BAe Harrier GR1, viacúčelový BAe Canberra, transportné An-2 a An-26, bombardovacie IL-28, cvičný Lockheed T-33 „Shooting Star“, Piaggio D-149, transportný Nord 2501 „Noratlas“, HFB-320 Hansa-Jet určená na rádioelektronický boj, československé cvičné Aero L-29 „Delfin“, Aero L-39 „Albatros“ a dopravný LET L-410 „Turbolet“, ktorý dokonca v Luftwaffe slúžil až do decembra 2000. Raritou Vojenského leteckého múzea v úlohe jadrového nosiča je F-104G „Starfighter“, so štartovacím motorom umožňujúcim štart z miesta a zároveň s imitáciou jadrovej zbrane. Rovnako je tu zastúpená aj celá škála vojenských vrtulníkov ruskej konštrukčnej kancelárie Mil: Mi-4, Mi-8, Mi-9, Mi-24 verzii D a P, taktiež americký vrtulník Bell UH-1 „Huey“, protiletadlové rakety typu Nike-Hercules, S-75M „Volchov“ a S-200 „Vega“, operačno-taktická riadená strela Pershing 1A, či pozemný radar „Würzburg Riese“ používaný v rokoch druhej svetovej vojny.

Do zbierkového inventára múzea patrí aj jeden transportný Junkers Ju 52, ktorý pristál v apríli 1940, spolu s ďalšími lietadlami rovnakého typu, na zamrznutom jazere Hartvik pri Narviku, kam dopravili horskú kanónovú batériu ako posilu nemeckých jednotiek v obklúčení. Keďže opätovný štart už nebol možný, zostali tam lietadlá napospas ďalšiemu osudu a v lete 1940 sa potopili v jazere. V osemdesiatych rokoch 20. storočia sa uvedené lietadlo vyzdvihlo z jazera Hartvik v Nórsku a zreštaurovalo do pôvodného stavu v záujmovom spolku „Ju 52“ v Nemecku. Od roku 1987 stojí lietadlo, ako trvalá zápožička Vojenského leteckého múzea, vo výstavnej hale vojenského letiska vo Wunstorfe pri Hannoveri v Dolnom Sasku.

Trojplošník Fokker Dr I

Stihacie lietadlo Messerschmitt Me 109 G-2 vyrobené v licencií v Španielsku

HISTORICKÉ MEDZNÍKY VOJENSKÉHO LETECKÉHO MÚZEA

1957

Vládny úradník Jaeckel vystavil zbierku vojenských predmetov na vojenskom letisku Appen v Šlezvicku-Holštajnsku.

1958

Výstava dostala názov *Múzeum leteckých zbraní*. V bývalej športovej hale boli ako prvé exponáty vystavené uniformy, rady a menšie vojenské stroje. Cieľom sa stalo verejné sprístupnenie expozície zameranej na dejiny vojenského letectva.

1963

Založené *Kuratórium múzea leteckých zbraní Uetersen*, ktoré sa stalo nositeľom rozrastajúcej sa zbierky.

1967

Hlavný lekár Dr. Boecker prebral vedenie zbierky, ktorá sa rozšírila o oblasť leteckej techniky, ako aj prezentácie vojenskej vedy. Zrealizovalo sa prevzatie prvých lietadiel Bundeswehrom.

1968

Múzeum získalo zo Španielska Messerschmitt Me 109 a Heinkel He 111 (obe lietadlá vyrobené licenčne vo firme CASA), z Anglicka raketu V-2.

1972

Po premiestnení výcviku pilotov „Fluganwärter“ do Neubibergu sa muzeálna kolekcia presunula z basketbalovej haly do dvoch uvoľnených leteckých hangárov na vojenskom letisku v Uetersene.

1973

Ako dôsledok nepretržitého rastu ponúklo *Kuratórium* celú zbierku Bundeswehru do daru. Roku 1974 to Spolkové ministerstvo obrany odmietlo.

4. september 1987

Na konci ďalších rokovaní prevzalo Spolkové ministerstvo obrany múzeum ako dar. Vzniklo Vojenské letecké múzeum Bundeswehru, ktoré bolo organizačne podriadené Úradu pre vojenské historické výskumy. Riaditeľom múzea sa stal nadporučík Dr. Rogge.

3. október 1990

Zjednotením Nemecka sa dejiny leteckých síl/protileteckej obrany NVA stali ďalšou oblasťou zbierkovej činnosti. Tak mohlo Vojenské letecké múzeum začať rozsiahlu dokumentačnú činnosť o vývoji oboch povojnových nemeckých štátov v oblasti vojenského letectva i protivzdušnej obrany.

1993

V rámci novej koncepcie múzejníctva nemeckého Bundeswehru nariadil spolkový minister obrany presťahovanie Vojenského leteckého múzea do Berlína-Gatowa.

1995 – 1996

Múzeum bolo premiestnené do Berlína-Gatowa.

23. september 1995

Pod hlavičkou „múzeum vo výstavbe“, bolo sprístupnené verejnosti výstavou *Dejiny vojenského letectva v Nemecku 1886 – 1995*.

1. január 1997

Kapitán Dr. Harald Potempa sa stal novým riaditeľom Vojenského leteckého múzea.

1997

Expozícia bola rozšírená o výstavy *Vzdušné obrozenie v I. svetovej vojne* a *Výcvik na Starfighteroch v USA*.

1. apríl 1998

Vojenské letecké múzeum Bundeswehru sa stalo, ako samostatná organizačná zložka, súčasťou Úradu pre vojenské historické výskumy.

23. jún 1998

Vo Vojenskom leteckom múzeu otvorili výstavu *Dejiny letiska Gatow – 50 rokov vzdušného mosta*.

27. október 1998

Do expozičnej interiérovej časti bola zaradená budova Riadiacej veže (Tower), v ktorej je prezentovaný „zlatý klinec starej expozície“ – unikátna zbierka uniforiem.

1999 – 2000

Výstavy k témam, ktoré doplnili stálu expozíciu: *Za frontmi. Francúzski a nemeckí letci v prvej svetovej vojne 1914 – 1918*; *Bavorskí letci vo veľhorách*; *60 rokov prúdového lietania*; *40 rokov SAR – Pátracej a záchranej služby nemeckej armády*; *Kráľovské bavorské vojenské letectvo 1890 – 1918*.

23. september 2000

Vojenské letecké múzeum sídli 5 rokov v Berlíne. V tento deň bola sprístupnená stála výstava *Ilúzia zázračnej zbrane* v dvoch ďalších miestnostiach haly 3.

Adresa a kontakt:

Luftwaffenmuseum der Bundeswehr
Kladower Damm 182
14089 Berlin-Gatow
Bundesrepublik Deutschland

E-Mail: LwMuseumBw@snafu.de
www.luftwaffenmuseum.de

Vyhradený čas na prehliadku múzea:

Utorok – nedeľa 9.00 – 17.00 hod.

Pondelok zatvorené.

Posledný vstup o 16.00 hod.

Vstup voľný.

Vchod: Gross-Glienicker Weg/osada Habichtswald.

Parkovisko k dispozícii.

Transportné lietadlo Nord 2501 „Noratlas“

POUŽITÉ PRAMENE:

POTEMPA, H. a kol.: Luftwaffenmuseum der Bundeswehr Berlin. Führer durch die Ausstellungen. Berlin : Druckerei Thierbach, 2000. – 70 s.

CHÝTIL, I.: Múzeum Luftwaffe. In: Armáda, 10, apríl 2002, č. 4, s. 21.

www.luftwaffenmuseum.de

RECENZIE

STANISLAV, J. – GAJDOŠ, M. – TÓTH, D. (ed. a zost.): *ZÁPISKY GENERÁLA RUDOLFA VIESTA. (EXIL 1939 – 1944.)* Bratislava : Ministerstvo obrany Slovenskej republiky – Múzeum SNP v Banskej Bystrici, 2002, 336 s. + 16 s. foto.

Na Slovensku sa každý záujemca o históriu poteší, keď sa dozvie o vydavateľskom počíne, ktorý sa dotýka problematiky histórie. Obzvlášť vtedy, ak vyjde publikácia, ktorá nie je prekladom zo zahraničnej literatúry, ale je produktom domácich autorov alebo zostavovateľov. Recenzovaná publikácia je výsledkom autorskej, zostavovateľskej a editorskej činnosti bývalých a súčasných pracovníkov historikov-odborníkov z Múzea SNP v Banskej Bystrici. Úvodu a zostavovania diela sa zhostil Dezider Tóth, rozsiahlu úvodnú štúdiu, epilóg, poznámky editora a biografie osobností napísali Ján Stanislav a Milan Gajdoš. Čiastočne sa na zostavovaní niektorých biografii podieľala Zlatica Zudová-Lešková, v súčasnosti pracovníčka pražského VHÚ.

Historika, ale aj amatéra, nadmieru priťahujú záznamy od historickej osobnosti. Treba hneď na začiatku zdôrazniť, že *Zápisky gen. R. Viesta* vo forme zošitov už dávno ležali v archive, nie sú teda pre historikov úplne neznáme. Napriek tomu sa ich sprístupnenie obzvlášť cení, pretože z denníkových záznamov generála R. Viesta sa aj širšia verejnosť môže dozvedieť o jeho dobových názoroch na prežitie alebo len pozorované udalosti. *Zápisky gen. Rudolfa Viesta* rozširujú poznanie nielen o ňom a umožňujú nahliadnuť do zákulisia československej emigrácie, do politických a osobnostných problémov zahraničného odboja, ale sú svedectvom aj o jeho intenzívnom sledovaní nielen domáceho, ale aj zahraničného diania, pokiaľ o nich mal informácie.

Vysvetľujúci úvod o vzniku publikácie napísal Dezider Tóth. Treba mu dať za pravdu, že totalitný režim nemal záujem vydať *Viestovo svedectvo* (každý, kto si knihu prečíta, pochopí prečo), na druhej strane ale treba poznamenať, že muselo uplynúť 13 rokov od pádu režimu, aby dielo uzrelo svetlo sveta, v čase, keď už na vydanie kníh nevplyvávajú ideologické prekážky, ale ekonomické obmedzenia.

Úvodná štúdia hlavných editorov publikácie J. Stanislava a M. Gajdoša s názvom *Generál Rudolf Viest – Slovenský národovec a československý vlastenec* (s. 7-50) je doteraz najrozsiahlejšou biografiou gen. Viesta v slovenskej historiografii. Ako sa na biografii patrí, autori sa v nej zaoberajú nielen jeho rodinnými pomermi a bližšieho okolia, ale aj pomermi na Slovensku, ako aj vo svete. (Recenzent len s poľutovaním konštatuje, že je škoda, že autori túto štúdiu neopoznámkovali, niektoré tvrdenia, ako aj faktografia, by si to priam vyžadovali.) Miestami komentujúc, inde doplňujúc *Viestove Zápisky*, autorom sa podarilo napísať impozantnú politickú biografii gen. R. Viesta. Náležitý priestor venujú aj jeho pôsobeniu na povstaleckom území, a, oproti doterajšej odbornej spisbe, výnimočne podrobne zmapovali ústup do hôr, zajatie gen. Viesta a jeho ďalší osud a rozoberajú aj doterajšie dohady, ako vlastne skončil život tejto významnej osobnosti slovenských a československých vojenských dejín. Hoci dať definitívnu odpoveď na otázku, ako a kde vyhasol život gen. Viesta a gen. Goliana, nemohli ani oni, pretože na súčasnej úrovni poznania je táto otázka neriešiteľná, predsa ich „stopovanie“, hľadanie, ako aj verifikáciu faktov treba vysoko hodnotiť.

Vynikajúca štúdia však obsahuje aj niektoré nepresnosti, ak by neexistovali počítače, tak by sme použili slovo „preklepy“. Na s. 9 autori použili pojem „náhradný veliteľ 11. roty...“ – správne by to malo byť: veliteľ náhradnej roty. Na s. 11 sa autori zmieňujú o brannom zá-

kone z 27. marca 1920 – treba poznamenať, že ten bol prijatý 19. marca 1920¹. Medzi menovanými ministrami národnej obrany figuruje na tej istej strane aj meno F. Machara, správne má byť F. Machník.² Ďalšia pripomienka sa netýka faktografie, ale skôr petrifikovaného názvu v slovenskej historiografii, ešte z čias „ancien regimu“, ktorý autori na viacerých miestach uvádzajú, a to epitetá ako „horthyovské Maďarsko“, „maďarské horthyovské jednotky“, „beckovské Poľsko“. Je zaujímavé, že ani oni, ani iní historici nepoužívajú „tisoovské Slovensko“, pričom Jozef Tiso bol vodcom a prezidentom Slovenskej republiky a Slovensko bolo totalitnejším štátom, než Maďarsko do roku 1944. Málokto by záujemca o históriu vie, že do marca 1944 existovali v Maďarsku legálne opozičné politické strany, čiže tam boli ešte nejaké pozostatky pluralitnej demokracie. Ani v poľskom prípade celkom neobstojí výraz „beckovské“, pretože hlavnou poľskou osobnosťou v čase „beckovského“ Poľska až do roku 1935 bol Józef Klemens Piłsudski, hoci jeho „pravou rukou“ v čase prevratu v roku 1926 a ministrom zahraničia v rokoch 1932 – 1939 bol Józef Beck.

Na s. 13 autori uvádzajú: „ČSR nemala šancu sa ubrániť, ostala osamotená. Ani Sovietsky zväz neprišiel na pomoc. Čs. vláda sa musela prispôbiť.“ K týmto strohým konštatovaniam len toľko: o možnosti (nemožnosti) sovietskej pomoci na jeseň 1938 sa veľa písalo v českej historiografii, najmä po roku 1990. Túto otázku nemožno konkrétne a podrobne riešiť bez ruských archívov. Je ale zaujímavé, že vo svojich *Zápisoch* sa gen. Viest venuje tejto otázke aj o niekoľko rokov neskôr. V druhom zošite z 26. apríla 1941 je záznam, v ktorom okrem iného uvádza: „...Veľmi na nás zapôsobilo to, čo nám nedávno povedal Beneš, že sme totiž nemohli prijať ruskú pomoc, lebo sme nemohli dopustiť, aby sme takto, hoci aj nepriamo, potvrdzovali nepravdivú propagandu, že sme predvojom boľševizmu, a že sme prípadne spôsobili porážku Ruska. Tento argument nás udivil, lebo prezident ho uviedol prvý raz, predtým nikdy. Vidíme v tom však potvrdenie, že Rusko skutočne pomáhať chcelo a ponuku urobilo. Tým sa nám tiež naša vina na Mníchove zdá väčšou. Nesmieme však s tým na verejnosť, lebo by nám to mohlo uškodiť.“ (s. 111-112.) Chcem len dodať, že ČSR nebola len z pohľadu veľmocí, ale aj medzinárodnej verejnosti osamotená. Dobová západná tlač a tamojšia verejná mienka (žiaľ) viac uverila tvrdeniam Adolfa Hitlera, než Edvardovi Benešovi.

Na s. 14 autori sa zmieňujú o okolnostiach vyhlásenia slovenského štátu a o postoji gen. R. Viesta, ako aj ďalších osobností slovenského politického a verejného života, bývalých legionárov. Autori vyzdvihujú postoj 11 statočných, ale v tejto súvislosti sa zdá, že to nie je úplna pravda. Hoci z morálneho hľadiska možno týmto signatárom dať za pravdu v tom, že predvídali vazalský pomer slovenského štátu voči nacistickému Nemecku, je ale otázne, či v danom konkrétnom čase a v tých historických podmienkach Jozef Tiso a jeho okolie mali inú možnosť, ako vyhlásiť samostatnosť. Možnosti pohybu slovenskej politiky 14. marca 1939 boli absolútne obmedzené a poslanci Snemu nemohli inak rozhodovať, než to urobili. Slovenským politikom možno zazlievať, že neskôr nadbiehali nemeckým požiadavkám, resp. v medzinárodnom meradle ako prví sa zaviazali aj k takým veciam, ku ktorým neboli dotlačení (deportácia Židov), resp. vôbec sa nebránili tomuto nemeckému tlaku.

Na s. 25 autori píše: „V marci 1944 bolo územie východného Maďarska vyhlásené za nemeckú operačnú oblasť a maďarská 1. armáda podriadená nemeckej skupine armád Juh.“ Prvá časť vety je pravdivá, skutočne 25. marca 1944 maďarský generálny štáb obdržal nemecké rozhodnutie o vyhlásení operačnej oblasti na východ od Tisy, ale maďarská 1. armáda nebola podriadená skupine armád Juh, ale Heeresgruppe Nordukraine (Skupina armád Severná Ukrajina). Autori sa vo svojom úvode dotýkajú aj odletu maďarskej delegácie do Moskvy. V tejto súvislosti uvádzajú, že gen. Faragó bol maďarským veľvyslancom (s. 33). Gábor Faragho (do

¹HRONSKÝ, M. – KRIVÁ, A. – ČAPLOVIČ, M.: Vojenské dejiny Slovenska IV. zväzok (1914 – 1939). Bratislava: Ministerstvo obrany, 1996, s. 141.

²Tamže, s. 165.

roku 1927 Faragó) v skutočnosti bol od 1. júla 1940 do 22. júna 1941 (oficiálne do 1. augusta 1941) vojenským atašé v Moskve.

Na s. 36-37 autori píšú o ústupe povstalcov do hôr a odvolávajú sa na povojnové svedectvo náčelníka štábu 1. čs. armády na Slovensku, J. Noska, že gen. Viest váhal s realizáciou ústupu armády do hôr. Azda by sa tu mohlo poznamenať, že celá povstalecká armáda by sa neuživila v horách, aj keby sa tam sústredili zásoby, pretože by nebolo miesto na manévrovanie.³

Text jednotlivých zošitov autori opoznámkovali a poznámky zaradili na koniec textu. Poznámky sú doplnením textu kvôli lepšej orientácii čitateľa. Autori si dali veľmi náročnú úlohu, pretože v niektorých poznámkach chceli v niekoľkých riadkoch vysvetliť veľmi komplikované udalosti a procesy, napr. hneď v prvej poznámke sa dotýkajú obdobia po roku 1933. Písať o takých zložitých javoch sa samozrejme nedá bez viacerých zjednodušení (s. 102). V poznámkovom aparáte sa autori žiaľ nevyvarovali niektorých nepresností. Na s. 102 v pozn. č. 7 uvádzajú, že „...2. novembra 1938 vo Viedni pripadla Maďarsku Podkarpatská Rus a južná časť Slovenska...“ Podľa Viedenskej arbitráže dostalo Maďarsko len časť Podkarpatskej Rusi, celú dostalo až po marcovom maďarsko-slovenskom ozbrojenom konflikte v roku 1939.

Žiaľ, v poznámkovom aparáte autorov nastali viaceré nepochopiteľné „posuny“, tzn. text poznámky vôbec nesúvisí s odkazovaným textom. Napr. na s. 61 gen. Viest písal: „...nevdojak človeka napadla myšlienka, či aj zo strany niektorých našich ľudí neboli urobené nejaké kroky na sťaženie Benešovej situácie vo Francúzsku.“²⁵ Text pozn. č. 25 na s. 104: „Dňa 6. októbra 1939 kapitulovali posledné poľské jednotky. V Paríži už pôsobila poľská exilová vláda pod velením W. E. Sikorského, ktorá sa po páde Francúzska presunula do Anglicka.“ Podobne je to s poznámkami č. 28, 36, 41, 42, 44, 49, 58, 75, 77, 85, 86 a 99 za prvým zošitom. Žiaľ, takéto chyby nie sú ojedinelé a hemžia sa nimi aj poznámkové aparáty uvedené za ďalšími zošitmi gen. Viesta. Je to škoda, pretože takáto „pomôcka“ čitateľa namiesto lepšej orientácie skôr rozladí.

Epilóg autorov J. Stanislava a M. Gajdoša (s. 269-273) je venovaný povojnovej historiografii o gen. Viestovi.

V ďalšej časti publikácie nasledujú biografie osobností (na s. 275-331). Úctyhodný rozsah, impozantný výber o druhej svetovej vojne. Treba poznamenať, že mnohé osobnosti sa vôbec neviažu k textu jednotlivých zošitov. Ďalšia vec je rozsah jednotlivých hesiel. Uznávam funkčnosť 5 – 10-riadkových hesiel, hlavne o menej známych osobnostiach, alebo takých, o ktorých verejnosť nevie nič. Otázne je však zaradenie rozsiahlych, 1 – 1,5 stránkových biografii. (Malár Augustín (s. 300-301), Píka Heliodor (s. 310-311), Stříbrný Jiří (s. 319), Svoboda Ludvík (s. 320-321). Prekvapujú aj rozsiahle heslá o vojvodcoch či politikoch, alebo polstránkové heslá o francúzskych, sovietskych či nemeckých generáloch.

Biografické heslá obsahujú – žiaľ – tiež niektoré dátumové nepresnosti, alebo chyby („preklepy“). Len na ilustráciu niekoľko z nich zo začiatku tejto časti: Nemecký vyslanec Abetz zomrel v roku 1958, a nie v roku 1953 (s. 275); chybné je uvedenie dátumu úmrtia maršala Pietra Badoglio (1958; správne: 1956 /s. 276/), opätovné znovuzvolenie prezidenta Dr. E. Beneša sa konalo 19. júna 1946, a nie 19. júna 1945 (s. 277). Na s. 275 o juhoslovanskom panovníkovi Alexandrovi I. autori uviedli, že vládol „monarchisticko-vojenskou formou“, stačilo uviesť, že v roku 1929 zaviedol vojenskú diktatúru. Na s. 276 sa uvádza meno Andorka bez krstného mena. Volal sa Rudolf a jeho denník vyšiel v maďarčine v roku 1978.⁴ Jemu venujú autori

³Pozri o tom: ŠTEFANSKÝ, V.: Armáda v Slovenskom národnom povstaní. I. vydanie. Bratislava : NAKLADATELSTVO PRAVDA, 1984, s. 226.

⁴ANDORKA, R.: A madridi követségétől Mauthausenig. Andorka Rudolf naplója. Budapest : Kossuth Könyvkiadó, 1978.

3,5 riadka, čo by bolo primerané, nebyť skoro trištvrtestránkového hesla o japonskom námornom admirálovi Togó Heihačiró (s. 325). Treba poopraviť vetu, že R. Andorka bol „Počas druhej svetovej vojny vyslanec Maďarska v Madride.“ Vyslancom v Madride bol len v rokoch 1939 – 1941, potom ho na nemecký nátlak odvolali. R. Andorka sa vo svojom denníku zmiňuje aj o gen. Viestovi, ako ho spomínal z čias rokovaní o slovensko-maďarských hraniciach. 28. marca 1939 Andorka do svojho denníka zapísal: „Rokovanie o hranici. Slováci sú prekvapení, ako málo žiadame. Boli pripravení na viac...Viest predpoludním dôverne povedal, že „...za to bola škoda bojovať, to by sme mohli dostať aj rokovaním.“⁵ Ďalší Andorkov záznam z 3. apríla 1939: „...Viest je veľmi zhovorčivý, bol úprimný ku mne. Nadával na Nemcov a začína sa orientovať na nás.“⁶

Za biografickým slovníkom je zoznam prameňov a literatúry a publikáciu uzatvára 35 fotografií a 1 fotokópia na 16 listoch fotodokumentácie.

Napriek nepresnostiam, za ktoré možno zostavovatelia a editori môžu len čiastočne, sprístupnenie Zápiskov generála Rudolfa Viesta je významným edičným činom. Preto je veľká škoda, že publikácie Vydavateľskej a informačnej agentúry a jej predchodcov už vyše 10 rokov nenachádzajú normálnu cestu k čitateľovi, lebo sú distribuované podľa zvláštneho rozdelovníka a sú nepredajné.

František Cséfalvay

Š T E F A N S K Ý, M. – P U R D E K, I., ed.: *SLOVENSKO VO VOJNÁCH A V KONFLIKTOCH V 20. STOROČÍ*. (Zborník referátov z vedeckej konferencie v Bratislave 15. – 16. októbra 2002.) Bratislava : VHÚ, 2003, 264 s.

Vojenský historický ústav v Bratislave v spolupráci s Historickým ústavom SAV a Sekciou pre vojenské dejiny pri SHS zorganizovali v jeseni 2002 konferenciu na tému *Miesto a úloha Slovenska v reálnych a potenciálnych konfliktoch a vo vojnách v 20. storočí*. Ako všetky predchádzajúce, aj táto sa nakoniec dočkala svojho knižného spracovania. Okrem iného, zostavovatelia čiastočne zmenili pôvodný, trochu zdĺhavý, názov konferencie na jednoduchší – *Slovensko vo vojnách a v konfliktoch v 20. storočí*. Zborník tvorí 15 príspevkov, zväčša pracovníkov VHÚ a HÚ SAV, v odborných kruhoch väčšinou už známych svojimi predchádzajúcimi prácami. Oproti predchádzajúcim konferenciám organizovaným VHÚ v Bratislave, nesie tento v sebe už na prvý pohľad istú odlišnosť – obsahovou a chronologickou šírkou. Zachytáva takmer celé jedno storočie, čo nebýva pravidlom. Uvedomovali si to pochopiteľne už jej organizátori, ktorí v úvode konštatovali, že „je to dosť neobvyklý jav“ (s. 7). Sám osebe však tento fakt nemusíme chápať apriori negatívne, práve naopak. Môžeme ho ponímať ako pokus prekročiť úzko špecializované a striktné zamerané oblasti výskumu autorov, a zároveň poukázať na vzájomnú previazanosť a podmienenosť jednotlivých periód 20. storočia.

Sériu príspevkov otvára štúdia B. Kleina *Vojenskostrategický potenciál územia Slovenska pred prvou svetovou vojnou*. Ako už napovedá samotný názov, autor sa zameriava na otázku významu slovenského územia z hľadiska obranyschopnosti monarchie. Aj keď toto územie od poslednej tretiny 18. storočia, po rakúskej anexii Haliče, prestalo byť na veľkej časti severovýchodu Uhorska pohraničnou oblasťou a stalo sa tylovou, na jeho vojenskostrategickej dôležitosti to príliš neubralo. Z hľadiska potenciálnej obranyschopnosti pred ruským útokom chý-

⁵Tamže, s. 123.

⁶Tamže, s. 125.

bali totiž haličskému územiu prirodzené prírodné prekážky, neboli tu dobudované pohraničné pevnosti a i. faktory, čo si plne uvedomovali aj najvyššie vojenské kruhy monarchie. Nezastupiteľnú úlohu v možnom konflikte tak muselo zohrať slovenské územie, ktorého dôležitosť ešte vzrástla po vybudovaní železničnej siete v tretej štvrtine 19. storočia.

Témou príspevku jedného z najplodnejších slovenských historikov M. Hronského je *Geopolitické postavenie Slovenska vo Veľkej vojne a vo vojenskom konflikte s Maďarskou republikou rád roku 1919*. Autor tu podobne, ako jeho predchodca, podčiarkol mimoriadnu dôležitosť slovenského teritória už v období prvej svetovej vojny, najmä v jej prvej etape, keď bolo aj naše územie zasiahnuté frontovými pohybmi. Severovýchodné územie Slovenska sa stalo priamym operačným pásmom a povedľa tješinskej oblasti bolo dôležitým frontovým predpolím. V období zimných bojov 1914/1915 sa práve tu rozhodovalo o ďalšom bytí či nebytí „tisícročnej vlasti“. Práve tu sa ukázalo, aký nesmierny politický význam majú vojenské operácie. A Slovensko malo v tomto období pre vojnu vedúcu stranu „doslova geostrategický význam“ (s. 33). Ani po skončení „Veľkej“ vojny sa však situácia pre Slovensko neupokojila – práve naopak, bolo priamo zasiahnuté bojmi na oveľa väčšom teritórii, než počas samotnej vojny. Po vzniku republiky plnilo zas slovenské územie dôležitú funkciu spojovacieho článku jeho najvýchodnejšieho výbežku – Podkarpatskej Rusi s českými krajinami, čím umožňovalo republike kontakty smerom k jedinému susednému spojencovi – Rumunsku, ako aj na Balkán. Za pozitívne považujem najmä autorovo zdôraznenie geostrategického významu Slovenska pre Čechov, na čo sa v minulosti neraz zabúdalo alebo bagatelizovalo poukázaním na „záchrannú“ funkciu ČSR pre Slovákov.

Utváranie spojeneckého bloku ČSR – Rumunsko a Juhoslávia, ktorý vošiel do dejín pod názvom „Malá dohoda“ je jednou z osnovných ideí príspevku B. Ferencuhovej – *Malá dohoda, Locarno a bezpečnosť Slovenska v 20. rokoch*. Načrtáva genézu tohto spojenectva na pozadí zložitých vzťahov Československa s jeho susedmi, ako aj veľmocami, pričom vyzdvihla mimoriadnu dôležitosť Malej dohody z hľadiska medzinárodného postavenia ČSR. Všíma si však aj ťažkosti, na aké Československo v úsilí o zaistenie svojej bezpečnosti v meniacich sa medzinárodnopolitických vzťahoch 20. rokov narážalo. Zaujímavým v tejto súvislosti je autorino konštatovanie, že čs.-francúzska zmluva z roku 1924 predstavovala pre našu krajinu „skôr diplomatickú „morálnu“ podporu v medzinárodných vzťahoch“ (s. 69), než opravdivú bezpečnostnú záruku. Ani Locarno o rok neskôr našu bezpečnosť, ako je známe, neutužilo. Práve naopak, medzinárodnopolitické postavenie našej krajiny sa odvtedy natrvalo oslabovalo. Možno len súhlasiť s rozšíreným názorom, že čs. zahraničná politika v tomto desaťročí podcenila nebezpečenstvo najsilnejších a k nej najbližších veľmocí – Nemecka a ZSSR a zotrvalá v ilúziách a spoliehaní sa len na Francúzov.

Rok 1938, spolu s rokom 1918 a 1968, je určite najviac pertraktovaným, skúmaným a hodnoteným „osmičkovým“ letopočtom našich dejín. Práve tento dátum si vybral ako hlavnú tému svojho (mimochodom najrozsiahljšieho) príspevku v publikácii M. Čaplovič – *Septembrová mobilizácia čs. armády 1938 s dôrazom na Slovensko*. V ňom relatívne veľmi podrobne predostiera realizáciu príprav Československa na ozbrojené stretnutie s Nemeckom a jeho možnými spojencami. Tu si všíma najmä rolu Slovenska, a to z dvoch hlavných hľadísk: 1.) z hľadiska konkrétnych vojenských príprav na zabezpečenie obranyschopnosti; 2.) z pohľadu vzťahu Slovákov k obrane svojej vlasti a vôbec k čs. štátnej myšlienke. Tu akcentuje skutočnosť, že zo slovenských politických strán nebola ani jedna orientovaná vyslovene antičeskoslovensky, práve naopak. Aj ľudáci, ktorí sa preslávili kritickými výhradami k pražskej politike, stáli na platforme ČSR. Na základe úspešnej odozvy finančnej zbierky na obranu republiky, ako aj hladkého priebehu septembrovej mobilizácie, plne potvrdzuje staršie názory o odhodlanosti slovenskej verejnosti postaviť sa nacistickej agresii na odpor. K dielu snáď len dve poznámky: Nepochybné by stálo za hlbší výskum presne vyčíslit' a analyzovať slovenský podiel na jarnej zbierke na obranu republiky. Tým skôr, že ako sám autor píše, dodnes

nemáme zistený ani len podiel, akým Slovensko do nej prispelo, nevraviac už o bližšej analýze slovenských darcov. Na základe viacerých indícií, sa totiž domnievam, že jej konkrétna odozva medzi Slovákmi nebola až taká mimoriadna, ako uvádza autor. (Podobne nadhodnotenou bývajú niekedy v literatúre aj zbierky na podporu slovenského štátu, ktoré sa odohrali o rok neskôr.) Druhá poznámka smeruje skôr k štýlu práce – bolo by dobré si uvedomiť, že prílišné narábanie s číslami, tabuľkami, podrobné rozpitvávajúce počtov, dislokácií, či výzbroje jednotiek, síce dokazuje vysokú odbornosť a zmysel autora pre detaily, na strane druhej však môže sťažovať situáciu čitateľovi, ktorý nie je na rovnako vysokej odbornej úrovni.

S F. Cséfalvayho názorom (*Maďarsko-slovenský ozbrojený konflikt v marci 1939*), ktorým túto citlivú kapitolu novodobých dejín otvoril, že totiž väčšina existujúcej spisby týkajúca sa Malej vojny v posledných rokoch reflektuje túto problematiku, len akosi „jednorozmerne“, čisto z hľadiska Slovenska, možno súhlasiť. Treba preto len oceniť jeho zámer i ambíciu rozšíriť tento „zúžený pohľad“ aj o širšie aspekty. Tu je potrebné v prvom rade reflektovať aj maďarské pramene k danej problematike, o čo sa konkrétne aj pokúsil. Pohľad „z druhej strany“ je nepochybne potrebným a žiaducim o. i. aj preto, aby sme mohli verifikovať niektoré jednostranné tvrdenia prežívajúce v našej literatúre. Jedným z nich je napr. aj mýtus o „zákernom bombardovaní“ Spišskej Novej Vsi. Autor zdôraznil, že bombardovanie bolo z maďarskej strany iba odpoveďou na predchádzajúce slovenské bombardovanie Užhorodu (s. 124). Na strane druhej by som však jeho hlavnú tézu – že totiž maďarské vojská vôbec nezamýšľali postupovať ďalej do vnútrozemia – nezastával až s takou vehemenciou. Vieme totiž, že maďarská vláda sa s rozsudkom Viedenskej arbitráže nehodlala zmieriť a čakala len na vhodný moment pre nové zisky. Tým skôr, že osud Slovenska bol v tomto období ešte celkom uzatvorený, ale Hitler si ho držal až do leta ako zálohu pre politickú výmenu. Úvahy o tom, či by v prípade ďalšieho postupu dovnútra Slovenska vojensky zasiahlo či nezasiahlo Rumunsko, sú len nepotvrdenou teóriou. Celkove však možno tento príspevok oceniť pozitívne – posúva totiž naše poznanie v danej problematike zasa o kúsok vpred a nie je iba novým prerozprávaním či oprášením toho, čo už bolo k téme napísané skôr, ako sme na to u niektorých autorov zvyknutí.

Problematiku druhej vojny, do ktorej sa malá slovenská armáda zaplietla, skúma I. Baka v štúdiu *Slovensko ako nástupný priestor vo vojne proti Poľsku*. V súvislosti s prípravami vojny si však všímá nielen vojenskú a diplomatickú, ale i propagandistickú kampaň predchádzajúcu samotnému útoku. Pokiaľ ide o autorovo hodnotenie vzťahu slovenskej verejnosti k protipoľskej vojne, možno iste súhlasiť s tým, že nebola príliš populárnou. (Apropó, ktorá vojna je populárnou?) Pri pokuse o objektívnu interpretáciu tejto komplikovanej, avšak nesmierne dôležitej otázky, mu však v texte akosi ušiel jeden dôležitý fakt. Nebola to len krátkosť ťaženia a nepatnosť strát, ktoré prispeli k bezproblémovému priebehu vojny zo strany Slovenska. (Tým skôr, že ako autor správne konštatuje, v tomto období nebol ešte ľudácky režim dostatočne skonsolidovaný.) Veľká časť obyvateľstva mala ešte v živej pamäti postoj z jesene 1938, keď sa k malému susedovi nezachovali Poliáci práve bratsky, ale sa pridali na stranu tých, čo si z nášho územia nekompromisne ukrajovali. I keď to neboli veľké straty, vedomie, že boli spôsobené „spriatelovým“ národom, bolelo dvojnásobne. Ba čo viac, istá časť národa pocítovala aj po 18 rokoch voči Poliakom trpkosť za ich konanie z roku 1920, keď si vynútili odstúpenie čisto slovenských obcí na Spiši a Orave. Ich spätné pripojenie k Slovensku teda logicky chápali ako istú (spravodlivú?? – otázka M. L.) satisfakciu. Nepriamo tomu nasvedčujú aj úradné hlásenia o „nadšení, ktoré zavládlo po získaní poľského pomedzia“, ako to (s. 140) uvádza sám autor. Boli to fakty, ktoré si ľudácka propaganda nevymyslela, len na nich účinne stávala a možno práve oni prispeli veľkou mierou k tomu, že odpor voči vojne bol pomerne veľmi slabý. (Napri. ani taký chýrny slavjanofil, akým bol záložný dôstojník J. Nálepka, proti „nespravodlivej“ vojne neprotestoval. Ba naopak, prijal vyznamenanie za účasť v nej, a to z rúk samotného ministra obrany.) Takisto nemôžem súhlasiť s názorom, že by si slovenská justícia po 14. marci udržala „určitú mieru nezávislosti“ len pre nedostatok kvalifikovaných

právnikov (s. 137). Na základe takejto konštrukcie by sme mohli analogicky odvodzovať, že komunistická justícia bola začiatkom 50. rokov, keď do nej po čistkách nastúpili rôzne robotnícke kádre, maximálne nezávislou. Príčiny pomerne veľkej nezávislosti súdnictva v slovenskom štáte treba hľadať kdesi celkom inde. Celkove však hodnotím príspevok ako prínosný, s množstvom nových faktov, ktoré zaplňajú naše medzery v poznaní tejto dôležitej, i keď smutnej kapitole novodobých dejín.

Na svojho predchodcu tematicky nadväzuje Z. Katreba s príspevkom *Využitie slovenského územia pre nástup nemeckých vojsk proti ZSSR v roku 1941*. Autor v ňom postupne sleduje hlavné kroky, ktoré nemecká strana uskutočnila na slovenskom území v súvislosti s chystanou inváziou do ZSSR, čím rozšíril svoje skôr publikované výsledky výskumu tejto problematiky. V súvislosti s hodnotením celkového rozsahu priprav dospel k tvrdeniu, že tieto mali veľmi intenzívny a mohutný rozsah, čo nemohlo ujsť ani oku radového občana, ktorý si mohol z týchto skutočností vydedukovať blížiaci sa nový konflikt. Takýmito hlavnými „indikátormi“ vojny bolo najmä budovanie nových, či rozširovanie existujúcich, komunikácií smerom na východ, temer každodenná preprava nemeckých vojsk či techniky, ako aj celkovo zosťrené bezpečnostné opatrenia. Sovietska strana bola o všetkých prípravách mimoriadne dobre informovaná z viacerých zdrojov. Zodpovedať ale na otázku, prečo tieto informácie nevyužila, presahuje rámec možností štúdie. Môžem však súhlasiť aj s tézou, že dodávky materiálu a výzbroje pre Wehrmacht mali pre nemeckú stranu oveľa väčší význam, než symbolické jednotky, ktoré do tejto vojny vyslal slovenský štát.

Štúdiu D. Čiernej-Lantayovej pod titulom *Ruský faktor v geopolitických úvahách o Slovensku (august 1939 – február 1941)* pokladám za jednu z najzaujímavejších v publikácii. Aj keď nejde o prvú štúdiu na danú tematiku, súhrne možno konštatovať, že autorke sa na malom priestore podarilo zložitú problematiku vzájomných slovensko-sovietskych vzťahov veľmi výstižne podať, a navyše ju doplniť dosiaľ nepublikovanými ruskými prameňmi. Úryvky z prejavov domácich politikov, ako aj zápisky sovietskeho diplomata, svedčia o tom, ako intenzívne sa niektorí vedúci slovenskí činitelia snažili nájsť oporu u jednej z veľmocí, aby sa nedostali „do úplnej závislosti na Nemecku“ (s. 161). Slovenskí vodcovia sa chceli utiekať k diablu, aby sa mohli chrániť pred čertom. Veľmi zreteľnou bola takisto snaha využiť Rusov ako spojencov v protimadarskom zápase. Že pri týchto ľudáckych snahách išlo neraz len o neinformovanosť, naivitu, ako aj to, že mnohé z tvrdení boli po 22. júni 1941 akosi pozmenené, je už druhá vec ... Balansovanie slovenskej politiky na hrane možného a prístupného, diskrepancia medzi prirodzeným tiahnutím k slovanskému živlu a odporom k ateistickej boľševickej ideológii, rámec navyše všemocným nacistickým protektorom, plodili často neriešiteľné konflikty a prapodivné zvraty v myslení a konaní slovenských politikov. Každopádne Lantayová o. i. ukázala, že v tomto krátkom období minimálne časť HSĽS akceptovala ZSSR ako slovanskú veľmoc, aj keď prirodzene jeho ideológiu striktnie odmietala. V článku možno nájsť aj viacero pomerne aktuálnych podnetov na zamyslenie. Tak napr. sa to týka idey tzv. mosta, ktorý by tvorilo malé Slovensko medzi civilizovaným Západom a veľkým „neintegrovaným“ Východom, a zároveň z toho ťažilo. Táto myšlienka nebola nová, už pred Tisom o nej sníval Beneš a po ňom viacerí iných (česko)slovenských štátnikov, naposlady V. Mečiar. Bola však od základu chimérickou – malé krajiny ležiace na hraniciach civilizačných, kultúrnych a veľmocenských sfér vplyvu môžu byť akurát oblasťou nárazníkov.

Podobne fundovaný, a pritom na čitateľskej pútavosti nič nestrácajúci príspevok predostrela E. Ivaničková *Slovensko a slovenská otázka vo vojnových plánoch Veľkej Británie*. Ak sa v predchádzajúcich štúdiách viacerí autori nadchýnali dôležitosťou slovenského územia z geopolitického a vojenskostrategického hľadiska, Ivaničková ukazuje, že dôležitosť a významnosť je niekedy relatívnym pojmom. Minimálne z veľmocenskej optiky Veľkej Británie ... Slovensko bolo totiž na chvoste akýchkoľvek britských plánov a koncepcií a jeho význam bol „z hľadiska vojnovej diplomacie či vojenských operácií druhoradý“ (s. 172). Z hľadiska vojnových

plánov či operácií v Európe, Slovensko skutočne nebolo jej „pupkom“ (tento fakt by bolo vhodné pripomenúť najmä zástancom názoru o celoeurópskom význame a dosahu slovenského Povstania v lete 1944 – pozn. M. L.). Za pasáže s mimoriadnou dôležitosťou pre postkomunistickú slovenskú historiografiu považujem tie, ktoré sa týkajú odboja a najmä spomenutého Povstania. Tak napr. zamyslenia hodným je už odsek o tom, že Veľká Británia po roku 1939 „väčšie odbojové hnutie“ na území Slovenska ani neočakávala (s. 179). Ivaničková, opierajúc sa o britské pramene, sa pomerne jednoznačne a otvorene vyjadřila k britskej (ne)účasti v povstaleckom podniku. Vyjadrením, že Británia si „nemohla dovoliť svojvoľne zasahovať do sféry jeho (rozumej sovietskych – M. L.) strategických operácií a tiež do sféry vplyvu, na ktorú si už Moskva v tejto oblasti nárokovala“ (s. 180), fakticky len potvrdila presvedčenie gen. R. Viesta, ktoré prezentoval už v zime 1944 nacistickým orgánom, že totiž Briti pokladali Slovensko za záujmovú sféru Moskvy, a preto mu v Povstaní nepomohli. Nových priateľov si Ivaničková v Banskej Bystrici iste nenarobí ani tvrdením o porážke Povstania (s. 180). Nie je to síce vonkoncom tvrdenie priekopnícke, ale hoc zrejme a racionálne, nestalo sa zatiaľ v našej historickej obci samozrejmosťou.

Veľmi podnetným a možno práve dnes potrebným je taktiež nasledujúci príspevok mladého historika O. Podolca – *Slovensko-maďarské konflikty a ich odraz na pôde slovenského snemu*. Ako naznačuje už samotný názov práce, táto si všima odveký problém slovensko-maďarských sporov a trení, tentokrát však na pôde, ktorá je autorovu doménu – v slovenskom sneme. Aj keď snem nepredstavoval kľúčový politický orgán, možno aj na jeho pôde sledovať slovensko-maďarský zápas veľmi zreteľne. V prvom rade cez osobu, s ktorou bola maďarská politika na Slovensku v tomto období úzko spätá, a ktorá bola jediným zástupcom maďarskej menšiny v tomto orgáne – J. Esterházyho. Slovenskí historici už skôr dokázali, že Esterházy bol silne nacionalistickým až šovinistickým politikom s činnosťou, ktorú možno z hľadiska ČSR označiť za špionážnu a vlastizrádnú. Pre splnenie svojich iredentistických cieľov bol „pripravený vstupovať do akýchkoľvek spojenectiev“ (s. 183). Podolec toto takisto potvrdzuje, pričom uvádza viacero dosiaľ úplne neznámych alebo málo známych vyjadrení tohto politika. V podstate pozitívne hodnotí aj existenciu recipročnej politiky, ktorá bola jediným prostriedkom, „ako držať na uzde maďarské štátne orgány ... ktoré na okupovaných územiach prenasledovali príslušníkov slovenskej menšiny“ (s. 185). Jej účinnosť zároveň dokladá konkrétnym príkladom. Zvlášť oceňujem Podolcovu snahu objasniť Esterházyho postoj k riešeniu židovskej otázky, ktorý býva občas takisto legendarizovaný.

V súčasnosti, keď sme svedkami volania niektorých maďarských kruhov po očistení pamiatky tohto politika, po jeho vyzdvihnutí na mučenícky piedestál, keď počujeme slová o „náprave krívd“, ba najnovšie po finančných kompenzáciách za prežitie „utrpenie“, treba kvôli historickej objektívite pripomínať aj druhú stránku veci, že sa dejiny (ani v prípade slovensko-maďarských vzťahov) nezačali písať v roku 1945. Keď uznávame, že historické diela majú v sebe obsahovať aj istý aktualizujúci moment, musíme povedať, že Podolcovi sa to v jeho príspevku nepochybne podarilo.

Ak má byť hlavným vyústením úvahy P. Šimuniča *Slovensko v čase SNP a oslobodenia* téza, že Povstanie, aj oslobodenie sú časovo i obsahovo „nerozlučne zviazané“, a že ozbrojeným Povstaním sa Slováci prihlásili k „hodnotám slobody, demokracie a antifašizmu“, len ťažko ju možno pokladať za novátorskú. Skôr je len inou obmenou toho, čo sme v minulých rokoch počúvali a čítali nielen od autora samotného, ale vôbec od historikov tábora reprezentujúceho tzv. oficiálny pohľad na Povstanie. Navyše, viacero z tých, ktoré autor považuje za kardinálne a všeobecne zaužívané, možno pri kritickejšom pohľade minimálne spochybníť. Tak napr. diskutabilná je už údajná zásluha Povstania o naše povojnové zaradenie do tábora víťazov – vzhľadom na predchádzajúce politické dohody, odvážil by som sa tvrdiť, že o tomto bolo rozhodnuté kdesi inde. Vstup obyvateľstva do tej akcie nebol zd'aleka taký „spontánny a jednomyselný“, ako to podľa jednej z deklarácií SNR preberá autor. Slovenský národ totiž

vo svojej väčšine ostal k tejto akcii v podstate pasívny, i keď vnútorne s ňou možno súhlasil. Ani vojensko-strategický úžitok pri kritickejšom pohľade nebol až taký značný, ako sme sa dlho domnievali. Nespôsobil totiž ani radikálny odliv nacistických síl z európskych frontov (kvôli jeho potlačeniu sa nacisti museli dočasne vzdať len o asi 0,5 % svojich ozbrojených síl, navyše šlo o jednotky pre priame frontové operácie zväčša nepoužiteľné). Ilúzie si netreba robiť ani o sovietskej armáde a zámeroch jej najvyššieho velenia. A hovoriť o tom, ako sa v praxi dodržiavalo nariadenie Hlavného stanu o zákaze konfiškácií, majetku, suverenity a rešpektovaní civilných orgánov (s. 200), by bolo snáď nosením dreva do hory.

Prvým príspevkom zaoberajúcim sa obdobím po roku 1945 je práca S. Michálka *UNRRR a Slovensko 1945 – 1947*. Príspevok je akoby krátkym prierezom histórie UNRRY vo vzťahu k Slovensku, resp. Československu. Má skôr štatistický charakter – pomerne detailne vyčísluje rozsah a obsah hospodárskych dodávok, z ktorých v povojnovom rozvrate mohli profitovať aj naše obyvateľstvo. Napriek tomu sa však autor chce vyhnúť len čisto „materialistickému“ poňatiu tejto pomoci a akcentuje skutočnosť, že jej význam nespočíval len v materiálnej pomoci, ale išlo o „projekt medzinárodnej pomoci a solidarity“ dovtedy nevídaného významu (s. 213).

Na problematiku studenej vojny a jej československých dimenzií sa zamerá M. Štefanský *Studená vojna a jej dôsledky pre Československo v rokoch 1951 – 1953*. Obdobie týchto troch krátkych rokov, snáď najstrašnejších v našich novodobých dejinách, sa vyznačuje na dovtedajšie pomery priam gigantickým zbrojením. I keď autor osobne Stalinov úmysel pripraviť inváziu s cieľom obsadiť zvyšok demokratickej Európy spochybňuje, či aspoň relativizuje, jednako bola moskovská porada komunistických pohlavárov 9. – 12. januára 1951 dôležitým medzníkom aj pre Československo. Ba možno povedať práve pre Československo, ktorého ľudské, technické i materiálne kapacity boli v kalkuláciách sovietskych bolševikov vysoko precenené. Výsledkom megalomanských zámerov bola nielen násilná prestavba hospodárstva a onedlho úplný rozvrat dovtedajších hospodárskych plánov, ale aj zostrená perzekúcia a nový kolotoč čistiek fakticky v celej spoločnosti.

Predposledný príspevok s netradičným názvom „*A čo píšu, bude vojna? (Propagandistické využívanie pocitu ohrozenia v studenej vojne)*“ M. Závackej akoby predznamenal jej podnetný, k zamysleniu nútiaci aktuálny obsah. Autorka správne podotýka, že existencia cenzúry v totalitnom režime akosi prirodzene nútila obyvateľstvo „čítať medzi riadkami“ a hľadať aj tie najbezvýznamnejšie skryté významy v texte, čo sa neraz stalo hotovým spúšťáčom rôznych paník, najčastejšie pretavených do nákupných horúčok. Ľudské povahy sú však nemenné, čo ukázala aj na fakte, že podobné „horúčky“ nie sú výnimočné ani dnes, na začiatku 21. storočia. Navýsost aktuálne pôsobí jej úvaha o dvoch cestách manipulácie v médiách – zamlčovanie a zámernom zverejňovaní informácií. Stačí divákovi či čitateľovi intenzívnejšie a dlhodobejšie podsúvať falošné informácie či heslá... Vtedy o hrozbe krvilačných imperialistov alebo o mandelinkách, ktorí nám rozsypali dokonca aj zemiakové mandelinky, dnes napr. o istých chemických zbraniach ohrozujúcich svet či o všadeprítomnom terorizme, proti ktorému treba bojovať všetkými prostriedkami – alebo naopak zamlčať názory spochybňujúce oficiálne forširovanú líniu, a sme kdesi v 50. rokoch ... Alebo v „demokratickej“ spoločnosti tretieho tisícročia a slobodných médií? Už možno ani sami niekedy nevieme...

Ako hlavnú tému posledného príspevku v zborníku si J. Štaigl zvolil tému *Vojenská identita Slovenska v podmienkach studenej vojny – do polovice 60. rokov*. Autor, vychádzajúc z hlavných ideí čs. obrannej politiky po roku 1945, konštatuje, že napriek zmeneným celkovým politickým aj bezpečnostným pomerom oproti roku 1938, prežíval v najvyšších vojenských i politických kruhoch strach z novej nemeckej expanzívnej politiky. Práve táto (dodajme falošná) vízia nemeckého ohrozenia vytvorila mnohé paralely s obrannými plánmi ČSR v roku 1938 (počet, organizácia a dislokácia jednotiek a i.). A podobne zas, ako sa po roku 1945 rozplynula politická samospráva Slovenska, stratila sa aj „vojenská identita Slovenska“.

Zapříčinila to reorganizácia armády v roku 1950, ktorou sa v rámci „scl'ovania“ sovietskeho bloku vytvoril tzv. 2. voj. okruh, ktorý v sebe zahŕňal aj veľkú časť Moravy. Slovensko ostalo len logistickou základňou armády.

Možno súhlasiť s úvodnými slovami organizátorov a zostavovateľov, že zborník nevyčerpáva vyššie nastolenú problematiku miesta a úlohy Slovenska vo vojnách a v konfliktoch – tento cieľ pochopiteľne nie je vstave naplniť jednorazovo žiadna konferencia. Aj keď som si nie celkom istý, či môžem zdieľať presvedčenie zostavovateľov vyslovené v úvode, žeby všetky témy a poznatky prednesené v zborníku boli nové, nič to neuberá na celkovej hodnote diela, ktorá sa otvára pred čitateľom. Zborník oceňujem ako ďalší impulz k bádaniu a zároveň ako ďalšiu kocku do skladania mozaiky Slovenska v uplynulom, nesmierne komplikovanom a na interpretácie náročnom, 20. storočí. Veľkou chybou však ostáva, že podobne, ako predchádzajúce diela vydané VHÚ, sú nepredajné, čím sa len ťažko dostanú do rúk tej časti laickej verejnosti, ktorá sa zaujíma o vojenskopolitické dejiny 20. storočia a ktorá – súc sýtená zväčša len brakovými a komerčnými knižnými titulmi – mnoho ráz len s obťažou nachádza prístup k vedeckej či populárnovedeckej publicistike.

Martin Lacko

ANOTÁCIE

GLOSY

KOVAŘÍK, J.: *NAPOLÉONOVA TAŽENÍ I – VÍTEŽNÉ ROKY*. Elchingen – Ulm – Slavkov – Saalfeld – Jena – Auerstädt – Prenzlau. Třebíč : Akcent, 2003, 490 s.

Osudy cisára Napoleona a jeho legendárnej *Grande Armée* predstavujú fascinujúcu tému plnú zvrátov, ktorá i po toľkých rokoch nadvihá a neustále strháva mnohých záujemcov. Napoleonove vojnové ťaženia patria k najlegendárnejším a najfarebnejším vykresleným stránkam vojenskej histórie, o ktorých sa popísalo azda najviac odbornej a populárno-vedeckej literatúry, článkov, pojednaní a statí. Široký okruh zanietených čitateľov, avšak len úzky okruh profesionálnych historikov, charakterizuje tak Čechy, ako aj Slovensko. K najvýznamnejším popularizátorom napoleonských vojen u našich západných susedov patrí známy český historik a plodný autor v oblasti literatúry faktu, Jiří Kovařík, ktorého napoleonské obdobie, ako sám hovorí, pohltilo už pred mnohými rokmi. Nazhromaždený materiál, ako aj rozrastajúci sa okruh zasvätených ľudí, ktorí ho pri práci povzbudzovali a pomáhali mu (ide o ďalších renomovaných českých historikov a iných odborníkov na túto problematiku: Dušana Uhlířa, Karla Rezníčka, Karla Klátla, či Jakuba Sameka), boli nakoniec hlavnými dôvodmi na realizovanie odvážneho projektu, ktorého prvý zväzok majú čitatelia teraz možnosť uvítať. Kniha *Napoleonova ťaženia – Víťezné roky* tvorí prvý zväzok štvordielneho cyklu, ktorý má postupne poňať vojnové ťaženia francúzskeho cisára Napoleona v rokoch 1805 – 1815. Ambíciou projektu nie je celkové spracovanie napoleonských vojen, jeho cieľom je priblížiť históriu napoleonských ťažení, teda tých kampaní, ktorých sa cisár Francúzov zúčastnil ako vojvodca osobne.

Prvý diel zahŕňa dva roky Napoleonových vrcholných triumfov. Opisuje jeho ťaženia

v rokoch 1805 – 1806, ktoré previedol brilantne a s maximálnym efektom. Nemecké a moravské ťaženie v roku 1805, či pruské v roku 1806, boli jedinečné a podstatným spôsobom prispeli k vybudovaniu napoleonskej legendy o neporaziteľnosti francúzskej armády a nesmrteľnosti ich milovaného cisára, alebo „Tondua“, ako ho všetci familiárne prezývali. Ten najprv na jeseň roku 1805 geniálnym Ulmským manévrom donútil v Bavorsku kapitulovať rakúsku armádu arcivojvodu Ferdinanda d’Este, ktorej de facto velil nešťastný podmaršal Mack von Leiberich. Po následnom dravom pochode a po rade menších stretov dorazil Napoleon cez Viedeň až na Moravu, kde zvíťazil s rusko-rakúskou armádou generála pechoty Michaila Iljarionoviča Kutuzova pamätnú Bitku troch cisárov pri Slavkove. O necelý rok neskôr vpadol Napoleon do chvastajúceho sa Pruska, ktorému hneď v prvej fáze zasadil zdruvujúce údery a porážky pri Saalfelde, Jene a Auerstäde. V druhej fáze potom Napoleonova armáda zrazila v preslávenom „lete Pruskom“ na kolená všetko, čo z prúskej armády, žijúcej ešte zo slávy Friedricha Veľkého, zostalo.

Jiří Kovařík opisuje všetky štyri ťaženia, ktoré však celkovo predstavovali iba dve vojenské kampane, jemu vlastným spôsobom, na ktorý si všetci jeho fanúšikovia už zvykli. S využitím dokumentov, hlavne však pamätí a memoárov, opisuje uvedené bitky živo, plasticky, s maximálnym prehľadom o situácii nielen na stupni taktickom, ale aj operačnom. Operácie samotné autor analyzuje precízne a vyvážené a nezabúda stručne vykresliť ani operácie prebiehajúce na vedľajších bojiskách v snahe dať konkrétnym udalostiam jednotlivých ťažení komplexný nadhľad. Nakoľko väčšina dostupných životopisných prác o Napoleonomi Bonapartem hľadá príčiny jeho úspechu, ale i celkového

vzostupu a pádu na poli diplomatickom a ekonomickom, autor postihuje predovšetkým vojenský aspekt, ktorý je nemenej dôležitý, ak nie hlavný.

Kniha si okrem otázok súvisiacich s priebehom samotných bojov (tie tvoria gro celej knihy – 4 kapitoly s 39 podkapitolami) všíma aj otázky štruktúry, organizácie, taktiky, výzbroje zúčastnených armád, predovšetkým však tej francúzskej (1 kapitola s 3 podkapitolami). Ako sám autor zdôrazňuje, „líčiť Napoleonova ťažení a nezmietať se o charakteristice jednotlivých armád, které se za deset let napoleonských válek na nejrůznějších bojištích Evropy střetly, znamená odvést poloviční práci“. Autor si všíma tieto vojenské aspekty v záujme komplexného obsiahnutia celej problematiky. Bez znalosti skladby, rádo, úrovne výcviku, možno podľa autora opísať všetky bitky a ťaženia, avšak bez potrebného vyvodenia akýchkoľvek či už dielčích, alebo celkových záverov. Nie je možné, iba súhlasiť s autorovým postrehom, podľa ktorého „výsledok bitvy i celého ťažení byl ovlivněn nejen strategickým záměrem, taktickým provedením a schopností velitelů, ale i reálnou úrovní vojsk“. Keďže však samotná téma organizácie jednotlivých armád je sama o sebe široká, autor ju rozdelil do jednotlivých zväzkov rovnomerne do každého zo štyroch dielov, s dôrazom na tie armády, ktoré sa v daných kampaniach najviac stretli, a teda v konkrétnych dieloch najviac vystupujú. Tento zväzok si všíma organizáciu francúzskej a pruskej pechoty, jazdeckta, delostrelectva a pomocných zložiek, ako i celkovú organizáciu ruskej armády v rokoch 1805 – 1807. V záverečných prílohách diel obsahuje výber dokumentov (doposiaľ však nie všetky sú preložené do češtiny), preslávených Napoleonových bulletinov, proklamácií, rozkazov a hlásení Napoleonových veliteľov. Vyobrazenia jednotlivých veliteľov, ako aj mapky a nákresy bojových stretnutí a situácií, vhodne dopĺňajú celkový obsah publikácie.

Na záver ostáva iba dúfať, že druhý diel Napoleonových ťažení, s podtitulom *Nejistá vítězství*, vyjde čo nevidieť.

A. Maskalik

ROLF, D.: *KRVAVÁ CESTA DO TUNISU. ZNIČENÍ SIL OSY V SEVERNÍ AFRICE, LISTOPAD 1942 AŽ KVĚTEN 1943*. Brno : Jota military 2003, 464 s.

8. novembra 1942 sa Spojenci nečakane vylodili v Maroku a Alžírsku – tri operačné skupiny generálov Georgea Pattona, Loyda Fredendalla a Charlesa Rydera a spolu s jednotkami vichystického Francúzska zahájili postup východným smerom s cieľom vpadnúť Rommelovým jednotkám, v tom čase porazeným pri El-Alameine, do tyla. Začala sa posledná fáza bitky o „Afriku“ – teda aspoň mala začať podľa mienky spojeného výboru náčelníkov štábov. Ibaže promptná nemecká reakcia urobila spojeneckým plánom škrt cez rozpočet. Po jednom z najdlhších a najbrilantnejšie realizovaných ústupov vo vojenskej histórii Rommel úspešne stiahol svoje zdecimované, avšak stále bojovne naladené, africké jednotky do Tuniska, kde medzitým generál von Arnim narychlo vytvoril improvizovanú obranu. Vojskám Osi sa v Tunisku podarilo front stabilizovať a následným zdržiavacím bojom vojnu predĺžiť o takmer pol roka. Vo svojej príliehavo pomenovanej knihe objasňuje uznávaný britský vojenský historik ako a hlavne prečo sa všetko stalo tak, ako sa stalo. Objasňuje, prečo boli pôvodné nádeje západných Spojencov na rýchle, a hlavne grandiózne, víťazstvo zmaorené a taktiež prečo sa z jasnej záležitosti stala záležitosť patová, neraz vyvolávajúca v radoch spojeneckého velenia zúfalstvo a beznádej. David Rolf objasňuje všetky súvislosti tuniského ťaženia, vrcholiaceho sériou ťažkých krvavých bojov v náročných klimatických i geografických podmienkach kedysi historicky slávneho regiónu severoafriického kontinentu.

Samotný priebeh operácií nie je až taký všeobecne známy, ako priebeh iných udalostí druhej svetovej vojny. V krátkosti by sa dal zhrnúť asi nasledovne – po katastrofálnej porážke nemecko-talianskych vojsk pri egyptskom Alameine a tvárou v tvár nebezpečenstvu spojeneckého vylodenia na severozápade Afriky, pristúpilo vrchné velenie nemeckých branných síl k plánu vytvorenia silnej tunis-

kej bašty, akéhosi predmostia, resp. základne, ktorá by udržala nemecké nádeje na zvrät v africkom ťažení. Stav vojsk Osi v Tunisku doplnili silné posily a všetky tu existujúce jednotky sa organizovali do 5. tankovej armády. Do Tuniska medzitým z východu urýchlene ustupovali zvyšky Rommelovej Tankovej armády Afrika, reorganizovanej na 1. taliansku armádu. Britská 1. armáda generála Kennetha Andersona vyvíjala tlak na nemecké predmostie v Tunisku zo západu, zatiaľ čo paralelný tlak z východu realizovala britská 8. armáda generála Bernarda Montgomeryho. Nemecký obranný perimenter v Tunisku sa pod materiálnym spojeneckým tlakom nezadržateľne zužoval, až viedol k nevyhnutnej kapitulácii vojsk Osi na severoafrickom kontinente.

Napriek tomu, že v porovnaní s dianím na východnom fronte tu prebiehali operácie len obmedzeného a lokálneho významu, patria boje v Tunisku medzi najurputnejšie. Bitka o Tunis bola za druhej svetovej vojny zároveň vyvrcholením bojov v severnej Afrike. Zastihla na jednej strane skúsené nemecké a s nimi aj talianske jednotky vo vynikajúcom obrannom postavení proti skvele vybaveným anglo-americkým silám na strane druhej. Obdivuhodné, dvoma rokmi urputných púštnych bojov vybrúsené, bojové umenie Nemcov, sa tu, podobne ako na iných operačných bojiskách, stretlo so začiatku s malou, neskôr však drvivou, prevahou svojho protivníka. Polročná kampaň bola dôkazom nemeckej odhodlanosti a schopnosti predlžovať, či lepšie povedané, oddaľovať nevyhnutné, bola dôkazom nemeckej srdnatosti a vytrvalosti bojovať s provizórnym vybavením aj za tých najťažších podmienok. Kampaň bola zároveň jasným dôkazom prehnaneho spojeneckého optimizmu, prehnanej sebadôvery a veľikášstva, ktoré Spojencov viedli k nebalému prístupu a nebezpečnej ľahkomyselnosti. Tunisko bolo bojiskom, na ktorom sa hlavne americké jednotky učili operovať, bojovať a víťaziť, i keď tieto víťazstvá boli ťažko vybojované. Namáhavé a zdĺhavé boje v severnej Afrike boli pre ne bojiskom, na ktorom *US Army* prežila ozajstný „krst ohňom“. To všetko autor postihuje jedineč-

ným, neopakovateľným spôsobom, ktorý všetkým čitateľom umožňuje preniknúť do danej problematiky bez problémov.

Množstvom príhod, ktoré sú starostlivo zdokumentované, autor poukazuje na typickú vlastnosť anglo-amerických vojsk – sklon k preceňovaniu vlastných síl a schopností. Neraz sa tak staneme svedkami toho, že neskromné vyhlásenia Spojencov v priebehu jednotlivých bitiek často nezodpovedali tomu, čo sa v skutočnosti dialo. Počas celej kampane si Nemci udržiavali taktickú prevahu, získavali taktické víťazstvá, ktorým brzdili spojenecký postup, nevyhnutnému však nakoniec neboli schopní zabrániť. Bitky a boje v oblasti pohorí Western a Eastern Dorsale, Mathmata Hills, po oboch stranách rieky Medžerdy a nakoniec v tuniskom pobrežnom priestore, viedli obe strany so striedavým úspechom. Po celý čas takticky vyspelejší Nemci brzdili postup Spojencov a početnými spojeneckými víťazstvami spôsobovali spojeneckému veleniu nejednen šok. Zdrvivé úder pri Bou Arade, Sidi bou Zide, Gafse, Kasserine, Vádi Zigzaou či El Guettare boli však iba víťazstvami lokálneho charakteru, ktoré bez potrebnej materiálnej a technickej podpory nemohli zmeniť celkový priebeh operácií. Naopak, prevaha Spojencov bola evidentná a ich ťažko vydobyté víťazstvá, ktoré mali častokrát trpkú príchuť (Medenina, Medžez el Bab, Vádi Akarit) sa „počítali“. V tejto súvislosti autor upozorňuje predovšetkým na pozoruhodný fakt, že konečný úder na Tunis Spojenci realizovali niekoľkokrát, čo je i jasným vysvedčením kvalít zúčastnených spojeneckých armád.

Autor pristúpil k spracovaniu problematiky svojrázne, pritom však veľmi pracne. Predovšetkým starostlivo preštudoval množstvo nemeckých i spojeneckých dokumentov v nemeckých, britských a amerických archívoch a rozsiahly i variabilný je aj jeho zoznam literatúry. Vďaka tomu mohol David Rolf podať vyvážený, celistvý, pomerne komplexný obraz celého tohto ťaženia. Nespornou autorovou výhodou bola jeho schopnosť detailne, pritom však veľmi jasne popísať terén, aspekt, ktorý mnohí autori prác vojenskej histórie až príliš často podceňujú.

Ani tento fakt by však nemal v tejto publikácii veľkú hodnotu a význam, ak by do nej autor predvídavo nezakomponoval mapy a bojové nákresy z jednotlivých fragmentov konkrétnych bitiek. Boje samotné sa David Rolf usilovo priblížiť veľmi podrobne, čo niekedy spôsobuje neprehľadnosť o celkovej situácii. Problematická je najmä tematická variabilita kapitol, hlavne pokiaľ ide o ich jednotlivé úryvky. Tie totiž mapujú dianie z rôznych operačných sektorov, taktické manévry vojsk, situáciu a stav veliteľskej štruktúry na oboch bojujúcich stranách a podobne. Keďže autor dbal aj na dodržanie chronologického faktoru, tieto úryvky často na seba nenadväzujú a čitateľ má šancu udržať si presnú predstavu o dejovej línii len vtedy, ak sa bude neustále vracieť k predchádzajúcim kapitolám. Udalosti samotné však svojím chaotickým priebehom autorovi nedali veľa šanci, resp. možností, opísať túto tuniskú kampaň ináč, než ako urobil. Náležitý význam autor prisúdil aj problémom logistiky, ktorým museli čeliť obe strany (viac však predsa len vojská Osi – pozn. A. M.), a ktoré sa stali rozhodujúcim determinantom spôsobu, akým tá-ktorá strana musela viesť ťaženie.

Samostatný priestor autor venoval dôkladnej analýze organizačnej štruktúry velenia. Treba však povedať, že väčšiu pozornosť sústredil na organizáciu spojeneckého velenia. Napriek tomu, že práca nie je odbornou štúdiou na túto tému, autor poskytuje množstvo fascinujúcich a udivujúcich náhľadov na tento kľúčový problém a je jedným z najpresvedčivejších rysov jeho knihy. Systém velenia na všetkých úrovniach, predovšetkým však na tých nižších (divíznych a zborových), autor dokladá početnými citáciami zúčastnených generálov a dôstojníkov. Treba podotknúť, že mnohé z prevzatých pasáží ich spomienok neboli dodnes publikované. Práve tento zdroj a preukázané výkony vykresľujú charakter a vojenské schopnosti jednotlivých spojeneckých veliteľov, predovšetkým tých amerických. Bystrý a nestranný rozbor slabých a silných stránok toho-ktorého veliteľa pomáha vysvetliť príčinu, prečo Spojenci tak dlho prešľapovali na mieste. Celková ťažkopádnosť

organizácie spojeneckého velenia, majúca zákonitý odraz v navzájom sa prekrývajúcich právomociach, bola z tohto hľadiska alfou a omegou pre dosiahnutie konečného úspechu Spojencov. Chaos a spory vo velení spojeneckých jednotiek, kde „nikdo presne nevedel, kto velí komu“, prevládajúce ovzdušie britskej nadradenosti a nadutosti, ako aj „diplomatický boj“ o získanie nezávislej operačnej sféry pre americké jednotky, boli ďalšími problematickými skutočnosťami, ktoré muselo spojenecké velenie vyriešiť.

Ako autor precízne vykresľuje, ideálne to nebolo ani na strane vojsk Osi. Vzájomné prekrývanie právomocí nemeckého a talianskeho velenia spôsobili, že rozkazy vydávalo tak *Oberkommando der Wehrmacht*, ako aj *Comando Supremo*. Omyly, ktoré z toho plynuli, boli neraz príčinou viacerých chybných a pritom zbytočných verdiktov. Zužovanie operačného priestoru brániacich sa vojsk štátov Osi si na druhej strane vyžiadali neustálu reorganizáciu nielen bojujúcich jednotiek, ale aj samotného velenia. Autor venuje patričnú pozornosť aj nenahraditeľnému prispeniu leteckých a námorných síl k spojeneckému úspechu v tomto ťažení, ako aj odvážnemu, avšak márnemu úsiliu nemeckých a talianskych leteckých a námorných transportov, vyvolávajúcich uznanie a obdiv.

Rozhodujúcimi determinantmi celej kampane boli podľa autora aj iné skutočnosti. Z amerického pohľadu boli chybami, ktoré ťaženie odhalilo, nedostatočný výcvik, chybná taktika, nekompetentné velenie na všetkých úrovniach a hlavne neschopnosť znášať námahu a útrapy. Z pohľadu britského bol slabinou nedostatok energickosti a vynaliezavosti, ktoré v konečnom dôsledku umožnili vojskám Osi v Tunisku nahromadiť a skoncentrovať dostupné sily, viedlo k zastaveniu spojeneckého postupu, dôsledkom čoho boli vleklé a namáhavé boje. Neschopnosť urobiť si základný prehľad o situácii pri realizovaní akýchkoľvek ofenzívnych úderov, nedostatok fantázie a zmyslu pre reálne zhodnotenie šanci, boli už ale ich spoločným rysom prakticky až do konca vojny.

A. Maskalík

KEEGAN, G.: *CHURCHILLOVI GENERÁLOVÉ*. Praha – Plzeň : Dobrovský – Beta & Šimčík 2000, 416 s.

Uvedený knižný titul je reedíciou publikácie, ktorou sa u nás začalo s vydávaním atraktívnej série knižných monografií o vojenských osobnostiach druhej svetovej vojny. Opisuje osudy 20 vybraných britských generálov a poľných maršalov. Obsah práce, podmienečný jej rozsahom, mohol ich profesionálne kariéry priblížiť len v hrubých obrysoch, avšak dostatočne na to, aby si o nich čitateľ mohol vytvoriť určitú predstavu. Do popredia sa dostali velitelia, ktorí sa najväčšou mierou zaslúžili o úspech britských a spojeneckých síl v druhej svetovej vojne, avšak aj velitelia, ktorí v rozhodujúcich momentoch viedli britské vojská, bez ohľadu na to, či úspešne, alebo nie. Štábnu prácu na najvyššej úrovni zastupujú náčelníci imperiálneho generálneho štábu Ironside, Gort, Dill a Alanbrooke, velenie oblasti Wawell, Alexander, Auchinleck a Percival, stupeň velenia na úrovni armád, resp. skupín armád, reprezentujú Montgomery, Wilson, O'connor, Cunningham, Ritchie, Leese, Horrocks a Slim. Nižší stupeň zosobňujú Hobart, Wingate, de Wiart a náčelník misie Spears. Trochu prekvapujúco sa sem nedostali velitelia britského kráľovského letectva Dowding, Harris a Tedde, či nekonvenční velitelia Dempsey s Gottom, ale v tomto type odbornej literatúry takýto prístup k výberu osobností či udalostí nie je zriedkavosťou, argumentujú, že nemožno do nej zahrnúť všetkých a všetko.

Pristup, ktorý si väčšina z nižšie uvedených historikov zvolila pri sprostredkovaní potrebných údajov z ich vojenského života, predstavuje klasický spôsob britského pohľadu na udalosti bezprostredne súvisiace s britskou prestížou. Zdá sa, že sa nás západná produkcia takýmto tradičným prejavom stále usiluje presvedčiť o svojej pravde a využíva na to každú príležitosť. Odkaz autorov, prezentujúci nápadne britský, typický veľmocenský pohľad, možno preto zahrnúť do procesu „formovania“ (vedomého ovplyvňovania) britského vedomia. Skryté úsilie väčšiny štúdií – vidieť za

všetkým britský rukopis, ako aj neustále vzdvižovanie kvalít britských veliteľov na úkor ostatných – sú tu preto evidentné.

Úvahy autorov o profesionalite, zdatnosti, improvizovaných schopnostiach i taktickej príprave britských veliteľov, v ktorých mali prevyšovať i mnohých nemeckých náprotivkov, vyvolávajú na tvári ľahký úsmev. Samotný scenár vojenských udalostí im však akosi nechce dať za pravdu. I s najväčším pochopením totiž nemožno vysvetliť počítačové účinkovanie britských expedičných síl v rokoch 1939 – 1942 ináč, než ako blamáž. Kým však tu hlavnú príčinu vidia v jasnej materiálnej a technickej prevahe protivníka, potom pri strategických víťazstvách Spojencov v rokoch 1942 – 1945 tento fakt už akosi prehliadajú. Malo to byť predovšetkým vojenské umenie a dokonca ani nie tak amerických, ako skôr britských veliteľov, ktoré sa podstatnou mierou podpísalo pod konečný výsledok. Veľmi sa nenamáhajú s analýzou problematického hľadania spojeneckej stratégie, ktorá najmä „zásluhou“ jej neustáleho podmieňovania večným britským záujmom musela prejsť mnohými zaťažkaváciami skúškami. Ani samotné chaotické zmeny v štruktúrach britského velenia nesvedčia o tradičnej britskej predvídavosti a dôslednosti. Na druhej strane treba priznať, že účinkovanie britských síl v druhej svetovej vojne potvrdilo odveké pravidlo, podľa ktorého „Británia prehráva bitky, ale vyhráva vojny“.

Pri spôsobe autorskej interpretácie si miestami nemožno nevšimnúť sklon k vytváraniu legend. Tento fenomén sa tu profiluje ako hrdosť na národné dejiny, samozrejme v spojení s vedomím veľmocenského postavenia Britského impéria. Je zjavný najmä pri porovnávaní kvalít a skúseností britských veliteľov s veliteľmi nemeckými, ktoré nie neoprávnené budí dojem všemožnej snahy kompenzovať akýsi komplex ich menejcenosti. Niektorým autorom sa možno niekedy oprávnené zdá, že týchto veliteľov vojenská história zväčša akosi opomenula, a tak je vítaný i takýto spôsob propagácie. Treba ale podotknúť, že Veľká Británia tradične trpela na nedostatok nadpriemerných vojvodcov (nie však admirálov), veď od jej

vzniku v roku 1707 sa ich na vojnovnej scéne neobjavilo mnoho. Spomeňme poľných maršalov Johna Churchilla vojvodu z Marlborough, Arthura Wellesleyho vojvodu z Wellingtonu, či sira Edmunda Allenbyho. Druhá svetová vojna mala tento fakt iba potvrdiť. Na scéne sa síce objavilo niekoľko britských veliteľov uchádzajúcich sa o nomináciu v prominentnom panteóne slávnych svetových vojvodcov, no väčšine nebolo tejto pocty dopriate.

Pri analýze profesionálnych vlastností jednotlivých veliteľov autori s obľubou používajú klíšé „všetko zlé je na niečo dobré“. Nemožno sa preto čudovať, že neúspechy, ktoré britské imperiálne sily v priebehu vojny postihli a na ktorých mali jednotliví protagonisti nemalý podiel, dokážu veliteľia *jeho veličenstva*, ako i autori ich biografii vždy ospravedlniť a navyše v nich nájsť i *nejaký* význam. Konečný úspech Spojencov v druhej svetovej vojne im umožňuje i tie najväčšie pohromy vykresliť v prijateľnom svetle, akoby práve ony prispeli ku konečnému víťazstvu. Je potom celkom „prirodené“, že ignorujú, v lepšom prípade bagatelizujú, úspechy Sovietskej armády na východnom fronte, a tým i rozhodujúci podiel zásluh, ktorý si na porážke fašizmu vydobyla. Dnes je už preto nepísaným pravidlom, že udalosti, hlavne však osobnosti, svetovej histórie hodnotí s ďaleko väčšou objektivitou historik, alebo skupina historikov z inej krajiny, než z tej, na ktorú sa predmetná téma vzťahuje. Platí to aj v tomto prípade, keď sa britskými vojenskými osobnosťami z obdobia druhej svetovej vojny podrobne zaoberali, s výnimkou Američana Gordona, sami britskí vojenski vyslúžilci a vysokí dôstojníci, v súčasnosti záujemcovia o oblasť vojenskej histórie, profesori a odborní asistenti vojenských akadémií: Danchev, Beckett, Reid, Warner, Pitt, Craster, Simpson, Anderson, Sheffield, generál Fraser, plukovník Dewar či podplukovník Schepperd. Pre zvyšných autorov to na našom knižnom trhu nebude premiéra, keďže na publikácii podobného charakteru už participovali. Vášnivým záujemcom o osobnosti druhej svetovej vojny iste netreba pripomínať Barnettovu prácu o vojenskej elite tretej ríše, kde sa prezen-

tovali erudovanými príspevkami o nemeckých poľných maršaloch Brauschitschovi, Mansteinovi a generálplukovníkovi Guderianovi. Opäť si tak môžeme pripomenúť mená poľného maršala lorda Carvera, Briana Bonda a azda najznámejšieho producenta vojenských udalostí druhej svetovej vojny, Kennetha Mackseya.

Akými teda boli britskí „vojvodcovia“ a akými „devízami“ disponovali oproti svojim kolegom z nemeckej strany? S nutnou dávkou kritiky treba konštatovať, že v drivejšej väčšine šlo o prestarnutých, opatrných, podľa určitej šablóny sa radiacich vojakov, ktorým chýbalo novátorské zmýšľanie. Niektorí príliš verili zastaraným konvenciám a ich stratégie nezriedka závisela od mnohých predpokladov, ktoré nepriateľ mohol urobiť, no neurobil. Je nesporné, že v osobách poľných maršalov Dilla a Alanbrooka Británia našla vhodných kandidátov na definitívne vytýčenie si spojeneckej koncepcie strategického vedenia vojny. Pri následnej formulácii spoločnej britsko-americkéj stratégie zohrali hlavnú úlohu a je najmä ich zásluhou, že prispeli k maximálnemu využitiu spojeneckého potenciálu. Ani niektorým poľným veliteľom nemožno uprieť nadpriemerné veliteľské schopnosti a znalosť vojenského umenia. Auchinleck, Wawell a Alexander obzvlášť zosobňovali osobnosti, ktoré mali svojimi organizátorskými a radiacimi schopnosťami z úrovne veliteľov bojísk zabezpečiť systematické ničenie protivníka s perspektívou zavŕšenia jeho konečnej porážky. Viacerí z nich ale neboli veliteľmi, ktorí by si dovolili prijať zodpovednú mieru rizika, a tak si ani nedokázali predstaviť, že tak môže urobiť nepriateľ. Ich počínanie bolo pomalé a zdĺhavé, nebolo založené na agresívnej taktike, hoci ofenzívny „duch“ im nechýbal. A preto aj tí, ktorí vynikali v útočných operáciách, sa často zdali strnulí, bez fantázie a potrebnej improvizácie, s dôsledným prístupom k defenzíve. Platí to aj o takých veliteľoch, akými boli arogantný a samolúby Montgomery, chladnokrvný a trezlivý Slim, tvrdý Horrocks, horkokrvný O'connor či pohotový a rázny Wilson. Nečudo, že sa proti Japoncom, hlavne však Nemcom, nemohli dlho presadiť. Ak to aj dokázali, obrovská ma-

teriálna a ľudská prevaha ich do určitej miery ukrátila o vavríny, aj keď západná historiografia tento fakt akosi ignoruje. Táto publikácia sa teda nijako nevymyká z uvedeného rámca a niektoré štúdie, usilujúce sa o komplexnú analýzu ich odborných vojenských kvalít, možno považovať len za výnimku vymykajúcu sa pravidlám.

Všetkých veliteľov spájal jeden rys. Boli vychovaní skúsenosťami prvej svetovej vojny, mnohí z nich absolvovali v radoch dobrovoľníkov dobrodružstvo v Rusku – v bojoch s červenoarmejcami; všetci sa osvedčili v malých koloniálnych ťaženiach, ktoré autori nezabúdajú vyzdvihnúť ako veľmi vhodný spôsob na získanie vojenskej praxe. Skúsenosti z modernej vojny však pre nich nepredstavovali žiadne zvláštne výhody a je paradoxom, že hoci britskí teoretici zaujímali vo svete popredné, ak nie vedúce, miesto v diskusiách o tankoch, lietadlách a taktike ich nasadenia, boli to práve Nemci, ktorí tieto teórie uvádzali do reálnych podmienok. I tu treba vidieť jednu z hlavných príčin, prečo britskí historici nie veľmi radi pripomínajú britskú nedostatočnú rýchlosť manévrovania oproti koordinovanému a po technicko-taktickej stránke skvele pripravenému Wehrmachtu. Zato porážky Talianov v Afrike, či úspechy na Strednom a Ďalekom východe, vyvolávajú doslova eufóriu a verva, s akou sa púšťajú do analýzy týchto, v porovnaní s dianím v Tichomorí, resp. na východnom fronte, skromných a nepodstatných víťazstiev na okrajových javiskách vojny, pôsobi dosť komicky. Takéto nadhodnocovanie a zvyrazňovanie podobných úspechov sa však v britskej vojenskej histórii stáva pomaly, ale isto, klasikou, no zdá sa, že je to otázka dopytu a záujmu britskej verejnosti, ktorá po vojnových úspechoch a vlastných hrdinoch vždy prahla. Nepochybne každý si tak položí hypotetickú otázku, či by sa ich takticko-operačné schopnosti dali aplikovať aj v podmienkach rozsiahlych a húževnatých bojov, aké sa napr. vedli na východnom fronte. Odpovedať na ňu sa dá síce len veľmi ťažko, predvedené výkony britských ozbrojených síl a ich jednotlivých adeptov na ostatných bojiskách ale dávať tušiť veľa.

Ešte jeden zaujímavý postreh. Priebeh viacerých operácií druhej svetovej vojny je pre anglosaské veľmoci typický. Odrážajú sa v nich totiž všetky necnosti britských (i amerických) ozbrojených síl, s ktorými sa všetci záujemcovia o vojenskú históriu môžu stretnúť aj v mnohých predchádzajúcich konfliktoch, americkou vojnou za nezávislosť počnúc, krymskou vojnou, či koloniálnymi výpravami pokračujúc a prvou svetovou vojnou končiac – podceňovanie protivníka, prehnaná viera vo vlastnú dokonalosť, unáhlenosť, konzervatívnosť a často povrchná príprava a riadenie vojenských operácií. Zmysel pre vzletné slová a dôraz na osobnú reklamu sa im ale nikdy nedali uprieť.

Všetci v publikácii uvedení veliteľia boli typickými predstaviteľmi svojej vrstvy a doby. V činnnej službe sa väčšina z nich udržala po celý čas vojny a rovnako väčšina si k premiérovi Churchillovi udržala blízky priateľský vzťah. Ich osobné vlastnosti, statočnosť, odhodlanosť a odvaha sa nedajú pochybníť; viacerí boli vo vlastných jednotkách veľmi obľúbení. Aj keď nepatrili medzi geniálnych vojenských veliteľov a manažérov vojny, ich spoločne vyvinuté úsilie na porážke fašizmu si istotne zaslúži pozornosť. Dva fotografické bloky s originálnymi zábermi jednotlivých veliteľov podstatne oživia a doplnia chronologicky služobný výpis z ich činnnej služby, ktorý sa nachádza v samotnom závere publikácie.

A. Maskalík

CRACIUNOIU, C. – ROBA, J. L.: ROMANIAN AERONAUTICS IN THE SECOND WORLD WAR 1941 – 1945. Bucuresti : Modelism, 2003, 264 s.

V minulom roku vyšla v Bukurešti kniha o rumunskom letectve v čase druhej svetovej vojny. Sledované obdobie je ohraničené vstupom Rumunského kráľovstva po boku nacistického Nemecka do vojny proti Sovietskemu zväzu 22. júna 1941 a ukončením vojny v máji 1945, keď už Rumunsko bojovalo proti Nemecku na strane Spojencov (od augusta 1944). V prvých častiach sa autori venujú rumunskej leteckej výrobe, leteckému školstvu

a pilotnému tréningu, ako aj teritoriálnym stratám, ktoré utrpelo Rumunské kráľovstvo v roku 1940, ako aj konzekvenciám, ktoré z toho vyplynuli. Letecká výroba sa začala realizovať už v období prvej svetovej vojny v leteckom arzenáli v Iasoch, odkiaľ sa po vojne presťahovala do Cotroceni, dnes súčasťou Bukurešti. V medzivojnovom období sa zapojilo do leteckej výroby čiastkovo alebo úplne viacero ďalších podnikov. To v konečnom dôsledku umožnilo vybudovať pomerne solídnu výrobnú základňu, ktorá v rokoch 1939 – 1945 vyprodukovala takmer 1 300 lietadiel rôznych typov. Rozhodujúce bolo, že nešlo iba o licenčnú výrobu (Fi 156, PZL 24, Bf 109G, JRS 79B, Fleet 10G, FN 305), ale aj o produkciu vlastných typov (IAR 37/38/39, IAR 80/81, IAR 27), čo umožnilo vývoj vlastných konštrukcií. Táto výrobná základňa zabezpečovala aj opravy všetkých druhov lietadiel a zostavovanie strojov dodaných po železnici. Prvá letecká škola vznikla na rumunskom území v roku 1910. Do druhej svetovej vojny vstupovalo Rumunsko s rozvinutým leteckým školstvom, ktoré dodávalo leteckým silám nielen kvalitných pilotov, ale aj široké spektrum leteckých špecialistov. Rok 1940 bol pre Rumunsko viac než tragický. Bez vojnových operácií prišlo o 99 926 km² územia s takmer siedmimi miliónmi obyvateľov. V júni bolo Rumunsko donútené odovzdať Besarábiu a severnú Bukovinu Sovietskemu zväzu. Po druhej Viedenskej arbitráži bolo nútené sa vzdať aj severnej Transylvánie v prospech Maďarska a južnú Dobružu po rokovaní v Craiove odstúpilo Bulharsku. Už v druhej polovici roka 1940 sa začalo Rumunsko pripravovať na opätovné získanie územia odovzdaného ZSSR. Tieto prípravy boli súčasťou nemeckého plánu Barbarossa na prepadnutie Sovietskeho zväzu. Rozsiahla reorganizácia rumunskej armády zasiahla aj letectvo. Veľký význam mala nemecká letecká misia na čele s gen. H. Speidelom, ktorá metodicky pomáhala v prerode rumunského letectva na modernú ozbrojenú zložku. Netreba zabúdať na to, že Nemecko malo na rumunskom území pomerne silné protilietadlové a letecké sily, ktoré chránili ropné polia pri Ploiesti, ako

aj niektoré dôležité dopravné objekty, napr. prístav v Constanci. K 22. júnu 1941 malo rumunské letectvo 52 letiek (6 spojovacích, 1 transportnú, 1 sanitnú, 3 prieskumné, 15 bombardovacích, 17 stíhacích, 7 pozorovacích a 2 námorné letky), ktoré mali 621 moderných lietadiel a 440 lietadiel bolo v školských a výcvikových útvaroch. Personál rumunského letectva sa skladal z 3 247 dôstojníkov, 2 864 poddôstojníkov, 2 363 technikov, 1 044 civilných úradníkov a 55 074 vojakov (v počte sú zahrnutí aj mobilizovaní záložníci). Na pôsobenie na východnom fronte bola vytvorená skupina bojového letectva o veľkosti nemeckého leteckého zboru, ktorá mala k dispozícii 253 lietadiel rôznych typov, 208 leteckých posádok a zásoby paliva, bômb a munície stačili pre 129 kompletných misií. Prvé úlohy rumunského letectva smerovali k zabezpečeniu znovuzískania severnej Bukoviny a Besarábie. Do 26. júla 1941, keď boli ukončené operácie v prihraničných oblastiach ZSSR, zničili rumunskí piloti 242 sovietskych lietadiel pri strate 43 vlastných. Ďalšia bojová činnosť rumunskej armády smerovala k ovládnutiu prístavu Odessa a trvala až do polovice októbra 1941, keď bol prístav po sovietskej evakuácii obsadený. V roku 1942 sa podieľali rumunské jednotky na nemeckom letnom ťažení na juhu Sovietskeho zväzu. Na tomto ťažení sa od septembra 1942 podieľal i rumunský letecký kontingent. Víťazstvo Červenej armády pri Stalingrade zmenilo celkovú situáciu na nemecko-sovietskom fronte. Po reorganizácii leteckých jednotiek v apríli až júni 1943 sa vytvoril Rumunský letecký zbor, ktorý sa podieľal na akciách na východnom fronte až do júna 1944. V apríli a máji 1944 sa uskutočnila evakuácia (letecká a námorná) nemeckých a rumunských vojsk z Krymu. Napriek všetkým ťažkým stratám, ktoré utrpeli jednotky pri evakuácii, bola táto operácia úspešná a nazýva sa aj rumunským Dunkerqueom. V rovnakom čase sa začali uskutočňovať anglo-americké bombardovacie nálety na ropné polia v Rumunsku, ktoré trvali až do 20. augusta 1944. To prinútilo nemecké i rumunské letectvo a jednotky protilietadlového delostrelectva

intenzívne sa zapojiť do obrany najväčších ropných zdrojov, ktoré ešte malo Nemecko k dispozícii. Po vnútroštátnom prevrate a prechode Rumunska na stranu Spojencov sa zapojilo do operácií proti bývalému spojencovi – Nemecku aj rumunské letectvo. Od 24. augusta do 25. októbra 1944 sa podieľalo na operáciách na očistenie rumunského teritória od nemeckých jednotiek, leteckého krytia rumunských a sovietskych jednotiek sústredných v Transylvánii a na oslobodzovaní severnej Transylvánie. Od októbra 1944 rumunské letectvo vo forme 1. leteckého zboru podporovalo operácie rumunskej 4. armády, sovietskej 27. a 40. armády, a sporadicky aj rumunskej 1. a 3. armády na území Maďarska, Slovenska, Čiech a Moravy. Za obdobie svojej bojovej činnosti po boku Spojencov zničili rumunskí letci vo vzduchu a na zemi 125 bojových a transportných lietadiel, ako aj množstvo pozemnej bojovej techniky a iných cieľov. Straty však boli ťažké, pričom prišli o 337 lietadiel, ako aj o 729 osôb. Po podpísaní mierovej dohody s Rumunskom v Paríži 10. februára 1947 dopadli na rumunské letectvo tvrdé podmienky zbrojných obmedzení. Rumunsko mohlo mať iba 150 lietadiel (100 bojových a 50 cvičných). Bombardéry, prúdové lietadlá a letecký priemysel boli zakázané. Veľmi tvrdé podmienky viedli takmer k zániku rumunského letectva.

Publikácia sa v ďalších častiach venuje: hlavným typom lietadiel používaných rumunským letectvom; rumunským paradesantným jednotkám, vojrovej leteckej tlači, emblémom a insígniám leteckých jednotiek, osobným znakom na lietadlách, imatrikulácii a kamuflážam, obľúbeným zvieracím miláčikom a maskotom letcov a leteckých jednotiek, používaniu ukoristených lietadiel (MiG-3, I 16, B 24D, FW 190A a i.) rumunským letectvom, ako aj uniformám a hodnostnému označeniu leteckého personálu. Koniec publikácie je zaplnený farebnými fotografiami rumunských lietadiel na zemi i vo vzduchu a niekoľkými stránkami farebných kamufláží všetkých typov zaradených do rumunského letectva, ktoré používalo lietadlá vlastnej konštrukcie, nemecké, poľské, francúzske, britské a talianske.

Publikácia formátu A4 stručne a prehľadne zachytáva organizáciu a históriu nasadenia rumunského letectva v rokoch druhej svetovej vojny. Jej výhodou je, že bola vydaná v dvoj-jazyčnej mutácii, v rumunčine a angličtine. Kvalitný kriedový papier, množstvo vynikajúcich fotiek priamo v texte, farebné kamufláže, rezy lietadiel, dokumenty, plániky a mapy robia z tejto publikácie pomôcku na vysokej úrovni nielen pre modelárov, ale aj pre záujemcov o históriu letectva, a nielen rumunského.

Z. Katreba

CAMBEL, S.: HOSPODÁRSKE POMERY V SLOVENSKOM NÁRODNOM POVSTANÍ. Banská Bystrica : Múzeum Slovenského národného povstania, 2003, 171 s.

O Slovenskom národnom povstaní vyšlo doteraz pomerne veľké množstvo publikácií, avšak za šesťdesiat rokov, ktoré uplynuli od tohto významného okamihu slovenských dejín, nevyšlo, ak nepočítame päťzväzkovú *Kroniku SNP*, ani jedno syntetizujúce dielo. A tak históriu Povstania poznáme viac-menej „nerovnomerne“. Zatiaľ čo činnosť na povstaleckom fronte, či pomoc Spojencov povstaniu alebo politické pozadie udalostí boli spracované podrobnejšie, i keď niekedy tendenčne, tak o hospodárskych a najmä finančných pomeroch na povstaleckom území vieme nepomerne menej. V minulých rokoch bolo publikovaných k tejto téme iba niekoľko štúdií historika Ivana Kamenca a Jána Pivovarčího, ako aj spomienky národohospodárov Imricha Karvaša a Petra Zaťka. V minulom roku vyšla publikácia popredného slovenského historika Samuela Cambela, ktorá sa úspešne snaží o vyplnenie tohto prázdneho priestoru a približuje hospodárske prípravy Povstania a samotné materiálne zabezpečenie počas jeho trvania, predovšetkým z hľadiska financií.

V úvodnej kapitole sa zoznámime s rozsiahlymi hospodárskymi prípravami ozbrojeného vystúpenia. Klúčovou úlohu v týchto prípravách zohralo bankovníctvo, predovšetkým

Slovenská národná banka. Autor si však všíma vývoj konštituovania SNB a samostatného finančného systému už po vzniku Slovenského štátu v roku 1939. Bokom nezostali ani vzťahy Slovenska a nacistického Nemecka v tejto oblasti, či snaha I. Karvaša (guvernéra SNB), národohospodára P. Zaťka o ochranu slovenských hospodárskych záujmov. Sú tu vysvetlené i postupy sústredovania finančnej rezervy SNB v jej filiálke v Banskej Bystrici v rámci príprav Povstania, či realizácia plánov na záchranu slovenského zlata vo Švajčiarsku. Hoci sa I. Karvaš priamo Povstania nezúčastnil (bol zaistený Nemcami) jeho podiel na prípravách SNP však bol nezastúpiteľný, a v konečnom dôsledku umožnil nerušenú finančnú a hospodársku existenciu povstaleckého územia.

V ďalšej kvantitatívne najväčšej kapitole publikácie sa autor detailne zaoberá materiál- nym zabezpečením Povstania s dôrazom na finančné otázky. Jej prvá časť sa venuje konštituovaniu povstaleckej Národnej banky, ktorej riaditeľom sa stal Karol Markovič (tejto osobe sa venuje autor taktiež podrobnejšie). Následne je analyzovaný hospodársky vývoj povstaleckého územia do generálnej ofenzívy nemeckých vojsk. Táto časť obsahuje podkapitoly o úlohe a činnosti Povereníctva Slovenskej národnej rady pre financie, o práci Poštovej sporiteľne v Banskej Bystrici, o vojenskoeconomických otázkach SNP, o činnosti Povereníctva SNR pre veci hospodárske a zásobovacie, ako aj podkapitolu o sociálnych otázkach na povstaleckom území. Posledná časť kapitoly sa venuje hospodárstvu v záverečnej etape obranných bojov vedených povstalcami.

Samostatná kapitola sa v knihe venuje aj hospodárskemu a sociálnemu programu v Slovenskom národnom povstaní. Záverečná kapitola sa zaoberá osudmi slovenskej meny, ktorou disponovali povstalci a slovenských zlatých rezerv v období od potlačenia Povstania až do povojnových rokov. Pre československý režim bolo príznačné, že po komunistickom prevrate v roku 1948, v čase hľadania nepriateľa vo vlastných radoch, sa „odvdáčil“ ľudom, ktorí zachraňovali veľké finančné a materiálne hodnoty vlastného ná-

roda v čase vojny aj s nasadením vlastného života, brutálnym vyšetrovaním, väzením, podlomením zdravia, verejným pošpinením a biľagovaním celej rodiny. Takýmto osudom prešiel Karol Markovič, Imrich Karvaš a tiež Peter Zaťko.

Publikácia je doplnená poznámkovým aparátom, menným a miestnym registrom. Fotografie osôb, budov a dokumentov sú zaradené v textovej časti. Monografia je významným doplnením dejín Slovenského národného povstania. Je dôstojným pripomenutím toho, že Povstanie netvorili iba politici, vojaci a partizáni 1. československej armády na Slovensku, roľníci a robotníci, ale aj pracovníci finančnictva a bankovníctva, ako aj národohospodári, bez ktorých aktívneho zapojenia už v prípravách Povstania i v čase jeho vlastného priebehu by akékoľvek slovenské protifašistické ozbrojené vystúpenie bolo nemysliteľným. Publikácia je napísaná zrozumiteľným spôsobom a je vhodná pre každého, kto má záujem o komplexnejší pohľad na históriu Slovenského národného povstania, ale aj hospodársky vývoj na Slovensku počas vojnových rokov.

Z. Katreba

BUKEY, E. B.: HITLEROVO RAKOUSKO. JEDNA ŘÍŠE, JEDEN NÁROD. Praha : Rybka Publishers, 2002, 374 s.

Kniha amerického historika je pokusom o rekonštrukciu postojov, názorov a predstáv jednotlivých sociálnych a spoločenských vrstiev a skupín rakúskeho obyvateľstva smerom k nacistickej vláde v období od anšlusu v marci 1938 až do obsadenia Rakúska vojskami protihitlerovskej koalície v roku 1945. Jeho cieľom je upozorniť na otázky, ktorým sa historici dlhú dobu vyhýbali (napríklad reakcie na anšlus, podpora nacionálneho socializmu, postoj k perzekúcii Židov a pod.). Pritom v centre autorovej pozornosti je úsilie poukázať na mieru identifikácie rakúskeho obyvateľstva s nacistickou treťou ríšou. Heuristickú bázu pre svoje závery autor oprel najmä o dochované správy Bezpečnostnej služby

(Sicherheitsdienst), ako aj pravidelné hlásenia okresných funkcionárov administratívno-správneho aparátu režimu. Autor pritom už v úvode upozorňuje na niektoré metodologické problémy takéhoto prístupu (napríklad problém „zastrašovania“ a pod.). Svoj výskum doplnil tiež o postrehy zahraničných dopisovateľov, britských a amerických diplomatov a agentov. Pomerne veľa materiálu však vyexcerpoval z odbornej a memoárovej literatúry, najmä rakúskej a nemeckej proveniencie. Svedčí o tom aj rozsiahly zoznam literatúry a publikovaných prameňov v závere knihy.

Samotná práca sa skladá z troch častí, tie sú rozdelené do viacerých kapitol. V prvej autor analyzuje postoje rakúskeho obyvateľstva v súvislosti so vznikom 1. rakúskej republiky, ich postoje k zjednoteniu s Nemeckom v tomto období, k nacistickému hnutiu, ale tiež korporatívnemu Dollfusovmu režimu. V tejto súvislosti konštatuje, že túžba po anšluse bola už od skončenia prvej svetovej vojny veľká, v 30. rokoch ju podporila aj hospodárska kríza. A to aj napriek tomu, že nemecký nacionálny socializmus do Rakúska s takou intenzitou neprenikol. Najväčšiu pozornosť venuje reakciám Rakúšanov na samotný anšlus. Autor konštatuje, že radostné prijatie nemeckých jednotiek bolo prejavom nefalšovaných sympatií k veľkonemeckej myšlienke drivej väčšiny obyvateľstva. Tento postoj rakúskeho obyvateľstva nebol podľa autora výsledok nejakej nádeje na hospodárske zlepšenie krajiny, ale výrazom nemeckého nacionalistického cítenia, ktoré v medzivojnovom období zdieľali prakticky všetci.

Druhá časť sa zaoberá obdobím od anšlusu až po vypuknutie druhej svetovej vojny. Autor sa tu zamerá na reakcie jednotlivých spoločenských, sociálnych a politických skupín na vtedajšie pomery. V prvej kapitole si všima postavenie rakúskych nacistov, ktorí príchod Nemcov vítali s najväčším očakávaním. Nádeje mnohých z nich sa však veľmi rýchlo rozplynuli, keďže Hitler sa pri obsadzovaní dôležitých postov spoliehal najmä na vlastných nemeckých prívržencov. V ďalšej kapitole si autor na mušku zobral robotnícku triedu. Na viacerých príkladoch poukázal na

snahu režimu získať si podporu robotníkov, čo sa mu aj čiastočne podarilo, najmä rýchlym znížením nezamestnanosti. Na druhej strane mnohí robotníci boli veľmi rýchlo rozčarovaní stúpajúcimi cenami, znižovaním mzdy a rastom životných nákladov. Bojovnosť robotníctva však rástla z ekonomických, nie politických dôvodov. Podľa autora v dedinských oblastiach bola podpora režimu zo strany robotníctva jednoznačnejšia, ako vo Viedni. V ďalšej kapitole autor analyzuje postoje rakúskeho katolicizmu v tomto období. Upozorňuje najmä na postoj vedúcich cirkevných hodnostárov. Tí si na jednej strane uvedomovali, že Hitler považuje cirkev za svojho najväčšieho nepriateľa v Rakúsku, napriek tomu aj oni režim podporili. Nenašli vôľu hľadať kompromis s režimom ani postaviť sa masovej nezákonnosti. Podľa autora rezervovanejší postoj zaujalo nižšie duchovenstvo, v tejto súvislosti silnel aj pasívny odpor. Samostatnú kapitolu autor venuje tiež postoju dedinského obyvateľstva. Tu konštatuje, že väčšina síce anšlus schvalovala, len málo z nich si však robilo ilúzie o budúcom vývoji a neochvejne podporovalo národný socializmus. Dedičanov poburovali útoky na katolicizmus, odliv pracovných síl a pod. Malo to však aj svoje výhody, výrazne sa rozšíril trh. Najviac získali ľudia bez prostriedkov (dojčky, nádenníci...). Roľnícke masy preto podľa autora netvorili jednotné spoločenstvo uzavreté pred nacionálnym socializmom, o tom svedčí aj fakt, že členská základňa strany aj tu stúpala.

Veľká pozornosť sa v tejto časti venuje dodnes zylášť citlivej otázke, vzt'ahu obyvateľstva k Židom. V tejto súvislosti autor presvedčivo dokazuje, že milióny ľudí vítali anšlus tiež ako príležitosť na vyriešenie židovskej otázky. Razantnosť, s akou sa bezprostredne po ňom začalo radové obyvateľstvo so Židmi vyrovnávať, pritom zaskočila aj samotných nacistov. Antisemitizmus pritom prezentuje ako konsenzus, ktorý spojil rôzne skupiny obyvateľstva.

V tretej časti sa autor zaoberá postojom obyvateľstva k vojne. Autor ju rozdelil na tri kapitoly. V prvej si všima reakcie verejnosti do stalingradskej porážky na prelome rokov

1942/1943, ktorá predstavovala jeden z rozhodujúcich zlomov druhej svetovej vojny. Autor tu dokazuje, že v týchto rokoch rakúske obyvateľstvo s nadšením vívalo nemecké úspechy, tak na západnom, ako aj východnom fronte. Nespokojnosť súvisela skôr so sociálnymi problémami spôsobenými vojnou. V súvislosti s vývojom po Stalingradskej bitke autor spochybňuje viac než pol storočia pretrvávajúce presvedčenie, že porážka spôsobila vytriezvenie rakúskeho obyvateľstva a znamenala razantný nástup protihitlerovskej opozície. Postoje obyvateľstva boli podľa neho naďalej rôznorodé, ale výrazne sa nelíšili od celkovej atmosféry v ostatných častiach tretej ríše. Morálka síce upadala a množila sa tiež kritika nacistických hodnostárov, to sa však nevzťahovalo na samotného Hitlera. Porážka napriek tomu vyvolávala úvahy o obnovení rakúskeho štátu, je však otázne, do akej miery bolo vnímanie vlastnej identity založené na mylných predstavách, protinemeckých názoroch, odmietaní nacistickej ideológie či skutočnom vlastenectve. Tieto pocity sa však väčšinou nespájali s otvoreným odporom voči vojne. Pomerne pozorne si autor všima odraz posledného dejstva vojny v rakúskej spoločnosti. V roku 1944 ešte podľa neho pretrvával optimizmus, oživený najmä po oznámení prvých útokov rakiet V-1 na Londýn. O pretrvávajúcej náklonnosti k Hitlerovi svedčí aj zdesenie a hnev, ktorý vyvolala správa o atentáte z 20. júla 1944. Autor však zároveň dodáva, že obyvateľstvo preto nemožno hneď považovať za lojálnych nacionálnych socialistov. Na tejto pozícii podľa neho stála už len malá menšina Rakúšanov. Tento postoj autor vysvetľuje hlavne strachom z bolševizmu, ktorý u obyvateľstva ešte niekoľko rokov stupňovala nacistická propaganda. Jeho morálka však napriek tomu upadala, a s ňou aj viera vo víťazstvo. Autor spochybnil aj predstavu o intenzite odbojovej činnosti v tomto období, a to aj v radoch robotníckej triedy. Posledné nádeje na víťazstvo rozptýlil neúspech nemeckej ardenskej ofenzívy. Ľudia boli demoralizovaní, ale strach z bolševizmu im zväzoval ruky. Výrazne sa podľa autora nezmenil ani postoj obyvateľstva k Židom, aj keď na ich vraždenie na pochodoch smrti sa

podujalo len málo radových Rakúšanov. V závere sa autor pokúsil, napriek nedostatku materiálov, aspoň načrtnúť ľudovú odozvu na násilie a zmätok v súvislosti s obsadením krajiny armádami Spojencov.

Práca je nepochybne prínosom do poznania predmetnej problematiky. Zároveň syntetizuje viaceré novšie závery rakúskej historiografie. Tým pomáha odbúrať v predchádzajúcom období pomerne zjednodušený a jednostranný pohľad na túto zvlášť citlivú etapu rakúskych dejín.

I. Baka

CHINNERY, Ph. D.: KOREJSKÉ KRUTOSTI. ZAPOMENUTÉ VÁLEČNÉ ZLOČINY V KOREJI 1950 – 1953. Praha : Nakladatelství BB art. 2003, 311 s. (Korea Atrocity! AirLife Publishing Ltd. UK 2000.)

Knihy, ktoré podávajú svedectvo o ľudskom utrpení, hoci i vo vojnovom období, sa píšú vždy ťažko. Je absolútne jedno, či je to trpký a nedôstojný osud vojakov alebo civilistov – aktívne nezúčastnených v akomkoľvek vojnovom konflikte. Konflikt v Kórei nepatrí medzi boje o oslobodenie krajiny z koloniálnej závislosti, ale išlo v ňom o konkrétne stretnutie víťazných armád z nedávno skončenej druhej svetovej vojny. Bývalý Sovietsky zväz sa snažil zjednocovať tie krajiny, ktoré víťazi podľa dohôd rozdelili na zóny a spravovali pod vojenským dozorom (na Jaltskej konferencii vo februári 1945 prijali Spojenci „Dohodu troch veľmocí o otázkach Ďalekého východu“). Pred konfliktom v Kórei sa ZSSR pokúsil obmedziť železničné spojenie Západný Berlín – Trizónia (marec 1948) a v júni 1948 boli prerušené aj vodné a cestné komunikácie medzi týmito oblasťami. Prerušenie zásobovania a izolácia časti Berlína obsadenej USA, Veľkou Britániou a Francúzskom vytvárali tlak na politické a vojenské kruhy týchto krajín. Voľný ostával iba vzdušný spôsob zásobovania západnej časti Berlína. ZSSR plánoval uzatvoriť aj vzdušnú trasu, ale nakoniec ju nechal voľnú. Veľké dopravné lietadlá mohli dovážať drahocenné zásoby nutné na prežitie. Berlínska

kríza trvala 14 mesiacov, bola síce zažehnaná, ale jej dozvuky viedli k militarizácii už prebiehajúcej studenej vojny. Jej konkrétna horúca podoba nenechala na seba dlho čakať. Severokórejské jednotky vyzbrojené sovietskymi tankmi a „viditeľne nevyjadrenou“ podporou ZSSR prekročili 25. júna 1950 hranicu 38. rovnobežku, rozdeľujúcu Kóreu na dva samostatné štáty; severnú KĽDR a Juhokórejskú republiku. Útočníci využili dva fakty, a to vyhlásenie, že Kórejský polostrov nie je včlenený do záujmovej oblasti USA a stiahnutie vojakov USA aj s ťažkými zbraňami z južnej časti polostrova. Votrelci veľmi skoro obsadili Soul a v rýchllosti sa musela zísť aj Rada bezpečnosti OSN. ZSSR zasadnutie rady bojkotoval, napriek tomu, že mal právo vetovať rozhodnutia medzinárodného spoločenstva. Rada schválila rezolúciu, v ktorej vyzvala členské štáty poskytnúť Juhokórejskej republike vojenskú pomoc. V prvom rade sa jednalo o jednotky USA dislokované v Japonsku. Ich veliteľ generál MacArthur okamžite po obdržaní rozkazu poslal oddiely zo západnej časti Japonska, ktoré boli najbližšie ku krízovej oblasti. Tu začína téma publikácie – prvé bojové stretnutia, s mŕtvymi, ranenými, zajatými vojakmi a krutým zaobchádzaním voči nim. Názov knihy *Kórejské krutosti* približuje jednostranný pohľad na správanie severokórejských, čínskych a podľa nejasných správ, aj sovietskych vojakov voči zajatým vojakom koalície OSN. Autor pri spracovávaní témy vychádzal z archívnych správ KWC (Korean war Crimes) – zločinov kórejskej vojny, doplnané o spomienky veteránov – bývalých vojakov alebo zajatcov. V archíve mu prešlo cez ruky 1 615 zdokumentovaných prípadov o zločinoch a priestupkoch voči ľudskej. Dokumenty KWC mali byť odtajnené až v roku 2028. Autor Philip D. Chinnery pôsobil ako historik Národného združenia bývalých vojnových zajatcov a dokumenty KWC študoval v Štátnom archíve (treba však poznamenať, že iba ich odtajnenú časť). Autor je zamestnancom leteckej spoločnosti Air Canada na letisku Heathrow v Londýne. Publikáciu do českého jazyka preložil Jiří Gojda a doslov napísala Hana Catalanová. Kniha má jasný cieľ vzdať

úctu vojakom bojujúcich pod záštitou OSN, na ktorých sa ešte donedávna zabúdalo. Kniha bola vydaná roku 2000 (50. výročie vypuknutia konfliktu) a v českom preklade bola uvedená roku 2003, čiže na 50. výročie ukončenia konfliktu. Vojna v Kórei vlastne nemala víťaza a po nej sa nekonali ani súdy s presne pomenovanými vinníkmi, ktorí sa k svojim činom pri vyšetrovaní aj priznali. Nikto nebol postavený pred súd ani tribunál. Navyiac, ťaživo pôsobí, že vojaci OSN zajatí v Kórei, Číne a bývalom ZSSR, sa, či už v rámci „malej alebo veľkej výmeny“, alebo dodatočne, nevrátili. Kniha zároveň plní aj funkciu akéhosi súdu, ktorý síce nikoho nepotrestá, ale aspoň pripomenie a odhalí udalosti, ktoré sa diali proti ľudskej a ostávali utajené pred verejnosťou. Je rozdelená do troch tematických celkov. Prvý opisuje počiatočné obdobie konfliktu, keď agresori zatlačili obrancov Juhokórejskej republiky až k Pusanskému perimetru a ako odpoveď na tento tlak sa jednotky OSN vylodili v Inčchone. Druhý tematický celok odhaľuje život a osudy zajatcov krátko po zajatí, alebo pochodov a v samotných zajateckých táboroch. Tretí celok sa zaoberá výmenou zajatcov. Autor poznamenáva na margo uverejnených fotografií, že medzi zajatcami USA neboli výnimkou ani mladí – podľa všetkého ešte neplnoletí mladíci. Bežné boli tzv. pochody smrti, pretože severokórejská armáda nemala zajatecké, ale iba zberné tábory, a preto zajatci museli pochodovať po Kórei. Situáciu vyriešili až Číňania, ktorí vybudovali sústavu zajateckých táborov. Žiaľ sú známe aj prípady ignorovania zdravotníkov nositeľov znaku Červeného kríža v boji. O ideologickej a možno aj rasovej nenávisti hovorí zaistenie misionárov, pričom mnohí z nich žili a pôsobili v Kórei ešte aj pred druhou svetovou vojnou. Ukrývajúci sa vojakov OSN zrádzali dokonca tí, kvôli ktorým jednotky OSN do Kórey prišli – juhokórejskí civilisti. Zvlášť na objavovanie stratených vojakov boli nasadované malé deti. O sile priateľstiev, ktoré sa v zajatí vybudovali, hovorí prípad tzv. Namwonskej partie – skupiny zajatcov, ktorí boli oslobodení. Dodnes sa stretávajú a dokonca vydávajú svoj bulletin. Z archívnych dokladov vyplynulo,

že sa odohrávali masakre (5 – 7,5 tisíc mŕtvych) porovnateľné s masakrom v čínskom Nankingu a vo varšavskom židovskom gete. Za MacArthurovu chybu sa pokladá jeho rozhodnutie poslať, napriek varovaniam amerických, a nie juhokórejských, vojakov k čínskym hraniciam. Svoju chybu chcel potom napraviť použitím atómovej zbrane. MacArthur presadzoval použitie jednej 40-kilotonovej pri Tedžone (z 24. na 25. novembra na likvidáciu 15 – 22 000 nepriateľských vojakov a ďalších 6 malo vybuchnúť medzi 27. až 29. decembrom v trojuholníku Pchjongjang – Čchorwon – Kumkwa, kde sa malo nachádzať zoskupenie 95 000 čínskych vojakov). Nôvum v tejto vojne predstavovali rozhlasové vyjadrenia zajatých vojakov k bojujúcim vojakom OSN o nezmyselnosti vojny a kritiky spoločenského zriadenia krajín z ktorých pochádzali. Využívali sa aj propagandistické pochody ulicami kórejských miest s transparentmi odsudzujúcimi účasť USA vo vojne. Vyšetrovatelia vyžadovali písomné priznania, napr. od letcov o používaní biologických zbraní. Číňania zavádzali v zajateckých táboroch aj indoktrinačné programy, ktoré mali zámer ideovo prevychovať zajatcov. V zajateckých táboroch OSN sa presadzovali rehabilitačné programy, v ktorých sa zajatci učili čítať, písať a tiež nejakému remeslu. Po rokovaniach o výmene zajatcov pred ich definitívnym prepustením prebiehal akt tzv. repatriácie, v ktorej tzv. vysvetľovači (lepšie prehovárači) sa snažili zajatcov presvedčiť o tom, aby zostali v krajine, v ktorej ich zajali. Na záver mi nedá nespomenúť dôstojníka výzvednej služby USA, ktorý po výsluchu jedného z vojakov, po tom, čo prežil masaker svojej jednotky a následné výčiny komunistických vojakov, označil tieto spomienky za „príbeh, ktorý by americký ľud mal poznať“. Spolu s autorom si ale myslím, že nielen občania USA, pretože takej istej, ibaže psychickej krutosti sa dopustili vlády, ktoré sa otočili chrbtom či už k veteránom alebo opusteným nevráteným vojakom zo zajatia, hoci mali o ich živote aj niekoľko rokov po ukončení vojny správy a výpovede, že žijú.

R. Hoza

VÁGNER, P.: *SMEČKA. BOJ O MOC V POSTSTALINSKÉM VEDEDNÍ SSSR V ŠIRŠÍM KONTEXTU*. Brno : Jota, 2002, 245 s., fotogr.

Český historik, novinár a pracovník ministerstva zahraničných vecí, obohatil knižnú ponuku titulom zameraným na dramatické udalosti, ktoré sa odohrali po smrti nenávideného a zároveň oplakávaného otca veľkého národa – Stalina, a ktoré sprevádzali politický boj o uchopenie moci a vyústili do odstránenia jedného z najmocnejších mužov sovietskeho komunistického režimu – Lavrentija P. Beriju. Pri analýze stalinského a poststalinského obdobia Sovietskeho zväzu a príčin odstránenia Beriju autor vychádzal z historickej faktografie. V texte vyčlenil značný priestor citáciám z pamätí, denníkov, osobnej korešpondencie a oficiálnych dobových dokumentov (predovšetkým z úradných spisov a zápisov z rokovaní najvyšších stranických a štátnych orgánov). Pochybujúc o hodnovernosti niektorých informačných zdrojov, prípadne o ich existencii vôbec, autor formuluje aj pravdepodobné hypotézy príčin vývoja udalostí.

Fabulačná štruktúra publikácie pozostáva z dvanástich, podobne ako jej názov, metaforicky výstižne pomenovaných kapitol – *Zmizne človek, zmizne problém, Obetný baránok? Ministerstvo hrôzy ...* – umožňujúcich pochopenie súvislostí nekompromisného boja kto z koho, atmosféry strachu a koncentrácie moci v osobnosti ministra vnútra a šéfa tajnej polície, paradoxne smerujúcej k jeho likvidácii. Na základe pamäti N. Chruščova, L. Kaganoviča, A. Mikojana, V. Molotova a ďalších stranických a vládnych predstaviteľov podáva širší profil hlavných protagonistov roku 1953. Spomedzi nich vyznieva Berija ako veľmi aktívny, organizačne zdatný, budiaci dojem mocného muža, schopného dosiahnuť takmer vždy úspech – avšak skoro vždy za vysokú cenu. Pôsobí dost' osamotene – v rozhodujúcich momentoch roku 1953 sa nemal o koho oprieť, čo značne prispelo k jeho rýchlemu a tragickému koncu.

Boj o moc, ktorý za Stalinovho života prebiehal v jeho okolí a mal silne zákulisný charakter, nadobudol po jeho smrti otvorenejšiu

podobu a jasnejšie kontúry. Po počiatočnej fáze formovania a upevňovania získaných pozícií (Malenkov ako predseda vlády, Berija riadiaci zložky ministerstva vnútra a tajnej polície a Chruščov na čele stranického aparátu), sa výkonná moc stále viac vymykala straníckej kontrole, naopak, získavala kontrolu nad stranou. Staronový minister vnútra sa príliš intenzívne venoval upevňovaniu vlastnej moci, a to bolo pre ostatných členov vedenia varovným signálom. Berija, vedomý si svojej sily a skutočnosti, že so Stalinovou smrťou zmizla i hrozba jeho upadnutia do nemilosti, sa nezaoberal len reorganizáciou jemu zvereneho ministerstva, ale zasahoval aj do ďalších oblastí. Veľkú pozornosť venoval aj náprave niektorých zločinov z obdobia Stalinovej vlády. Minister vnútra v presvedčení, že má všetko pod kontrolou, nezaregistroval, že sa v záklusí pripravuje jeho odstránenie. Kľúčovú úlohu v tejto snahe zohral strach z jeho nekontrolovateľnej sily a skúsenosti *súdrhov* z jeho pôsobenia po Stalinovom boku. Jeho bezprostrední konkurenti mali nepríjemné zážitky s NKVD z obdobia, keď počas veľkého teroru zastávali stranícke funkcie a NKVD sledovalo všetky ich kroky. Z Berijovej aktivity po Stalinovej smrti im bolo jasné, že sa neuspokojí len s riadením ministerstva vnútra. A to v predstavách mnohých znamenalo nebezpečenstvo recidívy stalinských praktík.

Po smrti Stalina zavládlo vo vedení ZSSR nielen isté uľahčenie, ale tiež vedomie, že treba pristúpiť k realizácii niektorých, pomerne zásadných, zmien, keďže „*krajina nebola schopná užiť sa*“. Neproduktívne poľnohospodárstvo viazalo značný počet pracovných síl na vidieku, ich mobilita bola navyše obmedzená administratívnymi opatreniami, krajinu neúmerne zaťažovala militarizácia ekonomiky a dôsledky bezhraničného teroru organizovaného vo väzenskom a táborevom systéme, ktorý síce integroval prácu väzňov do päťročných plánov, ale výsledok bol neefektívny ...“ Nutnosť zmien chápali síce viacerí z vedenia, avšak Berija bol pravdepodobne najlepšie informovaný vedúcim činiteľom v krajine – vedel, čo sa skrýva za hláseniami o úspešných veľkých stavbách so-

cializmu – a zrejme mal aj nejaký koncept, ako vyviesť Sovietsky zväz z ťažkej situácie, hroziacej dramatickým vyústením. Mal však aj najsilnejšie ambície stáť na čele týchto zmien. Napriek tomu, že veľa jeho návrhov sa skôr alebo neskôr realizovalo, tieto iniciatívy nemohli odvrátiť jeho rýchly koniec, keďže bol pre svoje okolie príliš nebezpečný. Berija bol vhodný aj ako hlavný vinník celej krízovej situácie, v ktorej sa ocitla sovietska ekonomika a celá spoločnosť. A tak personifikácia problému bola vyriešená v duchu sovietskej tradície.

Keďže proces s Berijom patrí typologicky do skupiny procesov, ktoré sa v ZSSR odohrávali počas veľkého teroru v 30. rokoch a rovnako aj po vojne, a teda nemožno naň nazerať z právnych aspektov – išlo o prostriedok čisto politického boja v jeho najvyostrenejšej podobe – autor sústreďuje hlavnú pozornosť nielen na analýzu podstaty a príčin mocenského boja komunistických špičiek v roku 1953, ale vzhľadom na význam Berijovej osobnosti, rovnako na pevnosť jeho pozícií počas Stalinovho života, ako aj po 5. marci 1953. V záujme objektivity zdôrazňuje na jednej strane skutočnosť, že po vyvrcholení čistiek za Ježova nastalo po príchode Beriju na čelo NKVD isté oslabenie teroru, ale represie neprestali. Pokračovalo masové zatýkanie, týranie vyšetrovaných, nezlepšilo sa ani postavenie väznených, pokračovalo vyhladávanie „*nepriateľov ľudu*“ a popravy nevinných obetí. Jeho neoddiskutovateľný podiel na represiaciach, či už v gruzínskom alebo celozväzovom rozsahu, dokumentuje autor množstvom citovanej literatúry a archívnych prameňov. Politické represie neskončili dokonca ani v období vojnového ohrozenia krajiny, keď sa počet odsúdených za kontrarevolučnú činnosť v podstate neznižil. V knihe vystupuje Berija nielen ako poslušný, ale aj aktívny realizátor Stalinových mocenských princípov – „*krajina, v ktorej panuje neustály strach, kde jeden kontroluje druhého ..., sa ovláda lepšie. Ak je teror prevádzaný masívne, aspoň načas paralyzuje čo i len myšlienku na odpor ...*“ Dôležitú úlohu v realizácii teroru pochopiteľne predstavovalo brutálne násilie kombinované hrozbami vzťahujúcimi

sa na najbližšie okolie vypočúvaného. S podobnou, dokumentačne podloženou, snahou na druhej strane hodnotí autor Berijove nápravne a demokratizačné kroky po Stalinovej smrti – reformu väzenského systému, rozsiahlu amnestiu koncom marca 1953, istú liberalizáciu i medzirepublikových vzťahoch, obmedzenie vplyvu centra v republikových vedeniach, snahy o riešenie neudržateľnej situácie v sovietskom poľnohospodárstve a na vidieku všeobecne, pragmatické zmeny v oblasti zahraničnej politiky, Berijov kritický postoj k činnosti RVHP a snahu o reformu ekonomickej kooperácie, riešenie situácie v Nemeckej demokratickej republike v zmysle revízie postupu pri budovaní socializmu a podobne. Proces *deekonomizácie* činnosti ministerstva vnútra, v rámci ktorého Berija presunul kompetencie v priemyselnej oblasti na rezortné ministerstvá, poskytuje čitateľovi navyše obraz o organizácii komunistickej ekonomiky v Sovietskom zväze a štruktúre hlasne ospevovaných heroických výkonov počas známych päťročníc.

Neodvratný tajný súd s Berijom nenechá čitateľa na pochybách o tom, že princípy stalinizmu zotrúvali v komunistickom vedení aj po vodcovej smrti. V záujme boja proti jeho recidíve, aj keď samozrejme v tej dobe ešte nikto z Berijových žalobcov nezazýval veci pravými menami, ho zlikvidovali čiste stalinským spôsobom – na základe vykonštruovaných obvinení, súdom bez svedkov a jeho osud zasiahol i rodinu a príbuzných.

Publikácia obsahuje bohatý poznámkový aparát (v rámci neho aj množstvo odkazov na webové stránky venované súvisiacim témam), zornom použitých prameňov a literatúry, prílohu týkajúcu sa vývoja názvov niektorých sovietskych inštitúcií (komunistickej strany, jej riadiacich orgánov, orgánov zákonodarnej a výkonnej moci) a rozsiahlejšiu prílohu o úlohe orgánov štátnej bezpečnosti v živote sovietskej spoločnosti, od roku 1930 do začiatku päťdesiatych rokov, od ruského novinára a historika, dlhodobo sa zaoberajúceho problematikou sovietskych a ruských bezpečnostných zložiek, Vladimíra Voronova. Príloha poskytuje prierez o všemocnej čin-

nosti legendárnych čekistov (termín čekista používa autor ako súhrnné označenie pre pracovníkov bezpečnostného aparátu celého obdobia, ktorému sa venuje v prílohe), pod kontrolou ktorých bol prakticky celý verejný život, ako aj o pozícii mimosúdneho teroru v sovietskom bezpečnostnom systéme.

Napriek heuristickým problémom, sprevádzajúcim kritické obdobia sovietskej komunistickej minulosti, autor predkladá čitateľovi značne hodnovernú rekonštrukciu udalostí, ktoré priviedli k moci Chruščova, a nie Beriju. Rekonštrukciu podloženú množstvom citácií aj z takmer nedostupných, prípadne len nedávno sprístupnených, prameňov. A navyše oddémonizovanú analýzu Berijovej osobnosti bez toho, aby ho akokoľvek obhajoval.

B. Šeďová

DEJINY ŠKOLSKÝCH KNIŽNÍC NA SLOVENSKU / ZOST. DARINA ŠOVČIKOVÁ.
Banská Bystrica : ŠVK, 2003, 184 s.

V Štátnej vedeckej knižnici v Banskej Bystrici vyšiel koncom roku 2003 zborník z odborného seminára, ktorý knižnica zorganizovala v dňoch 18. – 19. septembra 2002 v spolupráci s Národným bibliografickým ústavom Slovenskej národnej knižnice v Martine, Katedrou histórie Fakulty humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici a Spolkom slovenských knihovníkov – sekciou pre historické knižné fondy pod názvom *Dejiny školských knižníc na Slovensku*. Odborným garantom podujatia bol Dr. Miloš Kovačka, PhD., riaditeľ NBÚ SNK v Martine. Cieľom seminára bolo prispieť k rozsiahlému interdisciplinárnemu výskumu, s využitím publikovaných i pôvodných archívnych zdrojov – zachovaných knižničných katalógov, vyvodit' nové informácie v oblasti dejín knižnej kultúry, pedagogiky, stredného i vysokého školstva, výchovy a vzdelávania.

Zborník prináša dvadsať príspevkov, ktoré sa zaoberajú dejinami a pôsobením školských knižníc ako významných centier vzdelanosti na Slovensku v rámci rôznych historických období, rozbery ich knižničného fondu, ale aj

analýzy tlačenej literárnej pamiatky, ktoré sa zachovali v ich fondoch. Venuje sa problematike klasifikácie knižníc, tézám, ktoré nastoľujú okruhy výskumu študentských slovenských knižníc, fungovaniu jednotlivých slovenských rádových knižníc v historických súvislostiach a pod. Dokumentuje úroveň výskumu spoločenského pohybu na Slovensku v období rušenia rádov a prerozdelenia ich knižničných fondov. Prinaša referáty, ktoré mapujú zloženie a celkový charakter evidovaných fondov z hľadiska rozsahu a úrovne bibliografického spracovania, obsahovo-tematického zamerania a pod.

Prof. PhDr. Pavol Martuliak, CSc., z Katedry histórie Fakulty humanitných vied UMB v Banskej Bystrici, ktorý je aj recenzentom zborníka, prezentuje problematiku *rozvoja školstva na Slovensku v podmienkach habsburskej monarchie, na vývoji slobodného kráľovského banského mesta Banská Bystrica*. Vyzdvihuje dobrú úroveň bansko-bystrického školstva od čias nástupu reformáčného obdobia, ktoré sa odrážalo v činnosti mestskej latinskej školy, neskôr evanjelického gymnázia, v druhej polovici 18. storočia v pôsobení rímskokatolíckeho gymnázia a seminára pre prípravu katolíckych kňazov zo začiatku 19. storočia. Zdôrazňuje, že na dobrej úrovni školy sa podieľali nielen mnohí erudovaní učitelia a rektori, ale aj príkladne vybudované knižnice.

PhDr. Vilam Čičaj, CSc., z Historického ústavu SAV v Bratislave poukazuje na *niektoré aspekty utvárania školských knižníc od začiatku 16. storočia až do polovice 18. storočia*. Analyzuje kvantitatívne i kvalitatívne zmeny, ktoré pretrvali do 18. storočia a ovplyvnili a formovali vzťah škola – kniha – školská knižnica. Definuje pojem knižnica obdobia novoveku, rozdeľuje ho na základné skupiny, ktoré ďalej diferencuje a charakterizuje. Školské knižnice zaraďuje medzi knižnice cirkevné, lebo ich charakter bol limitovaný charakterom inštitúcie, ktorá ich spravovala.

Riaditeľ NBÚ SNK v Martine Dr. Miloš Kovačka, PhD., načrtáva *niekoľko téz pre výskum dejín slovenských študentských knižníc 1. polovice 19. storočia*. Poukazuje na pozor-

nosť, ktorú im venovali predstavitelia slovenského a českého, resp. slovenského národnobrodeneckého hnutia. Za najvýznamnejšiu študentskú knižnicu pokladá študentskú Slovanskú knižnicu v Bratislave, označovanú aj ako Knižnicu Slovanského ústavu v Bratislave, ktorú založili študenti bratislavského evanjelického lýcea v roku 1827. V príspevku stručne charakterizuje etapy jej založenia, osobnosti, ktoré sa podieľali na jej rozvoji a význam, ktorý presiahol činnosť mnohých ďalších študentských knižníc na Slovensku. Témy sú venované aj slovensko-slovenskej knižnici, budovanej v rámci Učenej spoločnosti banského okolia (banského evanjelického dištriktu) v Banskej Štiavnici a významu slovenských študentských spolkových knižníc, ktoré pôsobili v rámci činnosti Jednoty mládeže slovenskej.

Mgr. Klára Komorová z NBÚ SNK v Martine približuje *dejiny a pôsobenie piaristického rádu na Slovensku*. Začleňuje ho medzi základné pedagogické rády, ktoré významne ovplyvnili výchovu a vzdelávanie mládeže. Vyzdvihuje skutočnosť, že medzi dôležité prostriedky, ktoré piaristi používali a používajú pri plnení svojho poslania, patria práve knižnice. Vo svojej štúdiu sa zameriava aj na analýzu štruktúry piaristického školstva, ktorý sa formoval na základe rehoľných nariadení, tzv. Capitula generalia a na stručnú biografiiu a charitatívnu činnosť zakladateľa piaristického rádu sv. Jozefa Kalanského.

Mgr. Marty Fórišová, PhD., z NBÚ SNK v Martine vo svojej štúdiu podáva *analýzu jezuitského školského poriadku „Ratio atque institutio studiorum Societatis Jesu“ z roku 1599*, ktorý bol medzinárodne záväzný a vymedzoval všetky predpisy jezuitského školstva, povinnosti žiakov a pedagógov, obsah a metódy výučby na gymnáziách a univerzitách, predpisoval učebnice či odbornú lektúru pre mládež a dospelých. Vyzdvihuje skutočnosť, že v ňom bola zakotvená povinnosť budovať a zveľaďovať knižnicu pri každej jezuitskej škole. Na základe analýzy knižničných katalógov dospieva k názoru, že jezuitské kolegiálne knižnice obsahovali okrem predpisanej učebnicovej literatúry prevažnú

väčšinu náboženskej katolíckej propagandistickej spisby a veľké množstvo jezuitských výkladových diel z celého sveta.

Mgr. Kamila Fircáková z Univerzitetnej knižnice v Bratislave informuje o *histórii a knižničných fondoch školských knižníc*, ktoré sa v tejto inštitúcii nachádzajú. Zdôrazňuje, že Univerzitná knižnica v Bratislave bola pôvodne založená ako Knižnica Univerzity Komenského. Pri svojom vzniku prevzala takmer osemdesiatpäť tisíc-zväzkový fond knižnice predchádzajúcej bratislavskej univerzity: uhorskej kráľovskej Alžbetinej (Alžbetínskej) univerzity. Základom jej fondu sa stali tri významné bratislavské knižničné celky – knižnica právnickej akadémie, historická, tzv. stará knižnica katolíckeho gymnázia a fond verejnej mestskej knižnice.

Najstaršie knihy knižnice Trnavskej univerzity vo fondoch Univerzitetnej knižnice v Bratislave, ich historické osudy prezentuje PhDr. Klára Mészárosová. Zdôrazňuje, že spomedzi historických knižníc, ktoré sa tu nachádzajú, vyniká práve časť fondu knižnice Trnavskej univerzity, ktorej počiatky siahajú do 16. storočia a jej fond od založenia plnil funkciu školskej knižnice. Trnavské knihy sa nachádzajú najmä vo fonde „Starej jezuitskej knižnice“ a bývalej Právnickej akadémie. V závere príspevku vyslovuje nádej, že sa v budúcnosti podarí zhromaždiť roztrúsené informácie, a tak zrekonštruovať pôvodný fond vzácnej trnavskej knižnice.

Príspevok Mgr. Michala Duchoňa z Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave je venovaný *činnosti piaristického gymnázia v Sv. Jure od roku 1686*, rozboru súpisu kníh a písomností knižnice z rokov 1778 až 1781. V úvode charakterizuje rekatolizačnú činnosť rádu piaristov v Sv. Jure v roku 1685, ale aj ich pedagogickú činnosť, v rámci ktorej kládli dôraz na výučbu materinského jazyka, zemepisu, dejepisu a prírodovedných disciplín.

Fond Modranského Masarykovho I. československého štátneho učiteľského ústavu v Univerzitetnej knižnici v Bratislave približuje Katarína Pekařová z Univerzitetnej knižnice v Bratislave. Stručne charakterizuje históriu jeho založenia v roku 1870 ako jedného z prvých štyroch učiteľských ústavov na území

dnešného Slovenska. Podáva podrobnú charakteristiku zbierky kníh ústavu, ktorá sa zachovala vo fondoch Univerzitetnej knižnice v Bratislave. Zameriava sa na najstaršie exempláre a celkovú obsahovú a jazykovú analýzu knižnej zbierky a jednotlivých jej exemplárov.

O knižnom dare Imricha Forgáča mestskej škole v Trenčíne spracovala štúdiu Mgr. Miriam Poriežová z Univerzitetnej knižnice v Bratislave. V úvode stručne charakterizuje dejiny školstva v Trenčíne, ktoré sa vyvíjajú od 15. storočia. Osobnosť baróna Imricha Forgáča (1539/40 – 1599), ktorý získal do zálohu hrad a funkciu trenčianskeho župana, predstavuje ako humanistického vzdelanca a podporovateľa reformácie. Autorka podrobne obsahovo a jazykovo analyzuje knižničnú zbierku. V závere upozorňuje na skutočnosť, že Imrich Forgáč bol majiteľom veľkej a rozmanitej zbierky kníh, o ktorej sa môžeme v súčasnosti len domnievať.

O dejinách najväčšej školskej historickej knižnice nielen na Slovensku, ale v strednej Európe, *Lyceálnej knižnice v Kežmarku*, informuje Katarína Slavičková z Cirkevného zboru Evanjelickej cirkvi a.v. v Kežmarku. Existenciu knižnice potvrdzujú v roku 1577 kežmarské mestské účtovné knihy. Autorka spracovala vývoj knižnice od 16. do 20. storočia, pripomenula osobnosti, ktoré sa v historickom období najviac podieľali na jej rozvoji, ale aj historické udalosti, ktoré nepriaznivo ovplyvnili jej osudy. Predstavila obsahovú skladbu fondu lyceálnej knižnice so vzácnymi prvotlačami, ktoré poukazujú na široké styky spišských vzdelancov s cudzinou a znamenajú pre širokú verejnosť vzácny materiál týkajúci sa slovenských vzťahov. Upozorňuje na tlač 16. storočia, zastúpené prevažne teologickou literatúrou, na zaujímavú zbierku historických diel zo 16. storočia, ale aj na zbierku učebníc, ktoré tvorili základ knižnice. V závere prirovnáva Lyceálnu knižnicu v Kežmarku k perle medzi slovenskými knižnicami a vyslovuje nádej, že si získava úctu nielen zo strany štátu, ale aj obdiv návštevníkov.

Knižnicu Kráľovského katolíckeho gymnázia v Prešove prezentuje PhDr. Jozef Šelepec zo Štátnej vedeckej knižnice v Prešove. Jej de-

jiny sú úzko späté so založením gymnázia v roku 1673 jezuitmi, neskôr rádom minoritov a františkánmi. Po vzniku ČSR sa jej fondy včlenili do knižnice nového československého gymnázia a neskôr do fondu ŠVK Prešov. Autor v závere pripomína, že za štyridsať rokov existencie od roku 1868 knižnica kúpila a zaradila do svojich fondov iba dve slovenské knihy.

Vplyv školstva na vývoj knižnej kultúry v Prievidzi a na hornej Nitre spracoval v obšiahlom príspevku PhDr. Július Valach, CSc., riaditeľ ŠOBA v Banskej Bystrici. Pripomína v úvode, že svetové kultúrne a pedagogické prúdy poznamenali v plnom rozsahu kultúrny vývoj aj v Prievidzi a na hornej Nitre. Tak ako v ostatných krajinách Európy, aj na Slovensku postavenie školstva v stredoveku ovplyvňovala cirkev. V Prievidzi v súčasnosti zohráva významnú úlohu pri štúdiu dejín školstva archívny fond prievidzských piaristov. O prvej existencii knižnice v Prievidzi sa nachádza správa v zozname kníh piaristov z roku 1692. Autor podáva podrobnú obsahovú analýzu knižničného fondu. Zdôrazňuje, že knižnica prievidzských piaristov obsahuje až 70 % tlačí, ktoré môžeme použiť ako základný informačný materiál pri výskume školských dejín, dejín literatúry, umenia, divadla, medicíny a pod.

Dejiny školských knižníc v Banskej Štiavnici predstavuje Mgr. Adriana Matejková zo SBM v Banskej Štiavnici. Najstaršou známou knižnicou tu bola farská knižnica z druhej polovice 15. storočia, ktorá sa pravdepodobne ako celok dostala do mestskej školy, zriadennej v roku 1528. Za najväčšiu a najvýznamnejšiu školskú knižnicu v období 18. – 20. storočia sa pokladá knižnica Baníckej a lesníckej akadémie, ktorá vznikla zlúčením viacerých knižníc. Po vzniku ČSR bola v roku 1919 prevezená do Maďarska a v súčasnosti sa nachádza v knižnici Technickej univerzity v Miškolci a v knižnici Vysokej školy lesníckej a drevárskej v Šoproni. Druhou najväčšou knižnicou v Banskej Štiavnici bola lyceálna knižnica, ktorá súvisela s dejinami evanjelickej cirkvi a novozaloženej mestskej latinskej školy v roku 1528. Príspevok analyzuje ich obsahovú skladbu a stručný prehľad ďalších

školských knižníc, ktoré pôsobili v Banskej Štiavnici počas celého historického obdobia do súčasnosti.

Do problematiky *dejín knižnice martin-ského gymnázia v rokoch 1867 – 1874* nás uvádza Mgr. Peter Sabov, riaditeľ odboru správy historických knižničných dokumentov a historických knižničných fondov SNK v Martine. Venuje sa problematike založenia, pôsobenia a zániku knižničnej zbierky. Jej základ tvoril dar od Turčianskeho Svätého Martina. Príspevok približuje aj niekoľko prameňov, ktoré je potrebné preskúmať na teoretické zrekonštruovanie knižnice martin-ského gymnázia a na vyjasnenie otázok súvisiacich s jej osudom.

Osudy fragmentov knižníc bansko-bystrického evanjelického a katolíckeho gymnázia spracoval na území mesta Banská Bystrica Mgr. Imrich Nagy z Katedry histórie FHV UMB v Banskej Bystrici, ktorý pracuje na skrátenej pracovný úväzok aj v ŠVK Banská Bystrica. Počas výskumu slovacikálnych tlačí 18. a 19. storočia na území Banskej Bystrice, ktorý zabezpečovala ŠVK Banská Bystrica, tu boli navštívené všetky inštitucionálne knižnice. Podrobnej analýze podrobuje aj fond Slovenskej lesníckej a drevárskej knižnice pri TU vo Zvolene, ktorá prevzala knižničný fond bývalej vedeckej knižnice vo Zvolene. Rozpoznávacím znakom počas pasportizácie boli provenienčné záznamy gymnázii v podobe pečiatok a rukopisu. Autor vo svojej štúdií uvádza jazykovú a obsahovú analýzu a presné počty zachovaných fragmentov.

Mgr. Iveta Fedorová z ŠVK Banská Bystrica načrtáva čiastočnú obsahovú a formálnu analýzu fondu knižnice biskupa *Gabriela Zerdaheľyiho* (1742 – 1813), ktorá je súčasťou Seminárnej knižnice. Vlastníkom knižnice je Rímskokatolícky biskupský úrad v Banskej Bystrici a jej správcom je ŠVK Banská Bystrica. Vo fonde knižnice sa nenachádza žiadna prvotlač. Najviac titulov pochádza z 18. storočia. Najpočetnejšie je zástupená teologická tematika, nachádzajú sa tu však aj tituly s tematikou svetových dejín, dejín Uhorska, z odboru práva, filozofie, literatúry a obchodu.

Možnosťami vplyvu dokumentov chrudimskej knižnice na didakticko-reflexívnu tvorbu neznámeho slovenského humanistického básnika Ondreja Rochotského sa zaoberá príspevok Mgr. Angely Škovierovej zo Slavistického kabinetu SAV v Bratislave. V úvode stručne približuje život a básnickú tvorbu O. Rochotského, jeho krátke pôsobenie vo funkcii správcu školy v Chrudíme, kde sa neskôr oženil a usadil. Autorka analyzuje jeho spisovateľskú činnosť, ktorá práve tu nadobudla odbornejší charakter.

Obsahovú skladbu tlačí 16. storočia vo fondoch piaristických knižníc na Slovensku spracovala Mgr. Helena Saktorová, CSc., z NBÚ SNK v Martine. Odzrkadľujú záujem o reálne humanistické vedomosti a zodpovedajú charakteru piaristického duchovného pôsobenia. Dominuje v nich náboženská literatúra. Humanistický charakter je však dokumentovaný rozsiahlou filozofickou literatúrou, predovšetkým obdobia antiky, ale aj historickou literatúrou. V piaristických knižniciach sa zachovali aj diela gréckej a latinskej vzdelanosti, pôvodná literárna tvorba humanizmu a renesancie a i.

*Posledným príspevkom v zborníku je vyššie uvedené Mgr. Evy Augustínovej z NBÚ SNK v Martine na tému *Tlače 18. storočia z fondu**

*Seminárnej knižnice v Banskej Bystrici v pripravovanej Bibliografii tlačí 18. storočia z územia Slovenska. V úvode stručne informuje o výskumnej úlohe generálna báza slovacikálnych údajov Slovenskej národnej retrospektívnej bibliografie, ktorej súčasťou je tematická výskumná úloha *Bibliografia tlačí 18. storočia z územia Slovenska*. Po stručnej histórii Seminárnej knižnice, ktorá vznikla pravdepodobne v roku 1802 a má významné miesto medzi historickými knižnicami v rámci heuristického výskumu na Slovensku, sa zamerala predovšetkým na bližšiu identifikáciu tlačí 18. storočia v jej fonde, vydaných na území Slovenska v nemeckom, maďarskom a slovenskom jazyku. Na záver zdôraznila, že všetky spomínané diela sa stanú súčasťou Súborného katalógu knižníc Slovenskej republiky a budú tak dostupné pre širokú verejnosť.*

Zborník príspevkov ponúka mnoho nových podnetov na výskum nielen v oblasti historických knižničných fondov, ale aj v odbore pedagogika, literatúra a v oblasti iných vedných odborov, ktoré sú v podobe knižných titulov zastúpené v jednotlivých školských knižničných zbierkach.

D. Šovčíková

KRONIKA

ZA PhDr. ĽUBOMÍROM LIPTÁKOM, DrSc.

Začiatkom poslednej dekády októbra 2003 dopísal poslednú kapitolu svojho vlastného života popredný slovenský historik, bývalý kolega, mimoriadne invenčný človek, vyznačujúci sa závideniahodnými myšlienkovými kombináciami, prekvapujúco sviežim a originálnym prístupom k bádaniu našej minulosti. Autor publikácie *Slovensko v 20. storočí*, ktorá po prvýkrát vyšla roku 1968 a v nezmenenej podobe opäť po tridsiatich rokoch, čo v slovenskej historickej spisbe nemá obdobu, navždy opustil scénu súčasnosti, ktorú s neopakovateľným nadhľadom, svojskou iróniou komentoval aj na stránkach časopisov a na televíznej obrazovke.

Lubomír Lipták vyštudoval žurnalistiku v Prahe a dlhý čas pracoval v Historickom ústave SAV v Bratislave. V čase tzv. normalizácie bol prinútený opustiť svoje materské pracovisko a dvadsať rokov bol pracovníkom Slovenského národného múzea. Napriek obmedzeným možnostiam prístupu k archívnym prameňom, zahraničnej literatúre a zákazu publikovať pod vlastným menom a zúčastňovať sa na zahraničných vedeckých podujatiach, s plnou vervou sa pustil do novej práce. Ako neskôr viackrát konštatoval, aj táto skúsenosť mu mnohé dala. Odrazilo sa to aj vo viacerých jeho originálnych historických esejách. Roku 1990 sa vrátil na svoje pôvodné pracovisko a venoval sa organizačnej, editorskej a výskumnej práci. Bol vedúcim a dušou viacerých vedeckých grantov, viedol Historický časopis, bol predsedom vedeckej rady ústavu a zapájal sa do medzinárodných projektov. Po odchode do dôchodku pokračoval v bádateľskej i publikačnej činnosti a na krátky čas sa stal pracovníkom Vojenského historického ústavu, kde publikoval podnetnú štúdiu o armáde a mestskej spoločnosti v medzivojnovom období. Lipták siahal po témach, ktoré svojou originalnosťou a spôsobom podania oslovovali aj širšie vrstvy slovenských vzdelancov. Okrem hospodárskych, sociálnych a politických dejín 20. storočia sa venoval ako jeden z prvých na Slovensku tzv. dejinám každodennosti. Bol spoluautorom viacerých kolektívnych prác a historických syntéz a jeho práce vychádzali aj vo francúzskom, nemeckom a anglickom jazyku. Citovať ich, by bolo v týchto súvislostiach zbytočné. K jeho sedemdesiatinám vydali jeho kolegovia a žiaci zborník vedeckých štúdií pod názvom *Historik v čase a priestore. Laudatio Lubomírovi Liptákovi*. Pripojená výberová bibliografia podáva jasný obraz o šírke jeho bádateľského záujmu.

Texty Lubomíra Liptáka mali svoje čaro nenapodobiteľnosti. Bol schopný nových uhlov pohľadu, svojských záverov a prekvapujúcich paralel, vynikajúcim štýlom a humorným podtónom zaujať aj tých, ktorí histórii venovali iba podružný záujem. Môj šesťdesiatročný švagor, ktorý žije vo Švajčiarsku a je stavebným inžinierom, mi nedávno povedal do telefónu: „Prečítal som si knihu Lubomíra Liptáka *Slovensko v 20. storočí* a konečne som pochopil súvislosti a paradoxy uplynulých desaťročí, ale aj súčasnosti.“ Myslím si, že si historik nemôže od laika väčšieho ocenenia želať. Lipták v záverečných fázach svojho života dostal viacero vysokých vyznamenaní. Ako prvý medzi historikmi prevzal *Cenu Dominika Tatarku* a z rúk prezidenta *Rad Ľ. Štúra II. triedy*.

Lubomír Lipták patril medzi najvýraznejšie a najinšpiratívnejšie postavy slovenskej historiografie posledných desaťročí. Bude nám chýbať. Česť jeho pamiatke!

V. Dangl

HISTORICKÉ VÝROČIA SLOVENSKEJ NÁRODNEJ RADY (1848 – 1918 – 1944 – 2003)

Pod názvom *Historické výročia Slovenskej národnej rady* zorganizovala Štátna vedecká knižnica v Banskej Bystrici pod záštitou Pavla Hrušovského a v spolupráci s Ministerstvom kultúry SR slávnostný seminár. Podujatie bolo venované *155. výročiu prvej SNR (1848)*, *85. výročiu druhej SNR*, *60. výročiu ilegálnej SNR*, ale aj *10. výročiu NR SR*. Za účasti Rudolfa Schustera, prezidenta Slovenskej republiky, Pavla Hrušovského, predsedu Národnej rady SR, Ivana Gašparoviča a Jozefa Migaša, bývalých predsedov SNR a NR SR od roku 1989, súčasných poslancov SNR a NR SR i bývalých, si účastníci slávnostného seminára pripomenuli historické výročia nášho najvyššieho zákonodarného orgánu. Súčasťou podujatia bola aj prezentácia edičného titulu *Slovenská národná rada 1848 – 1918 – 1943 – 1993*, ktorú vydala ŠVK Banská Bystrica. Sústredila v nej najvýznamnejšie dokumenty viažuce sa k problematike SNR vydané na Slovensku, ale aj odborné príspevky, ktoré na seminári odzneli.

Svojím úvodným prejavom otvorila seminár riaditeľka knižnice PhDr. Oľga L a u k o v á. Pripomenula významné poslanie Štátnej vedeckej knižnice v Banskej Bystrici, ktoré zabezpečuje ako partnerská knižnica Kancelárie Slovenskej národnej rady SR a v rámci národného bibliografického systému na Slovensku ako ústredné špecializované a koordinačné pracovisko pre národný odboj Slovákov a Slovenské národné povstanie. V týchto súvislostiach poukázala na poslanie knižnice, ktoré okrem vydavateľskej činnosti v rámci uvedenej oblasti spočíva aj v organizovaní kultúrnych a odborných podujatí.

Po jej vystúpení všetkých prítomných na pôde mesta privítal doc. Ing. Ján K r á l i k, CSc., primátor Banskej Bystrice. Vo svojom príhovore označil podujatie za mimoriadnu historickú udalosť. Zdôraznil, že aj keď Banská Bystrica často víta mnoho vzácných hostí, Štátnej vedeckej knižnici v Banskej Bystrici sa podaril ojedinelý historický skutok – privítať naraz množstvo významných osobností slovenskej štátnosti. Vyslovil názor, že Banská Bystrica vo svojich dejinách bola už mnohokrát centrom mimoriadnych udalostí, miestom ideí budúcnosti a miestom skutkov s celonárodným dosahom, a preto je potešený, že seminár venovaný historickým výročiam SNR sa koná práve v tomto meste.

S pozdravným príhovorom vystúpil Rudolf S c h u s t e r, prezident Slovenskej republiky. O. i. sa vrátil vo svojich spomienkach práve k obdobiu revolučného novembra 1989, keď, hoci v krátkej, ale podľa jeho slov veľmi náročnej dobe, stál na čele Slovenskej národnej rady. Označil možnosť pôsobiť vo funkcii predsedu za česť práve v tej historickej dobe, keď sa rozhodovalo, či nežná revolúcia naozaj ostane nežnou. Prácu dočasného parlamentu, ktorý bol ustanovený po novembri 1989 označil za príkladnú pre súčasné politické strany, pretože aj napriek rozdielnosti politických názorov, dokázali sa zjednotiť na spoločnom záujme v prospech Slovenska. V závere navrhol vrátiť sa k pôvodnému historickému označeniu SNR. Vyslovil presvedčenie, že Slovensko v budúcnosti zohrá v rámci Európy pozitívnu úlohu.

Slávnostný príhovor k historickým výročiam SNR predniesol JUDr. Pavol H r u š o v s k ý, predseda Národnej rady Slovenskej republiky. Na úvod zdôraznil, že politika nepredstavuje len nástroj na riešenie technických problémov, ale aj napĺňanie princípov a prácu na dlhodobých cieľoch, ktoré nekončia ani s volebným obdobím, ani s príchodom a odchodom tých-ktých osôb či generácií. V politickej práci ide aj o udržanie a zveľaďovanie dedičstva, ktoré sme dostali, a ktoré máme odovzdať aj ďalej.

Vyslovil názor, že Slovenská národná rada, ako jedna zo základných zložiek rozdelenia moci v demokracii, je inštitúciou, prostredníctvom ktorej sa najpriamejšie prejavuje vôľa národa. Vo svojom zakladateľskom akte navyše symbolizuje vystúpenie Slovákov na scéne európskych a svetových dejín. Ide o akt, v ktorom sa slovenský národ predstavil ako sebauvedomovacie spoločenstvo. Éra rokov 1848 – 1849, teda éra tzv. meruôsmych rokov, nie je iba predmetom spomienok Slovákov. Išlo o obdobie celoeurópskeho pohybu. Na revolučné vrenie týchto rokov možno pozeráť s istým kritickým odstupom. O jednom však svedčí jasne. Slovensko už vtedy patrilo medzi európske národy, vyvíjalo podobné snahy ako oni, prežívalo podobné osudy, podobné nádeje, aj sklamaná.

Zdôraznil, že Slovensko nikdy nestratilo kontakt s celoeurópskym dianím. Napriek nepriazni historického osudu Slováci dokázali vystúpiť a artikulovať svoje požiadavky v prítomnosti svojich bližších, aj vzdialenejších európskych susedov. Neskoršie opakované snahy Slovenska o sebaurčenie a založenie vlastného parlamentu sa už odohrávali vo svetle toho prvého zakladateľského aktu, a aj keď sa tento prvý pokus neskončil úspechom, bol príspevkom k našim dejinám a nášmu sebauvedomeniu, na ktoré už nebolo možné zabudnúť.

Pokračoval názorom, že slovenské dejiny až po dnešok neboli len dejinami konania v dokonalej zhode. Slováci sa dostávali do rôznych sporov navonok aj medzi sebou, čo bolo zrejme pri každom významnom medzníku našich národných dejín. Ale prirodzená túžba po živote v slobodnom spoločenstve, ktoré chce samorozhodovať o svojej budúcnosti, sa vždy nanovo prejavila. Návrat do Európy je pre Slovensko návrat tam, kde v skutočnosti vždy vo svojej historickej existencii patrilo, aj keď donedávna sa niektorí pokúšali začleniť nás do iných priestorov, o čosi ďalej na východ.

Zdôraznil, že falšovanie národných dejín bolo nástrojom aj dôsledkom týchto snáh a máme dôvod už len vďaka spomínať na to, že tieto pokusy sú definitívne minulosťou. Aj toto obdobie by malo byť súčasťou našej historickej skúsenosti, a treba si ho pripomínať práve preto, aby sa už nikdy neopakovalo. Práve história Slovenskej národnej rady dokumentuje, že osud nebol vždy Slovákom priateľsky naklonený. Nebola to natolko nesvornosť, ktorá bola, ako sa to často zdôrazňuje, našou národnou nerestou. Išlo skôr o dlhodobé zakorenené presvedčenie, že na našich rozhodnutiach záleží až v druhom rade, a dôležité je predovšetkým to, o čom rozhodujú iní, inde. Budapešť, Viedeň, Praha, neskôr žiaľ aj Moskva, boli miesta, kde sa predovšetkým upierali naše pohľady, kam leteli naše nádeje a odkiaľ celkom zákonite prichádzali aj sklamaná.

Vyzval slovenskú spoločnosť, aby predchádzala mylným očakávaniam i následnému sklamaniu, ktoré neraz plodí radikalizmus a obnovila vedomie vlastnej hodnoty. Konštituovanie moderného slovenského národa, by sme nemali vidieť, alebo chápať len ako náhodný súpis udalostí. K tejto udalosti by sme mali pristupovať so snahou pochopiť zmysel. Nie ako predurčený výsledok behu dejín, ale ako odkaz, ktorým je nutné riadiť a inšpirovať naše dnešné slobodné rozhodovanie. Naše národné dejiny musíme prestať chápať ako sériu nesúvisiacich aktov, ktorými sa popiera to, čo sa urobilo predtým. Ak je národ naozaj spoločná história, spoločná historická pamäť, potom musí naša minulosť predstavovať okrem prerušenia sporov aj kontinuitu a jednotu.

Na záver zdôraznil, že slovenský národ nemá dôvod len na pocit krivdy, ale sme dlžní v rámci medzinárodného spoločenstva prispievať síce malým, ale predsa len zmysluplným dielom k snahám, aby bol svet znesiteľnejším, hoci zďaleka nie dokonalým miestom pre život. Má-

me teda povinnosť a predpoklady na to, aby sme k nadchádzajúcim historickým úlohám pristupovali ako dospelý národ. Aj za to vďačíme našim národným zakladateľom.

Svoje pôsobenie na čele najvyššieho zákonodarného orgánu Slovenskej republiky zhodnotili doc. JUDr. Ivan G a š p a r o v i č, CSc., a doc. PhDr. Jozef M i g a š, CSc. Pôsobenie na čele slovenského parlamentu označili za čas, keď sa tvorili dejiny Slovenska, ktoré nás mali zapísať a aj nás zapísali do veľkej histórie Európy. Vz dali hold Štúrovi, Hurbano- vi a Hodžovi, ktorí svojim zanietením dokázali zjednotiť slovenský národ v mene veľkej národnej idey.

Založenie, pôsobenie, význam i rôznorodosť pohľadov na funkciu a úlohy Slovenskej národnej rady v rôznych historických obdobiach analyzuje na pozadí formovania slovenského národa príspevok *Slovenská národná rada v kontexte národných dejín*, ktorý spracoval PhDr. Stanislav Sikora, CSc., z *Historického ústavu SAV v Bratislave*. Charakterizuje SNR ako zlatú niť, ktorá sa vinie modernými slovenskými dejinami od dôb vystúpenia štúrovcov v rokoch 1848 – 1849, cez obdobie po rakúsko-uhorskom vyrovaní v roku 1867 a rok 1914, v ktorom myšlienka ustanoviť SNR neprekročila rámec priprav. Hodnotí krátke pôsobenie druhej SNR v rokoch 1918 – 1919, ktorá v dôsledku neskúsenosti a nerozhodnosti pri formovaní základných stanovísk nedokázala naplniť svoje politické ambície, ale prispela k vzniku unitárnej formy nového česko-slovenského štátu. Dočasné pozitívne funkcie taktického variantu čechoslovakizmu sa tak postupne stávali politickým a ideologickým nástrojom diskriminácie slovenského národa v ČSR a živnou pôdou pre autonomistické snahy časti slovenskej reprezentácie. Napriek tomu, že vojnová Slovenská republika priniesla určitú formu emancipácie slovenského národa, v dôsledku nedemokratického politického režimu a spoluprácou s nacistickým Nemeckom šla ruka v ruke aj jej kompromitácia.

Založenie v poradí tretej SNR v roku 1943 a jej pôsobenie počas SNP v ilegálite hodnotí ako výsledok zjednotenia domáceho odboja za odstránenie nacistického nemeckého diktátu a deklaráciu za pripojenie k spojeneckým národom. Vyvrcholilo koncom mája roku 1945 návrhom SNR na federatívne štátoprávne usporiadanie Československa na národnom princípe. Bol to však jeden z posledných úspešných prejavov právomoci slovenských národných orgánov do roku 1968, pretože pre celú ich nasledujúcu aktivitu bola charakteristická servilnosť voči nastupujúcej moci komunistov.

Obdobie rokov 1968 – 1969 charakterizuje ako snahu SNR schváliť viacero významných zákonov, ktoré mali napraviť jej stratenú politickú autoritu. Avšak nastolenie politického systému sovietskeho typu do novembra 1989 nedovolilo ich politické i spoločenské uplatnenie.

V závere svojho príspevku prirovnáva pôsobenie SNR v slovenských dejinách k bájnemu vtákovi Fénixovi, ktorý stále vstáva z popola a s novou silou začína plniť svoje nezastúpiteľné úlohy.

Príspevok na tému *Prvá Slovenská národná rada (1848 – 1849)* predniesol PhDr. Milan Podrimavský, CSc., z *Historického ústavu SAV v Bratislave*. Zdôraznil, že v historickej spisbe sú v podstate spracované všetky relevantné otázky, ktoré súvisia s pôsobením Slovenskej národnej rady vo funkcii národnopolitického orgánu v rokoch 1848 – 1849. Týka sa to problematiky jej činnosti v oblasti politickej, vojenskej, organizačnej, propagačnej a národno-uvedomovacej. Na základe týchto poznatkov a predovšetkým analýzy dokumentov, ktoré SNR vydala, sa rozhodol zdôrazniť niektoré dominantné prvky v ich obsahu, pretože významnou mierou charakterizovali ideovú a programovú orientáciu celého národnoemancipačného pohybu a tvorili osnovnú súčasť ďalšieho procesu genézy modernej slovenskej politiky.

Zdôraznil, že práve s národnopolitickým pohybom revolučných rokov 1848 – 1849 sa spája zrod prvej slovenskej politickej reprezentácie, ktorá stála na čele národných snáh v jednom z kľúčových období dejinného vývinu. V tomto zmysle chápu SNR ako nezastúpiteľný symbol národnej identity nielen pokolenia súčasníkov, ale vnímať ho budú aj príslušníci ďalších generácií politikov, verejných a kultúrnych dejateľov.

Vo vystúpení *Dr. Miloša Kovačku, PhD., riaditeľa Národného bibliografického ústavu SNK v Martine* pod názvom *Tri hymnologické eseje* zarezonovala netradičná a zaujímavá problematika zrodu troch hymnických piesní (Tomášik a *Hej rodáci – Hej, Slované – Hej Slováci*, Matúšku *Ponad Tatrou – Nad Tatrou sa blýska* a Kuzmányho *Sláva šľachetným – dobre známu Kto za pravdu horí*.) Objasnil osudy ich vzniku, ktoré sú si navzájom podobné. Navzval ich slovenské cantica anticorum, hymnami slovenského vzopätia za reč a národ v rokoch 1848/49, ktoré dodávali mnohým statočnosti. Boli svedomím, ktoré dávalo na vedomie prízemnosť tej triedy človečenstva, do ktorej sa i dnes zaraďujeme malosťou, slabosťou a poklonnosťou.

Príspevok na tému *Úsilie slovenských politikov o konštituovanie SNR v predvojnových mesiacoch roku 1914* prezentoval *PhDr. Miroslav Pekník, CSc., riaditeľ Ústavu politických vied SAV v Bratislave*. Analyzoval pokusy o založenie Slovenskej národnej rady v predvojnových mesiacoch roku 1914, v období nástupu novej generácie slovenských politikov. Ich politickú aktivitu označil za vyššiu kvalitu slovenskej politiky so snahou o hľadanie nových ciest svojho organizačného a politického smerovania. Zdôraznil, že hoci rozdielne stranické, ideové, ale aj osobné záujmy slovenských politikov a ich nechota konštruktívne hľadať spoločnú platformu spolupráce, škodili slovenskej politike a zoslabovali jej akcieschopnosť, zostávajú snahy časti slovenských politikov o spoločný postup pri presadzovaní národných záujmov trvalým dôkazom zrelosti ich politického myslenia a konania.

Niekoľko pohľadov na vznik Slovenskej národnej rady v roku 1918 prezentoval vo svojom vystúpení *PhDr. Marián Hronský, DrSc., z Vojenského historického ústavu v Bratislave*. Obdobie pôsobenia politickej reprezentácie počas prvej svetovej vojny charakterizoval ako náročné, poznamenané zložitou objektívnou situáciou. Zdôraznil, že martinské vedenie národnej strany muselo vo všetkých svojich iniciatívach a krokoch vychádzať z poznania výnimočných uhorských pomerov a zákonov v čase vojny, ktoré pod hrozbou prísnych potíhov nedovoľovali ani organizovanie masových zhromaždení politických strán, neumožňovali pracovať demokratickými legislatívnymi spôsobmi.

PhDr. Xénia Šuchová, CSc., z Historického ústavu SAV, sa venovala *problematike politickej reprezentácie druhej SNR (1918 – 1919)*, ktorá napriek tomu, že nemala reálnu silu, disponovala veľkou morálnou autoritou, čo pre súčasnú politickú reprezentáciu predstavuje trvalý odkaz.

Z plejády osobností predstavených v príspevku označila každého za individualitu s nespochybniteľnými kvalitami. Charakterizovaní boli zaujímavými a často pohnutými životnými osudmi. Politickej angažovanosti za Uhorska obetovali súkromný aj rodinný život, zaplatili za ňu nenaplnenou profesionálnou kariérou. Aj napriek tomu, že len niektorí z nich sa stali osobnosťami politiky v tom pravom slova zmysle.

PhDr. Pavol Šimunič, CSc., riaditeľ odboru múzeí, galérií a knižníc Ministerstva kultúry SR, prezentoval vývoj *povsťaleckej Slovenskej národnej rady*. Poukázal na to, že v hlbokjej illegality, počas fašistickej expanzie, tvorila nový politický systém Slovenska, napĺňala ambície svojich predchodkyň a stala sa skutočnou zákonodarnou, vládnu a výkonnou mocou na povsťaleckom území. Počas svojho takmer dvojmesačného pôsobenia nielenže naplnila, ale v mnohom aj prekročila tie ambície, ktoré si kládla, alebo skôr doba kládla všetkým jej predchodkyňam. O. i. vybuodovala základy politického systému, všestranne demokratickejšieho ako politický systém SR v rokoch 1939 – 1945. Pod jej vedením sa Slovensko stalo aktívnou zložkou protihitlerovskej koalície a víťazným štátom druhej svetovej vojny.

Sté výročie narodenia *Ladislava Novomeského – podpredsedu povsťaleckej SNR* z roku 1944 si svojím vystúpením pripomenula *PaedDr. Jana Borguľová z Literárneho a hudobného múzea – ŠVK v Banskej Bystrici*. Na jeho počesť bude v mesiaci november vyhlásený rok 2004 za Rok Ladislava Novomeského. V úvode citovala list Ladislava Balleka, predsedu Spoločnosti Ladislava Novomeského (27. 12. 1904 – 4. 9. 1976). Označil ho za jednu z najväčších

osobností slovenskej kultúry 20. storočia, ktorý svojimi činmi prerástol stredoeurópsky priestor. Bol nezvyčajne nadaným básnikom, prekladaným a uznávaným vo svete, nevšedným publicistom, ale aj aktívnym antifašistom, členom ilegálnej, pôvstaleckej a povojnovej Slovenskej národnej rady, predsedom Matice slovenskej, Spolku slovenských spisovateľov a Slovenskej akadémie vied a umení.

Záver seminára patrilo autorkám publikácie *Slovenská národná rada 1848 – 1918 – 1943 – 1993* (Fedorová, Iveta – Hružová, Mária – Šváčová, Soňa), do ktorej svojím úvodným slovom prispel JUDr. Pavol H r u š o v s k ý, predseda Národnej rady SR a doc. PhDr. Rudolf Ch m e l, DrSc., minister kultúry SR. Publikácia vyšla s finančným príspevom Národnej rady SR, Ministerstva kultúry SR a Štátneho fondu PRO SLOVAKIA. Je rozdelená na dve základné časti – výberovú bibliografiu a súbor príspevkov zo slávnostného seminára. Výberová bibliografia obsahuje 1 850 bibliografických záznamov, registruje významovo najdôležitejšie tlačenné dokumenty vzťahujúce sa na uvedené obdobia. Významným prínosom je obrazová príloha s fotografiami hlavných predstaviteľov, významných dejinných dokumentov a sídel Slovenskej národnej rady.

Ambíciou publikácie, ale aj celého podujatia, nebola len snaha osláviť jubilejné výročia. Bol to predovšetkým príspevok k obohateniu historického výskumu a celého fondu vedeckého poznania o Slovenskej národnej rade a dejinách slovenského národa vôbec.

Patrí vďaka a uznanie nielen odborníkom významných celoslovenských vedeckých a spoločenských inštitúcií, ale aj slovenskej politickej reprezentácii, ktorá svojou vrcholnou účasťou na podujatí vzdala hold a vyjadrila svoju úctu. Úctu a uznanie nielen Slovenskej národnej rade ako najvyššej politickej reprezentantke, ale všetkým generáciám, ktoré sa pričínili v rámci dejinnej cesty slovenského národa o to, že dnes stojíme hrdó a sebedôme pred bránou, ktorá smeruje do spoločnosti európskych národov túžiacich po slobode.

D. Šovčíková

SOVĚTIZACE ARMÁD STŘEDNÍ A JIHOVÝCHODNÍ EVROPY PO DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLCE

Pod týmto názvom sa v dňoch 12. – 13. novembra 2003 uskutočnila v priestoroch Vojenskej akadémie v Brne medzinárodná vedecká konferencia, ktorú usporiadala katedra sociálnych vied akadémie v spolupráci s katedrou vojenských dejín Inštitútu humanitných vied Akadémie národnej obrany vo Varšave, ako aj Vojenským historickým ústavom v Prahe.

Účastníkov konferencie privítal dekan veliteľskej a štábnej fakulty VA v Brne plk. gšt. doc. Ing. Jiří Gajdošík, CSc. Vo svojom vystúpení zdôraznil význam takýchto podujatí pre vzájomné oboznámenie sa s výsledkami vedeckého výskumu „ne príliš šťastné“ etapy historického vývoja štátov strednej a juhovýchodnej Európy a ich armád. Súčasne podčiarkol, že úlohou historiografie je nielen skúmať a objasňovať historické javy a procesy, ale aj vyvodzovať z nich ponaučenia pre súčasnosť a budúcnosť.

V bloku úvodných referátov vystúpil ako prvý PhDr. Jiří Pernes, CSc., z Ústavu súdobých dejín Akadémie vied Českej republiky v Prahe s referátom *Sovietizácia československej spoločnosti po roku 1945*. Upozornil, že sovietaizácia znamenala pre ČSR tak plné začlenenie do sovietskeho bloku, ako aj všestranné podriadenie veľmocenským záujmom Moskvy. V tomto

kontexte potom analyzoval, a to v medzinárodnej i vnútro politickej rovine, objektívne a subjektívne podmienky procesu sovielizácie ČSR od skončenia druhej svetovej vojny do polovice 50. rokov.

Referátom *Indoktrinácia vo vojenskej výchove a vzdelávaní poľskej armády* sa prezentoval prof. Dr. hab. Janusz Odziemowski z Akadémie národnej obrany vo Varšave (pojmom indoktrinácia, ako z jeho vystúpenia vyplynulo, poľská historiografia označuje proces sovielizácie, ktorý začal už vznikom poľského vojska v ZSSR v roku 1943). Poukázal na skutočnosť, že prudkosť indoktrinácie po skončení vojny, spojená s veľkým počtom sovietskych dôstojníkov vo veliteľskom zbore, znamenala, že poľská armáda sa sovielizovala podstatne skôr, ako iné armády východného bloku už v roku 1946. Hlboká indoktrinácia síce zasiahla celý armádny mechanizmus, ale nie vždy a vo všetkom prinášala žiadaný efekt. Poľská armáda si udržala niektoré tradičné prvky (napr. rovnošatu), komunisti armáde nikdy celkom nedôverovali. Ako príklad prof. Odziemowski spomenul udalosti v Poznani na jeseň 1956. Vojakov nasadených proti civilnému obyvateľstvu velenie informovalo, že ide o povstanie nemeckej menšiny, ktorá chce pripojiť Poznaň k Nemecku.

PhDr. Jiří Bílek, CSc., z Vojenského historického ústavu v Prahe sa vo svojom referáte zamerával na *Hlavné smery sovielizácie československej armády*. Konštatoval, že do roku 1989 o spracovanie tejto problematiky nebol záujem a po páde komunistického režimu sa pozornosť sústredila na iné témy, pričom osobitný problém predstavuje malý počet vojenských historikov s orientáciou na najnovšie dejiny. V ďalšom sa sústredil na zodpovedanie dvoch otázok: do akej miery mohol ZSSR ovplyvňovať výstavbu československej armády a do akej miery sa podarilo do armády implantovať sovietsky vzor. Vyslovil názor, že aj československá armáda bola sovielizovaná viac-menej formálne. Dokumentoval to najmä na jej vývoji v polovici 60. rokov, ktorý si po príchode okupačných vojsk vynútil jej resovietizáciu.

Práve tieto otázky riešil doc. Mgr. Sylvestr Chrastil, PhD., z Vojenskej akadémie v Brne v referáte *Resovietizácia československej armády v sedemdesiatych rokoch*. V úvode zdôraznil, že nová vlna sovielizácie armády predstavovala integrálnu súčasť reinštalácie sovietskeho modelu socializmu známej ako „normalizácia“. Na rozdiel od prvej vlny, ktorej cieľom bola výstavba armády tzv. socialistického typu, v druhej vlne išlo o obnovenie jej socialistického charakteru. Referent sa pokúsil o porovnanie oboch etáp sovielizácie a dospel k záveru o podobnosti jednotlivých aspektov a procesov.

Blok prihlásených referátov otvoril prof. Dr. hab. Stanislav Jaczynski z Akadémie národnej obrany vo Varšave referátom *Represie dôstojníckeho zboru poľskej armády v rokoch 1945 – 1956*. Sústredil sa v ňom na súvislosti a dôsledky presadzovania názoru, že najmä predvojnoví dôstojníci boli prekážkou revolučného vývoja vojska. V tejto súvislosti uviedol aj štatistické údaje o represiaciach dôstojníkov, ktoré boli motivované politicky. Okrem iného podčiarkol, že spravodajské orgány poľskej armády do roku 1956 zaistili viac ako 16 000 osôb.

Referát Dr. Ing. Dietra Hienzeho, súkromného vojenského historika z Drážďan, sa zaoberal *Vývojom ozbrojených síl východného Nemecka v rokoch 1948 – 1956*. Referent predovšetkým upozornil, že vývoj východonemeckej armády sa celkom odlišoval od vývoja ostatných armád východného bloku, a že nie je možné hovoriť o jej sovielizácii. Hlavným dôvodom je skutočnosť, že táto armáda bola od začiatku plne pod kontrolou komunistov a velenia sovietskych vojsk dislokovaných vo východnom Nemecku. V ďalšom podrobne analyzoval čiastkové etapy vývoja východonemeckej armády v sledovanom období.

S referátom *Úloha obranného spravodajstva a jeho vedúcich činiteľov Bedřicha Reicina a Karla Vaša pri presadzovaní sovietskeho vplyvu v čs. armáde v rokoch 1945 – 1948* vystúpil doc. Dr. František Hanzlík, CSc., z Vysokej vojenskej školy pozemného vojska vo Vyškove. V úvode stručne charakterizoval obe osoby z hľadiska ich činnosti v 1. čs. armádnom zbore v ZSSR. Potom ilustroval, ako nezávisle od roku 1945 pôsobili v prospech sovietskych

spravodajských služieb. Zdôraznil, že boli kľúčovými osobami pri postupnom prehlbovaní sovietskeho vplyvu na vývoj čs. armády; významne prispeli aj k paralyzovaniu akcieschopnosti jej veliteľského zboru v zápase o demokratický vývoj ČSR.

Na tému *Uplatňovanie sovietskeho vplyvu v podmienkach čs. vojenského zdravotníctva do roku 1951* odznel referát doc. PhDr. Františka Dohnala, CSc., z Vojenskej lekárskej akadémie v Hradci Králové. Do obsahu pojmu sovielizácie zdravotníctva zahrnul prijímanie sovietskeho vzoru a jeho rigorózne uplatňovanie v organizačnej, politickej a ideologickej oblasti, ako aj v oblasti medicínskych (biologických) vied, personálnej výstavby, školstva a odbornej prípravy zdravotníckych kádrov. Pozornosť venoval tzv. nositeľom sovietskeho vplyvu, osobitne MUDr. Josefovi Škvařilovi, ktorý po skončení vojny pôsobil v najvyšších funkciách vojenskej zdravotníckej správy. Ako jeden z konkrétnych prípadov aplikovania sovietskeho vzoru spomenul vznik Vojenskej lekárskej akadémie v roku 1951 a existenciu Zdravotníckeho učilišťa v Ružomberku v rokoch 1956 – 1959.

PhDr. Jan Kalous z Ústavu dokumentácie a vyšetrovania zločinov komunizmu v Prahe si pripravil príspevok s názvom *Polská armáda a jičínsky incident v auguste 1968*. Priblížil v ňom epizódu, keď opitý príslušník poľskej okupačnej armády striedal v Jičine do skupiny miestnych obyvateľov, ktorej výsledkom boli dvaja mŕtvi a sedem zranených osôb.

Referát s názvom *Unifikácia výzbroje čs. armády a jej vplyv na zbrojný priemysel na Slovensku na začiatku 50. rokov* predniesol PhDr. Jan Štaigl, CSc. z Vojenského historického ústavu v Bratislave. Po stručnom objasnení vývoja názorov na unifikáciu vojenského materiálu československej a sovietskej armády po skončení druhej svetovej vojny, zameral sa na analýzu slovenských aspektov rozvoja zbrojnej výroby v čase tzv. zbrojnej trojročnice. Pozornosť sústredil predovšetkým na súvislosti spojené so zavádzaním výroby zbraní a bojovej techniky na základe sovietskych licencií a s výstavbou nových zbrojných prevádzok na Slovensku.

Predmetom záujmu doc. PhDr. Václava Vondráška, CSc., z Vojenskej akadémie v Brne boli *Niektoré otázky činnosti KSČ v armáde po roku 1945*. Upriamil sa najmä na zhodnotenie vplyvu KSČ pri vytváraní priestoru na pôsobenie sovietskych vojenských poradcov bezprostredne po skončení druhej svetovej vojny, problémov politického zápasu o armádu pred februárom 1948 a úsilia KSČ o ovládnutie armády po štátnom a mocenskom prevrate.

Druhý deň konferencie začal zaujímavým referátom v anglickom jazyku prof. Dr. Mihai Macuc z Inštitútu politických a obranných štúdií a vojenskej histórie v Bukurešti. Najskôr prezentoval aktivity tohto pracoviska v posledných rokoch a potom sa venoval problematike *Sovielizácie Rumunska a jeho ozbrojených síl*. Podčiarkol, že proces preberania moci komunistami mal ako v Rumunsku, tak v ďalších satelitných krajinách, tri rovnaké fázy: 1) vytvorenie širokej vládnej koalície politických strán na základe ich dobrovoľnej účasti na moci; 2) nahradenie tejto koalície tzv. falošnou koalíciou, vytvorenou z „demokratizovaných“ strán, ktoré v skutočnosti len prislúchovali komunistom; a 3) vlastné preberanie moci komunistami pomocou týchto koalícií. V tejto súvislosti ukázal aj niektoré osobitosti vnútropolitického vývoja v Rumunsku ovplyvnené od roku 1945 najmä prítomnosťou Červenej armády.

Na tému *Osvetová služba 1. československého armádneho zboru a volynskí Česi* vystúpil doc. PhDr. Jaroslav Vaculík, CSc., z Pedagogickej fakulty Masarykovej univerzity v Brne. Vo svojom príspevku sa sústredil na objasnenie snáh o prevýchovu týchto príslušníkov jednotky v dôsledku kritického vzťahu väčšiny z nich ku komunistickému režimu v Sovietskom zväze a k československej vojenskej správe.

PhDr. Vladimír Pilát, CSc., z Vojenského historického ústavu v Prahe, predniesol referát *Karibská kríza a schopnosť československého vojnového priemyslu*. Pokúsil sa v ňom dať odpoveď na hypotetickú otázku, či bol zbrojný priemysel pripravený na možnosť začatia vojnového konfliktu. Na základe archívnych materiálov Vojenskej komisie obrany ÚV KSČ analyzoval predovšetkým problémy spojené s prechodom mierovej výroby na vojnovú. Okrem iných

záverov konštatoval, že nebola vyriešená otázka zásobovania armády materiálom v čase od spotrebovania existujúcich zásob do dodania nových výrobkov. Velenie armády tak nemalo zabezpečenú náhradu jeho nenávratných vojnových strát ani krytie požiadaviek dozbrojenia v počiatočnom období vojny.

V poslednom bloku konferencie sa úspešne predstavili zástupcovia mladej generácie českých historikov. Mgr. Pavel Salák, z Právnickej fakulty Masarykovej univerzity v Brne, sa vo svojom príspevku sústredil na *Právny rámec vojenských výpomocí po roku 1945*, a to bezpečnostných a pracovných, ako aj pri živelných pohromách. Vystúpenie Bc. Richarda Sichu z Ministerstva obrany Českej republiky prinieslo analýzu *Zabezpečenia dočasného pobytu sovietskych vojsk na území Československa* z hľadiska právnych aspektov, ktoré sa odvíjali od základných zmlúv medzi ČSSR a ZSSR po auguste 1968. Jeho kolega Mgr. Tomáš Andrejsek sa napokon prezentoval zaujímavou analýzou otázok *Medzinárodno-právnej regulácie činnosti Varšavskej zmluvy*. Okrem iného upozornil, že v zmluvných dokumentoch paktu neboli definované pravidlá pre jeho činnosť v čase vojny. Vyslovil názor, že konkrétne otázky vojnovej spolupráce členských štátov zrejme riešili bilaterálne zmluvy.

Konferenciu uzatvoril doc. Mgr. Sylvestr Chrastil, PhD. Konštatoval, že splnila ciele stanovené organizátormi a prispela k prehĺbeniu poznania o procese sovielizácie ozbrojených síl bývalých členských štátov Varšavskej zmluvy. Súčasne však nastolila aj nové otázky, ktoré vyzývajú historikov k ešte intenzívnejšiemu výskumu málo známych alebo skreslene interpretovaných stránok povojnových dejín strednej Európy. S prednesenými i neprednesenými príspevkami sa historická obec i široká verejnosť bude môcť oboznámiť v pripravovanom zborníku.

J. Štaigl

NÁVŠTEVA ÚRADU PRE VOJENSKÉ HISTORICKÉ VÝSKUMY V POSTUPIME

V dňoch 12. – 13. novembra 2003 riaditeľ Vojenského historického ústavu v Bratislave, plk. v. z. doc. PhDr. Jozef Bystrický, CSc., s vedúcim vedecko-výskumného oddelenia Odboru vojenskohistorických výskumov VHÚ mjr. Mgr. Miloslavom Čaplovičom, PhD., navštívili Úrad pre vojenské historické výskumy (*Militärgeschichtliches Forschungsamt*, ďalej aj MGFA) v Postupime v Spolkovej republike Nemecko. Návšteva sa uskutočnila na základe plánu dvojstranných zahraničných bilaterálnych aktivít vo vedecko-výskumnej oblasti; na žiadosť nemeckej strany.

Na prvý deň návštevy pripravila nemecká strana pre slovenskú delegáciu bohatý pracovný program, ktorý sa začal prijatím u riaditeľa Úradu, námorného kapitána Dr. Jörga Dupplera. Po spoločnom fotografovaní riaditeľ MGFA informoval slovenských partnerov o mieste a poslaní tohto vojenskohistorického pracoviska v rámci Bundeswehru, ako aj o jeho širšom celospoločenskom postavení v SRN. Konkrétne sa vo svojom vystúpení venoval hlavným úlohám, organizačnej štruktúre a financovaní MGFA, ďalej ťažiskám jeho činnosti vo vedecko-výskumnej oblasti a publikačným výsledkom, či zodpovednosti pracoviska za historické vzdelávanie príslušníkov Bundeswehru a informovanie verejnosti. Riaditeľ oboznámil slovenskú stranu okrem iného s tým, že Úrad pre vojenské historické výskumy bol založený v roku 1957

vo Freiburgu, kde pôsobil 37 rokov. V roku 1994 bol premiestnený z Freiburgu do priestorov Villy Ingenheim v Postupime, kde do zjednotenia Nemecka v roku 1990 bolo vojensko-historické pracovisko Národnej ľudovej armády (Nationale Volksarmee – NVA) Nemeckej demokratickej republiky (ďalej NDR). MGFA patrí k jedným z najväčších a najmodernejších vedeckých ústavov v SRN, ktorý zároveň disponuje aj najväčšou historickou knižnicou. Riaditeľ Úradu v tejto súvislosti konštatoval, že kým vo Freiburgu bola len jedna univerzita, v Postupime a blízkom Berlíne sa pracovisko dostalo do širokého vedeckého a univerzitného okolia. Po takmer desaťročnej činnosti na novom pôsobisku, sa MGFA stalo jeho integrálnou súčasťou a zároveň malým mostom k širokej verejnosti. Úrad má 110 zamestnancov, z ktorých dve tretiny tvoria dôstojníci a jednu tretinu civilní akademici a vedci. Z uvedeného počtu je 35 vedeckých pracovníkov, zväčša promovovaných historikov. Povinný pracovný čas je pre všetkých stanovený od 9.00 do 15.00 hod., pričom si každý musí odpracovať 40 hodín týždenne. Hlavné poslanie MGFA realizuje formou vedeckých projektov a úloh, historického vzdelávania a vedeckých štúdií, ako aj informovaním verejnosti. Návrh vedeckého projektu, resp. úlohy vypracúvajú pracovníci Úradu, ktorý potom odobruje Ministerstvo obrany SRN; pričom tam vládne duch vedeckej slobody bádania, takže výstupy vôbec nemusia odôvodňovať.

Riaditeľ Úradu pre vojenské historické výskumy ďalej v stručnosti načrtol jeho organizačnú štruktúru a výskumný profil. Organizačne ho tvorí *Oddelenie výskumu, Oddelenie vzdelávania, informácií a odborného štúdia* (bádania), ďalej *Štábná skupina, Správa útvarov* (administratíva), *Skupina na podporu športu a Redakcia MGFA*. Okrem toho v priamej odbornej podradenosti Úradu je *Vojenské historické múzeum* (Militärhistorisches Museum) v Drážďanoch, na čele ktorého v súčasnosti stojí fregátňny kapitán Dr. Thomas Eugen Scheerer a taktiež *Vojenské letecké múzeum Spolkovej armády* (Luftwaffenmuseum der Bundeswehr) v Berlíne – Gatowe, ktoré vedie major Dr. Harald Potempa. Obe vojenské múzejné inštitúcie majú dovedna okolo 140 zamestnancov.

V závere prijatia u riaditeľa MGFA obe strany prerokovali možnosti ďalšieho prehĺbenia bilaterálnej spolupráce vo vedecko-výskumnej oblasti medzi partnerskými inštitúciami, ako aj návrh *Protokolu medzi VHÚ Bratislava a MGFA Postupim o spolupráci v oblasti vojenských dejín*, ktorý predložila slovenská delegácia. Nemecká strana vyjadrila presvedčenie, že po podrobnom preštudovaní obsahu *Protokolu* a jeho posúdení na Spolkovom ministerstve obrany, by nič nemalo brániť, aby bol podpísaný z úrovne riaditeľov oboch vojensko-historických pracovísk na najbližšom stretnutí v roku 2004.

* * * * *

Dopoludňajší program v Postupime pokračoval prijatím u vedúcej knižnice a odbornoinformačného strediska MGFA Dr. Annette Penkertovej, ktorá slovenskú delegáciu oboznámila s jej štruktúrou, jednotlivými pracoviskami, rozsahom knižničného fondu, ako aj spôsobom získavania nových prírastkov, ich spracovania a sprístupnenia odbornej i širšej verejnosti. Na uvedenom stretnutí sa dohodla konkrétna recipročná výmena vojensko-historických vedeckých a odborných publikácií a časopisov.

Po pracovnom obede, ktorého sa za nemeckú stranu zúčastnil vedúci Oddelenia vzdelávania, informácií a odborného štúdia MGFA, plukovník Dr. Hans Gotthard Ehlert a pobočník riaditeľa, kapitán Mgr. Christian Stachelbeck (mimochodom sprevádzal delegáciu VHÚ Bratislava v priebehu celej návštevy), nasledovalo stretnutie s vedúcou Oddelenia výskumu MGFA, profesorkou Beatrice Heuserovou, ktorá patrí k najlepším odborníkom na dejiny Severoatlantickej aliancie. Slovenských partnerov v stručnosti oboznámila s „misiou“ pracoviska od jeho vzniku v roku 1957, ich ponímaním predmetu skúmania vojenských dejín, štruktúrou Oddelenia profilovaného do štyroch výskumných oblastí, ďalej tiež s najnovšími

výsledkami publikačnej činnosti, obsahom vedeckého časopisu *Militärgeschichtliche Zeitschrift*, ako aj s formou jeho vydávania. Riaditeľ VHÚ doc. Jozef Bystrický informoval prof. Heuserovú o štruktúre a hlavných úlohách slovenského vojenskohistorického pracoviska; mjr. Miloslav Čaplovič ju oboznámil so zameraním všetkých vedeckých a výskumných pracovníkov ústavu a taktiež s konkrétnymi návrhmi, či podnetmi vedecko-výskumnej spolupráce medzi oboma inštitucionalizovanými pracoviskami.

Oficiálny program prvého dňa dvojstranných rokovaní pokračoval s pracovníkmi Oddelenia vzdelávania, informácií a odborného štúdia MGFA pod vedením plukovník Ehlerta. Ten zástupcom VHÚ priblížil organizačné členenie a zameranie Oddelenia, s dôrazom na jeho zodpovednosť za spôsob historického vzdelávania v nemeckých ozbrojených silách, ďalej na samotné realizovanie vojenského múzejníctva a výstavnej činnosti, ako aj poskytovanie informácií a odborných štúdií pre Spolkové ministerstvo obrany, súdy, širokú verejnosť a pod. Vo všeobecnosti sa považuje za prioritu požiadavka, aby každý dôstojník Bundeswehru poznal vlastné vojenské dejiny. V nemeckých ozbrojených silách sa takisto realizuje *Modulárny koncept historického vzdelávania*, ktorý spočíva nielen vo vyučovaní, ale aj v samoštúdiu, pričom jeho samotný rozsah sa diferencuje na základe štyroch vzdelanostných úrovní podľa vojenských stavovských skupín: mužstvo – poddôstojníci – dôstojníci – štábni dôstojníci. Oddelenie takisto zodpovedá za vydávanie vedeckopopulárneho časopisu *Militärgeschichte. Zeitschrift für historische Bildung*. Na konci dňa nemecká strana usporiadala pre slovenských hostí v *Důstojníckom dome* na vojenskej základni v Geltowe slávnostnú večeru, ktorá sa niesla v duchu neformálnej diskusie a obojstranných možností podpory pri vystupovaní na medzinárodných vedeckých vojenskohistorických fórach.

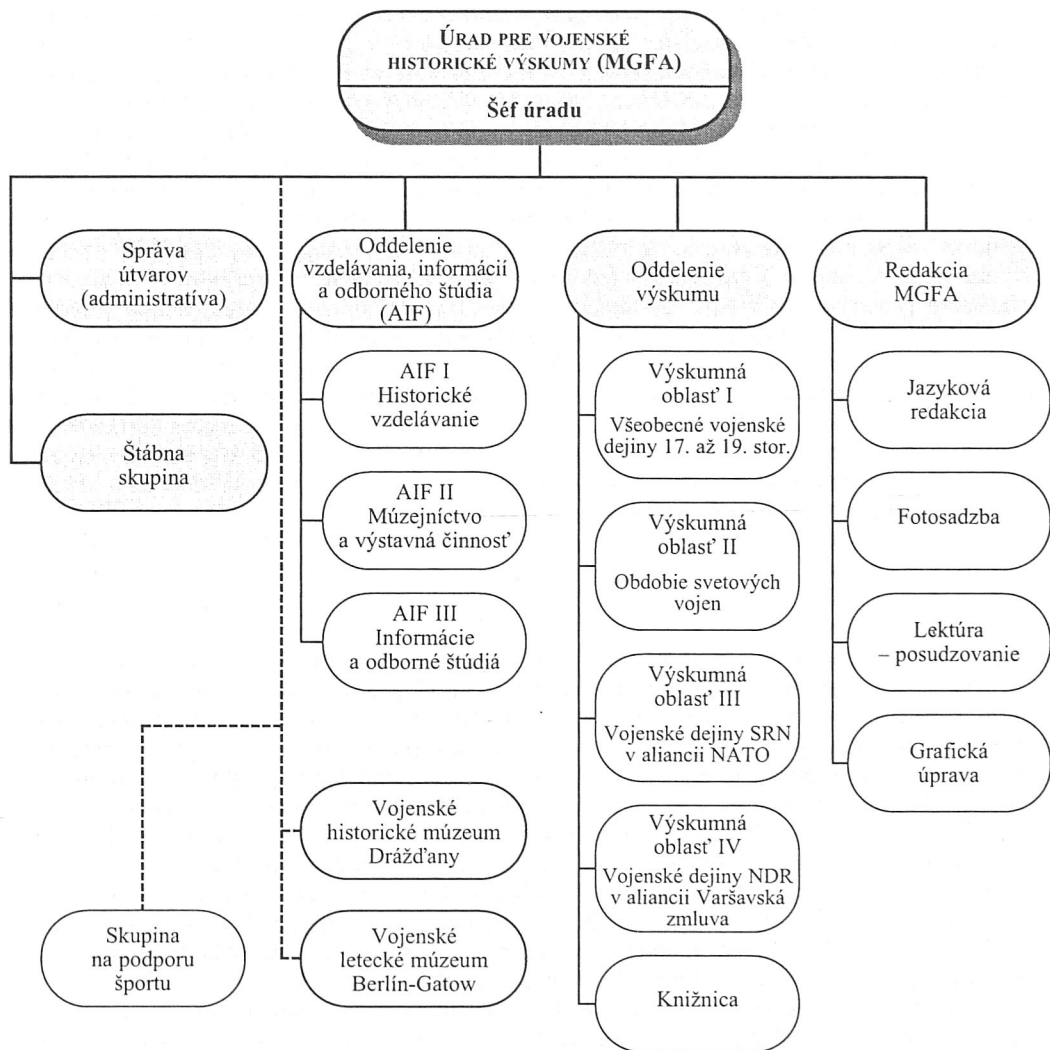
* * * * *

Druhý deň návštevy pokračoval rokovaním s plukovníkom Ehlertom a kapitánom Stachelbeckom, na ktorom sa predbežne dohodli tri základné piliere rozvoja obojstrannej spolupráce na základe recipacity a vzájomnej výhodnosti: 1) výmena vojenskohistorických vedeckých a odborných publikácií a časopisov; 2) vzájomné publikovanie vedeckých príspevkov (na základe ponúk tém a záujmu druhej strany) vo vojenskohistorických periodikách oboch inštitúcií; 3) príprava medzinárodnej vedeckej konferencie s pracovným názvom *Nemecko-slovenské vzťahy v rokoch 1938 – 1945 (vojenské, politické a hospodárske súvislosti)*, ako i jej samotná obsahová náplň, s predpokladaným termínom a miestom uskutočnenia v Bratislave v roku 2007. Plukovník Ehlert, v zastúpení riaditeľa MGFA, poďakoval slovenským partnerom za návštevu a vyjadril záujem o prehĺbenie vzájomnej spolupráce oboch vojenskohistorických pracovísk, ktorá by v dlhodobej časovej perspektíve mohla vyústiť aj do spoločných vedeckých podujatí či spoločného publikovania edícií dokumentov.

Slovenská delegácia potom v sprievode kpt. Stachelbecka a fregatného kapitána Mgr. Herberta Krausa navštívila Vojenské letecké múzeum v Berlíne-Gatowe, kde ju s činnosťou, expozíciou a zbierkami múzea oboznámil zástupca riaditeľa podplukovník Jürgen Zapf (o múzeu podrobnejšie Vojenská história, 8, 2004, č. 1, s. 110 – 116). Napokon v samom závere návštevy absolvovala krátku prehliadku Berlína, uctila si pamiatku obetí vojen v *Neue Wache* – ústrednom pamätníku SRN od roku 1993, ktorý stojí na jednom z najznámejších berlínskych bulvárův Unter den Linden (Pod lipami) a prezrela si výstavy inštalované v najmodernejšej časti Nemeckého historického múzea Pei-Bau.

ÚRAD PRE VOJENSKÉ HISTORICKÉ VÝSKUMY V PREHEADE

ORGANIZAČNÁ ŠTRUKTÚRA MGFA

VÝSKUMNÝ PROFIL MGFA

Úrad pre vojenské historické výskumy skúma nemecké vojenské dejiny metódami všeobecnej historickej vedy. Vojenstvo (armáda) sa zobrazuje vo svojich vzájomných vzťahoch k štátu, k politike, k spoločnosti, k právu, ku kultúre, hospodárstvu, k vede a technike. Odhliadnuc od niekoľkých štúdií a regionálnych príručiek k obdobiu 17. – 19. storočia, jestvujú tri ústredné historické epochy, ktorými sa zaoberá MGFA: druhou svetovou vojnou, armádou SRN ako súčasťou NATO a taktiež národnou ľudovou armádou NDR ako súčasťou

Varšavského paktu. MGFA v súčasnosti spracováva a vydáva viacero knižných edícií a monografií, ako aj dva odborné časopisy. Prvým je *Vojenskohistorický časopis* (Militärgeschichtliche Zeitschrift); má vedecký charakter a vychádza dvakrát do roka. Druhým je vedeckopopulárny štvrťročník – *Vojenská história. Časopis pre historické vzdelávanie* (Militärgeschichte. Zeitschrift für historische Bildung). Popri základnom vedeckom výskume Úrad podporuje historické vzdelávanie v nemeckých ozbrojených silách a súčasne realizuje putovné výstavy pre širšiu verejnosť.

Oddelenie výskumu MGFA

Člení sa na štyri výskumné oblasti a jeho súčasťou je i knižnica. Priority výskumu: nemecká vojenská história po roku 1945 (Bundeswehr a NATO, armáda NDR a Varšavská zmluva); obdobie dvoch svetových vojen 1914 – 1945 (Nemecká ríša a i.), ako aj všeobecné vojenské dejiny od roku 1648 do roku 1914. Ročne jeho pracovníci vydajú okolo 15 knižných publikácií. Okrem toho možno spomenúť, že v poslednom období mali aj hlavný obsahový a organizačný podiel na realizácii vedeckých konferencií *Prvá a druhá svetová vojna v porovnaní, Armáda NDR a východonemecká spoločnosť* či *Námornícka stratégia*.

Ťažiská výskumu

● Výskumná oblasť II

Obdobie svetových vojen

Oddelenie výskumu MGFA sa vo veľkej miere angažuje na skúmaní a verejnej diskusii k dejinám druhej svetovej vojny. Ťažiskom práce je v súčasnosti dokončenie viaczväzkového diela *Nemecká ríša a druhá svetová vojna*, ktoré sa postupne vydávajú aj v anglickom jazyku. Desaťzväzková monografia opisuje vznik, priebeh a výsledky vojny a zohľadňuje pritom aj súdobé aspekty politiky, ideológie, hospodárstva a zbrojenia. Jednotlivé vojnové ťaženia (Nemeckej ríše) sú okrem toho spracované v kontexte obsadzovania území, vykorisťovania a genocídy. Osobitný záujem sa venuje aj širším sociálnym, spoločenským a kultúrohistorickým otázkam. Vydaný VII. zväzok, ktorého autormi sú Horst Boog, Gerhard Krebs a Detlef Vogel, rovnako, ako aj pripravované ďalšie zväzky VIII. a IX. analyzuje, resp. budú obširne analyzovať, nemecké vedenie vojny v rokoch 1943 – 1944/45: Od najväčšej tankovej bitky v histórii pri Kursku až po vojenské zrútenie sa východného frontu, ako aj ústup nemeckých vojsk z Laponska, Balkánu a Talianska. Okrem toho dielo diferencovane rozoberá nemeckú vojnovú spoločnosť. Stredobodom záujmu je vzájomné pôsobenie priebehu vojny na vývoj v týchto troch aspektoch: uniformovaná a civilná časť spoločnosti, ako aj cudzinci (rozumej cudzinci a cudzí robotníci na nútených prácach, vojnoví zajatci a i.). Napokon ambíciou pripravovaného posledného X. zväzku je priblížiť koniec vojny v roku 1945 a taktiež začiatky znovuoobnovenia vojnou zničenej krajiny, osudy vojnových zajatcov a odsunutých Nemcov, ako i spomienky a vyrovnávanie sa s vlastnou minulosťou.

Aj po ukončení uvedeného viaczväzkového diela zostane obdobie druhej svetovej vojny dôležitým objektom bádania na MGFA. Nadálej sa bude dlhodobo skúmať a spracovávať spolu s obdobím prvej svetovej vojny v rámci výskumnej oblasti obdobia svetových vojen ako jedného historického celku. Veľkým prínosom k zhodnoteniu uvedeného historického obdobia je i nedávne vydanie samostatnej monografie Bruna Thoša a Hansa-Ericha Volkmana *Prvá svetová vojna – Druhá svetová vojna. V porovnaní*.

● Výskumná oblasť III

Vojenské dejiny Spolkovej republiky Nemecko v aliancii NATO

MGFA skúma vojenské dejiny SRN a jej ozbrojených síl (Bundeswehru) v rámci Severoatlantickej aliancie. V roku 1997 vydaním štvrtého zväzku s podtitulom *Suverenita a bezpečnosť sa ukončil prvý viaczväzkový projekt Začiatky západonemeckej bezpečnostnej politiky 1945 – 1956*. Široký jedenásťčlenný autorský kolektív v ňom na pozadí Studenej vojny a vytvárania bipolárneho svetového systému opisuje vývoj bezpečnostnej politiky v strednej Európe od ukončenia druhej svetovej vojny až po vstup SRN do NATO.

Nadväzujúci projekt nesie názov *Bezpečnostná politika a ozbrojené sily vo fáze budovania a konsolidácie Bundeswehru 1955 – 1967/68*. V jeho rámci sa v súčasnosti spracúva problematika „aliančnej stratégie a národného obranného plánovania“, ďalej „armáda v štáte a spoločnosti“ a taktiež „personálne zbrojenie“. Okrem toho sa realizujú aj samostatné vedecké výskumy k problematike koncepcie, budovania a organizácie jednotlivých druhov vojsk (zbraní) – pozemných síl, letectva a námorníctva. V ďalšej viaczväzkovej edícii *Vznik a problémy Severoatlantickej aliancie do roku 1956* vyšli doposiaľ dva zväzky. Autorom prvého je Winfried Heinemann, ktorý sa spolu s Norbertom Wiggershausom podieľal aj na druhom zväzku.

K výskumnej oblasti III sa takisto viažu i ďalšie publikácie o počiatkových fázach existencie NATO, o konfrontačných schémach [vzoroch] v Studenej vojne, o výstavbe politickej a vojenskej časti NATO, o rozdelení nákladov – finančnom podiele členských krajín, o kooperácii v zbrojení a o súvislostiach atlantickej a európskej integrácie, ktoré sú v štádiu príprav.

● Výskumná oblasť IV

Vojenské dejiny Nemeckej demokratickej republiky v aliancii Varšavská zmluva

MGFA od roku 1990 spracováva aj vojenské dejiny niekdajšej NDR. Základný výskum vojenskej a bezpečnostnej politiky, ako aj ozbrojených zložiek NDR sa poníma ako súčasť spracovávania dejín diktatúry SED (Socialistickej zjednotenej strany Nemecka). Nedávno sa začal projekt *K začiatkom vojenskej a bezpečnostnej politiky NDR*; prvým výstupom je analýza politického rozhodovacieho procesu a hospodárskych dôsledkov zbrojenia od roku 1948. Uvedená problematika našla svoje pokračovanie v publikácii Tortstena Diedricha a Rüdigera Wenzkeho *Utajená armáda. Dejiny Ľudovej polície NDR v kasárňach 1952 – 1956* a taktiež v ďalších knižných publikáciách, ktoré vyšli v roku 2002. Napríklad *Walter Ulbricht a tajná bezpečnostná politika SED* od Armina Wagnera či *Vláda strany nad armádou* od Franka Hagemanna.

Okrem takýchto dlhodobých projektov základného výskumu pripravujú pracovníci IV. výskumnej oblasti Oddelenia výskumu MGFA aj vedecky fundovanú pomocnú literatúru k jednotlivým témam, ktorá slúži širokej verejnosti. K nej napríklad patrí bibliografia *Vojenská a bezpečnostná politika sovietskej okupačnej zóny/neskôr NDR* (za roky 1945 – 1995); príručka *Ozbrojené orgány NDR*, ako aj biografický lexikón *Generáli a admiráli NVA*. Špeciálne štúdie sa venujú bezpečnostnej architektúre počas éry Waltera Ulbrichta, problematike NVA ako „armády ľudu“, ako aj príkladom odopierania vojenskej služby v ozbrojených silách a civilnej obrane NDR. Na fórach k pamätným udalostiam, napríklad k 13. augustu 1961, alebo k ukončeniu existencie NVA 1989/1990, sa pracovníci Úradu pokúsili zrekonštruovať vývoj a priebeh udalostí zo zorného uhla tých, ktorí boli na vrchole politickej a vojenskej moci a niesli za ne hlavnú zodpovednosť.

Oddelenie vzdelávania, informácií a odborného štúdia MGFA

MGFA bol od roku 1978, okrem základného historického výskumu, poverený aj aplikáciou výsledkov výskumu v historickom vzdelávaní v armáde. Oddelenie vzdelávania, informácií a odborného štúdia (AIF) vyhodnocuje výsledky výskumu a ozbrojeným silám poskytuje podklady pre výučbu histórie. Realizuje vedecké rokovania, kurzy ďalšieho vzdelávania, vydáva vedeckopopulárny štvrťročník *Vojenská história. Časopis pre historické vzdelávanie* a stará sa o Vojenské historické múzeum a ďalšie muzeálne zbierky spolkovvej armády. Štátnym orgánom, vedeckým inštitúciám a zainteresovanej verejnosti odpovedá na otázky (ročne okolo štyroch tisíc), ktoré sa týkajú nemeckých vojenských dejín. Rovnako zodpovedá za historické vzdelávanie docentov a učiteľov na vysokých vojenských školách, poddôstojníckych školách a pod, a to nielen v odbornom, ale aj didaktickom aspekte.

Oddelenie taktiež vypracováva historické príspevky pre politické vzdelávanie, pestovanie tradícií v armáde, koncipuje, zostavuje a realizuje putovné výstavy k vojenskému odboju, o nemeckých židovských vojakoch, k dejinám námorníctva, ako aj k nemecko-americkým vzťahom. Pracovníci oddelenia napríklad spracovali a vydali príručku pre dôstojníkov a vojakov, pod názvom *Cesta k zjednoteniu Nemecka*, ktorá obsahuje tak textovú, ako aj interaktívnu časť (CD-ROM).

Putovné výstavy v súčasnosti:

I.) Povstanie svedomia

Výstava *Povstanie svedomia* bola verejnosti prvýkrát predstavená v roku 1984 a roku 1998 bola úplne prepracovaná. Ústredným bodom výstavy sú udalosti z 20. júla 1944, keď sa skupina nemeckých dôstojníkov sústredených okolo Clausa Schenka – grófa zo Stauffenbergu a Henninga z Tresckowa, pokúsila o atentát na rišskeho kancelára Adolfa Hitlera, o štátny prevrat a následné zvrhnutie režimu národného socializmu. Prevrat a atentát sledovali predovšetkým dva ciele: skončenie vojny a „reštaurovanie úplného majestátu práva“. Výstava sa venuje aj prípravám a dôsledkom vojenského odporu: Už v roku 1938 sa formovala vojenská opozícia okolo generálplukovníkov Ludwiga von Becka a Franza Haldera, ktorá chcela spočiatku zahatiť Hitlerovu vojnovú politiku a neskôr rozšírenie vojny. Motívy, konanie a osudy mužov a žien 20. júla si výstava všíma v súvislosti s odbojom civilných skupín a zohľadňuje rôzne formy individuálneho odboja vojakov vo vojne.

II.) Nemeckí židovskí vojaci

Výstava *Nemeckí židovskí vojaci* sa na 69 obrazových tabuliach venuje osudu židovských vojakov v Nemecku od emancipácie Židov na začiatku 19. storočia až do obdobia druhej svetovej vojny. V centre záujmu stojí pritom súvislosť medzi integráciou, resp. separáciou, na jednej strane a armádou, resp. vojenskou službou na strane druhej. V roku 1996 bola výstava obnovená v spolupráci s centrom Mosesa Mendelssohna v Postupime a otvorená nanovo 2. decembra toho istého roku v Brandenburskom krajinškom parlamente v Postupime. Odvtedy je vystavovaná na celom území SRN a stále sa teší neupadajúcemu veľkému záujmu návštevníkov.

III.) Germania na mori

Výstava *Germania na mori* a jej sprievodná rovnomenná publikácia, ktorú napísal riaditeľ Úradu Jörg Duppler, boli uvedené súčasne v roku 1998 pri príležitosti 150. výročia založenia

1. nemeckej flotily národným zhromaždením vo frankfurtskom kostole svätého Pavla. V desiatich kapitolách – sčasti chronologicky, sčasti tematicky zoradených – je zdokumentovaných 150 rokov dejín nemeckého námorníctva (1848 – 1998). Na základe v mnohých prípadoch po prvýkrát zverejnených obrazov a dokumentov sa zrealizoval pilotný pokus o rekonštrukciu námorníctva od prvých začiatkov v roku 1848, cez obe svetové vojny, až po súčasnosť.

IV.) Cesty k priateľstvu

Pojem „AMERICA“ sa v Nemecku prvýkrát objavil na *Waldeseemüllerovej mape* z roku 1507. Táto zmienka je prvým historickokartografickým dokladom o existencii „Nového sveta“. Mapa sveta otvára putovnú výstavu *Cesty k priateľstvu. Vybrané svedectvá nemecko-amerických vzťahov*, ktorá vznikla v roku 1996 v spolupráci s Kongresovou knižnicou (Library of Congress), Saským krajinským parlamentom a za podpory National Archives and Records Administration. Z časového hľadiska sa výstava venuje obdobiu od roku 1507 až po súčasnosť. Na 69 výstavných tabuliach sú v historickom slede zobrazené rôznorodé nemecko-americké vzťahy v politike, spoločnosti, kultúre a armáde.

Pod názvom *Evolúcia priateľstva* (Evolution of a Friendship) existuje aj čiastočne skrátená americká verzia výstavy. Od apríla 2002, keď bola prepracovaná, ju možno vidieť na úradných miestach nemeckej armády a generálnych konzulátoch SRN v USA.

VEDECKO-TECHNICKÁ INFRAŠTRUKTÚRA A PRAKTIKA MGFA

Knižnica MGFA ponúka svojim užívateľom v súčasnosti vyše 250 000 knižných jednotiek (zväzkov), približne 4 000 nových knižných prírastkov ročne a 224 pravidelne odoberaných odborných vedeckých časopisov, ako aj malý obrazový archív. Táto knižnica je na celom území Nemecka jedinečnou špeciálnou zbierkou vojenskohistorických médií a je každému záujemcovi voľne prístupná.

MGFA takisto vo veľkom rozsahu využíva internet ako centrálné komunikačné médium. Napríklad len v roku 2002 webovú stránku Úradu pre vojenské historické výskumy v Postupime navštívilo okolo 25 000 návštevníkov. Široké spektrum krátkych príspevkov, rozdelených na webovej stránke podľa jednotlivých oblastí, informuje o štruktúre inštitúcie, podrobne predstavuje spolupracovníkov a ich výskumné projekty a poskytuje informácie o aktuálnych vedeckých podujatiach a publikáciách, ako aj interných zbierkach k vojenským dejinám (podrobnejšie www.mgfa.de).

Možnosť absolvovať vedeckú prax v rôznych oddeleniach MGFA ročne využíva až 60 študentov historických vied a príbuzných vedných odborov. Volontariáty sú možné aj v redakcii MGFA, ktorá pod vedením Dr. Bernharda Chiariho, redakčne zabezpečuje nielen odborné časopisy a publikácie pracovníkov ústavu, ale aj práce externých autorov až do štádia ich zadaní do tlače.

M. Čaplovič

AUTORI ČÍSLA

Mgr. Robert **HOZA**, Homolova 8, 841 01 Bratislava

PhDr. Marián **HRONSKÝ**, DrSc., Furdekova 11, 851 04 Bratislava

Mgr. Martin **ZETOCHA**, Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, Katedra histórie,
Hodžova 1, 949 01 Nitra

doc. PhDr. Karol **SORBY**, CSc., Kabinet orientalistiky SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava

PhDr. Soňa **MAŤUGOVÁ**, Ministerstvo vnútra SR, Štátny archív v Bytči,
Pobočka v Dolnom Kubíne, Matúškova 1654/8, 026 01 Dolný Kubín

PaedDr. Jozef **RODÁK**, Múzejné oddelenie Svidník Vojenského múzea v Piešťanoch,
Bardejovská 14, 089 01 Svidník

doc. PhDr. František **HANZLÍK**, CSc., Katedra sociálnych vied a práva (K-9) Fakulty ekonomiky
a managementu VVŠ PV, Sídl. Víta Nejedlého 682 02 Vyškov

PhDr. Karel **KONEČNÝ**, CSc., Katedra historie FF UP, Královského 10, 772 00 Olomouc

mjr. Mgr. Miloslav **ČAPLOVIČ**, PhD., Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

UPOZORNENIE REDAKCIE

Odovzdávanie rukopisov

Príspevky do Vojenskej histórie odovzdávajúte, resp. posielajte zásadne na disketách v textových editoroch Word 6.0, Word 97, prípadne T 602, v iných len na základe dohovoru. Poznámky je potrebné uvádzať až za text štúdie, nie pod čiarou. K diskete je potrebné priložiť jeden tlačенý exemplár príspevku. K štúdiu je potrebné pripojiť resumé v rozsahu cca jednej strany a osobné údaje o autorovi: rodné číslo, adresu a číslo účtu, a telefonický kontakt.

Rozsah príspevkov

Rozsah štúdií, vrátane poznámkového aparátu, by nemal presiahnuť 40 strán. Recenzie môžu byť v rozsahu do 15 strán, anotácie maximálne do 3 strán. Počet strán sa počíta podľa počtu znakov (1 800 znakov na stranu).

Poznámkový aparát a citovanie

Vzhľadom na platnosť STN ISO 690, ktorá obsahuje aj Národnú prílohu, je potrebné pri citáciách rešpektovať aspoň jej základné zásady. Pre uľahčenie citovania uvádzame niektoré vzory:

¹VÁROŠ, M.: Posledný let generála Štefánika. Bratislava : International, 1994, s. 56.

²PEJSKAR, J., ed.: Poslední pocta : Památník na zemřelé československé exulanty v letech 1948 – 1981. B. m. : Konfrontace, 1986, sv. 2., s. 118-121.

(v prameni neuvedené miesto vydania: bez miesta; podobne aj pri neuvedenom vydavateľstve: b. v., roku: b. r.)

³ŠPIRKO, D. – LUPTÁK, M.: Obrana bratislavského predmostia vo francúzsko-rakúskej vojne roku 1809. In: Vojenská história, roč. 6, 2002, č. 1, s. 9-10.

⁴DEIGHTON, L.: Blitzkrieg : Od Hitlerova nástupu po pád Dunkerque. Prel. Z. Kárník. Praha : Argo, 1994, s. 85.

⁵PEJSKAR, ref 2, s. 97.

– v prípade, že v jednej poznámke sú uvedené dva pramene toho istého autora, v ďalších poznámkach uvádzame aj prvé slová názvu prameňa: PEJSKAR, Poslední, ref 2, s. 93.

– autor nemusí uvádzať mená všetkých pôvodcov citovaného diela (druhého, tretieho) alebo ak má citované dielo viacerých ako troch pôvodcov uvádzame ŠPIRKO, D. a i. (a iní) alebo ŠPIRKO, D. et al. (et alii)

– v prípade viacerých miest vydania, alebo názvov vydavateľstiev píšeme bodkočiarku alebo čiarku: Praha; Bratislava : Argo; Concordia, 1999

– údaje v bibliografickom popise citovaného prameňa sa uvádzajú v jazyku prameňa až po údaj o rozsahu – Skratkou pre označovanie strán alebo strany je s., ročníky časopisov a čísla zborníkov sa uvádzajú arabskými číslicami. Pokiaľ sú dokumenty v edíciách číslované, je potrebné uvádzať okrem strán aj číslo.

– pri odkaze na archívny prameň uvádzať skratky: f. (nie fond)

šk. (ako škatuľa, nie krabica)

č. j. (s medzerou)

VHA Praha, f.; pozri tiež PEJS, O.: ...

Tamže, s. 8. (nie tamtiež)

Čísla poznámok v texte uvádzať indexovo: ⁴ nie: ⁴⁾ ^{4/}

Redakčná rada si vyhradzuje právo na základe vyžiadaných odborných posudkov rozhodnúť o uverejnení, prípadne vrátení príspevku. Nevyžiadané rukopisy sa nevracajú.

OBSAH

Štúdie

HOZA, Robert: Vojenská situácia v regióne Banskej Bystrice na prelome rokov 1848 – 1849 (december 1848 – február 1849)	3
HRONSKÝ, Marián: Hlavné politicko-diplomatické a vojenské dispozície pri utváraní hraníc Slovenska v rokoch 1918 – 1919 (piata záverečná časť)	19
ZETOCHA, Martin: Stála vojenská posádka ako dôležitý činiteľ mestského prostredia v období prvej Československej republiky na príklade mesta Nitra	45
SORBY, Karol: Suezská vojna 1956: Operácia Kadeš	58

Dokumenty a materiály

MAŤUGOVÁ, Soňa: Vojsko v Dolnom Kubíne od začiatku 17. storočia do roku 1918	85
RODÁK, Jozef: Z histórie vzniku múzea na Dukle a pomoc armády pri jeho zveľad'ovaní	92
HANZLÍK, František – KONEČNÝ, Karel: Opožděná svědectví generála Ferjenčíka	95
ČAPLOVIČ, Miloslav: Luftwaffenmuseum der Bundeswehr Berlin-Gatow	110

Recenzie

STANISLAV, Ján – GAJDOŠ, Milan – TÓTH, Dezider (ed.): Zápisky generála Rudolfa Viesta. (Exil 1939 – 1944). (F. Cséfalvay)	117
ŠTEFANSKÝ, Michal – PURDEK, Imrich (ed.): Slovensko vo vojnách a v konfliktoch v 20. storočí. (Zborník referátov z vedeckej konferencie v Bratislave 15. – 16. októbra 2002). (M. Lacko)	120

Anotácie, glosy	127
-----------------------	-----

Kronika	147
---------------	-----

INHALT

Studien

HOZA, Robert: Die militärische Situation in der Neusohlregion an der Wende der Jahre 1848 – 1849, (Dezember 1848 – Februar 1849).....	3
HRONSKÝ, Marián: Die wichtigsten politisch-diplomatischen und militärischen Dispositionen bei der Bildung der slowakischen Grenzen in den Jahren 1918 – 1919 (Schlussteil V)	19
ZETOCHA, Martin: Ständige militärische Garnison als wichtiger Faktor des Stadtmilieus in der Zeit der ersten Tschechoslowakischen Republik auf dem Beispiel der Stadt Nitra	45
SORBY, Karol: Der Krieg um Suez 1956: Operation Kadesch.....	58

Dokumente und Materialien

MATUGOVÁ, Soňa: Die Armee in Dolný Kubín vom Anfang des 17. Jahrhunderts bis zum Jahr 1918.....	85
RODÁK, Jozef: Aus der Geschichte der Entstehung des Museums an der Dukla und die Hilfe bei seiner Förderung.....	92
HANZLÍK, František – KONEČNÝ, Karel: Verspätetes Zeugnis des Generals Ferjenčík	95
ČAPLOVIČ, Miloslav: Das Luftwaffenmuseum der Bundeswehr Berlin-Gatow	110

Rezensionen	117
-------------------	-----

Anotationen, Glossen	127
----------------------------	-----

Chronik	147
---------------	-----

CONTENTS

Studies

HOZA, Robert: The Development of Military Situation
in the territory Banská Bystrica at Turn
of 1948 – 1949 (December 1848 – February 1849).....3

HRONSKÝ, Marián: Main Political, Diplomatic and Military Dispositions
in Forming of Slovakia Borders from 1918 to 1919,
(Part V – closing part).....19

ZETOCHA, Martin: Permanent Military Garrison as an Important Factor
of Town Environment in Time of the First Czechoslovak Republic
by Way of Example of Nitra Town.....45

SORBY, Karol: The 1956 Suez War – Operation „Kadesh“58

Documents and materials

MAŤUGOVÁ, Soňa: The Armed Forces in Dolný Kubín
from the Beginning of 17th Century to 1918.....85

RODÁK, Jozef: From the History of Museum in Dukla and the Assistance
of the Armed Forces within its Improvement.....92

HANZLÍK, František – KONEČNÝ, Karel: Belated Testimonies
of General Ferjenčík.....95

ČAPLOVIČ, Miloslav: Luftwaffen Museum Der Bundeswehr Berlin-Gatow110

Reviews117

Annotations, glossaries.....127

Chronicle147

VOJENSKÁ HISTÓRIA 1/2004

Časopis pre vojenskú históriu, múzejníctvo a archívniectvo
Vydáva Ministerstvo obrany SR – Vojenský historický ústav

Na obálke: Delostrelec na rytine od Arnolda van Westerhouta

Redaktorka Mgr. Mária Stanová
Grafická úprava Alena Madajová

Redakčná rada: doc. PhDr. Jozef Bystrický, CSc. (predseda),
členovia: PhDr. Michal Barnovský, DrSc., PhDr. Valerián Bystrický, DrSc.,
PhDr. František Cséfalvay, CSc., PhDr. Viliam Čičaj, CSc.,
PhDr. Vojtech Dangl, CSc. (podpredseda),
PhDr. Ivan Gosiorovský, PhDr. Marián Hronský, DrSc.,
PhDr. Vladimír Segeš, PhD., PhDr. Jan Štaigl, CSc., Dr. Peter Turza,
doc. PhDr. Pavol Valachovič, CSc., doc. PhDr. Oldřich Vaněk, CSc.

Schválené do tlače dňa: 10. marca 2004

Registračné číslo 1713/97

Rozširuje Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

Nepredajné

ISSN 1335-3314

Tlač: OPS MO SR, Kutuzovova 8, Bratislava

Ústredná knižnica
Slovenskej akadémie vied

2889132538

ISSN 1335-3314